BLIOTHECA
GRAECORVM ET ROMANORVM
VBNERIANA

SENECA

I, 2

DE BENEFICIIS
DE CLEMENTIA

EDIDIT

C. HOSIVS

1791

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

VELUT ARBOR ÆVO

Gilbert Norwood
June 13th 1934.

L. ANNAEI SENECAE OPERA QVAE SVPERSVNT · VOL. I FASC. II

L. ANNAEI SENECAE

DE BENEFICIIS LIBRI VII
DE CLEMENTIA LIBRI II

ITERVM EDIDIT

CAROLVS HOSIVS

LIPSIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXIV

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEVBNERI

IOANNI MATTHIAE STAHL

OCTOGENARIO

PRAEFATIO

Codicum, qui Senecae de beneficiis et de clementia libros tradunt, longe primum tenet locum liber Laureshamensis S. Nazarii (N), nunc inter Vaticano-Palatinos numero 1547 insignitus saeculi ut voluit R Kekulé, cuius collationem in usum M Hauptii perfectam adhibere poterat M C Gertz, IX/X, ut O Rossbach[1]) et Gundermann, VIII. Cuius membranae quae sit condicio extera, optime descripsit Gertz in editionis suae Berolini anno 1876 emissae praefatione, unde pauca hic depromam.[2]) Liber moduli octavi a compluribus librariis exaratus continet 148 foliis versuum aut 29 aut 30 libros de beneficiis et de clementia; in primo folio legitur diversis manibus scriptum *Seneca de beneficiis* | *Et de Instituti. Artis oratorie* (*Et — oratorie*[3]) postea deletum est) | *Ad AEbutium Liberalẽ* | *S̃ci* | *mathias p̃nta*[4]) | *Codex S̃ci Nazarij in Laurissa.* Correctores complures textui corrupto aut quem putabant corruptum sanando operam navaverunt: ut manum ipsam primam pauca re vera depravata emendantem neglegamus, eodem fere tempore alter corrector, quem *primum* cum Gertzio nominabimus, leviora quaedam recte restituit. Maiorem deinde neque inutilem operam scriptori impendit non ita multo post novus corrector (N²), qui sexcentis locis menda primitivi textus crebra sustulit novasque lectiones inseruit. Multo re-

N — *m. 1* — *pr. corr.* — N²

1) *De Senecae philosophi librorum recensione et emendatione* Vratislaviae 1888 p. 13; cfr. et Baehrens Jenaer Litt.-Ztg. 4 (1877) p. 62, Chatelain *Paléographie des class. latins* tab. 168 p. 22.

2) Vd. etiam J Buck *Seneca de beneficiis und de clementia in der Überlieferung* Tübingen 1908 p. 5.

3) Vd. de hoc nomine Bickel Mus. Rhen. 60 (1905) p. 510.

4) Vd. Buck p. 9.

centiores sunt correctorum duorum[1]) manus emendatrices saeculi XIII aut XIV, quae cum interdum vix dignosci possint, sicut et saepe difficilis est earum a **N**² distinctio, littera com-
N³ muni N³ a me notatae sunt. Utraque pauca recte, plura perperam mutavit, altera praeterea glossas explicationesque verbis suprascribere amavit; sic ab hac addita leguntur super p. 7, 7 *uni*: *nomen* 25, 25 *esse*: *comedere* 27, 21 *in acta*: *in publicum* 31, 6 *dispicere*: *i. discernere* 31, 10 *frigidam*: *aquam* 35, 13 *ille*: *s. est* 37, 14 *seruatoris*: *ut obsis* 62, 3 *ulla*: *femina* 76, 1 *adoptivi*: *s. iulii cesaris* 85, 20 *interdiu*: *in die* 96, 17 *segregem*: *i. singularem* 107, 2 *trecenti*: *fabii*, cfr. quae Gertz annotavit ad editionis suae p. 41, 22; 30; 47, 21; 52, 5; 66, 26; 81, 8; 11; 86, 20 et Buck p. 8; eadem ad II 5, 2 in margine adscripsit *Terenti*, quippe cuius comici poetae nomen interpres ille noverit. Hae quid boni quid mali attulerint, nullo negotio ex apparatu critico intellegas. In prioribus vero manibus paulo diutius subsistendum est. De quibus quod Gertzio paulo melius iudicare possem, duorum virorum debui liberalitati, qui Nazariani collationes novas mihi adesse voluerant, Francisco Buecheler, qui cum numquam discipulorum laboribus deesset, mihi quoque collationem illius libri a Friderico de Duhn perfectam benignissime transmiserat, et Ottoni Rossbach, qui cum iam in libro supra laudato ad artem criticam in Senecae scripta factitandam praecellentissimo novae collationis fructum promulgavisset, postquam novam parari editionem legit, thesauros suos amplos humanissime mihi ultro obtulerat. Quorum paucos errores correxit Buck l. l. ex imaginibus huius codicis photographicis a Gundermanno sibi concessis, nec easdem conferendas et per plus septem menses adhibendas huius viri doctissimi humanitas mihi denegavit. Talibus igitur auxiliis adiuti firmo in examinando Nazariano nitimur fundamento.

Scriptum esse librum **N** manu librarii socordis et exemplaris quod transscripsit verba festinanti calamo et linguae

---

1) Tres manus Buck p. 7 discrevit, quarum primam saeculo XI ascripsit; nec vero ipse distinctionis difficultatem celavit.

latinae scientia perexigua transferentis iam ex apparatu Gertzii, qui praecipue in primo libro omnes minutias afferre voluerat, satis apparuit. Nam menda merae oscitantiae aut stultitiae debita exstant fortasse non ita gravia, certe tamen permulta.[1]) Quibus cum apparatum criticum paululum exonerare velim, hoc loco elenchum parvum dare liceat; nam omnes has ineptias afferre ut taedium fere peperit colligenti, sic nauseam certe moveret legenti.[2])

Exemplaris sui, quod cohaerentibus litteris scriptum fuisse primus statim versus ostendit, librarius verba male diremit et aliis et his locis: 1, 1 *errorest emere* 7 *ingratia nimii deuenire* 16, 21 *feminea ut seni* 56, 13 *turbas electorum* 57, 12 *qui animis* 65, 8 *utile eff.* 85, 14 *mediocrem unus* 95, 20 *agis ibi* 187, 12 *quid eorum* 20 *conspectus iterum* 220, 8 *omissae ac certam* 233, 12 *blandient etactu* 234, 2 *ipsumquem edentem* 245, 1 *marce terunt*; omittuntur litterae: 49, 20 *abhorren* 87, 19 *opus sum* 108, 23 *po est* 27 *ecelsissimis* 111, 26 *dignu* 112, 12 *habeba* 14 *opera* 113, 10 *stimata* 18 *misericos* 28 *nafragio* 119, 3; 15 *fotuna* 127, 8 *secudam* 131, 18 *aque* 145, 6 *erita upcragi* 173, 13 *omna* 194, 11 *credioris* 205, 28 *seques* 208, 16 *hautas* 213, 11 *exclentia* 28 *iter* 214, 21 *spetant* 218, 17 *anmum* 18 *ciubus* 26 *quata* 219, 25 *crebis* 220, 12 *uociferati* 227, 25 *exodem* 229, 20 *ad. spe* 233, 15 *excitadas* 248, 19 *tristiam* 249, 21 *omibus* 251, 4 *noueniae*; perverse geminantur aut non geminantur: 3, 8 *deffluant* 7, 2; 114, 11; 131, 11; 140, 5; 141, 4; 12 al. *apellare* 9, 14 *annilibus* 13, 21 *numarium* 16, 12 *utillius* 39, 11; 57, 16; 91, 9 *deffendere* 41, 18; 55, 11; 63, 12; 67, 11; 78, 17; 18 al. *refferre* 41, 28; 44, 24 *summus* 61, 21 *demmus* 65, 8 *utile* 79, 2 *redenda* 79, 12; 110, 20 *summere* 96, 15 *annimal* 106, 28 *persiccum* 107, 22 *alis* 112, 12; 113, 3 *philipus* 115, 27 *ile* 120, 26 *anolo* 123, 17 *imperaat* 128, 21; 175, 19 *dificultas* 132, 12 *collite* 142, 12 *uellis* 215, 26 *flamis* 198, 24; 227, 4;

1) Horum vero pars iam in fonte Nazariani exstitit, cum etiam in R inveniantur. Ibi igitur pater peccavit, filius culpae absolvendus est. Cfr. etiam Buck p. 20; 24.

2) Alia addidit Buck p. 11; 17.

6; 7; 10; 11; 16; 242, 6 *tyrrannus*; aspiratio perperam aut additur aut omittitur: 16, 13; 17, 20; (82, 9) *habundare* 18, 10; 19, 1; 31, 23; 79, 11 al. *hac* 20, 5 *adortatio* 54, 24 *machedonum* 60, 8 *herimus* 79, 11 *han* 104, 3 *haciem* 105, 20 *oste* 92, 16 *extraant* 100, 25 *traunt* 101, 5 *detraas* 109, 17 *ac* 121, 22 *hanimum* 129, 1 *nihil hominus* 183, 22 *auritur* 214, 1 *adibenda* 217, 10 *haput* 227, 16 *hauide* 244, 7 *cartham* 250, 2 *illaritatem*; confunduntur litterae *e* et *ae*: 17, 1 *precipuae* 25, 27 *aedere* 29, 7; 46, 9 *piaetas* 65, 26 *quaeat* 76, 8 *lucae* 19 *praementia* 79, 26 *utrim quae* 80, 25 *paraentibus* 135, 28 *diae* 157, 14 *diaem* 219, 18 *usquae* 238, 18 *aliaene*; *c* et *t*: 6, 13; 44, 22; 48, 24; 49, 1; 53, 27 *stientia* 41, 28; 48, 1; 4; 51, 15 al. *constientia* 110, 3 *cerciora* 241, 3 *sacietur*; *u* et *b*: 1, 10 *deuitoris* 9, 15 *nobas* 12, 17; 19, 6; 70, 15 *liueralitas*, item *liuer*, *liuertas*, *liuertini*, 18, 5 *liuens* 19, 6 *liuet* 28, 7 *seruabi* 36, 3 *censeuit* 44, 13 *cerbos* 16 *corbi* 54, 22 *ueneficia* 56, 17 *admiraueris* 66, 1; 68, 23; 107, 19; 114, 22 al. *iuuere* 103, 24; 224, 14 *fauius* 113, 24; (121, 4;) 122, 11; 18 *superuus* 195, 10; 201, 17; 218, 15 *deueo* 239, 8 *uibant*; *c* et *g*: 3, 9; 116, 23; 120, 2; 128, 9; 197, 11 al. *oblicare* 3, 14; 187, 4; 7; 10 al. *sagrilegus* 16, 14 *deligatos* 28, 30; 88, 11 *agrigola* 44, 6 *uelligare* 65, 6 *dimigantem* 72, 20 *grassidudinem* 79, 18 *acmina* 83, 24 *neg* 104, 4 *agria* 150, 20 *larco* 174, 7 *exegraris* 180, 11 *recollico* 219, 25 *migant* 223, 15 *cauisus* 241, 23 *aecer*; *d* et *t*: 4, 25; 31, 1; 44, 12; 54, 3; 72, 27 *magnidudo* 6, 5; 42, 24; 207, 17 al. *at* (= *ad*) 12, 1; 43, 3; 61, 18; 66, 11; 108, 28; 125, 25; 216, 29; 220, 8; 241, 24; 242, 3 al. *ad* (= *at*) 11, 4 *habida* 11, 3; 13, 13; 39, 17; 62, 12 al. *sorditus* 11, 25 *gradius* 18, 25 *hospidem* 21, 13 *euidemus* 22, 8 *nosmed* 30, 23; 130, 4 *it* 33, 23 *talendum* 42, 7 *ingrados* 54, 1 *geomedriam* 60, 11 *pulcridudine* 70, 29 *splenditos* 72, 14 *gratu* 79, 19 *catentis* 90, 21 *dradamus* 143, 21 *repe dam* ut vid. 144, 4 *repedendum* 229, 15 *retdidit* 234, 14 *moterate* 242, 16 *trepita*, persaepe *aput, illut, istut, aliquit, aliut, inquid, adque, adqui, desitero*; *i* et *e*: 1, 3 al. *benificia* 3, 22 *pertinacis* 24 *decit* 6, 6 *sororis* 8 *uirginis* 10 *trea* 26 *eret* 10, 4

haerit 9 *sustulet* 20 *uenet* 22 *facet* 11, 19 *habuet* 12, 1 *dedet* 13, 18 *recollegere* 16, 27 *accipientes* 17, 3 *acciperint* 18, 1 *orientes* 15 *felex* 20 *ducerit* 21, 18 *retinuet* 22, 6 *facerint* 23, 2 *corrupet* 6 *fuet* 10 *libuet* 12 *plures* 24, 2 *uolis* 10 *qualis* 25, 3 al. *omnes* 7 *nolentes* 25, 28 al. *essint* 30, 2 *detruderit* 31, 16 *accipisse* 32, 19 *mercis* 33, 19 *sustuleret* 26 *decerit* 39, 26 *mittentis* 46, 9; 60, 21; 61, 9; 19 al. *fedes* 34, 20 *ueneret* 35, 5 *inputatoris* 19 *hominis* 35, 28; 98, 25; 113, 20; 123, 27 *debit* 37, 24 *fuissit* 38, 14 *legis* 17 *crededit, uellit* 18 al. *essit* 20 *parentes* 39, 5 *similis* 7 *accipi* 40, 1 *misissit* 2 *iuberit* 3 *accipi* 17 *acciperis* 41, 22 *dixet* 44, 20 *neglegentis* 45, 4 *uirtutis* 13 *inmortalis* 47, 7 *excepere* 51, 11 *accipesse* 53, 23 *facet* 54, 19 *urbis* 20 sq. *maioris* 55, 4 *rationis* 60, 2 *difficultatis* 61, 17 *uindicis* 25 *pluris* 63, 11 *educatores* 65, 17 *omnes* 66, 4 *legis* 70, 25 *imaginis* 71, 17 *habentes* 73, 25 *quali* 74, 6 *rapet* 78, 25 *accipi* 79, 8 *signioris* 82, 17 *partis* 83, 9 *regis* 86, 2 *marcis* 14 *uarietatis* 96, 1 *transeuntis* 103, 5 *intemperantis* 107, 2 *tricenti* 108, 15 *regis* 116, 8 *finis* 149, 5 *actionis* 162, 21 *utilitatis* 171, 14 *legionis* 180, 21; 187, 5 *omnis* 191, 17 *sapientes* 194, 25 *fugientis* 216, 20 *principis* 218, 7 *ignobiles* 219, 25 *ignis* 222, 14 *uellit* 234, 10 *cicatrices* 236, 20 *saepere* 242, 25 *leonis* 246, 24 *caedis*; *o* et *u*: 3, 9; 61, 7; 101, 25; 118, 11; 179, 22 al. *costodire* 5, 19 *ingratos* 6, 13 *nus* 11, 6 *furma* 12, 10; 32, 17 *consolere* 20, 8; 31, 5; 41, 26; 73, 24 al. *uolontas* 21, 21 *uerecondia* 31, 9 *perniciosus* 47, 19 *lusuri* 53, 16 *nomeremus* 54, 9 *homilius* 55, 19 *gloriusa* 57, 26 *tabolam* 62, 5 al. *consolum* 62, 28 *morbos* 76, 5 *putuisse* 79, 9 *stimulus* 85, 14 *culoribus* 87, 27; 99, 26; 117, 15 al. *furtuna* 92, 22 *mercatur* 98, 7 *concitaturos* 99, 12 *gubernatur* 100, 13 *animus* 103, 5 *auarus luxuriosus malignus* 107, 9 *dignus* 11 *repercusso* 118, 6 *abiectos* 125, 19 *conpositos* 129, 15 *ingratos* 137, 22 *exeont* 138, 28 *alterom* 141, 3 *cogator* 6 *ingratus* 143, 10 *oculos* 163, 21 *minos* 180, 16 *magnos* 180, 27 *septimos* 183, 22 *conditor* 192, 10 *habet amicos* 196, 28 *malom* 201, 1 *domom* 206, 25 *plurimom* 216, 15 *dio* 220, 26 *gladios* 230, 2 *uoltoū* 239, 19 *casticandoū* 244, 5 *quus* 246, 12 *ignotus* 251, 6 *formola.*

Talia menda raro manus prima, fere semper **N**[2] correxit. Quod scribam utcumque doctum facile suo ingenio facere potuisse quivis assentietur. Attamen haec m. 2 etiam novas intrusit lectiones, quas ex eodem fonte oriundas esse non item concedas, cum aut verba omissa recte suppleantur, ut 25, 27; 27, 1; 99, 7; 104, 3; 109, 12; 124, 19; 22; 125, 15; 128, 10; 139, 22; 142, 24 al., aut nimis magnae sint mutationes, ut 18, 6; 111, 16; 169, 26; 221, 13 al., aut sensu plane cassae et inanes, ut 4, 15; 13, 13; 33, 19; 42, 8; 50, 4; 74, 1; 109, 27; 112, 5; 155, 11; 164, 9; 194, 13; 198, 6; 200, 14, aut nulla omnino exstiterit immutandi causa, ut 40, 12; 47, 25; 60, 28; 68, 4; 141, 21 al. Quarum ad enucleandam originem alios arcessamus necesse est testes.

Nazarianum non modo optimum sed unicum criseos fundamentum esse Gertz professus in edendo philosopho hoc solo codice uti voluit neglectis aliis, quos 'ex ipso Nazariano aut ex codice plane gemino descriptos' nullius pretii putabat. Sed haec res male ei cessit. Nam ipse quoque non raro unici sui libri ope destitutus medicinam ex lectionibus in Fickerti indigesto apparatu coacervatis ascitam arripuit, quas, ut suo staret loco, coniecturas esse virorum doctorum aevi quod dicitur medii pronuntiabat. Praeterea in alia re deceptus est; nam sexcentis locis, ubi a libri sui verbis traditis descivit coniecturis veterum editorum receptis, quas siglo *vg.* (= vulgo) notavit, has quoque magna ex parte quidem lectiones esse codicum cognoscere potuisset, nisi Nazariani amore abductus alios nimis contempsisset; sic ut pauca exempla depromam, in solo capite ultimo in libris manuscriptis exstant 250, 10 *rationem* 13 *debet* 18 *ignoscit* 19 *se quod* 251, 2 *dimittet* 6 *ex aequo* 7 *taxare* 8 *minus* 9 *ignoscere* 12 *dimittit* 16 *seruabit* 18 *illis* 22 *caelum* 23 *rectum,* quae omnia ille editoribus prioribus attribuit. Itaque cum alii critici apparatu Fickerti inspecto tum Rossbach, qui ipse permultos codices evolverat, ei oblocuti sunt, ipseque illorum argumentis perpensis nova subsidia mihi conquirenda esse perspexi. Quod et bibliothecarum praefectorum liberalitate et aliorum meaque ipsius opera feliciter contigit. Novi igitur codices mihi accesserunt hi:

Codex Reginensis 1529 (**R**) saeculo IX/X scriptura Carolingica exaratus 107 moduli maximi foliis membranaceis versuum 28, quibus assuta sunt 27 folia chartacea, libros de beneficiis et de clementia continet. Librum a me rogatus Jo Graeven anno 1898 diligenter contulerat, cum Rossbach codicis quem ipse detexerat lectiones cum reliquis mihi transmisit. Ad has collationes ut Buckio ita mihi in hac editione absolvenda supervenerunt imagines illius libri photographicae a Gundermanno liberalissime suppeditatae, quae, dum apparatum criticum recognosco et schedulas prelo traditas examino, una cum Nazariani semper erant ad manum. Duo correctores (**R**²) non ita multo post paucis locis munere suo functi sunt. **R**

Codex Guelferbytanus nunc 4579, antea 274 (Gud. lat. 8) (**G**) saec. XII membr. 153 foliis versuum 22 solos libros de beneficiis continet.[1] Contuli ipse. **G**

Codex Monacensis lat. 2544 (**M**) saec. XII/XIII membr. fol. 165 versuum 27. In fol. 1ª legitur *Laus tibi christe qui es creator et redemptor* eqs., in folii 1ª pagina altera: *Liber sc̄e Marię ī alderſpach | Exposicio Bede super EZDRĀ. Exposicio eiusdem super Tobiam | Libri IIII Senece de officiis EPL̄E eidē ad LVCILIVM.* Incipit liber de beneficiis aut, ut hic dicitur, *de officiis* fol. 113, desinit fol. 155 in verbis *est uita* (IV 22, 3), deinde *Incipiunt epistulae Senece lucii cordubensis ad Lucilium.* Libri sat pulchre usitatisque compendiis scripti lectiones publici iuris fecit AWeidner in gymnasii Friderici Guilelmi Coloniensis anni 1864 programmate, quod inscriptum est *Criticarum scriptionum specimen*; denuo excussi ipse. **M**

Codex Parisinus bibliothecae regiae lat. 6382 (**P**) saec. XIII membr. formae octavae maioris foliis 115 versuum 28 libros de beneficiis et de clementia continet. Contuli ipse. **P**

Codex Parisinus lat. 16 592 (= Sorb. 1586) (**S**) s. XII/XIII membr. 8 permultis compendiis scriptus foliis 108 binarum **S**

1) Vd. OvHeinemann *Die Handschriften der Herzogl. Bibliothek zu Wolfenbüttel. 4. Abt.* Wolfenbüttel 1913 p. 226.

columnarum continet Senecae declamationes, prologum sancti Hieronymi, epitaphium Senecae, epistularum ad Lucilium partem primam (ep. 1—88, 45), iterum idem epitaphium, deinde fol. 94v *Incip̄ Seneca de b̄eficiis,* f. 102v *de paupertate,* f. 103v *Incip̄ ſeneca de clem̄tia ad neronē .ſ. ceſarē.* Secuntur carmen christianum, excerpta ex Isidori orig. (V 27, 3—XI 1, 136), Pseudosenecae de rem. fort., scholastica quaedam. Ex libris de beneficiis et de clementia hic exstant soli flores, quorum ultimus est de clem. II 7, 1 *uenia est . . propositum est.* Sed altera manus in eodem versu, quo prior desinit, incipiens addidit illam de Augusti erga Cinnam clementia narrationem I 9; deficit subito nulla adiecta interpunctione aut subscriptione in verbis *quam quem contra Caesarem* (9, 10), quae exstant in ultimo folii versu. Contuli ipse.

F Codex Laurentianus plut. LXXVI 36 (**F**) saec. XII membr. praeter alia Senecae scripta libros de beneficiis et de clementia continet. In fine legitur: *Liber iste Colucii pyeri de stignano de Salutatis.* Contulit Rossbach. In libris de beneficiis plerumque cum **G** consentit, sic uterque omittit p. 53, 8 *totam* 26 *satis* 56, 5 *lex* 66, 25 *debito* 74, 20 *ego — mori possem* 77, 28 *iam — proferre* 83, 14 *dandi* 85, 4 *inmensa — beneficium* 90, 15 *numquam — torquemus* 102, 15 *forte* 103, 4 *est — malignos* 111, 18 *eadem* 132, 2 *pro bonis acceperit* 146, 14 *propter — deducitis* 151, 2 *utrum — interest* 159, 24 *singuli* 161, 4 *non potest — debet* 184, 17 *ergo — communia* 186, 25 *rerum* 202, 5 *adfirmat — credibilia* al. Itaque in hoc opere illius lectiones paucis exceptis neglexi, in libris de clementia totum excussi.

In libris de clementia codicibus, quos iam nominavi, **NRPSF** accedunt:

A Codex Amplonianus bibliothecae Erfurtensis in 4to n. 3 (**A**) saec. XII membr., cuius descriptio non satis accurata in catalogo typis expresso exstat. In tegumenti lignei parte interiore legitur manu saeculi XIV scriptum: *H. dei gr̄a Rex Anglie, Dn̄s Hybern̄, dux Norman̄ et Aquitan̄ Comes Andeg. Dil̄co in xp̄o fratri Ulrico.* Deinde complura verba erasa sunt; item in folii 2 summo margine rasura exstat, sub qua scriptum fuisse

asseveratur[1]) *fratrum Predicatorum in Gulych.* In fol. 1 saeculo XVII adscriptum est *Sum Dominicanorum Herbipolensium*; fol. 1ᵛ *INCIPIT EPL̃A BEATI Hieronymi ... SENECA PAVLO SALVTEM,* f. 6 *EpitafIVM SENECE̜,* quod excipit nulla addita inscriptione *Omne peccatum actio est* eqs. (= Haase III p. 462—467, 141). Deinde f. 11 *SENECA LVCILIO SVO SALVTEM* eqs. (ep. 1—52), f. 95ᵛ *INCIP̃ SENECA DE CLEM̃TIA,* desinit I 18, 2 post *in homine*; duo folia abscisa esse quaternionis laciniae comprobant. Contuli ipse.

Codex Leidensis (XVIII Lips. 49) supplem. 459 (**L**) saec. XII membr. continet praeter alia Senecae scripta libros de clementia. Contulit Rossbach (cfr. l. l. p. 48); alteram collationem, quam anonymus[2]) exemplari e bibliotheca G Curtii oriundo inscripserat, benigne mihi suppeditavit O Hense, qui ipse a Paulo de Winterfeld dono acceperat. **L**

His codicibus, quos in priore editione arcessiveram, iam adiunxi codicem Vratislaviensem IV fol. 39 (**V**) monitis obsecutus Rossbachii, qui cum propter lectiones quasdam tum propter additamenta nonnulla eum non neglegendum esse identidem monuit. Librum ut hic conferre possem, a solita liberalitate eorum, qui thesauros bibliothecae universitatis Viadrinae administrant, facili opera impetravi. Liber anno 1375, ut docet inscriptio f. 123ᵛ (*deo gratias. X. Mai. 1375 | Lucii annei Senece cordubensis de con | solatione ad marciam liber explicit | Marci de Raphanellis*), absolutus binis columnis Senecae opera philosophica pleraque continet, inter quae f. 83—117 libros de beneficiis. Nec labor, quem membranae impendi, cassus fuit, quamvis eis, quae de eo Buck p. 38 sano iudicio protulit, haud ita multa addere possim; vd. infra p. XX. **V**

In his libris acquiescendum esse putavi; alios, qui Ross-

1) W Schum *Verzeichnis der Amplonianischen Handschriftensammlung zu Erfurt* Berlin 1887 p. 287.

2) Baehrensium eum fuisse inde colligo, quod margini ab eadem manu plumbo adscriptae sunt coniecturae ab eo prolatae; codicem eius manibus a. 1883 volutatum fuisse benigne me certiorem fecit v. cl. PC Molhuysen.

bachii indefessa comitate mihi praesto fuerant, ut Laurentianum plut. LXXVI 38 saec. XIV, Parisinum 8542 saec. XII exeuntis, excerpta quaedam libri musei Britannici 11983 (f. 48: *INCIPIT EPITOMA LIBRORVM ANNEI SENECĘ DE BENEFICIIS VEL LIBERALITATE AD EBVRTIVM LIBERALEM AMICVM SVVM*) saec. XI
T praeter paucas in libris de clementia Parisini (**T**) lectiones meo me iure abiecisse confido neque plus lucri ex reliquis, quos idem nominat l. l. p. 20, sperandum esse.

Quod si iam quaerimus, quae ratio inter novos hos libros et veterem illum **N** intercedat, duae exstiterunt virorum doctorum classes; quarum altera, cuius dux est Gertz, acerrimus assecla Buck, derivatos esse omnes alios codices ex **N** vel potius $\mathbf{N}^2$ censuit; nam certe cum his illi sexcentis locis consentiunt. Altera vero duas esse codicum familias ad eundem archetypum redeuntes, quarum haec repraesentetur Nazariano, illa reliquis libris, contendit. Atque totus iudicii cardo in eo versatur, num permultos locos, ubi **R** ceterique huius stirpis testes a **N** recedunt, tribuere possimus aut socordiae interpolationique librariorum aut, ubi Nazariano meliora praebent, scientiae et acumini virorum aetatis Carolingicae. At quamquam non solis his temporibus homines sunt prudentes, id quod proclamare amant imprudentes et temporis acti nimii contemptores, tamen tantam molem correcturarum verarum tum repertam fuisse ut existimem, equidem a me impetrare vix possum. Praeterea illorum, qui a contraria parte stant et codices deteriores a $\mathbf{N}^2$ originem ducere statuunt, sententiae repugnare videntur et loci, ubi hi codices aut omnes aut singuli cum **N** contra $\mathbf{N}^2$ concinunt ut 9, 24; 13, 3; 17, 18; 46, 14; 64, 4; 88, 17; 98, 12 al., praesertim si hoc in mendis calami factum est, ubi correctio alterius manus simplex luscoque paene oculo dilucida est, ut 3, 13; 4, 9; 29, 6; 33, 4; 37, 5; 50, 23; 54, 13; 24; 55, 13; 71, 28; 73, 8; 87, 17; 25; 88, 21 al., et ubi rectum praebent contra **N** oppugnante correctore aut reticente, ut 5, 22; 47, 28; 48, 2; 16; 27; 50, 10; 57, 4; 59, 1; 22; 78, 5; 81, 20, al., inter quos gravissimi ponderis sunt lacunae Nazariani recte exple-

tae (vd. infra p. XVIII). Sed si quis talia aut festinationi aut subtilitati hominum illius aetatis adscribere non veretur, is cum Buckio[1]) omnes discrepantias ita explicet et **R** ex **N N²** fluxisse asseveret. Mihi tamen alterum accedit, quo ut in priore sententia perseverem, adducor. Fontem codicis **N** cohaerentibus verbis exaratum fuisse ex talis scripturae vestigiis in ipso **N** exstantibus supra collegimus; plerumque vero huius libri scriba recte divisit et distinxit. Attamen non raro invenimus locos, ubi **N** quidem consuetudinem secernendi, quam nos sequimur, iam recte occupat, codex **R** continuam scripturam ostendit, et alios, ubi **R** perperam et a libro **N** discordans verba separat. Sic, ut nonnulla exempla depromam, exhibent p. 25, 20 *nec quicquam* **N** *nequicquam* **R** 37, 7 *arbitrii* (= paginae exitus) *tui est* **N** *arbitritui est* **R** 51, 2 *non negauerim* **N** *nonne gauerim* **R** 100, 14 *fulgoris* | *suirapit* **N** *fulgorisuirapit* **R** 110, 20 *cum* | *summeret* **N** *consummeret* **R** 111, 6 *me amico meo* **N** *meami comeo* **R** 147, 25 *quia recepit* (*it* ex *et*?) ... *nec* (*c* deletum) *reciperet* **N** *quiare cepit* ... *nere cipe-*

1) Neque huic desunt extera ut ita dicam argumenta, quibus suam opinionem tueatur. Iam in priore editione attuli exemplum 167, 18. Ibi **N** praebet *quid* | *Quid* (lineola ut in apparatu critico versus exitum designo) pro simplici *quid* (aeque in **N** 168, 21 *dum* | *dum* 171, 14 *et intra* | *et intra* 162, 6 *in con tra in contrarium,* 184, 23 *domum* | *domum* 220, 18 *et uir* | *et uirtutes,* in **R** 215, 27 *unius ani* | *us anima*), ceteri praeter **S V** *quidquid* vel *Quid? quid.* Buck p. 22 adiunxit 207, 15 *infestiquē* in **R** ut voluit natum ex *infestique* in **N**, cui infimus uncus syllabae mediae verbi *pertinax* (207, 14) ita suprastat, ut oculo festinanti fere appareat *infestiquē,* et potuit addere 199, 7, ubi *cruocre* in **N** propter lingulam quandam verbi in versu antecedenti exstantis *perituros* fere videatur esse *cruocrē,* unde possis explicare *cruocrem* in **R**, et 207, 11 **N** *magnitudine,* quod propter infimum hamum litterae *g* verbi *fingere* (207, 10) speciem praebet *magnitudinē,* unde, nisi mavis dittographiam ex sequenti *m* ponere, **R** suum *magnitudinem* transsumpsisse opinari licet. Sic 66, 2 ridicula lectio in **R** (**P**) *rem prae* pro *rem publicam* facile explanatur scribendi ratione Nazariani *rem p̄,* idem factum est 30, 6; 38, 3; 68, 12; 108, 17; sed nihil obstat, quin hoc iam eodem modo in archetypo pictum fuisse arbitremur, quam opinionem fulcit idem error 133, 6 in **N** deprehensus.

ret **R** 180, 20 *luctator* | *est Non qui omnis* **N** *luctatorestnonquiomnes* **R** 206, 2 *in* | *sinu inuenies* **N** *insinuenies* (*en* ex *in*) **R** 215, 19 *et cū* | *hoc tanto maius* ... *ille* | *Inocculto maneat* **N** *etcumhoctanto maius* ... *illeinoccultomaneat* **R** 216, 12 *rege Incolomi* (*lo* ex *lu*) *mens* **N** *Regem colomimens* **R**, 226, 15 *Inmaxima potestate ue* | *rissima animi temperantia* **N** *inmaximapotestateuerissimaanimitemperantia* **R** 227, 2 *certissima salus* **N** *certissimalus* **R**, 232, 7 *contra sentio* **N** *consentio* (*tra* suprascr.) **R** 243, 1 & *tuta* **N** *etuta* **R** 248, 15 *hoc sapientiṡ* **N** *hosapienti* **R**. Cum vix credi possit librarium codicis **R** iterum cohaerentiam verborum iam recte distinctorum revocasse, talia hunc librum in his archetypo verba non discernenti artius adhaerere evincere videntur; non minus menda illa facilius ex archetypi scriptura continenti quam ex Nazariano discernente explicantur. Cfr. etiam quae p. XVIII adn. 2 proferam. Praeter **N** in medio aevo memoriam operum Senecae alia quoque codicum familia[1]) propagatam fuisse inde elucet, quod Vincentius Bellovacensis hic illic oppugnantibus membranis aut omnibus aut plurimis verum tradit, ut 11, 21 et 49, 23, ibi a nullo codicum adiutus, hic a **G**, (vd. et 129, 11) et quod magis etiam libri Pinciani, inter quos codicem divi Francisci Salmaticensem 'antiquissimum et emendatissimum ac plane venerandae fidei' ipse nominat, excellunt, cfr. 35, 1; 40, 25; 41, 3; 43, 15; 45, 16; 47, 5; 48, 24; 52, 19; 55, 27; 89, 14; 96, 23; 100, 1; 127, 7; 142, 6; 152, 20; 163, 5; 173, 25; 195, 17 Rossbach p. 18 G Kiekebusch *De Pinciani in Senecae philosophi de beneficiis et de clementia libros castigationibus* Gryphiae 1912.

Itaque interim duas classes ex eodem tamen archetypo derivatas, id quod lacunae vitiaque communia demonstrant, statuo, quarum altera solo **N** repraesentatur, altera fonte communi ceterorum codicum, quibus plerumque accedit **N**[2] ex hac classe corrigens.[2]) Huius, quam secundo loco posui, stirpis inte-

1) Cfr. etiam Rossbach in recensione dissertationis Buckianae Berlin. Philol. Woch. 1910 p. 1041.

2) Pauca etiam de suo dedit, ut luculenter ostendit 21, 19 *mi liberalis*.

gerrimus testis est **R**, quem vinculo reliquis artiore cum **N** coniunctum esse consensu eorum in levibus[1]) gravibusque lectionibus probatur, ut 3, 5; 6, 12; 17, 17; 18, 24; 19, 12; 24, 22; 45, 18; 20; 22; 58, 25; 59, 1; 22; 67, 10; 25; 79, 14; 18; 80, 2; 109, 12; 110, 28; 123, 12; 124, 16; 17; 19; 130, 25; 26; 131, 7; 148, 19; 149, 11; 12; 167, 27; 168, 10; 21; 23; 174, 17; 18; 21; 175, 2; 5; 13; 20; 22; 176, 10; 13; 178, 20; 228, 8; 10; 12; 21; 23; 229; 1; 2; 6; 7; 8 al. (cfr. Buck 21; 28), itaque ab archetypo non ita multum distare eum in propatulo est. In ceteris vero talis consonantia magis magisque evanuit, sive suo ingenio librarii haec menda fere levia sustulerunt novasve lectiones intruserunt sive membranis usi sunt aliis. Nam cum Senecae scripta moralia in omnibus scholis monasteriisque magistrorum discipulorumque manibus volutarentur[2]) multique multis locis exstarent codices[3]), locis depravatis aut obscuris medelam afferre conati illi, quod alibi rectius se legere opinabantur, suis quoque exemplaribus donaverunt. Ita factum est idem, quod in scriptoribus lectitatis semper fere accidisse videmus, ut textus plurimorum librorum mixtus sit ex lectionibus utriusque classis hique alii libri modo a Nazariani parte modo idque saepius a Reginensis stent. Itaque difficile est nec non supervacaneum examinari, qualis affinitas sit inter hos. Nam quamvis singuli a singulis propius absint, tamen de stemmate eorum eruendo in hac lectionum confusione desperandum est. Sic **P** et **G** sexcentis locis contra reliquos conspirant, ut 7, 8; 17; 38, 6; 7; 23; 39, 1; 26; 49, 25; 50, 4; 6; 8; 68, 12;

---

1) Sic etiam permultis locis in ratione orthographica (cfr. Buck 20 sqq.); sed talibus nec has schedulas nec apparatum implere volui exceptis paucis exemplis gravioribus.

2) De Senecae apud scriptores aevi posterioris notitia vd. AZingerle *Zu Hildebert und Alanus* Sitzungsb. der Münchener Akad. d. Wiss. 1881, I p. 305 adn. 1, IEBMayor *Seneca in Alain of Lille* Journal of Philology 20 (1892) p. 1, CWeyman *Lit. Centralblatt* 1900 p. 1210, MManitius *Geschichte der lat. Literatur des Mittelalters* München 1911 p. 758.

3) Vd. etiam Manitium in Musei Rhenani t. 47 (1892) supplemento p. 44 sq.

15; 23; 70, 5; 10; 12; 20; 74, 16; 22; 25; 26; 105, 14; 24; 28; 106, 1; 142, 21[1]); 153, 23; 25; 27; 154, 2; 6; 9; 13; 22 al., sed concinunt **RP** contra **G** 11, 13; 14, 9; 22, 11; 38, 25; 43, 16; 46, 1; 50, 5; 76, 3; 7; 88, 5; 12; 91, 17; 93, 12; 94, 8; 115, 24; 123, 8; 156, 18; 157, 8; 160, 21; 163, 1; 2; 18; 164, 9; 165, 29 al.; vd. etiam Buck p. 32.

Neque vero his libris suum deest pondus. Nam quamquam plerumque cum **R**, rarius cum **N** concordare eos modo dixi, tamen aliis locis haud ita paucis factum est, ut illis meliorem textum praebeant vera lectione aut certe lectionis genuinae vestigiis servatis, quin etiam rimas illorum codicum recte referciant ut 11, 18; 21, 15; 27, 19; 48, 24; 49, 23; 59, 22; 78, 5; 118, 25; 124, 17; 156, 1; 165, 3; 175, 20; 208, 12; 213, 3; 214, 16; 222, 11; 13; 235, 5. Itaque hi quoque sed alio alveo ex archetypo [2]) fluxerunt neque quamvis auctoritate longe cedant Nazariano, prorsus removendi sunt ut melioris interdum memoriae testes integriores.[3]) Quamquam hac in re nos lubrico solo insistere fatendum est. Nam si accuratius illos inspexerimus, haud paucas mutationes detegemus, quae cum merum interpolatorem redoleant, quin adulterinae sint, dubitari nequit. Sic 80, 21 *et ignobili* in **GP** natum est ex absurda illa scriptura *acerboque,* sic 174, 21 *perseuerauit* et 208, 18 *male ruentia iterum* in iisdem similem ortum sapiunt, item

---

1) Illud 'p' esse notam glossae *proprium nomen* indeque in verbum irrepsisse recte uidit Fickert; vd. eundem et Rossbach l. l. p. 18 adn. de *milicio* in 143, 2.

2) Hic archetypus correctoris manibus pertractatus fuisse videtur indeque iam paululum explicari librorum derivatorum varietas. 9, 26 germana lectio est *incurrit,* quod praebent **GM** et solita confusione litterarum *i* et *e* **N**, *occurrit* exstat in **PS**, effigiem archetypi reddere videtur Reginensis *inoccurrit*; similiter 38, 7 illum codicem *nec* ^{ex}*institutione* exhibuisse inde colligere licet, quod *ex* omittunt **GP**, *in exstitutione* praebet **R**; 157, 1 verbo falso *potestates* (vd. **N**) suprascriptum ibi erat rectum *tempestates,* quod utrumque transsumpsit Reginensis, similiterque 208, 16 omnes *ponimus credimus,* 221, 13 **RS** *sic quia* legunt.

3) Idem valet, si hi nostri codices correcturis ex alio libro (vd. p. XVII) deprompt is pretium suum debeant.

13, 17 ex archetypi lectione inexplicabili *sparsa erat agri* sensum elicere voluit **M** mutando *quae sparsa erant acri,* sicque pro integris philosophi vocibus sua inventa venditavit 19, 5 *acrioribus* 25, 5 *de die in diem protrahens* 30, 17 *non exaltauit se supra* 31, 16 *non tantum dedisse* 33, 19 *incognita tua dona* 40, 27 *ingratorum culpam* 64, 18 *fecerint memores* 95, 23 *opinionem bonitatis* (ex 16) al. Idem factum est in **P** aliisque, idem in **G**, cuius scriba multa sane sagacitatis specimina speciosa dedit, ut quodam bonitatis splendore animos quaerentium alliciat praestringatque. Sed quamquam multos locos aut integros in exemplari suo invenit aut recte sanavit, ut ibi cum prioribus editoribus eum sequi non dubitarim, velut 24, 22; 47, 28; 48, 16; 24; 50, 10; 67, 10; 73, 23; 109,16; 117,5; 118,25; 130,11; 131,19; 144,22; 156,1; 185, 26; 27 al., aliis tamen procul dubio interpolator deprehenditur. Sic ut omittam, quae multa minus prospere ei cesserunt, 155, 11 iam coniecturam suam malam quidem, sed non plane absurdam, *uiolens* inseruerat, cum manu invita opinor et paene inscia etiam, quod in fonte exstitisse ceterorum consensus demonstrat, *uides* adiecit statimque fraudis conscius delevit; sic 171, 14 et 15 recte emendavit *fracta* et *natauit* et fortasse 12 *uixisset*[1]), sed proditur falsarii manus novicia extemplo in *succurrerunt*; sic 107, 11 in communi fonte librorum **GP** (exstat enim etiam in **F**) pro *inertes* proclivi sed absona mutatione *merces* legebatur; quod cum intellegere non posset, interpolator ille verbo quod sequitur *maiorum* adductus *minores* satis confidenter civitate donavit. Itaque ne in 17, 10 *deleat* quidem Senecae manum agnoscemus nec in 22, 15 *uicturumque* 25, 17 *se dedisse* et quae alia nova intrusit 5, 1; 9, 18; 19, 14; 28, 28; 42, 21; 66, 19; 88, 5; 105, 13; 111, 5; 113, 7; 136, 22; 153, 9; 25 aliisque multis locis. Itaque ubi illius lectionem amplectimur, utrum virum emunctae naris sequamur an archetypi lectionem invenerimus, non semper facile erit diiudicatu.

---

1) Ad pluralem *uixissent* post *aut* — *aut* cfr. Kühner *Gramm. der lat. Spr.*[2] II 1, 46.

Cum libris **GP** cohaerere codicem **V** Buck p. 38 intellexit. Inter quos propius adstat libro **G**; non tamen ex eo fluxit; nam quae ille omittit, raro hic desunt. Non semel etiam repetit Nazariani primam aut posteriores manus, sic $\mathbf{N}^3$ 25, 1 *dum aut* 18 *nam* 26, 10 *reprehendere* 29, 7 *nutriat* 42, 21 *tam pusilli* 51, 11 *ingratus est* 54, 25 *dandam* (*fuisse* sine *non*), 61, 4 *possemus* 73, 9 *potuerim* 77, 14 *cui* 79, 3 *letisque* 91, 18 *tib. emere pratum salubr.* (sic **V**) 19 *cum emerit* al. Sed in his codex nihil novi adfert; at praeterea multa propria praebet. Haec tamen minus ex codicum memoria[1]) fluxisse quam ex grammatici ingenio studioque profiteri licet; neque deest, ubi eius acumen et sollertiam praedicemus; nam certe non paucis locis genuinam lectionem ex tenebris revocavit, ut 4, 25; 14, 14; 20; 19, 5; 8; 12; 20; 26, 4; 27, 5; 35, 22; 40, 25; 42, 3; 48, 7; 60, 26; 71, 5; 10; 22; 72, 26; 83, 6; 85, 8; 88, 8; 92, 16; 19; 96, 23; 25; 101, 14; 102, 4; 105, 18; 107, 20; 109, 25; 111, 5; 112, 4; 117, 6; 19; 118, 28; 124, 11; 126, 23; 127, 7; 27; 129, 12; 13; 131, 21; 133, 27; 137, 15; 139, 10; 26; 142, 18; 143, 2; 144, 26; 146, 5; 149, 10; 152, 4; 159, 15; 164, 21; 169, 21; 175, 1; 178, 12; 186, 3; 193, 1; 195, 17; 197, 7; 24; 200, 8; 201, 12; 14; 205, 8 al., nec alibi eum laudare non possumus ut vitiorum occultorum aut deficientis concinnitatis indagatorem argutum vulnerumque medicum haud inscitum, etiamsi non omne tulit punctum, ut 6, 7 *et quare iuuenes ridentes et uirgines* (cfr. **S**) 76, 12 *superuincunt* 82, 15 *ordine disputas. disputatio est de* (cfr. $\mathbf{N}^3$) 105, 1 *quisque ciuis est* 147, 23 *uim beneficii sui abstulit* 161, 29 *coargueres. Ista concedere possum*; vd. etiam apparatum ad 10, 2; 14, 10; 18, 11; 37, 21; 26; 40, 21; 44, 13; 46, 2; 49, 12; 23; 50, 5; 52, 18; 55, 6; 70, 30; 77, 29; 84, 26; 88, 5; 89, 24; 104, 14; 108, 9; 15; 116, 28; 119, 18; 126, 4; 128, 2; 135, 17; 136, 13; 15; 138, 8; 174, 8; 180, 29; 185, 26; 191, 5; 199, 27; 204, 15; 206, 26; 208, 16. At in aliis coniectandi libidine

---

1) Nonnulla ex fonte variis lectionibus instructo manasse Buck p. 40 statuit.

abreptus est ad vilia et absurda. Velut temeritatis infelicis exemplum luculentum exstat 178, 9, ubi Vergilii versu non intellecto scripsit *nulla mora inter nos est*; scholasticus medii aevi 131, 20 *usque ad celos* voluit, nec melius contigerunt 5, 9 *occasio aut timiditas* 7, 21 *melius clara* 8, 2 *nominum datori* 11, 10 *farre ac suilla* 26, 14 *modo quo putabat* 29, 29 *uicti hostes uictoribus iacuere* 31, 10 *frigidam equis aquam* 33, 1 *minus quam debeamus* 41, 3 *et q. m. eam refert* om. 46, 26 *suficiat an. an. quid ergo si non potuero* 47, 6 *pilam scire bene iacere ac* 53, 22 *transtulit. praesentium intuitus ac praeteritorum memoria* 58, 27 *in confessione* 62, 3 *commune delictum* 73, 27 *gratum sed animo ideo maius omnibus quia primum est* 76, 27 *hostilibus satiet* (*divitem* om.) 77, 20 *praeceptoris mei quidem institutus* 87, 6 *mentieris. Quid vero fatum aliud est quam* 92, 1 *Mundus inquit incessum absoluit. inquit* 94, 20 *ipsi inutilem. quid autem tibi uidetur, cum tibi* 95, 12 *quem secum ex quo nascitur* 101, 4 *ṣẹ spaciis spere* (= *sphaerae?*) *fl.* 103, 3 *stultus enim malus est; qui autem malus* 13 *quam captatori qui peccuniam* 106, 20 *industriis praetulit. sed nobis non* 29 *etiam impediret uiri uota boni sac.* 115, 24 *Reiiciendi sunt. pignus est* 118, 4 *metam prior tetigit* 119, 11 *opera donari* 120, 4 *illos odio habemus* 130, 1 *colligens labem* (*libem* **G**) al.; quin etiam ubi sententiarum hiatum odoratus esse sibi videbatur, additamenta plus minus ampla audacter fingere non dubitavit, ut textum praeberet qualicumque modo dilucidum, quam maxime enisus, ut 6, 8 *ueste utuntur* 11, 25 *quod statim facili quam quod plena manu tarde datur* 12, 5 *multa eius discipuli* 16, 4 *uiuere sed non debemus ut mors potior sit quam libertas et p. et mens bona absit* 24, 19 *fac cito si* 28, 11 *semel satis in* 35, 19 *debeant. qualiter sint beneficia recipienda* 44, 20 *et in negligentes nostri deos querimonias iaciunt quod* 45, 16 *credidi ut elicerem* 53, 15 *non in memoriam reducamus* 57, 18 *remediis refocillasse lugentem* 61, 4 *peccunias pacto conuentoque creditas* (ex 61, 6) 82, 29 *bono inserenda.* (sic distinxerunt etiam **RGP**) *Hec mi l. dicenda fuerunt* 94, 20 *ipsi inutilem. quid autem tibi uidetur cum t. n. de eo qui adu.* 95, 10 *in quod unusquisque natura pronus est lege impelli* 111, 21 *comperi.*

quoniam prius bonum et gratum putabam. quod tamquam (cfr. **S** p. XXIII) 154, 4 *sua causa an nostra an et sua et nostra* 18 *sum n. s. sed etiam iniustus* 157, 13 *habituras quas exerciturus faber quid in diem mercatur paciscitur* 168, 26 *suum. dum hec sepe uidisti uindicant* 174, 17 *monstarent* (sic) *si optauerunt ethnam immensa i. ui supra s. a. ut daretur ipsis occasio exh.* 21 *finiret desiderauit* 178, 17 *recipere quod non debes quam non dare quod debes* 186, 1 *satis est. Id quod est meum aliter sapientis est aliter meum. meum est habere posse donare sapientis* et ubi maxime sibi indulsit, 77, 29 *proferri. Si quid melius uita est et a patre sola uita datur potest beneficiis a filio uinci pater. qui id.* Quod si tantopere eius licentia grassata est, idem tamen recte solus 8, 23 *libenter dare* (omisso tamen *libenter accipere*) exhibet (cfr. etiam additamenta 32, 22; 38, 20; 48, 24; 89, 14; 104, 4; 163, 5; 178, 21; 184, 19), anceps haereo, utrum illa sententia p. 30, 9 *ut te omnia nimia delectant* Senecae ipsius sit an ex falsarii moneta provenerit; nam haec verba quamvis concinnitatem enuntiatorum augeant, plane necessaria esse Rossbachio non concedo. Futilia vero eius commenta in apparatu critico reticenda erant, annotanda ea, ubi palmam tulit.

Non minorem corruptionem vel si mavis mutationem Parisini **S** florilegium expertum est. Nam non modo is qui excerpsit, ut sententias e conexu solutas per se redderet perspicuas, verba omisit, transposuit, disiuncta coniunxit, sed ne audaciores quidem mutationes non aeque excusatus inducere veritus est, ut 4, 24 *solatur. Magnum est enim beneficia dare etiam si nullum positum est nichil aptius est. Illud enim est falsum* 6, 18 *Ideo ridentes quia promerentium uultus hilaris*[1]) *sunt et qui dant vel accipiunt* 8, 18 *dicenda est res et ord.* 8, 23 *accipere nec minus libenter* 14, 17 *plurimum meriti* (sic) *sumpsisse uirtus* 21, 21 *optimumque est antecedere desiderium et sequi illud tamen melius est occupare* 22, 16 *intercidenda sunt. Sed ne uideamur rogati sed* 24, 10 *promissa, ut ne minor sit r. t. q. r. potentie potestatum ministri* 24, 15 *quare uerum est*

1) Sic m. 1, *hilares* m. 2.

tamen te gratiae demere 62, 4 *illustres mulieres annos maritorum computant* 78, 8 *beneficium accipit quo magis eo indiget maius accipit. Magis autem indiget* 111, 21 *comperi, quem prius bonum et ///gratum putabam?* (cfr. **V** in p. XXI) *Quod tam digno dabam* 112, 9 *Si magnum est munus, non tantum quod* 144, 8 *Serpentibus* (sic) *quoque indicare bonum est quod rerum mearum status poscat* 146, 20 *iam ad alium dominum inde sunt spectancia*[1]) 154, 17 *sed si me in cons. admisit. . . ingratus et iniustus sum nisi* 181, 23 *se magis ueritus quam alios si tanquam in publico semper uiuit* 184, 11 *dices mihi. Quomodo ergo potest* 186, 16 *quomodo eiusdem rei uterque dominus est quia alter dominus est rei* 231, 2 *pot. patriamque ut cum membra sua absciderct etiam in abscidendo gemeret.* Quae in apparatu critico inutilia hoc tamen loco attulisse non piget. Attamen hic quoque codex sic multifariam corruptus et interpolatus saepius sinceri textus indicia solus retinuit, nam illud *iuuenes* (6, 7), quod excidisse Gertz vidit, iam hic sicut in **V** (p. XX) exstat; idem, ut leviora praeteream, recte tradit 5, 6 *crediti transeunt* et 167, 18 *quid*; 208, 18 propius ad verum accedit eius *temptata temptare*, 155, 1 ex parte quidem lacunam explet, contra 124, 4 verba spuria *natura sibi dedit* omittit, quae certe non omnia, sicut etiam ceterorum codicum emendationes interpolatoris scientiae imputare ausim.[2]) Itaque ne horum lectiones omnes aspernemur, res ratioque monent.[3]) Quae iam codicum, quorum concordia usque ad

---

1) Sic m. 2, *spectanda* m. 1.

2) Codex **S** miro modo cum Vincentio Bellovacensi Sp. Doctr. IV 46 sqq. Sp. H. VIII 106 sqq., cuius sola editione typis impressa usus sum, concinit. Uterque praebet 2, 12 *cum damus* 18 *necessitates* om. 11, 3 *parua et sordida* 4 *in* om. 18 *oblitus est* 24 *et specie* 21, 20 *facilia* om. 23, 23 *ubi inpetrasti* 31, 6 *noxia quaeque* (sic Vinc., $\bar{q}$ = *quae* **S**) *concupiscimus* 10 *actores* al. Uterque ex eodem florilegio excerpta desumpsisse videtur.

3) In ipsa interpunctione hi non semel sequendi sunt; nam ut 71, 4 **P** distinxit, post Lipsium ediderunt et alii et Gertz: *fortuna. Sive . . homines, erigite*, non sicut antea cum **N** *fortuna, sive . . homines. Erigite.* Similiter 77, 12 **M** interpunctione separavit *legem* et *patriam*, quod Madvig proposuit. 168, 26 ut interpunxi cum Gertzio *suum; dum . . nutant, ingentia,* inter-

saeculum VIII revocamur, auctoritate corroborantur atque a criticorum censura vindicantur. Illis vero locis, ubi Nazariani fidei hi suam quoque substruunt, iam saeculo fere quinto vel quarto sic in archetypo lectum fuisse pro explorato ponere licet.

Haec fere de codicibus dicenda erant; pauciora etiam verba, quam rationem in hac editione secutus sim, opus est faciam. Nazarianum fundamentum esse ut Gertzianae sic huius nemo erit, qui miretur; ubi illius lectio nec explicari nec excusari potuit, auxilium petii a reliquis libris; ubi hi quoque sensu idoneo carent aut opera falsarii clare apparet, textum ut par est coniecturis restituere conatus sum aut meo Marte aut aliorum usus inventis. Quorum quod nomina scriptaque praeter antiquiora et editores hic collecta proponam, commodo eorum, qui Senecae operibus his legendis tractandisque vacant, me inservire arbitror:

M Adler *Die Verschwörung des Cn. Corn. Cinna bei Seneca und Dio* Ztschr. für d. österr. Gymn. 60 (1909) 193

Aem Badstuebner *Coniectanea Annaeana* Genethliac. Gotting. Halis 1888 p. 80, vd. et p. 260

— *Beiträge zur Erklärung und Kritik der philos. Schriften Senecas* Hamburg 1901

Aem Baehrens *Lectiones latinae* Bonnae 1870

— in *commentario Catulliano* p. 27 et 510 Lipsiae 1885

— (in recensenda Gertzii editione) Jenaer Litt. Zeit. 4 (1877) p. 62

WA Baehrens *Beiträge zur lat. Syntax* Philol. Suppl. 12 (1912) p. 235

E Bickel *Die Fremdwörter bei dem Philos. Seneca* Archiv für lat. Lex. 14 (1905) p. 189

---

pungi voluit **G**; idem et **P** faciunt cum H Stephano 178, 22 *quid ergo? si . . occasio, semper.* Itaque 22, 17 ubi ante *ne rogati videamur* graviore usus sum signo, leviore post *facti,* paululum me praeter **N** (*inter cetamus. Nerogati*) defendit **S** quoque, cum tradat: *intercidenda sunt. Sed ne uideamur rogati* etc., quamvis non defore sciam, quibus ut Gertzio displiceat.

E Bickel *De Merobaude imitatore Senecae* Mus. Rhen. 60 (1905) p. 317
H Bluemner *Zu Seneca* Wissenschaftl. Monatsblätter 6 (1878) p. 157
A Bourgery *Sur la prose métrique de Sénèque* Revue de Philol. 34 (1910) p. 167
— *Notes critiques sur le texte de Sénèque* ibid. 37 (1913) p. 95
C Brakman *Ammianea et Annaeana* Lugduni 1909
J Buck vd. p. V adn. 2
F X Burger *Minucius Felix und Seneca* München 1904
J J Cornelissen *Coniectanea latina* Daventriae 1870
J. de Decker *A propos d'une epigramme contre Néron* Revue de l'instruction publique en Belgique 53 (1910) p. 134
H Deiter *Der Amsterdamer Codex 80* Philol. 51 (1892) p. 361
L Dorison *Quid de clementia senserit L. A. Seneca* Cadomi 1892
A Elias *De notione vocis clementia apud philosophos veteres et de fontibus Senecae librorum de clementia* Regimonti 1912
A E(ussner) Literar. Centralblatt 1877 p. 793
J Feldmann *Observationes ad Senecam criticae* Ostrowo 1887
N Festa *In L. A. Senecae de beneficiis libros animadversiones criticae* in Studi italiani di Filologia classica 8 (1900) p. 429
H N Fowler *The sources of Sen. de ben.* Proceedings of the American Phil. Association 1886 p. IX
W Gemoll *Krit. Bemerkungen zu lat. Schriftstellern* Liegnitz 90
A Gercke *Senecastudien* Fleckeis. ann. Suppl. 22 (1895) p. 1
M C Gertz (praeter editionem) Berl. philol. Wochenschr. 9 (1889) p. 372; 408
Feod Gloeckner *Quaestiones Annaeanae* Halis 1877
— *Zu Seneca* Mus. Rhen. 35 (1880) p. 484
H Goell *Zu Seneca* Fleckeis. ann. 125 (1882) p. 865
G Gundermann apud Buck
Fr Haase vd. et editionis vol. III praef. XXV
C Haeberlin *Quaestiones criticae in L. A. Senecae de benef. libros* Mus. Rhen. 45 (1890) p. 21
H Hammelrath *Grammatisch-stilistische Beiträge zu den prosaischen Schriften des L. A. Seneca* Emmerich 1895
M Haupt *opuscula* Lipsiae 1875/6

L Havet *Pararius substantif* Archiv für lat. Lex. 10 (1898) p. 523

E Hedicke *Studia Bentleiana II Seneca Bentleianus* Freienwaldiae 1899

Aem Hermes *Quaestiones criticae in L. A. Senecae epist. moral. part. II* Meursae 1874

— *Krit. Bemerkungen zu den Schriften des Philosophen L. A. Seneca* Festschrift des Gymn. zu Moers 1896

M Hertz *Miscellen* in Fleckeis. ann. 93 (1866) p. 622

A Hoppe *Über die Sprache des Philosophen Seneca I II* Lauban 1873; 1877

C Hosius *Lucanus und Seneca* Fleckeis. ann. 145 (1892) p. 337

K Hude *Småbemaerkninger til Seneca* Nordisk Tidsskrift for Filologi 8 (1899) p. 52

H Ilgen *Animadversiones ad L. A. Senecae philosophi scripta* Homburg 1889

J Joehring *De particularum ut, ne, quin, quominus apud Senecam vi atque usu* Prager Stud. 1 (1894)

G Kiekebusch vd. p. XVI

L Kienzle *Die Kopulativpartikeln et, que, atque bei Tacitus, Plinius, Seneca* Tübingen 1906

H Klammer *Animadversiones Annaeanae grammaticae* Bonnae 1878

— *Quaestiones Annaeanae* Festgabe für W Crecelius Elberfeld 1881 p. 54

H A Koch *Zu Seneca de clementia* Fleckeis. ann. 109 (1874) p. 560

— *Zu Senecas Briefen* ibid. 111 (1875) p. 715

— *Observationes criticae in L. A. Senecam* Gratulationsschrift von Pforta 1874

A J Kronenberg *Ad Senecae libros de beneficiis et de clementia* Class. Quarterly 1 (1907) p. 284

— *Ad Senecae epistulas morales* ibid. p. 205

B Kruczkiewicz (in recensenda Gertzii editione) Zeitschr. f. d. österr. Gymn. 28 (1877) p. 427

F Leo *Coniectanea* Herm. 40 (1905) p. 610

A Ludewig *Quomodo Plinius, Seneca etc. particula 'quidem' usi sint* Prager Stud. 3 (1891)

J N Madvig *Adversaria critica* Hauniae 1871—84

— cfr. etiam ad Cic. de fin. p. 151; 834

O Matthiae *Observationes criticae in L. A. Senecam* Berolini 1865

Th Matthias *Emendationes ad L. A. Senecae opera* Commentat. philol., quibus ORibbeckio congratulantur discipuli Lips. Lipsiae 1888 p. 173

J E B Mayor *Notes on Seneca* Proceedings of the Cambridge Philol. Society 1883

— *Seneca de beneficiis VI 16, 2* Journal of Philology 15 (1886) p. 177

— *Corruption of the text of Seneca* ibid. 30 (1907) p. 208

— *Fragment of Rabirius* (ben. VI 3, 1) Class. Review 24 (1910) p. 84. Vd. p. XVII adn. 2

H C Michaelis *Nepotis locus et Senecae philosophi nonnulli loci considerantur* Mnemos. 17 (1889) p. 171

H Mueck *Observationes criticae grammaticae in L. A. Senecae scripta philosophica* Marburgi 1890

C F W Mueller *Zu beiden Seneca* Fleckeis. ann. 93 (1866) p. 487

H J Mueller *Symbolae ad emendandos scriptores latinos part. II* Festschrift zu der 2. Saecularfeier des Friedr. Werd. Gymn. zu Berlin 1881 p. 46

— Zeitschrift für das Gymnasialwesen 31 (1877) p. 737 in recensenda editione Gertziana

Joh Mueller *Krit. Studien zu den kleinen Schriften des Philos. Seneca* Wiener Sitz. Ber. 118 (1889), I

— *Krit. Studien zu Seneca de ben. und de clem.* ibid. 127 (1892), III

— *Krit. Studien zu den Naturales Quaestiones Senecas* ibid. 130 (1894), III

C Naegler *De particularum usu apud L. A. Senecam philosophum I* Halis 1873, *II* Nordhausen 1880

— *Annotationes criticae ad. C. Suetonium Tranquillum et L. A. Senecam philosophum* Festschrift von Nordhausen 1885

K Niemeyer *Zu Seneca* Philol. 58 (1899) p. 437

Aem Opitz *De latinitate Senecae* Naumburg 1871
R Petersen *Zu L. Seneca* Philol. 46 (1887) p. 275
R Pfennig *De librorum, quos scripsit Seneca de ira, compositione et origine* Gryphiae 1887
Guil Pohlschmidt *Quaestiones Themistianae* Monasterii 1908
F Préchac *Note sur le sommaire du 'de clementia'* Mélanges Picot II 569 Paris 1913
— *La date du 'de clementia' de Sénèque* Comptes rendus de l'ac. des inscr. Paris 1913 p. 385
L Radermacher in thesibus dissertationis *Observationes in Euripidem miscellae* Bonnae 1891
O Rauschning *De latinitate L. A. Senecae philosophi* Regimontii 1876
F Rech *Observationes grammaticae. De In praepositionis cum accusativo iunctae apud Senecam usu* Friburgi 1895
G Reinecke *De coniunctionum usu apud Senecam philosophum* Monasterii 1890
H Rieger *Observationes Annaeanae* Friburgi 1889
O Rossbach *Disquisitionum de Senecae filii scriptis criticarum capita II* Vratislaviae 1882
— *De Senecae philosophi librorum recensione et emendatione* (Breslauer philol. Abhdl. II 3) Vratislaviae 1888
— vd. et Herm. XVII (1892) 375 adn. 2; 3; Berl. phil. Wochenschr. 1907, 1486; Livi perioch. edit. (1910) praef. p. IX adn. 1
F Ruehl *Varia* Mus. Rhen. 62 (1907) p. 310
H. S. Philol. Anzeiger 3 (1871) p. 129
Fr Schultess *Ad Senecae libros de clementia* Mus. Rhen. 33 (1878) p. 221
— *Annaeana studia* (Gymnasio Argentoratensi congratulantur Iohannei Hamburgensis rector et collegae) Hamburg 1888
— vd. et eius de Gertzii et Klammeri scriptis recensiones in Götting. gel. Anzeigen 1874 p. 1446, Philol. Anzeiger 1887 p. 291, Jenaer Litt. Zeit. 1878 p. 512
H Siedler *De L. A. Senecae philosophia morali* Gynaecopoli 1877

A Siegmund *De Senecae consolationibus* Böhm. Leipa 1912 sqq.
O Siesbye *Småting* in *opuscul. philol. ad Madvigium a discipulis missa* Hauniae 1876 p. 253 et in editione Gertziana
M Sonntag *L. A. Senecae de beneficiis libri explanantur* Lipsiae 1913
P Thielmann *Zwei neue Fragmente archaischer Poesie* Archiv für lat. Lex. 4 (1887) p. 600
Aem Thomas *In Senecae de clementia librorum fragmenta* Fleckeis. ann. 129 (1884) p. 592
— *Kritische Blätter zum Rhetor Seneca* Herm. 21 (1886) p. 47 adn. 1
— *Miscellae quaestiones in L. A. Senecam philosophum* in Herm. 28 (1893) p. 287
— *Schedae criticae novae in Senecam rhet.* Philol. Suppl. 8 (1900) p. 207 adn. 161
P Thomas *Morceaux choisis des lettres à Lucilius et des traités de morale*[6] Paris 1911
C Thurot (in recensendis Madvigii adversariis) Revue critique 1874 p. 52
L Traube *Varia libamenta critica* Monacii 1883
A Uhl *Quaestiones criticae in L. A. Senecae dialogos* Strassburg 1899
J Vahlen *Varia* Herm. 17 (1882) p. 273
L Valmaggi *Seneca de beneficiis I 3, 5* Bollettino di Filol. class. 12 (1906) p. 160
J van der Vliet *Observationes criticae in L. A. Senecae dialogos et epistolas* Mnemosyn. 10 (1882) p. 129
O Waldaestel *De enuntiatorum temporalium structura apud L. A. Senecam* Halis 1888
H Weber *De Senecae philosophi dicendi genere Bioneo* Marpurgi 1895
A Weidner *Criticarum scriptionum specimen* Coloniae 1864
O Weise *Zu Seneca* Fleckeis. ann. 125 (1882) p. 640
O Weissenfels *De Seneca Epicureo* Berolini 1886
A Werth *De Ciceronis et Senecae locis aliquot* Sched. philol. Usenero oblat. Bonnae 1891 p. 35
Wesenberg in editione Gertziana

OHRWetzstein *L. A. Seneca quid de natura humana senserit* (diss. Lipsiens.) Strelitziae novae 1881
CWeyman Literar. Centralblatt 51 (1900) p. 1209
U. de Wilamowitz-Moellendorf *Lesefrüchte* Herm. 37 (1902) p. 307
HWirth *De Vergilii apud Senecam philosophum usu* Friburgi 1900
MZimmermann *De Tacito Senecae philosophi imitatore* Breslauer philol. Abhdl. 5 (1889) p. 1
AZingerle vd. p. XVII adn. 2.

Quorum in numero Gertzio, cui in eis, quae antecedunt, paginis totiens obstrepere coactus sum, plurimum fere Senecam meque debere libero iam animo profiteor et si quid his editionibus me profecisse putaverim, hoc magis in textus memoria quam in ipsis verbis quaerendum esse. Itaque quare non ita multis locis ab illo discrepem, iam satis explanatum erit. Neque iam permultum omnino nos in hoc scriptore emendando progressuros esse crediderim, nisi forte ex bibliothecarum thesauris reconditis, velut in philosophi patria — nam ex sepulcrorum latebris ei lucrum sperare audacius est —, ut antiquiora ita meliora subsidia successerint. Quod fausta fortuna ut eveniat, valde optandum est. Nam ne Nazarianus quidem, quamvis sit optimus, bonus est testis et lacunis et corruptelis nimis scatens, in quibus sanandis frustra viri sagacissimi se torserunt torquebuntque.

In rebus orthographicis[1]) Nazarianum secutus sum ducem satis bonum, quamvis non stabilem; nam exhibet *adficio, adfectus* 36, 18; 40, 9; 41, 28; 46, 15 al. et *affectus* 31, 7, *adgnosco* 76, 3 et *agnosco* 16, 27; 51, 25; 139, 25; 143, 4; 9; 12; *adlatus* 39, 16 et *allaturus* 48, 2; 155, 29; *adligo* 8, 19; 221, 5 et *alligo* 6, 23; 56, 2; 100, 29; 178, 5; 188, 30; *adpeto* 11, 5; 52, 19; 92, 10 al., *adplico* 16, 8; 164, 1, *adprobo* 22, 19; 118, 28; 164, 10, sed *appareo* semper; *adspiro* 150, 24 et *aspiro* 52, 2; *adsiduus* 5, 19; 167, 20 al. et *assiduus* 53, 14; *adscribo*

1) Cfr. quae de aliis et de formis contractis disputavit Rossbach l. l. p. 113.

6, 23; 65, 24; 187, 16, *adsigno* 48, 23; 184, 19, *adsumo* 171, 18, *adstringo* 55, 29; 59, 26 etc., sed semper *aspicio*, *aspergo* 158, 28; 207, 10; *adtuli* 42, 24; 147, 23 et *attuli* 143, 3; *conlatus* 165, 10; 205, 20; 206, 12 et *collatus* 40, 22; 53, 9; 54, 21; 88, 6; 138, 17; *conluceo* 100, 3, *conlusor* 34, 15; 35, 1, sed semper *colligo*, *colloco* (*cologo* 70, 27); *conmendo* 7, 11 et *commendo* 23, 5; 32, 23; 48, 17; 147, 14; *conmilito* 110, 6 et *commilito* 142, 26; *conparo* 3, 7; 43, 19; 44, 29 al. et *comparo* 63, 8; 146, 16; 149, 15; 22 al.; *conplector* 181, 13; 192, 23 et *complector* 72, 22; 79, 20; *conpono* 42, 2; 44, 20; 90, 22 al. et *compono* 132, 10; *conprimo* 2, 19; 100, 29; 173, 5 et *comprimo* 133, 16; *conputo* 4, 28; 62, 6; 118, 19 al. et *computo* 81, 19; 89, 27; 169, 28; *cottidie* 44, 1; 45, 22; 64, 22; 102, 17; 171, 3 et *cotidie* 52, 8; 182, 3; 188, 11; *expecto* 3, 1; 9; 14, 18 al. et *exspecto* 24, 22; *exolutus* 122, 4 et *exsolvo* 35, 10; 132, 7; 160, 8; *expiro* 75, 19, *exto* 51, 14; 72, 4, *exupero* 76, 14, sed *exsurgo* 51, 19; *inmanis* 245, 13 et *immanis* 85, 9; *inmortalis* 3, 13; 45, 13 al. et *immortalis* 183, 28; 187, 17 al.; *inmensus* 85, 4; 174, 18; 183, 11; 190, 29 et *immensus* 204, 4; *inmunitas* 159, 23 et *immunitas* 135, 4; *inperator* 10, 15; 217, 10 et *imperator* 30, 6; 64, 14; 142, 20 al.; *inpero* 38, 10; 68, 18; 82, 17 al., *inperium* 64, 9; 65, 17; 66, 14 al. et *impero* 69, 2; 123, 17; 140, 13 al., *imperium* 76, 28; 77, 1; 79, 23; 80, 5 al.; *inpetus* 44, 13; 52, 25; 65, 26; 164, 23; 170, 8 et *impetus* 14, 1; 20, 12; 31, 8 al.; *inpleo* 47, 1; 85, 7; 102, 18 al. et *impleo* 87, 20; *inplexus* 6, 7 et *implexus* 87, 7; *inpono* 7, 1; 6; 8, 1; 16, 2 al. et *impono* 8, 4; 138, 26; 187, 20; *inpun(e)* 5, 16; 54, 16; 62, 20 (*inpunitus erit impius*); 22 al. et *impune* 187, 11; *inputo* 8, 27; 32, 22 al. et *imputo* 155, 10; semper *inrigo, inrito, inritus*; *iocundus* 15, 14 et *iucundus* 167, 21; *neclego* 3, 3; 15; 41, 5; 93, 7 et *neglego* 44, 20; 83, 22; 106, 16 al.; *oportunus* 22, 20; 102, 18; 161, 25 et *opportunus* 16, 14; 183, 26; 208, 8; *obpignero* 54, 9, *obpono* 194, 11, sed *oppono* 76, 19; 138, 8; 147, 6, *opprimo* 118, 16; 177, 12; *pulcer* 6, 17; 26, 24; 60, 11 al. et *pulcher* 4, 11; 31, 25; 55, 16 al.; *submissus* 31, 13 et *summissus* 41, 4; 81, 2; 118, 16 al.; *di* 166, 13; 237, 7 et *dii* (plerumque); *dis* 83, 17; 137, 21; 181, 22;

182, 21; 185, 15; 187, 15, 242, 1 et *diis* 45, 22; 144, 11; 166, 12 al. et *dîs* 163, 12; 164, 20; 166, 11; 182, 15; *voltus* et *vultus*; *uolgus, uolgaris* et *uulgus, uulgaris*; *aecus* 30, 18; 61, 8; 66, 23; 81, 1 et *aequus* 177, 14; 233, 9; 244, 16; *relicus* 238, 2; *secuntur* 16, 9; 23, 22; 36, 7; 84, 12; 95, 28; 102, 14; 116, 26, sed *persequuntur* 219, 21; *locuntur* 230, 5 et *loquuntur* 40, 28; 201, 20; *optineo* 15, 21; 22, 21, *optuli* 48, 12, sed *obto* 143, 27. In his normam certam fere retinui veterioribus formis in textum receptis aut primo certe loco annotatis.

Ceterum non omnes varias lectiones me in apparatum criticum ingessisse monuerim. Ex **N** et **R** libris optimis omnia adscripsi, quae ullius pretii videri possent, omisi in his quoque multa calami menda manifesta, qualia supra p. VII depinxi, nisi ex his aliqua lux ad codicum necessitudinem definiendam effulgere poterat. In reliquis, praecipue in **S**, liberius me egi talesque corruptelas abieci tantum non omnes; sic litteras, syllabas, verba, immo tota enuntiata, quae in uno alterove codice desunt, in apparatu quoque deesse volui[1]) nec minus verba transposita, litterarum confusiones sollemnes, voces bis scriptas, commutationes particularum *et* et *ac, nec* et *neque, tum* et *tunc, quid* et *quod* etc. taliaque omnia praetermisi nec ad textum restituendum nec ad codicum stemma illustrandum ullius momenti. Neque timeo, ne quis hoc mihi crimini tribuat, immo ne talium nimis multa aequo cautior illuc intruserim, quae apparatum cum nimis impleant, nimis turbant. Sed in hac re paulo largiore manu copias meas effundere malui quam periturae parcere chartae.

Iam perlustratis, quae mihi proposui, licet vela contrahere. Sed ne prius meum *explicit feliciter* his verbis subscribam, quam quorum adminiculo in opere meo perficiendo sim adiutus memori mente pronuntiavi, et libri ipsius praecipuum argumentum monet et grati animi desiderium impellit. Itaque gratias palam ago summas praefectis bibliothecarum Erfurtensis, Guelferbytanae, Monacensis, Monasteriensis, Parisinae, Vratislaviensis, qui ut thesauris suis aut antea aut nunc uti

---

1) Sic plurima, quae in **G** omitti supra p. XII dixi.

possem, humanissime concesserunt, deinde viris clarissimis, qui opera et consilio mihi adfuerunt. Franciscus quidem Buecheler, Aemilius Hermes, Franciscus Skutsch, quibus fautoribus tunc gloriari potui, cum iam abierint illuc, unde negant redire quemquam, desiderium sui acerbum reliquerunt; at Ottoni Hense et Ottoni Rossbach nunc quoque animum memorem profiteor, hisque accesserunt Th Stangl collega, cuius prudenti consilio in nonnullis quaestionibus grammaticis uti potui, et G Gundermann opibus suis in augendo et corrigendo apparatu critico auxiliator optimus.

Herbipoli mense Iulio anni MCMXIV.

CORRIGENDA

p. 74, 12 l. *foedissimis*; 93, 1 (29) locus Ovidianus est am. III 4, 4, ubi legitur: *quae, quia non liceat, non facit, illa facit*; 173, 27 *quomodocumque*; in app. 173, 21 *cod. Pinc. et* **V**; 250, 7 *nec dabit.*

CONSPECTVS SIGLORVM

I in libris de beneficiis

N = codex Nazarianus (Palatinus 1547) saec. VIII/IX
R = codex Reginensis 1529 saec. IX/X
G = codex Guelferbytanus 4579 (274) saec. XII
M = codex Monacensis lat. 2544 saec. XII/XIII, desinit IV 22, 3
P = codex Parisinus 6382 saec. XIII
O = consensus codicum **NRGMP** aut omnium aut ceterorum
S = excerpta codicis Parisini 16592 (Sorb. 1586) saec. XII/XIII
F = codex Laurentianus plut. LXXVI 36 saec. XII hic illic ascitus
V = codex Vratislaviensis IV fol. 39 saec. XIV hic illic ascitus
N^1**R**^{1}**G**^{1} etc. = lectio primitiva codicum **NRG** etc. postea correcta
pr. corr. = primus corrector in **N** eiusdem fere aevi, quo codex scriptus est
N^2 = manus altera codicis **N** paulo recentior, similiter **R**^{2}**G**^{2} etc.
N^3 = correctores posteriores codicis **N**
Codices Pinciani vd. p. XVI
ς = codicum deteriorum ex apparatu Fickerti notorum aut unus aut aliquot
ω = lectio vulgata editorum

II in libris de clementia

NRPSFN^1**N**^{2}**N**^{3}ςω ut supra
A = codex bibliothecae Erfurtensis Amplonianus in 4to n. 3 saec. XII, desinit I 18, 2
L = codex Leidensis suppl. 459 (Lips. 49)
O = consensus codicum **NRPFAL** aut omnium aut ceterorum
T = Parisinus 8542 saec. XII nonnullis locis adhibitus

Verba in textu cursivis quae dicuntur litteris impressa additamenta sunt virorum doctorum, item quae in apparatu critico uncis ⟨ ⟩ inclusa exstant

* lacunam, /// rasuram indicat

Bhr. = *AemBaehrens* (at *Baehrens* = *B. filius, Beiträge,* vd. p. XXIV), *Btl.* = *Bentley*, *Corn.* = *Cornelissen*, *Grut.* = *Gruter*, *Gund.* = *Gundermann*, *Lps.* = *Lipsius*, *Mg.* = *Madvig*, *Mrt.* = *Muret*, *Pinc.* = *Pincianus*, *Wsg.* = *Wesenberg*

exp. = *expunxit*, *ss.* = *suprascripsit* vel *suprascriptum*, *om.* = *omisit* vel *omissum* etc.

L. ANNAEI SENECAE

AD

AEBUTIUM LIBERALEM

DE BENEFICIIS

LIBER I

Inter multos ac varios errores temere inconsulteque 1 I
viventium nihil propemodum, vir optime Liberalis, dixerim, *quod beneficia nec dare scimus nec accipere. Sequitur enim, ut male conlocata male debeantur; de quibus non redditis sero querimur; ita enim perierunt, cum darentur. Nec mirum est inter plurima maxima- 2
que vitia nullum esse frequentius quam ingrati animi. Id evenire ex causis pluribus video. Prima illa est, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus. Sed nomina facturi diligenter in patrimonium et vitam debitoris inquirimus, semina in solum effetum et sterile non spargimus: beneficia sine ullo dilectu magis proicimus quam damus. Nec facile dixerim, utrum turpius 3

INCIPIT: LIB. (LIBER **R**) I. ANNEI SENECE DE BENEFICIIS FELICITER **NR** Incip̄ liber primus Senecae cordubensis ad ebutium de officiis **M** INCIPIT LIBER PRIMVS ANNEI SENECAE DE BENEFICIIS AD EBVTIVM LIBERALEM AMICVM SVVM **P** Incipit liber primus Annei senece de beneficiis ad liberalem **G** Incipit Seneca de beneficiis **S** 1 inculteque **M** uiu. incons. **G** 2 duxeris **S** 3 quam quod **M** G^2 prop. ⟨indignius⟩, v. o. L., d., quam quod ω ⟨diffusius⟩ dix. quam q. *Bourgery* dix. ⟨volgarius quam⟩ quod *Brakman; lacunam esse denegat Buck* 4 deleantur **M** 8 de causis **S** plur. causis **M** 10 in *om.* **GPS** 11 effe///tum **N** effectum **S** 12 dilectu **NR** delectu (deiectu **G**) N^2**O** 13 Neque leuiter dixerim **G**

sit infitiari an repetere beneficium; id enim genus huius
crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum
ultro refertur; decoquere vero foedissimum ob hoc
ipsum, quia non opus est ad liberandam fidem facul-
tatibus sed animo; reddit enim beneficium, qui debet.
4 Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem
grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur in-
gratos, plures facimus, quia alias graves exprobratores
exactoresque sumus, alias leves et quos paulo post
muneris sui paeniteat, alias queruli et minima momenta
calumniantes; gratiam omnem corrumpimus non tan-
tum postquam dedimus beneficia, sed dum damus.
5 Quis nostrum contentus fuit aut leviter rogari aut se-
mel? quis non, cum aliquid a se peti suspicatus est,
frontem adduxit, voltum avertit, occupationes simula-
vit, longis sermonibus et de industria non invenienti-
bus exitum occasionem petendi abstulit et variis arti-
6 bus necessitates properantes elusit, in angusto vero
conprensus aut distulit, id est timide negavit, aut pro-
misit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed
7 malignis et vix exeuntibus verbis? Nemo autem li-
benter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus
adversus eum esse quisquam potest, qui beneficium
aut superbe abiecit aut iratus inpegit aut fatigatus, ut
molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat responsu-

---

2 recipiendum quantum animo grato refertur **G** 3 decoque reuero **NR** dequoque reuera N^2 deeo querere uero **M** dec. uęre **G** 5 Reddidit **G** qui ⟨libenter⟩ debet **V** 6 in istis *Gertz* qui meriti tantum confessione q. ingrati **G** confusione **M** 8 qui **S** 9 et alias R^1 10 numeris R^1 molimenta **S** 12 cum **S** 13 contemptus N^1**PS** fuit *om.* **G** rogare **S** 14 peti] rogari S^1 15 abduxit **M** obd. **V** auertet occupationis N^1 17 petenti N^1**M** 18 necessitate/// /// **R** -ates /// /// (*sub ras.* te *s.* to) **N** -ate sua **P** nec. *om.* **S** nec. tollere prop. **M** properantis N^2 illusit **M** elisit P^1 19 conpressus (u *super* ọ N^2) **NRPG** conprehensus **MS** idē tim. N^1**R** ·i· tim. **GS** 20 superciriis N^1 21 magnis **S** 22 accipit N^1 expresset N^1 23 quisque **G** 24 superbea diecet N^1 -bae adiecit **M** aut mol. N^1

rum sibi, quem dilatione lassavit, expectatione torsit.
Eodem animo beneficium debetur, quo datur, et ideo 8
non est neclegenter dandum: sibi enim quisque debet,
quod a nesciente accepit; ne tarde quidem, quia, cum
omni in officio magni aestimetur dantis voluntas, qui
tarde fecit, diu noluit; utique non contumeliose: nam
cum ita natura conparatum sit, ut altius iniuriae quam
merita descendant et illa cito defluant, has tenax me-
moria custodiat, quid expectat, qui offendit, dum obli-
gat? Satis adversus illum gratus est, si quis beneficio
eius ignoscit. Non est autem, quod tardiores faciat ad 9
bene merendum turba ingratorum. Nam primum, ut
dixi, nos illam augemus; deinde ne deos quidem inmor-
tales ab hac tam effusa nec cess*ante benign*itate sacri-
legi neclegentesque eorum deterrent: utuntur natura sua
et cuncta interque illa ipsos munerum suorum malos
interpretes iuvant. Hos sequamur duces, quantum hu-
mana inbecillitas patitur; demus beneficia, non fenere-
mus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitavit,
cum daret. 'At male cesserit'. Et liberi et coniuges 10
spem fefellerunt, tamen et educamus et ducimus, adeo-
que adversus experimenta pertinaces sumus, ut bella
victi et naufragi maria repetamus. Quanto magis per-
manere in dandis beneficiis decet! quae si quis non dat,
quia non recepit, dedit, ut reciperet, bonamque ingra-

---

1 torret **N**[1] 4 a/// **N** a ⟨dare⟩ nesciente *Vliet* accipit **N**[1] nec **S** 5 omni et off. **NR** et *om.* **O** in omni off. **N**[2] *corr. Gertz* aestimetur **N** existimatur **S** (a)estimatur **N**[2]**O** dantes uolumtas **N**[1] 6 fecet **N**[1] 8 discendant **R**[1]**N** (e *ex* i) 9 quis exp. **S** cum **M** 11 quod **P** quo **O** 13 illam **N**[2]**P** illa **O** augemus **NP** augeamus **N**[2]**O** inmortalis **N**[1] 14 effusa necessitate **O** *(Buck)* *corr. Lps.* eff. n. c. comitate *Feldmann* bonitate *aliaque alii* 15 deterrent interque utuntur **G** 16 et] ad *ss.* **N**[2] inter (que *om.*) **M** 17 quanto **N**[1] 18 demus (e *ex* o) **N** feneremur ς 19 qidem recip. **N**[1] 20 Ac **M** Vt *Koch* cessauit **M** cessit ω et *(del. m. 2)* coniungis (-uges **N**[2]) **N** 21 et *(ante* educamus) *om.* **N**[1] edocemus *ex* ducimus **N**[2] 23 Quanta **N**[1] 24 det **M** 25 recipit **GS** receperit **N**[1] bonaque . . . causa **N**[1]

torum facit causam, quibus turpe est non reddere, si
11 licet. Quam multi indigni luce sunt! tamen dies oritur.
Quam multi, quod nati sunt, queruntur! tamen natura
subolem novam gignit ipsosque, qui non fuisse mallent,
12 esse patitur. Hoc et magni animi et boni proprium est,
non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa et post malos
quoque bonum quaerere. Quid magnifici erat multis
prodesse, si nemo deceperit? nunc est virtus dare bene-
ficia non utique reditura, quorum a viro egregio statim
13 fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos
et pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet, ut,
si spes mihi praecidatur gratum hominem reperiendi,
malim non recipere beneficia quam non dare, quia, qui
non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam, quod sentio:
qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat,
citius.

II 1 Beneficia in volgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, ut semel ponas bene.

In priore versu utrumque reprehendas; nam nec in vol-
gum effundenda sunt, et nullius rei, minime beneficio-
rum, honesta largitio est; quibus si detraxeris iudicium,
desinunt esse beneficia, in aliud quodlibet incident no-
2 men. Sequens sensus mirificus est, qui uno bene posito
beneficio multorum amissorum damna solatur. Vide, oro
te, ne hoc et verius sit et magnitudini bene facientis
aptius, ut illum hortemur ad danda, etiam si nullum
bene positurus est. Illud enim falsum est 'perdenda sunt
multa'; nullum perit, quia, qui perdit, conputaverat.

---

17 *Palliat. fr. inc. 70 Ribb.*^{3}

---

1 fecit **S** reddere scilicet **RGP** 2 sint **N**^{1}**R** et tamen **GPS** 4 sobolem **R**^{2}**GMP** 5 esse *om.* **R**^{1} 7 erit **GS** 8 decepit **V** -iperet ω uel non nunc est **M** 9 redditura **N**^{1}**PS** 12 repperiendi **NRP** 14 quo sentio **N**^{1} quid **S** 15 reddet **N**^{1} qui **N** quam qui **N**^{2}**O** 19 uulgus **MS** 22 desinent ς incidunt **MS** 25 sit et **V** sed et (et *ss. in* **M**) **O** facientes **N**^{1} 28 nullum perdit quia perdere conp. **S** q;a **N**^{1} qui *om.* **G**^{1} perdet **N**^{1}

Beneficiorum simplex ratio est: tantum erogatur; si red- 3
det aliquid, lucrum est, si non reddet, damnum non est.
Ego illud dedi, ut darem. Nemo beneficia in calendario
scribit nec avarus exactor ad horam et diem appellat.
Numquam illa vir bonus cogitat nisi admonitus a red-
dente; alioqui in formam crediti transeunt. Turpis fene-
ratio est beneficium expensum ferre. Qualiscumque prio- 4
rum eventus est, persevera in alios conferre; melius
apud ingratos iacebunt, quos aut pudor aut occasio aut
imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaveris,
opus tuum perage et partes boni viri exequere. Alium
re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium prae-
ceptis salubribus adiuva. Officia etiam ferae sentiunt, 5
nec ullum tam inmansuetum animal est, quod non cura
mitiget et in amorem sui vertat. Leonum ora a ma-
gistris inpune tractantur, elephantorum feritatem usque
in servile obsequium demeretur cibus; adeo etiam, quae
extra intellectum atque aestimationem beneficii posita
sunt, adsiduitas tamen meriti pertinacis evincit. Ingra-
tus est adversus unum beneficium? adversus alterum
non erit; duorum oblitus est? tertium etiam in eorum,
quae exciderunt, memoriam reducet.

Is perdet beneficia, qui cito se perdidisse credit; at 1 III
qui instat et onerat priora sequentibus, etiam ex duro

---

1 benef. . . . si non redit *om.* **M** aerogat/// /// *rasa* a *pr.* **N** eroga **G** (a)erogat **O** redit . . . redit *Erasmus* reddit . . . reddit **V** *et Gertz, qui cum* **G** aliquis 3 ergo **M** kalend. **N**^{2}**GMP** 4 nec ut au. **M** 5 iam monitus **M** 6 alioquin (*saepe*) **N**^{2}**R**^{2}**GPS** -oquin formam **M** forma **N**^{1} crediti transeunt **SV** credendi (*ex* -dedi **N**) transit **O** (*Buck*), *unde Lps.* credentis 8 euentus prior est **S** 9 putor autcasio **N**^{1} aut timiditas (timidit *in ras.*) **S** aut timidatio **O** *corr.* **N**^{3} 13 beneficia ς 15 hora **N**^{1} 16 elefantorum **O** *praeter* **S** ferocitatem **G** 17 officium **GS** 18 extimationem **N** existimationem **N**^{3}**S** inestimationem **M** 19 adscuitas **N**^{1} 22 exciderint **S** excitetur **N** memoriam **GSV** -ria **O** reducet (in *om.*) **V** reducetur **O** *unde* tertio *Gertz* tertio etiam eorum q. e. memoria *Feldmann* tertium et. excitetur in eorumque mem. reducetur *Gund.* 23 His perdit **S** perdisse se credet **N**^{1} 24 honerat **N**^{1}**PS**

et inmemori pectore gratiam extundit. Non audebit adversus multa oculos adtollere; quocumque se convertit memoriam suam fugiens, ibi te videat: beneficiis illum
2 tuis cinge. Quorum quae vis quaeve proprietas sit, dicam, si prius illa, quae ad rem non pertinent, transilire mihi permiseris, quare tres Gratiae et quare sorores sint, et quare manibus inplexis, et quare ridentes *et iu-*
3 *venes* et virgines solutaque ac perlucida veste. Alii quidem videri volunt unam esse, quae det beneficium, alteram, quae accipiat, tertiam, quae reddat; alii tria beneficorum esse genera, promerentium, reddentium, simul
4 accipientium reddentiumque. Sed utrumlibet ex istis iudica verum: quid ista nos scientia iuvat? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus transeuntis nihilo minus ad dantem revertitur et totius speciem perdit, si usquam interruptus est, pulcherrimus, si cohaeret et vices servat. In eo est aliqua tamen maioris dignatio sicut pro-
5 merentium. Voltus hilari sunt, quales solent esse, qui dant vel accipiunt beneficia; iuvenes, quia non debet beneficiorum memoria senescere; virgines, quia incorrupta sunt et sincera et omnibus sancta; in quibus nihil esse adligati decet nec adstricti: solutis itaque tunicis utuntur; perlucidis autem, quia beneficia conspici vo-
6 lunt. Sit aliquis usque eo Graecis emancipatus, ut haec dicat necessaria; nemo tamen erit, qui etiam illud ad

et nouis priora **M** 1 peccatore **N**^{1} gratia **N**^{1}**S** extondit **N**^{1} extendit **S** extu///derit (*sub ras.* n) **M** 2 auertit **S**^{1} 3 tuam ς 4 tuis illum **GPS** tuis *om.* **M** tus **N**^{1} quae propr. **S** pr. sed **N**^{1} 6 quare tres sorores **MS** 7 complexis **S** et iuvenes *add. Gertz* (**V**) et quare iuuenes et uirgines et ridentes soluta **S** 8 hac **N**^{1} 9 videri *del. Haeberlin* una **N**^{1} 10 tertia **N**^{1} beneficiorum **O** *corr. Mg.* 11 simul et acc. **GPS** 12 existes **N**^{1}**R** existimes **R**^{2}**S** 13 iuuat scientia **RGPS** 14 chorus ⟨sororum⟩ *Gertz* 15 beneficiis **P** 16 peredit **R** usque **G** 17 cohaedit herit **N** coheret (ret *in ras.*) *ss.* **N**^{2} coh(a)eserit **O** 18 In eo *Mg.* Ideo **O** Adeo *ω* maior his **N**^{3} 19 Vultu *Btl.* hilari **NR** hilares **R**^{2}**S**^{2}**O** hilaris **S** 20 iuuenis **N**^{1} 23 astricti **MS** adscripti (asscr. **G**) **O** 25 gregis **N** 26 istud **G**

rem iudicet pertinere, quae nomina illis Hesiodus in-
posuerit. Aeglen maximam natu adpellavit, mediam
Euphrosynen, tertiam Thaliam. Horum nominum inter-
pretationem, prout cuique visum est, deflectit et ad ra-
tionem aliquam conatur perducere, cum Hesiodus puel-
lis suis, quod voluit, nomen inposuerit. Itaque Home- 7
rus uni mutavit, Pasithean adpellavit et in matrimonium
promisit, ut scias non esse illas virgines Vestales. In-
veniam alium poetam, apud quem praecingantur et
spissis aut Phryxianis prodeant. Ergo et Mercurius una
stat, non quia beneficia ratio conmendat vel oratio, sed
quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes 8
quem subtile illud acumen est et in imam penetrans
veritatem, qui rei agendae causa loquitur et verbis non
ultra, quam ad intellectum satis est, utitur, totum li-
brum suum his ineptiis replet, ita ut de ipso officio
dandi, accipiendi, reddendi beneficii pauca admodum
dicat; nec his fabulas, sed haec fabulis inserit. Nam 9
praeter ista, quae Hecaton transscribit, tres Chrysippus
Gratias ait Iovis et Eurynomes filias esse, aetate autem
minores quam Horas, sed meliuscula facie et ideo Ve-
neri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudi-
cat pertinere: Eurynomen enim dictam, quia late paten-
tis matrimonii sit beneficia dividere; tamquam matri

---

2 *Hes. theog. 909* 6 *Hom. Ξ 269* 12 *Chrysipp. fragm. II 1082 Arnim* 19 *Hecaton fr. XI Fowler*

---

1 illius **N**[1] 2 Eglen **V** aglae **NR** Aeglę **P** Aegle **G** Egle **MS** Aglaien *Gertz* 3 eufrosinam **G** talium **S** interpretationum **N**[2] -pretantum est **S** 6 uoluerit n. imposuit **M** 8 produxit **GP** illas uest. non esse uirg. **GP** uirginis uestalis **N**[1] 9 procingentur **S** 10 aut *om.* **M** auro *Mrt.* cum *Weidner* spissis anphrisianis **S** phrixionis **M** 11 commendet **G** 13 suptile (*super e ras.*) **N** subtilem *rasa* m **R** 16 officio *Gertz* beneficio **O** 17 reddendique **GP** 20 eorinomes (cor. **G**) **NRG** eurinomes **MN**[2] *qui et* euriones *in mg.* eorionomes **P** 21 sed] et *Gertz* melius culta **G** 22 dadas **N**[1] 23 eorinomen **NRP** corionomen **G** eurinom̄ **M** † eurionē **N**[3] late *ex* tale **R** petentis **RGP** 24 patrimonii *Erasmus* sed ben. **N**[1]

post filias soleat nomen inponi aut poetae vera nomina
10 reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriae loco
audacia est et cuicumque nomen non potest reddere
inponit, ita poetae non putant ad rem pertinere verum
dicere, sed aut necessitate coacti aut decore corrupti id
quemque vocari iubent, quod belle facit ad versum. Nec
illis fraudi est, si aliud in censum detulerunt; proximus
enim poeta suum illas ferre nomen iubet. Hoc ut scias
ita esse, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud
Hesiodum Charis est, apud Homerum Musa.

IV 1 Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quae ita
extra rem sunt, ut ne circa rem quidem sint, relinquam.
Tu modo nos tuere, si quis mihi obiciet, quod Chrysip-
pum in ordinem coegerim, magnum mehercules virum,
sed tamen Graecum, cuius acumen nimis tenue retundi-
tur et in se saepe replicatur; etiam cum agere aliquid
2 videtur, pungit, non perforat. Hic vero quod acumen
est? De beneficiis dicendum est et ordinanda res, quae
maxime humanam societatem adligat; danda lex vitae,
ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat,
ne liberalitatem, quam nec deesse oportet nec super-
fluere, haec ipsa observatio restringat, dum temperat;
3 docendi sunt *libenter dare*, libenter accipere, libenter
reddere et magnum ipsis certamen proponere, eos, qui-
bus obligati sunt, re animoque non tantum aequare sed
vincere, quia, qui referre gratiam debet, numquam con-
sequitur, nisi praecessit; hi docendi sunt nihil inputare,
4 illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem

1 poeta u. n. redda///t (*sub ras.* n) **R** 2 nomendatori **N**^{1}**P** clatori (nomen *ss.*) **R** 4 imponi **N**^{1} 6 quemque *om.* **M** uelle fecit **N**^{1} 7 aliquid (*in ras.* **M**) **O** *corr. Mg.* aliud quid ω sensum **N**^{2} 8 sum **N**^{1} 12 ne] nec **O** (*Schmalz, Syntax*^{4} *637*) nec quae **M** sunt **GP**^{1} 13 crhysippũ (ũ *ex* us **N**) **NR** 14 me hercules **NRM** -ule **N**^{2}**R**^{2}**O** (*semper*) 15 gregus **N**^{1} reconditur **P** 17 nec perforat **M** Hoc ω 20 bonitatis **S** facultas **P**^{1}**S** 21 nec lib. **GP** 23 lib. dare ς **V** (*qui* lib. acc. *om.*) *om.* **O** 25 sunt alligati **S** 27 praecesserit **M** hii **N**^{3}**M** 28 illis **RGM** Ad h(a)ec **N**^{1}**RG**

beneficiis beneficia vincendi sic nos adhortatur Chrysippus, ut dicat verendum esse, ne, quia Charites Iovis filiae sunt, parum se grate gerere sacrilegium sit et tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, 5 per quae beneficentior gratiorque adversus bene merentes fiam, per quae obligantium obligatorumque animi certent, ut, qui praestiterunt, obliviscantur, pertinax sit memoria debentium. Istae vero ineptiae poetis relinquantur, quibus aures oblectare propositum est et dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare et fidem 6 in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur et magnis viribus agant; nisi forte existimas levi ac fabuloso sermone et anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum novas tabulas.

Sed quemadmodum supervacua transcurram, ita ex- 1 V ponam necesse est hoc primum nobis esse discendum, quid accepto beneficio debeamus. Debere enim se *ait* alius pecuniam, quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius provinciam. Ista autem sunt merito- 2 rum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: res animo geritur. Multum interest inter materiam beneficii et beneficium; itaque nec aurum nec argentum nec quicquam eorum, quae pro maximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Inperiti autem id, quod oculis incurrit et quod traditur

---

1 crhisippus **NR** 2 charitis iobi **N**[1] 3 segrate **N**[1] sacrat(a)e **O** sed et **N**[1] 5 beneficientior **O** 7 sit] sed **N**[1] 10 necterreat **N**[1] qui **N**[3]**R**[2]**GP** *om.* **O** 'At ing. . . . volunt' Serio *dist. Kienzle* 11 incedere **N**[1] incidere *Mg.* 12 uolentes **M** 14 perhibere **M** preciosissimam **M** 15 fabulas **M** 18 quod **M** se *om.* **M** ait *add. Mg.* pecuniam putat **G** dicit enim se debere **S** 19 alios **N**[1] enim aliis sac. aliis cons. aliis prouintiam **M** 22 tangiles **N** tangi sed (t. manu sed **S**) **N**[2]**O** *corr. Gronov* 24 qu(a)e proximis **NR** quae a prox. **N**[2]**R**[2]**GPS** quae pro (pro *om.* **M**) xeniis **N**[2]**M** *corr. Grut.* quae pro eximiis *Gronov* 25 tribuetis **N**[1] 26 incurret **N**[1] occurrit **PS** inoccurrit **R**

possideturque, solum notant, cum contra illud, quod in
3 re carum atque pretiosum *est parvi pendunt.* Haec, quae
tenemus, quae aspicimus, in quibus cupiditas nostra
haeret, caduca sunt, auferre nobis et fortuna et iniuria
potest; beneficium etiam amisso eo, per quod datum
est, durat; est enim recte factum, quod inritum nulla
4 vis efficit. Amicum a piratis redemi, hunc alius hostis
excepit et in carcerem condidit: non beneficium, sed
usum beneficii mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos
vel ex incendio liberos reddidi, hos vel morbus vel ali-
qua fortuita iniuria eripuit: manet etiam sine illis, quod
5 in illis datum est. Omnia itaque, quae falsum beneficii
nomen usurpant, ministeria sunt, per quae se voluntas
amica explicat. Hoc in aliis quoque rebus evenit, ut
6 aliubi sit species rei, aliubi ipsa res. Inperator aliquem
torquibus, murali et civica donat: quid habet per se co-
rona pretiosum? quid praetexta? quid fasces? quid tri-
bunal et currus? Nihil horum honor est, sed honoris
insigne. Sic non est beneficium id, quod sub oculos
venit, sed beneficii vestigium et nota.

VI 1 Quid est ergo beneficium? Benevola actio tribuens
gaudium capiensque tribuendo in id, quod facit, prona
et sponte sua parata. Itaque non, quid fiat aut quid
detur, refert, sed qua mente, quia beneficium non in eo,
quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut fa-
2 cientis animo. Magnum autem esse inter ista discrimen

---

1 cum *del. Rossbach* contra sit illud **N**^{3} 2 est (*hoc in* **S**) p. p. *add.* ς est negligant **V** *an* pretiosum, ⟨praetereant⟩? 3 nos traheret **M** 4 auferre (Hec *ss.*) **R** nobis ea et **GP** et ea auferre nobis fort. **S** 5 potest (tes *in ras.*) **N** ben. uero etiam **GP** per *om.* **S** 6 duret **N**^{1} 7 efficet **N**^{1} hostes excipit **N**^{1} 8 condedit **N**^{1} (con)didit *in ras.* **R** 9 raptus **N**^{1} 10 morbos **N**^{1} 11 fortuna **M** iniuriā **G** 12 illis **N** illos **N**^{2}**O** *unde* conlatum *Weidner* 15 aliubi (*bis*) **N** alicubi **O** 16 morali **N**^{1}**R**^{1}**M** uel militari *ss.* **N**^{3} donatus **M** 17 fascis **N**^{1} faces **S** 21 ergo *om.* **S**^{1} igitur **M** beniuola **O** *sicque saepius* 23 Itaque nichil nisi quid **G** quod (*bis*) **M** 25 consistet **N**^{1} dantes aut facientes **N**^{1}

vel ex hoc intellegas licet, quod beneficium utique bo-
num est, id autem, quod fit aut datur, nec bonum nec
malum est. Animus est, qui parva extollit, sordida in-
lustrat, magna et in pretio habita dehonestat; ipsa, quae
adpetuntur, neutram naturam habent, nec boni nec mali:
refert, quo illa rector inpellat, a quo forma rebus datur.
Non est beneficium ipsum, quod numeratur aut tradi- 3
tur, sicut ne in victimis quidem, licet opimae sint auro-
que praefulgeant, deorum est honor, sed recta ac pia
voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fitilla
religiosi sunt; mali rursus non effugiunt inpietatem,
quamvis aras sanguine multo cruentaverint.

Si beneficia in rebus, non in ipsa bene faciendi volun- 1 VII
tate consisterent, eo maiora essent, quo maiora sunt,
quae accipimus. Id aut falsum est; non nunquam enim
magis nos obligat, qui dedit parva magnifice, qui 're-
gum aequavit opes animo', qui exiguum tribuit sed li-
benter, qui paupertatis suae oblitus est, dum meam
respicit, qui non voluntatem tantum iuvandi habuit sed
cupiditatem, qui accipere se putavit beneficium, cum
daret, qui dedit tamquam *non* recepturus, recepit, tam-
quam non dedisset, qui occasionem, qua prodesset, et
occupavit et quaesiit. Contra ingrata sunt, ut dixi, licet 2
re ac specie magna videantur, quae danti aut extorquen-
tur aut excidunt, multoque gratius venit, quod facili
quam quod plena manu datur. Exiguum est, quod in 3

16 *Verg. g. IV 132*

3 extolli R[1] parua (a *alt. ex* us) et sordida S 4 in *om.* S 5 neutrum N[1] 6 refert] interest *ss.* N[3] ille *Gronov* ille ea *Wsg.* 7 quo NR[1]P quod *et* muneratur (*sed* mun. *iterum del.*) N[3] 8 nec M[1]P optime M 9 ⟨in⟩ recta *Haase* pia ac recta GP (pia uol. ac r.) 10 fitilla RP sitilla G fictilla N firitilla N[3] frictilla M 12 cruentarent G[1] 13 Sic M in (*ante* ipsa) om. RMP 15 accepimus S 17 tri buet N[1] 18 est GS *om.* O dum maxiā S[1] 19 respicet N[1] tantum *om.* S 20 que acc. N[1] 21 non ς *Vinc. Bell. Sp. H. VIII(IX)106 Sp. D. V 46 om.* O recepturos N[1] recipit N[1]S[2] 23 non occupauit sed M quaesiuit MS

me contulit, sed amplius non potuit; at hic quod dedit, magnum est, sed dubitavit, sed distulit, sed, cum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit et placere non ei, cui praestabat, voluit; ambitioni dedit, non mihi.

VIII 1 Socrati cum multa pro suis quisque facultatibus offerrent, Aeschines, pauper auditor: 'Nihil' inquit 'dignum te, quod dare tibi possim, invenio et hoc uno modo pauperem esse me sentio. Itaque dono tibi, quod unum habeo, me ipsum. Hoc munus rogo, qualecumque est, boni consulas cogitesque alios, cum multum tibi darent,
2 plus sibi reliquisse'. Cui Socrates: 'Quidni tu' inquit 'magnum munus mihi dederis, nisi forte te parvo aestimas? Habebo itaque curae, ut te meliorem tibi reddam, quam accepi'. Vicit Aeschines hoc munere Alcibiadis parem divitiis animum et omnem iuvenum opulentorum munificentiam.

IX 1 Vides, quomodo animus inveniat liberalitatis materiam etiam inter angustias? Videtur mihi dixisse: 'Nihil egisti, fortuna, quod me pauperem esse voluisti; expediam dignum nihilo minus huic viro munus, et quia de tuo non possum, de meo dabo'. Neque est, quod existimes illum vilem sibi fuisse: pretium se sui fecit. Ingeniosus adulescens invenit, quemadmodum Socraten sibi daret. Non quanta quaeque sint, sed a quali profecta, prospiciendum.*

---

2 sed dub. . . . sup. dedit *om.* G^1 si dub. N^1 4 praestauit S 5 sograti (*saepe*) N^1 multum S quisque *rasa* s N offerrit N^1 7 unum N^1 8 me esse G me paup. sentio S 9 est boni *om.* M boni hoĩ cons. S 10 multa S 11 relinquisse N^1 12 estimes S 13 habebo NR^2P habeo O 14 accipi N^1 hoc] suo S alcibiades N^1 15 diuitis N^1 19 me *om.* G 20 et quod S 22 si precium S 23 socratẽ N^3 *al.* sibi obligaret *Koch* 24 quanti *ω* q. profecta, prospiciendum *scripsi* quali proficiendum NRP q. prospiciendum G q. proficiscenda call. M † profecta *sscr.* N^3 quali, profitendum *Gund.* qualia, providendum *Buck* q. proficiscantur animo, respiciendum *Gertz* 25 *lacunam statuit Agricola* (*item p. 13, 6*), *sed iam a* F^2R^2 *in mg. hic additur:* hic deẽ

Callidus non difficilem aditum praebuit inmodica cu- 2
pientibus spesque inprobas nihil re adiuturus verbis
fovit; at peior opinio, si lingua asper, voltu gravis cum
invidia fortunam suam explicuit. Colunt enim dete-
stanturque felicem et, si potuerint, eadem facturi odere
facientem.*

Coniugibus alienis ne clam quidem sed aperte ludi- 3
brio habitis suas aliis permisere. Rusticus, inhumanus
ac mali moris et inter matronas abominanda condicio
est, si quis coniugem suam in sella prostare vetuit et
vulgo admissis inspectoribus vehi perspicuam undique.
Si quis nulla se amica fecit insignem nec alienae uxori 4
annuum praestat, hunc matronae humilem et sordidae
libidinis et ancillariolum vocant. In*de* decentissimum
sponsaliorum genus est adulterium et in consensu vidui
caelibatus, quoniam nemo uxorem duxit, nisi qui ab-
duxit. Iam rapta spargere, sparsa fera et acri avaritia 5
recolligere certant, nihil pensi habere, paupertatem alie-
nam contemnere, suam quam ullum aliud vereri malum,
pacem iniuriis perturbare, inbecilliores vi ac metu pre-
mere. Nam provincias spoliari et nummarium tribunal
audita utrimque licitatione alteri addici non mirum,
quoniam, quae emeris, vendere gentium ius est.

---

1 *Ante* callidus *initium sententiae excidisse putat Gertz* Call.] ·s· aliquis *ss.* **N^3** difficile **NRG** modic//a **G** 2 re **N** se **O** 3 fouet **O** *corr.* **N^2** opinor qui *Pinc.* si uultu *raso* si **M** 5 si non pot. **P** potuerunt **G** 8 habitis **N^3M** aditis **O** permiserit **M** 9 abhominanda conditio **N** ab(h)ominand(a)e condicionis **N^2O** -dus convicio *Haupt* 10 sellam **NRP** cella *Corn.* prostrare **N^1RGP** 11 amissis **N^1** perspicuam **N^2G** -cuum **O** 12 nullam **G** 13 annuum **N** anulum **N^2O** 14 Indecertissimum **N** Indecentissimum **N^2O** 15 sponsaliorum **N^2** sponsariorum (-iolum **N**) **O** in *eras.* **M** u. (in diu **M**) c(a)elibatus quem (quam **$N^2$$M^2$**) **O** *corr. Kienzle* viduitas caelibatusque : n· *Gertz* quem *del.* ω (**V**) 17 fera et acri *scripsi* erat agri **O** rapaci uel acri *sscr.* **N^3** spargere; quae sparsa erant acri au. colligere **M** 19 suam **N** suum **O** suam ⟨magis⟩ *Gertz* suam tamquam ultimum ver. *Weidner, sed vd. Schmalz, Syntax⁴ p. 547* 22 utrumque **M**

X 1 Sed longius nos inpetus evehit provocante materia;
itaque sic finiamus, ne in nostro saeculo culpa subsidat.
Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc
posteri nostri querentur, eversos mores, regnare nequi-
tiam, in deterius res humanas et omne nefas labi; at
ista eodem stant loco stabuntque paulum dumtaxat
ultra aut citra mota, ut fluctus, quos aestus accedens
longius extulit, recedens interiore litorum vestigio te-
2 nuit. Nunc in adulteria magis quam in alia peccabitur,
abrumpetque frenos pudicitia; nunc conviviorum vige-
bit furor et foedissimum patrimoniorum exitium, culina;
nunc cultus corporum nimius et formae cura prae se
ferens animi deformitatem; nunc in petulantiam et au-
daciam erumpet male dispensata libertas; nunc in cru-
delitatem privatam ac publicam ibitur bellorumque ci-
vilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profa-
netur; habebitur aliquando ebrietati honor, et plurimum
3 meri cepisse virtus erit. Non expectant uno loco vitia,
sed mobilia et inter se dissidentia tumultuantur, pellunt
in vicem fuganturque; ceterum idem semper de nobis
pronuntiare debebimus, malos esse nos, malos fuisse,
4 invitus adiciam, et futuros esse. Erunt homicidae, ty-
ranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores;
infra omnia ista ingratus est, nisi quod omnia ista ab
ingrato sunt, sine quo vix ullum magnum facinus ad-
crevit. Hoc tu cave tamquam maximum crimen ne ad-
mittas, ignosce tamquam levissimo, si admissum est.
Haec est enim iniuriae summa: beneficium perdidisti.

---

1 Si **M** 4 euersos (o *ex* u) **N** 5 densius **S** omne fas **N**^{1} labi at **G** labi aut (*ex* labia ut **N**) **O** 7 ultro aut citro ω 8 extulit (u *ex* o) **N** 9 peccauitur **N**^{1} peccabatur **G** peccauit (-bit **M**) **O** 10 impudicicia **V** con///iugorum (-iorum **G**^{2}; *sub ras.* g) **G** 11 foedissimus **M** exitium (-cium **S**) **N**^{3}**GS** exitum **NRP** exitus **M** 13 ferent *Werth* petulantia **R** 14 erumpet **V** -it **O** credulitatem priuata ac puplica **N**^{1} 20 item **C** (*non* **V**) 22 tirrani **N**^{1} (*saepius*) 25 ingrato animo ω 27 amissum **N**^{1} 28 Hoc **M** haec deest e. i. summa 'benef. perd.' *Mueck* perdedisti **N**^{1} summa: ⟨beneficii materiam, non

Salvum est enim tibi ex illo, quod est optimum: dedisti.
Quemadmodum autem curandum est, ut in eos potissi- 5
mum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt,
ita quaedam, etiam si male de illis sperabitur, faciemus
tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore,
sed si sciemus fuisse. Tamquam si filios alicui resti-
tuere potero magno periculo liberatos sine ullo meo,
non dubitabo. Dignum etiam inpendio sanguinis mei
tuebor et in partem discriminis veniam; indignum si
eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem
vocem homini non pigebit emittere.

Sequitur, ut dicamus, quae beneficia danda sint et 1 XI
quemadmodum. Prima demus necessaria, deinde utilia,
deinde iucunda, utique mansura. Incipiendum est autem
a necessariis; aliter enim ad animum pervenit, quod vi-
tam continet, aliter, quod exornat aut instruit. Potest
in eo aliquis fastidiosus esse aestimator, quo facile cari-
turus est, de quo dicere licet: 'Recipe, non desidero;
meo contentus sum'. Interim non reddere tantum libet,
quod acceperis, sed abicere. Ex his, quae necessaria 2
sunt, quaedam primum optinent locum, sine quibus non
possumus vivere, quaedam secundum, sine quibus non
debemus, quaedam tertium, sine quibus nolumus. Prima 3
huius notae sunt: hostium manibus eripi et tyrannicae
irae et proscriptioni et aliis periculis, quae varia et in-
certa humanam vitam obsident. Quidquid horum dis-
cusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem
inibimus gratiam; subit enim cogitatio, quantis sint
liberati malis, et lenocinium est muneris antecedens

ipsum⟩ ben. *Gertz* 1 enim *om.* ς 4 quę (dā *ss.*) **N** et si **S** 5 tribuemus quem **N**[1] tr. quae **R** 6 si *om.* **N**[1] *fort. recte* 8 dubito **M** 10 sublato salua salute hominum non **G** 11 emittere **NM** amittere **RGP** 13 primo **M** primum **S** 14 atque mans. **M** insipiendum **N**[1] 15 ad] quod **N**[1] 17 esse aut est. **M** quod fac. *rasa* d **N** 18 recipere **GPR**[3] desiderio **R** 19 contemptus **P** 20 acciperis **N**[1]**R** acceperit **M** accepi **V** ex iis *Wsg.* (*sic fere semper mutat*) 21 quandam **N**[1] 25 proscriptione **M** 26 excusserimus **M**

metus. Nec tamen ideo debemus tardius quemquam ser-
vare, quam possumus, ut muneri nostro timor inponat
4 pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus
quidem vivere, sed ut mors potior sit, tamquam liber-
tas et pudicitia et mens bona. Post haec habebimus
coniunctione ac sanguine usuque et consuetudine longa
cara, ut liberos, coniuges, penates, cetera, quae usque
eo animus sibi adplicuit, ut ab illis quam vita divelli
5 gravius existimet. Subsecuntur utilia, quorum varia et
lata materia est; hic erit pecunia non superfluens sed
ad sanum modum habendi parata; hic erit honor et pro-
cessus ad altiora tendentium; nec enim utilius quicquam
est quam sibi utilem fieri. Iam cetera ex abundanti ve-
niunt delicatos factura; in his sequemur, ut opportuni-
tate grata sint, ut non volgaria, quaeque aut pauci
habuerint aut pauci intra hanc aetatem aut hoc modo,
quae, etiam si natura pretiosa non sunt, tempore aut
6 loco fiant. Videamus, quid oblatum maxime voluptati
futurum sit, quid frequenter occursurum habenti, ut to-
tiens nobiscum quotiens cum illo sit; utique cavebimus,
ne munera supervacua mittamus, ut feminae aut seni
arma venatoria, ut rustico libros, ut studiis ac litteris
dedito retia. Aeque ex contrario circumspiciemus, ne,
dum grata mittere volumus, suum cuique morbum ex-
probratura mittamus, sicut ebrioso vina et valetudinario
medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus,
in quo vitium accipientis adgnoscitur.

---

1 nec tamen nec **N** quemquam **M** quemque **O** 4 patior **G**[1] potior (or *ex* us *m. 3*) **R** 6 coniunctionem hac **N**[1] ei et **N** 7 ut libertas **G**[1] cetera **N** c(a)eteraque **N**[2]**O** 8 a uita **N**[2]**GP** 11 processio **M** 13 Iam *om.* **S** Nam **M** cetere **N** caetera **N**[2]**R** ///abundanti **N** habundantia (-datia **S**) **MS** 14 deligatos **N**[1] facturi **N**[1] his uideamus **S** 15 qu(a)e aut ς 16 aetate **N**[1] 18 loca **R**[1] 19 occasurum **M** totiens ille nob. **G** 20 sint **N** sint **O** 22 aut rustico **O** *corr. Weidner* aut studiis **GP** 23 deditor etiam **N**[1]**R**[1] dedito. Etiam **M** 24 exprofratura **N**[1] exprobatam **S** 25 et *om.* **S** ualetudinario **N** ualit. **N**[2]**O** 26 non *om.* **P**[2]**S**

Si arbitrium dandi penes nos est, praecipue mansura 1 XII
quaeremus, ut quam minime mortale munus sit. Pauci
enim sunt tam grati, ut, quid acceperint, etiam si non
vident, cogitent. Ingratos quoque memoria cum ipso
munere incurrit, ubi ante oculos est et oblivisci sui non
sinit, sed auctorem suum ingerit et inculcat. Eo quidem
magis duratura quaeramus, quia numquam admonere
debemus; ipsa res evanescentem memoriam excitet. Li- 2
bentius donabo argentum factum quam signatum; liben-
tius statuas quam vestem et quod usus brevis deterat.
Apud paucos post rem manet gratia; plures sunt, apud
quos non diutius in animo sunt donata quam in usu.
Ego, si fieri potest, consumi munus meum nolo; extet,
haereat amico meo, convivat. Nemo tam stultus est, ut 3
monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam
munere edito mittat et vestimenta aestiva bruma, hi-
berna solstitio. Sit in beneficio sensus communis; tem-
pus, locum observet, personas, quia momentis quaedam
grata et ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id da-
mus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat?
quod diu quaerit nec invenit, quam quod ubique visu-
rus est? Munera non tam pretiosa quam rara et exqui- 4
sita sint, quae etiam apud divitem sui locum faciant,
sicut gregalia quoque poma et post paucos dies itura
in fastidium delectant, si provenere maturius. Illa quo-
que non erunt sine honore, quae aut nemo illis alius
dedit aut nos nulli alii.

---

3 sunt **N**[3]**G** sumus **O** quod **M** 4 ⟨In⟩ ingr. *Gertz* Ingratis *ω* 5 incurret **N**[1] 6 incultet (a *ss.*) **R** Eoque m. *cod. Pinc.* 7 quaeremus **G** inquiramus **M** 8 excitet] facit **M** 9 dabo **M** 10 deterat *ω* deleat **G** dederat **O** 11 rem manit **N** remanet **N**[2]**O** 13 Ergo *ω* 14 amico suo **G** 15 ne//cui (*sub ras.* c) **N** 17 hiu. solis(s)titio **N**[1]**R** (*ex* -ia) 18 obseruet et pers. **N**[2] personas obseruet **S** q. m. quaedam grata quaedam ingr. **S** quibus momentis, quae damus, *Gertz* quia mom. ⟨quibusdam⟩ quaedam grata aut *malim* 21 nec] non et **M** quam *om.* **M** 23 sunt **MS** sibi locum ς 25 fastidio **N**[1]

XIII 1 Alexandro Macedoni, cum victor Orientis animos supra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati sunt et civitate illum sua donaverunt. Cum risisset hoc Alexander officii genus, unus ex legatis: 'Nulli' inquit 'civita-
2 tem umquam dedimus alii quam tibi et Herculi'. Libens accepit non dilutum honorem et legatos invitatione aliaque humanitate prosecutus cogitavit, non qui sibi civitatem darent, sed cui dedissent; et homo gloriae deditus, cuius nec naturam nec modum noverat, Herculis Liberique vestigia sequens ac ne ibi quidem resistens, ubi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit a dantibus, tamquam caelum, quod mente vanissima con-
3 plectebatur, teneret, quia Herculi aequabatur. Quid enim illi simile habebat vesanus adulescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit; orbem terrarum transivit non concupiscendo, sed iudicando, quid vinceret, malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator; at hic a pueritia latro gentiumque vastator, tam hostium pernicies quam amicorum, qui summum bonum duceret terrori esse cunctis mortalibus, oblitus non ferocissima tantum, sed ignavissima quoque animalia timeri ob malum virus.

XIV 1 Ad propositum nunc revertamur. Beneficium *si* qui quibuslibet dat, nulli gratum est; nemo se stabularii aut cauponis hospitem iudicat nec convivam dantis epulum, ubi dici potest: 'Quid enim in me contulit? Nempe hoc, quod et in illum vix bene notum sibi et in illum

---

1 animo **N**^{1} 2 corinthi **N**^{1}**R**^{1} 3 ciuitatem *rasa* m **N** hoc al. **N** al. hoc **N**^{2}**O** 4 unus *om.* **N**^{1} 6 accipit non dilutum honore **N** accepit delatum honorem **N**^{2}**O** 7 pros. est ς 9 qui nec **M** modo **R** 10 hac (*sic saepe*) **N**^{1} 11 illi **V** 14 similem **N**^{1} habebat *om.* **M** 17 quod **M** vindicando (**V**). Quid . . pac.*?* ω vind. quidquid *Mg.* 18 uacator **N**^{1} 19 vast. ⟨erat⟩, *Weidner* 20 ducerit **N**^{1} 22 uiros **N**^{1} 23 ⟨si⟩ qui(s) *ego* qui **O** quod q. datur **M** qui *deleto* datum *Skutsch* 24 gratum dat *Gertz* gr. praestat *J. Mueller* se] enim **M** stabulari aut (-aria ut **N**) coponis **N**^{1}**R** 27 et in illum **N** in illum et **O**

etiam inimicum ac turpissimum hominem. Numquid
enim me dignum iudicavit? morbo suo morem gessit.'
Quod voles gratum esse, rarum effice: quis patitur sibi
inputari *volgaria*? Nemo haec ita interpretetur, tamquam 2
reducam liberalitatem et frenis artioribus reprimam;
illa vero, in quantum libet, exeat, sed eat, non erret.
Licet ita largiri, ut unusquisque, etiam si cum multis
accepit, in populo se esse non putet. Nemo non habeat 3
aliquam familiarem notam, per quam speret se propius
admissum; dicat: 'Accepi idem, quod ille, sed ultro.
Accepi, quod ille, sed ego intra breve tempus, cum ille
diu meruisset. Sunt, qui idem habeant, sed non eisdem
verbis datum, non eadem comitate tribuentis. Ille acce-
pit, cum rogasset; ego non rogaram. Ille accepit, sed
facile redditurus, sed cuius senectus et libera orbitas
magna promittebat; mihi plus dedit, quamvis idem de-
derit, quia sine spe recipiendi dedit.' Quemadmodum 4
meretrix ita inter multos se dividet, ut nemo non ali-
quod signum familiaris animi ferat, ita, qui beneficia
sua amabilia esse vult, excogitet, quomodo et multi ob-
ligentur et tamen singuli habeant aliquid, quo se cete-
ris praeferant.

Ego vero beneficiis non obicio moras; quo plura 1 XV
maioraque fuerint, plus adferent laudis. At sit iudicium;
neque enim cordi esse cuiquam possunt forte ac temere

---

4 vulgaria *add.* ω effice, ⟨quod⟩ quis . . inputari. *Haase* hoc **M** 5 libertatem **G**^{1} artioribus **V** acrioribus **M** altioribus **O** 6 exeat, redeat, non **M** 8 se *om.* **N**^{1} potet **N**^{1} habet **O** *corr.* **V** 9 proprius **N**^{1} 10 idem **G**^{2} item **O** 12 sunt quietem (qui item **N**^{3}) **NR** sunt qui et **GP** sed qui et idem **M** *recte* **V** sed *om.* **M** 13 comitare **N**^{1}**RP** cōmitas (-ttas **M**^{2}) retribuentis **M** ille . . . rogaram *om.* **M** accipit **N**^{1} 14 sed cum **G** rogaram *Haase* rogarem **NRP** et cum *ante* non *ss.* **N**^{3} ego cum non rogarem (ego cum non *in ras.*) **G** accipit **N**^{1} sed *om.* **M** 16 dederet **N**^{1} 18 diuidit **N**^{3} 20 uult esse **GP** excogitet **SV** -ita **M** -itat **O** et *om.* **GP** etiam quomodo m. **S** 21 adeant **N**^{1} 23 moras non obicio **GP** 24 atsit **N** adsit **N**^{2}**O** Assit **N**^{3} absit **S** At adsit *Gertz*

2 data. Quare si quis existimat nos, cum ista praecipimus,
benignitatis fines introrsus referre et illi minus laxum
limitem aperire, ne perperam monitiones nostras exaudit. Quam enim virtutem magis veneramur? cui magis
stimulos addimus? quibusve tam convenit haec adhortatio quam nobis societatem generis humani sancienti-
3 bus? Quid ergo est? Cum sit nulla honesta vis animi,
etiam si a recta voluntate incepit, nisi quam virtutem
modus fecit, veto liberalitatem nepotari. Tunc iuvat
accepisse beneficium et supinis quidem manibus, ubi
illud ratio ad dignos perducit, non quolibet casus et
consilii indigens inpetus defert; quod ostentare libet et
4 inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem
fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt quantoque in
partem interiorem animi numquam exitura descendunt,
cum delectant cogitantem magis a quo quam quid ac-
5 ceperis? Crispus Passienus solebat dicere quorundam se
iudicium malle quam beneficium, quorundam beneficium
malle quam iudicium, et subiciebat exempla: 'Malo'
aiebat 'divi Augusti iudicium, malo Claudii beneficium.'
6 Ego vero nullius puto expetendum esse beneficium,
cuius vile iudicium est. Quid ergo? non erat accipiendum a Claudio, quod dabatur? Erat, sed sicut a fortuna,
quam scires posse statim malam fieri. Quid ista inter
se mixta dividimus? Non est beneficium, cui deest pars

---

1 quis (s *in ras. m. 2*) **N** existimet nos cum incipimus ben. **M** 2 latum *Bhr.* 3 ne ⟨ille⟩ *Gertz* admonitiones **N**[3] exaudiat **O** *corr.* ω 5 uel adicimus *adscr.* **N**[3] 6 hum. generis **GP** 8 uirtutem modus **N**[1] uirtutum motus **N**[2]**O** 10 ut supinis **M** 11 quilibet **P** † quod liber *ss.* **N**[3] 12 de///fert (*sub ras.* f) **N** differt **G** 14 putet **N**[1] grauiora **R**[1] 16 cum] quae *Gertz* acceperit **M** 20 claudi **N**[1] 21 peto **N**[1] 22 uite **NGP** uitae **N**[2]**RM** uel uile *ss.* **G**[2] uitandum **N**[3]**V** 23 dabatur? accipiendum erat. Sed tale fuit beneficium a claudio accipiendum quale est munus fortunae, quod raro permanet stabile sed semper est periculosum ac mutabile, sicut a fortuna *etc.* **M** sed quasi a **G** 24 statim posse **GP** mala **N**[1] Quod **M** 25 est *eras.* **N**[2] *sed iterum ss.* **N**[3]

optima datum esse iudicio; alioqui pecunia ingens, si non ratione nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est quam thesaurus. Multa sunt autem, quae oportet accipere nec debere.

LIBER II

Inspiciamus, Liberalis virorum optime, id quod ex 1 I
priore parte adhuc superest, quemadmodum dandum sit
beneficium; cuius rei expeditissimam videor monstratu-
rus viam: sic demus, quomodo vellemus accipere. Ante 2
omnia libenter, cito, sine ulla dubitatione; ingratum est
beneficium, quod diu inter dantis manus haesit, quod
quis aegre dimittere visus est et sic dare, tamquam sibi
eriperet. Etiam si quid intervenit morae, evitemus omni
modo, ne deliberasse videamur; proximus est a negante,
qui dubitavit, nullamque iniit gratiam. Nam cum in
beneficio iucundissima sit tribuentis voluntas, quia no-
lentem se tribuisse ipsa cunctatione testatus est, non
dedit sed adversus ducentem male retinuit; multi autem
sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima 3
sunt beneficia parata, facilia, occurrentia, ubi nulla mora
fuit nisi in accipientis verecundia. Optimum est ante-
cedere desiderium cuiusque, proximum sequi; illud me-
lius occupare antequam rogemur, quia, cum homini

1 alioquin **N**^{3}**MP** aliquo **G** *om.* **S** 2 reta **N**^{1} data **S** non est ben., sed thesaurus **S** 3 que optet **N** † oportet *ss.* **N**^{3}
L. ANNEI · SENICAE · INSTITVTIONIS · ORATORIAE (Inst. Or. *del. et* DE BENEFICIIS *ss. m. 2*) LIBER I · EXPLICIT · INCIPIT · LIB̃ · II · FELICITER **N** Explicit liber primus Incipit liber secundus *sic fere* **O** *similiterque in reliquorum librorum fine* 7 p///riore **N** priori **GP** /// /// superest (*sub ras.* se) **N** 8 monstraturos (munstr. **N**) **N**^{1}**R** monstrare **S** 11 quam diu **S**^{1} manus dantis **GPS**
13 eriperetur **N**^{3}**GMS** more interuenit **GP** vitemus *Siesbye*
15 et nullam quaerit († init *ss.*) **S** iniet **O** *fort. recte* gratiã (*lineolam ss. m. 2*) **N** in **GS** *om.* **O** 16 sed tr. **N**^{1}
qui et nol. **M** qui n. **V** 17 si trib. **N**^{1} 18 adv. eluctantem *Gemoll* 19 liberalis (*ex* liu. **N**) **O** mi liberalis **N**^{2} (*Buck*) facet **N**^{1} frontis ω fortes **O** fors et inf. *Radermacher* 21 nisi incipientis **M** uerecondia **N**^{1} 23 rogetur **G**

probo ad rogandum os concurrat et subfundatur rubor,
qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum.
4 Non tulit gratis, qui, cum rogasset, accepit, quoniam
quidem, ut maioribus nostris gravissimis viris visum
est, nulla res carius constat, quam quae precibus empta
est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda
essent; adeo etiam deos, quibus honestissime supplica-
mus, tacite malumus et intra nosmet ipsos precari.

II 1 Molestum verbum est, onerosum, demisso voltu dicen-
dum: 'rogo'. Huius facienda est gratia amico et quem-
cumque amicum sis promerendo facturus; properet licet,
sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda
cuiusque voluntas et, cum intellecta est, necessitate gra-
vissima rogandi liberanda est; illud beneficium iucun-
2 dum victurum in animo scias, quod obviam venit. Si
non contigit praevenire, plura rogantis verba intercida-
mus; ne rogati videamur sed certiores facti, statim pro-
mittamus facturosque nos, etiam antequam interpelle-
mur, ipsa festinatione adprobemus. Quemadmodum in
aegris opportunitas cibi salutaris est et aqua tempestive
data remedii locum optinuit, ita, quamvis leve et vol-
gare beneficium est, si praesto fuit, si proximam quam-
que horam non perdidit, multum sibi adicit gratiamque
pretiosi sed lenti et diu cogitati muneris vincit. Qui
tam parate facit, non est dubium, quin libenter faciat;
itaque laetus facit et induit sibi animi sui voltum.

---

1 rubore **S** 2 remittat **N**[1] 5 res *om.* **N**[1] 6 hominis **O** *corr.* **G**[2] facienda̅ **N**[1] 7 supplicatur **M** 8 maluimus **MP** 9 est et **S** honerosum **N**[1]**RGPS** dimisso **GP** uultu (uul *in ras.; ex* est?) **N** 10 et cuicumque quem **O** *corr. Siesbye* 11 libet **RP** liberet **G** 13 uo luptas **N**[1] 14 iocundum est incertum in (scias *om.*) **S** 15 uicturum (u *prima in ras.*) **N** uicturumque **G** obuium **S** 16 contingit **N**[3] inter cetamus **N**[1] intercedamus, ne . . facti. Statim *interp. Gertz* 17 Sed ne **S** 20 ciui **N**[1] 21 quē uis **N**[1] 22 est **N** sit **N**[2]**O** *del. Festa* quoque **M** 24 preciosi /// silentii et **M** lenti diuque expectati **S** qui temperate **S** 25 fecit **GP** qui in **N**[1] 26 lentus **S** et *om.* **M**[1] *unde* nam qui l. *Weidner* induit (uel a *super* i *alteram m. 3*) **N**

Ingentia quorundam beneficia silentium aut loquendi 1 III
tarditas imitata gravitatem et tristitiam corrupit, cum
promitterent voltu negantium; quanto melius adicere
bona verba rebus bonis et praedicatione humana beni-
gnaque conmendare, quae praestes! Ut ille se castiget, 2
quod tardior in rogando fuit, adicias licet familiarem
querellam: 'Irascor tibi, quod, cum aliquid desiderasses,
non olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti,
quod quemquam adhibuisti. Ego vero gratulor mihi,
quod experiri animum meum libuit; postea, quidquid
desiderabis, tuo iure exiges; semel rusticitati tuae igno-
scitur.' Sic efficies, ut animum tuum pluris aestimet 3
quam illud, quidquid est, ad quod petendum venerat.
Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, ubi
ille, qui discessit, dicet sibi: 'Magnum hodie lucrum feci;
malo, quod illum talem inveni, quam si multiplicatum
hoc ad me, de quo loquebar, alia via pervenisset; huic
eius animo numquam parem gratiam referam.'

At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum 1 IV
et supercilio in odium adducunt eo sermone usi, ea su-
perbia, ut inpetrasse paeniteat. Aliae deinde post rem
promissam secuntur morae; nihil autem est acerbius,
quam ubi quoque, *quod* inpetrasti, rogandum est. Re- 2
praesentanda sunt beneficia, quae a quibusdam accipere
difficilius est quam inpetrare. Hic rogandus est, ut ad-
moneat, ille, ut consummet; sic unum munus per mul-
torum manus teritur, ex quo gratiae minimum apud
promittentem remanet, quia auctori detrahit, quisquis

---

2 corrumpit c. promitteret **S** 6 qui **S** 10 ⟨tibi⟩ libuit *Gertz* 11 tuae *om.* **MS** 12 efficit **M** 13 at quod **N**[1] 15 discessit **S** dicit **S** odiae **N**[1] 17 a me **N**[1] 18 ref. gr. **GP** 21 impetrasse se **R** 22 praemissam **S** 23 quoque *om.* **MS** quod *add.* ω quom ubi q. i. *Festa* ubi quaequae *et* ubi quod ς ubi id q. q. *Mg.* ubi quamquam *Gund.* ubi quidquid *Buck* 26 et c. **N**[1] consumet **N**[1]**P** (*sic saepius codd.*) consumeret **S** in unum **N**[1] ita unum *Gertz* unius **M** 27 teritur manus **GP** trahitur **S** 28 remaneat **M** quisque (?) **R**[1]

3 post illum rogandus est. Hoc itaque curae habebis, si
grate aestimari, quae praestabis, voles, ut beneficia tua
inlibata, ut integra ad eos, quibus promissa sunt, per-
veniant, sine ulla, quod aiunt, deductione. Nemo illa
intercipiat, nemo detineat; nemo in eo, quod daturus es,
gratiam suam facere potest, ut non tuam minuat.

V 1 Nihil aeque amarum quam diu pendere; aequiore qui-
dam animo ferunt praecidi spem suam quam trahi. Ple-
risque autem hoc vitium est ambitione prava differendi
promissa, ne minor sit rogantium turba, quales regiae
potentiae ministri sunt, quos delectat superbiae suae
longum spectaculum, minusque se iudicant posse, nisi
diu multumque singulis, quid possint, ostenderint. Nihil
confestim, nihil semel faciunt; iniuriae illorum praeci-
2 pites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima,
quod ille comicus dixit:

'Quid? tu non intellegis
tantum te gratiae demere, quantum morae adicis?'

Inde illae voces, quas ingenuus dolor exprimit: 'Fac, si
quid facis' et: 'Nihil tanti est; malo mihi iam neges'. Ubi
3 in taedium adductus animus incipit beneficium odisse,
dum expectat, potest ob id gratus esse? Quemadmodum
acerbissima crudelitas est, quae trahit poenam, et mise-
ricordiae genus est cito occidere, quia tormentum ulti-
mum finem sui secum adfert, quod antecedit tempus,
maxima venturi supplicii pars est, ita maior est mune-
ris gratia, quo minus diu pependit. Est enim etiam bo-
narum rerum sollicita expectatio, et cum plurima bene-

---

17 *Palliat. fr. inc. 71 (85) p. 149 Ribb.*^{3}

---

1 post *om.* **N** p̄ *ss. ead. manus,* post **N**^{2} rogatus **N** *corr. m. 1* 5 es **G** es/// **NR** est **O** 7 aequi **N**^{1} quidem **F**^{1} 8 pl. enim **M** tamen *Stephanus* 11 sup.] potentiae **G** 12 que *om.* **G** possent sidiu **N**^{1} 15 uerissima quod **M** 18 te *om.* **P**^{1} addis **M** dem. tant. te gr. *Gertz; alia vd. apud Ribbeck* 20 tanto **N**^{1} est tanti **GP** 22 gr. esse **G** gr. ei iam esse **P** ei grauissimum esse **M** gratus e ua (gratu seua **R** *an* g. re vera?) est (esse *ss.* **N**^{3}) **NR** 23 trahet **N**^{1} 26 uentura **N**^{1} 28 sollicita **N**^{3}**M** sollicitis **O**

ficia remedium alicuius rei adferant, qui aut diutius
torqueri patitur, quem protinus potest liberare, aut tar-
dius gaudere, beneficio suo manus adfert. Omnis be- 4
nignitas properat, et proprium est libenter facientis cito
facere; qui tarde et diem de die extrahens profuit, non
ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, et tem-
pus et argumentum amicae voluntatis; tarde velle no-
lentis est.

In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, 1 VI
quomodo quidque aut dicatur aut fiat. Multum celeritas
adiecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem
ferri vis est, sed infinitum interest, utrum excusso la-
certo torqueantur an remissa manu effluant, gladius
idem et stringit et transforat, quam presso articulo ve-
nerit, refert, idem est, quod datur, sed interest, quomodo
detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi 2
agi non est passus, qui dedit, si dedisse, dum dat, obli-
tus est! Nam corripere eum, cui cum maxime aliquid
praestes, dementia est et inserere contumeliam meritis.
Itaque non sunt exasperanda beneficia nec quicquam
illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis
admonere, aliud tempus eligito.

Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere 1 VII
datum panem lapidosum vocabat, quem esurienti acci-
pere necessarium sit, esse acerbum. Ti. Caesar rogatus 2
a Nepote Mario praetorio, ut aeri alieno eius succurre-
ret, edere illum sibi nomina creditorum iussit; hoc non
est donare sed creditores convocare. Cum edita essent,

---

1 qui *ω* quo **G** ut **O** † dum *ss.* **N**^{3} 2 qui **N**^{1} 5 ex die **S** de die in diem protrahens **M**   10 celeritatis **S**   11 adiecit *Grut.* fecit (i *ex* e **N**) **O**   12 excussa *Haase*   14 stringet **N**^{1} quam (am *in ras.*) **M** Quem **GP** sed quam **N**^{3} at quam *Pfennig*   15 ⟨ita⟩ idem *Haase*   quo///modo (*sub ras.* d) **N**   17 si se dedisse **G** ded. ⟨se⟩ *Gertz*   18 Nam **N**^{3}**V** N **G** Num **O** cum *om.* **M**   20 ne q. **R**   23 Fabulis **G**   25 sit. sed **G** Ti **NR** Tiberius (Tyb. **M**) **N**^{3}**R**^{3}**O**   26 Mario *Freinsheim* (*Tac. a. II 48*) m (m. **N**^{3}**M**) aelio **N**^{3}**O** nepotem aelio **N**   27 hoc *om.* **N**^{1} 28 creditoris **N**^{1}**R**^{1}

scripsit Nepoti iussisse se pecuniam solvi adiecta contu-
meliosa admonitione; effecit, ut Nepos nec aes alienum
haberet nec beneficium: liberavit illum a creditoribus,
3 sibi non obligavit. Aliquid Tiberius secutus est; puto,
noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista
fortasse efficax ratio fuerit ad hominum inprobas cupi-
ditates pudore reprimendas, beneficium vero danti tota
alia sequenda est via. Omni genere, quod des, quo sit
acceptatius, adornandum est; hoc vero non est benefi-
cium dare, deprehendere est.

VIII 1 Et ut in transitu de hac quoque parte dicam, quid
sentiam, ne principi quídem satis decorum est donare
ignominiae causa. 'Tamen' inquit 'effugere Tiberius ne
hoc quidem modo, quod vitabat, potuit; nam aliquot
postea, qui idem rogarent, inventi sunt, quos omnes
iussit reddere in senatu aeris alieni causas, et ita illis
2 certas summas dedit'. Non est illud liberalitas, censura
est; auxilium est, principale tributum est: beneficium
non est, cuius sine rubore meminisse non possum. Ad
iudicem missus sum; ut inpetrarem, causam dixi.

IX 1 Praecipiunt itaque omnes auctores sapientiae quae-
dam beneficia palam danda, quaedam secreto: palam,
quae consequi gloriosum, ut militaria dona, ut honores
2 et quidquid aliud notitia pulchrius fit; rursus, quae non
producunt nec honestiorem faciunt, sed succurrunt in-
firmitati, egestati, ignominiae, tacite danda sunt, ut nota
sint solis, quibus prosunt.

X 1 Interdum etiam ipse, qui iuvatur, fallendus est, ut

2 efficit N^{1} 3 ben. ⟨deberet⟩ *Vliet; an* officium? 4 liberius **O** *recte* **V** assecutus *Hermes* 5 Ita N^{1} 7 premendas **M** dandi *ω* 9 acceptabilius **S** ornandum **G** 10 uel re(prehendere) *ss.* N^{3} 13 inquis N^{3} inquam **M** tiberios N^{1} TibR̃. **P** tybr. **G** tyb. **M** nec **G** 14 aliquod $N^{1}R^{1}$ aliqui **M** 16 senatum N^{1} 17 certa N^{1} 18 est? pr. *interp. ω, corr. Gertz* ⟨Non⟩ auxilium *Grut.* 19 robore N^{1} 20 missum ut N^{1} 21 actores **S** 23 gl. est ut **S** ut *prius om.* N^{1} aut hon. **M** 24 sit **MPS** pursus N^{1} 26 ignomiae N^{1} 28 ille **M** iubatur fauellendus N^{1}

habeat nec, a quo acceperit, sciat. Arcesilan aiunt amico pauperi et paupertatem suam dissimulanti, aegro autem et ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios usus, clam succurrendum iudicasse; pulvino eius ignorantis sacculum subiecit, ut homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inveniret potius quam acciperet. 'Quid ergo? ille nesciet, a quo acceperit?' 2
Primum nesciat, si hoc ipsum beneficii pars est; deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quae intellegat et illius auctorem; denique ille nesciet accepisse se, ego sciam me dedisse. 'Parum est' inquis. Parum, si fenerare cogitas; sed si dare, quo genere accipienti maxime profuturum erit, dabis. Contentus eris te teste; alioqui non bene facere delectat sed videri bene fecisse. 'Volo utique sciat.' Debitorem quaeris. 'Volo utique sciat.' 3
Quid? si illi utilius est nescire, si honestius, si gratius, non in aliam partem abibis? 'Volo sciat.' Ita tu hominem non servabis in tenebris? Non nego, quotiens pa- 4
titur res, respiciendum gaudium ex accipientis voluntate; sin adiuvari illum et oportet et pudet, si, quod praestamus, offendit, nisi absconditur, beneficium in acta non mitto. Quidni? ego illi non sum indicaturus me dedisse, cum inter prima praecepta ac maxime necessaria sit, ne umquam exprobrem, immo ne admoneam quidem.

---

1 acciperit **N**[1] sciat *om.* **N**[1] arcefilan// (h *super* c) **N** archesila **M** Archesilaus ut aiunt **V** *Vinc. Bell. Sp. D. IV 50* 2 simulanti **N**[1] ergo et (autem *om.*) **M** 3 ne sic *Pinc.* ne tunc *Kruczkiewicz* confidenti **N**[1] in *eras.* **N**[2] 4 usus . cum clam **PV** *Vinc.* iudicasse **M** iudicasset (-ssit **N**) **OV** *Vinc.* iudicauit et **N**[2] iudicasse itaque *Kruczkiewicz* 5 ignoranti **O** *recte* **V** (*Vinc*) inute iliter **N**[1] 7 nesciat **P** n. et a quo acciperet **N**[1] 8 sed hoc **M** 10 et qui ill. auctor ē **M** nesciat **P**[1] accipisse (ss *ex* &) **N** 11 scio **M** si//// fine rare (*sub ras.* ne) **N** fenerari **N**[3] 12 quoque gen. **M** 13 prof. enim erit **M** alioquin bene **N** alioquin non b. **N**[2]**O** 16 Quod si **M** 18 non *prius om.* **M** petitur **N**[3] 19 res **G** *om.* **O** percipiendum ω voluptate *Corn.* 20 adiuuari **N** -are **O** 22 non sum **N** sum **O** sum illi ind. (n *ex* u) **M** Quidni ego illi non sim . . quidem? *Mg.*

Haec enim beneficii inter duos lex est: alter statim ob-
livisci debet dati, alter accepti numquam.
XI 1 Lacerat animum et premit frequens meritorum con-
memoratio. Libet exclamare, quod ille triumvirali pro-
scriptione servatus a quodam Caesaris amico exclama-
vit, cum superbiam eius ferre non posset: 'Redde me
Caesari!' Quousque dices: 'Ego te servavi, ego eripui
morti'? istud, si meo arbitrio memini, vita est, si tuo,
mors est; nihil tibi debeo, si me servasti, ut haberes,
quem ostenderes. Quousque me circumducis? quousque
oblivisci fortunae meae non sinis? semel in triumpho
2 ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus: qui
admonet, repetit; non est instandum, non est memoria
renovanda, nisi ut aliud dando prioris admoneas. Ne
aliis quidem narrare debemus; qui dedit beneficium,
taceat, narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi ubi-
que iactanti beneficium suum: 'Non negabis' inquit 'te
recepisse'; et cum respondisset: 'Quando?' 'Saepe qui-
dem' inquit 'et multis locis, id est, quotiens et ubicum-
3 que narrasti.' Quid opus est eloqui, quid alienum occu-
pare officium? est, qui istud facere honestius possit,
quo narrante et hoc laudabitur, quod ipse non narras.
Ingratum me iudicas, si istud te tacente nemo sciturus
est. Quod adeo non est conmittendum, ut etiam, si quis
coram nobis narrabit, respondendum sit: 'Dignissimus
quidem ille est maioribus beneficiis, sed ego magis velle
me scio omnia illi praestare quam adhuc praestitisse';
et haec ipsa non verniliter nec ea figura, qua quidam
4 reiciunt, quae magis ad se volunt adtrahere. Deinde
adicienda omnis humanitas. Perdet agricola, quod spar-

6 possit **N**^{1} 7 ego te er. morte **M** 10 q. me obl. **R**^{1} 11 fortuite **N**^{1} sinesemel **N**^{1} circumduces *et* sines *Gertz* 12 tribueremus **N**^{1} tribuemus **R**^{1} 13 repetet **N**^{1} 14 reuocanda **G**^{1} Nec **GS** 16 accipet **N**^{1} ille **N**^{1} 18 ///et **N** 20 est *om.* **M**^{1} est te loqui *Mrt.* 22 hoc narrabitur **M** 23 sciturus sit **M** 25 narrauit **N**^{1} 26 sed ego **NM** sed et ego **N**^{2}**O** 28 hoc ipsa **M** uernaliter **M** pueriliter **G** quam **P** quidem **N**^{1} 29 quo magis **N**^{2} 30 perdit **G**^{1}**M** spargit **GMP**

sit, si labores suos destituit in semine; multa cura sata
perducuntur ad segetem; nihil in fructum pervenit, quod
non a primo usque ad extremum aequalis cultura pro-
sequitur. Eadem beneficiorum condicio est. Numquid 5
ulla maiora possunt esse, quam quae in liberos patres
conferunt? haec tamen inrita sunt, si in infantia dese-
rantur, nisi longa pietas munus suum nutrit. Eadem
ceterorum beneficiorum condicio est: nisi illa adiuveris,
perdes; parum est dedisse, fovenda sunt. Si gratos vis
habere, quos obligas, non tantum des oportet beneficia,
sed ames. Praecipue, ut dixi, parcamus auribus; admo- 6
nitio taedium facit, exprobratio odium. Nihil aeque in
beneficio dando vitandum est quam superbia. Quid opus
adrogantia voltus, quid tumore verborum? ipsa res te
extollit. Detrahenda est inanis iactatio; res loquentur
nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed invisum
est beneficium superbe datum.

C. Caesar dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui non 1 XII
aufert; deinde absoluto et agenti gratias porrexit oscu-
landum sinistrum pedem. Qui excusant et negant id in-
solentiae causa factum, aiunt socculum auratum, immo
aureum, margaritis distinctum ostendere eum voluisse.
Ita prorsus: quid hic contumeliosum est, si vir consu-
laris aurum et margaritas osculatus est alioquin nullam
partem in corpore eius electurus, quam purius oscula-
retur? Homo natus in hoc, ut mores liberae civitatis 2
Persica servitute mutaret, parum iudicavit, si senator,
senex, summis usus honoribus in conspectu principum
supplex sibi eo more iacuisset, quo hostes victi hosti-

1 destituet *ω* 3 ad primum **M** 4 Numquam **M** 5 illa **R**[1]**P**[1] liberos conferuntur **M** 6 sint *Mg.* in *om.* **N**[1]**RM** deseruntur *Gertz* 7 nutrit (i *ex* e *m. 2*) **N** nutriat **N**[3] 13 dando *om.* **GP** 15 extollet ς loquantur **N**[3] loqu//ntur (*super ras.* e) **M** 16 sed etiam inu. **N**[3] 18 C. *om.* **G** G. **M** Ġ. **NP** peno **P** pęno **MG** poeno **NR** 21 a:uncto culum **N**[1] 22 destinctum **NR**[1] 23 prosus **N**[1] 24 est et **O** et *del. Koch* 25 partem corporis **GP** purus **R**[1] 28 summis suis (*s. fuf*) hon. **NM** summissis (subm. **G**) hon. **N**[2]**M**[2]**O** *corr. Pinc.*

bus iacuere; invenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est rem publicam calcare, et quidem, licet id aliquis non putet ad rem pertinere, sinistro pede? Parum enim foede furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset inperator epigros suos.

XIII 1 O superbia, magnae fortunae stultissimum malum! ut a te nihil accipere iuvat! ut omne beneficium in iniuriam convertis! *ut te omnia nimia delectant!* ut te omnia dedecent! quoque altius te sublevasti, hoc depressior es ostendisque tibi non datum adgnoscere ista bona, quibus
2 tantum inflaris; quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid se tanto opere resupinet, quid voltum habitumque oris pervertat, ut malit personam habere quam faciem? Iucunda sunt, quae humana fronte, certe leni placidaque tribuuntur, quae cum daret mihi superior, non exultavit supra me, sed quam potuit benignissimus fuit descenditque in aequum et detraxit muneri suo pompam, si observavit idoneum tempus, ut in occa-
3 sione potius quam in necessitate succurreret. Uno modo istis persuadebimus, ne beneficia sua insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quod tumultuosius data sunt; ne ipsos quidem ob id cuiquam posse

---

2 nonne hoc **N**^{3} rem p̄ (p. **R**) **NR** r. p. **O** (*sic saepius pro omnibus casibus*) 3 licitet (licite **P** litiget **M** *et v. l. in* **N**^{3} licet et *in mg.* **R**^{2}) aliquis non potest **O** *corr. Lps.* peruenire **P**^{1} 4 enim foedere fur. **P** 6 im̄ps **N** im̄p. **RM** in partem **G** epigros *Scaliger* pigros (pirgos **M**) **O** epiuros *Weise* pictos soccos *Pinc.; expecto* crepidas suas 7 fortunae o stult. **GP** 9 conuertas **M** ut te o. n. d. *dubitanter addidi ex* **V** te *om.* **G** 10 quo altius **M** ostendesque **N**^{1} 11 te **V** datum agn. *Haase* adagnoscere **NRP** agnoscere **N**^{2}**GMV** adaugescere *Gertz* tibi non adesse agn. *Kruczkiewicz* tibi non adeo ignoscere *Gund.* 13 tanto op. **N** tantopere **O** 14 malunt *ut vid.* **M**^{1} habere pers. **GP** 16 placitaque **N**^{1} 17 exaltauit se supra **M** 18 descendetque in aecum **N**^{1} 19 si *om.* ω 22 ostenderemus **N**^{1} uid. m. ideo **M** quod *Gertz* quo **O** quia ω tum uitiosius **N**^{1}

maiores videri; vanam esse superbiae magnitudinem et
quae in odium etiam amanda perducat.

Sunt quaedam nocitura inpetrantibus, quae non dare 1 XIV
sed negare beneficium est; aestimabimus itaque utilita-
tem potius quam voluntatem petentium. Saepe enim
noxia concupiscimus, nec dispicere, quam perniciosa
sunt, licet, quia iudicium interpellat adfectus; sed cum
subsedit cupiditas, cum inpetus ille flagrantis animi, qui
consilium fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum
munerum auctores. Ut frigidam aegris negamus et lu- 2
gentibus ac sibi iratis ferrum, ut amentibus, quidquid
contra se usurus ardor petit, sic omnium, quae nocitura
sunt, inpense ac submisse, non numquam etiam misera-
biliter rogantibus perseverabimus non dare. Cum initia
beneficiorum suorum spectare tum etiam exitus decet
et ea dare, quae non tantum accipere, sed etiam acce-
pisse delectet. Multi sunt, qui dicant: 'Scio hoc illi non 3
profuturum, sed quid faciam? rogat, resistere precibus
eius non possum; viderit: de se, non de me queretur.'
Falsum est: immo de te et merito quidem; cum ad men-
tem bonam redierit, cum accessio illa, quae animum
inflammabat, remiserit, quidni eum oderit, a quo in
damnum ac periculum suum adiutus est? Exorari in 4
perniciem rogantium saeva bonitas est. Quemadmodum
pulcherrimum opus est etiam invitos nolentesque ser-
vare, ita rogantibus pestifera largiri blandum et adfa-

---

1 et quae] cum **M** 5 uoluntate **R**² 6 despicere **GMPS** 7 sint **G** interpellat (polat *ss. m. 3*) **N** 8 subsedet **N**¹ sedit **M** 10 actores **S**¹ frigida **M** frigus uel aquam egris **S** aquam *ss.* **N**³ *et* **P**³, *sed hic iterum eras.* 11 aut sibi **S** iratus **R**¹ ut **N** aut **O** amantibus **O** *corr. Haupt* 12 usurus **M** usuros **O** omnia ω omnino *Gertz* omnibus *Skutsch* 14 perseuerabimus *ex* -rantibus **N** Tum **S** initium **G** 15 sp. tamen exitus **S** 16 tantum dedisse iuuat sed e. a. (delectet *om.*) **M** 18 profecturum **G** faciā/// (*sub ras.* t) **N** 19 queratur **N**³ 22 remiserit **N** se rem. **N**²**O** quidem, cum . . remiserit. Quidni *ante Gertzium interp.* 23 exorare **M** Exhortari **P** 24 scaeva *Colvius*

bile odium est. Beneficium demus, quod in usu magis ac magis placeat, quod numquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulterae sciam, nec in societate turpis facti aut consilii inveniar; si pot-
5 ero, revocabo, si minus, non adiuvabo scelus. Sive illum ira, quo non debebit, inpellet, sive ambitionis calor abducet a tutis, in nullum malum vires a *me* sumere ipsas patiar nec conmittam, ut possit quandoque dicere: 'Ille amando me occidit.' Saepe nihil interest inter amicorum munera et hostium vota; quidquid illi accidere optant, in id horum intempestiva indulgentia inpellit atque instruit. Quid autem turpius quam quod evenit frequentissime, ut nihil intersit inter odium et beneficium?

XV 1 Numquam in turpitudinem nostram reditura tribuamus. Cum summa amicitiae sit amicum sibi aequare, utrique simul consulendum est: dabo egenti, sed ut ipse non egeam; succurram perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis aut magnae rei merces.
2 Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo nec magna pro parvis accipi patiar; nam ut qui, quod *dedit*, inputat, gratiam destruit, ita qui, quantum det, ostendit, munus suum conmendat,
3 non exprobrat. Respiciendae sunt cuique facultates suae viresque, ne aut plus praestemus, quam possumus, aut

---

2 uertatur **G**^{1}**M** 3 numeratum iri *Corn.; mallem* (ei) quem 4 nec **N** ne **N**^{2}**O** sociaetatem **N** 6 debebit **NM** debeat **S** debebat **N**^{2}**O** inpellet **N** inpellit (imp.) **N**^{2}**O** abducit **O** 7 in n. m. vires a me sumere (*s.* v. assumere) ipsas p. *tentavi* sin nullum m. uires (uir ē **M**) a semet (t *ex* d **N**) ipsa (ipso **M**) patiar **O** si nullo modo potero ad se ipsum reuocare patiar (patiar *hoc add. a priore corr. aut alio tempore*) *ss.* **N**^{3} in n. m. v. nisi a semet ipso peti patiar *Mg.* i. n. m. vires adsumet nisi a semet ipso *Gertz* 8 nec **NRM** ne **P** non **GS** posset **N**^{1} quando **N**^{1} 9 occidet **N**^{1} 10 accedere **N**^{1} accipere **GP** 12 instruet **N**^{1} 16 sume amicie (ci *ss.*) **S** 19 futuros **R**^{1} nominis **N**^{3} et **M** 20 ne ex. **P** 22 dedit **V** *om.* **O** dat ς quod dedit *om.* **G** destruet **N**^{1}

minus; aestimanda est eius persona, cui damus: quaedam
enim minora sunt, quam ut exire a magnis viris debeant,
quaedam accipiente maiora sunt. Utriusque itaque per-
sonam confer et ipsum inter illas, quod donabis, exa-
mina, numquid aut danti grave sit aut parum, numquid
rursus, qui accepturus est, aut fastidiat aut non capiat.
Urbem cuidam Alexander donabat, vesanus et qui 1 XVI
nihil animo nisi grande conciperet. Cum ille, cui dona-
batur, se ipse mensus tanti muneris invidiam refugisset
dicens non convenire fortunae suae: 'Non quaero,' in-
quit, 'quid te accipere deceat, sed quid me dare'. Ani-
mosa vox videtur et regia, cum sit stultissima. Nihil
enim per se quemquam decet; refert, qui det, cui, quan-
do, quare, ubi, et cetera, sine quibus facti ratio non
constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc 2
non decet, nec te dare; habetur personarum ac dignita-
tium portio et, cum sit ubique virtus modus, aeque
peccat, quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud
sane tibi et te in tantum fortuna sustulerit, ut congiaria
tua urbes sint (quas quanto maioris animi fuit non ca-
pere quam spargere!): est tamen aliquis minor, quam
in sinu eius condenda sit civitas.
Ab Antigono Cynicus petit talentum: respondit plus 1 XVII
esse, quam quod Cynicus petere deberet; repulsus petit
denarium: respondit minus esse, quam quod regem de-
ceret dare. 'Turpissima eiusmodi cavillatio est: invenit,
quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento

---

1 est et eius *Gertz* 4 confert **G** *et rasa* t **N** *om.* **M** it N^1 et id ipsum *Gertz* 5 ne quid (*bis*) **M** $\widetilde{N}$ quo/// (*sub ras.* d, o *in ras.*) **G** 6 fastiziat N^1 7 cuidem N^1 8 conceperat **M** 12 et cum regia tum (t *ex* c **N**) sit (t *eras.* **N**) **O** *corr. Mrt.* 13 enim quod per **M** qui det cui *Gertz* quid et (*ex* quidet **N**) cui **NRMS** quid cui **GP** 14 non *om.* N^1 16 dignitatum **GMP** 17 proportio N^3M uirtutis N^3MGP 19 conga/// /// /// (*sub ras.* ria, *super* g *ss.* i) **N** congia N^2RG coniugia **P** /// /// cognita tua dona urbes (*sub ras.* in) **M** 20 urbis N^1 21 quam ⟨ut⟩ ω *sed cfr. Baehrens 375 Bourgery 103* 22 sit N^3 est **O** *del. Festa* 23 *et* 24 petiit N^2 24 debet **P**

Cynicum respexit, cum posset et denarium tamquam Cynico dare et talentum tamquam rex. Ut sit aliquid maius, quam quod Cynicus accipiat, nihil tam exiguum
2 est, quod non honeste regis humanitas tribuat.' Si me interrogas, probo; est enim intolerabilis res poscere nummos et contemnere. Indixisti pecuniae odium; hoc professus es, hanc personam induisti: agenda est. Iniquissimum est te pecuniam sub gloria egestatis adquirere. Adspicienda ergo non minus sua cuique persona
3 est quam eius, de quo iuvando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri uti similitudine de pilae lusu, quam cadere non est dubium aut mittentis vitio aut excipientis; tum cursum suum servat, ubi inter manus utriusque apte ab utroque et iactata et excepta versatur. Necesse est autem lusor bonus aliter illam conlusori longo, aliter brevi mittat. Eadem beneficii ratio est: nisi utrique personae, dantis et accipientis, aptatur, nec ab hoc exibit nec ad
4 illum perveniet, ut debet. Si cum exercitato et docto negotium est, audacius pilam mittemus; utcumque enim venerit, manus illam expedita et agilis repercutiet; si cum tirone et indocto, non tam rigide nec tam excusse sed languidius et in ipsam eius derigentes manum remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficiis: quosdam doceamus et satis iudicemus, si conantur, si
5 audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos et, ut sint, favemus, tamquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit; ut ma-

---

10 *Chrysippi fragm. III 725 Arnim*

---

1 possit **N**[1] 4 humilitas (il *ex* an) **G** Si . . . adquirere *post* deberet (*p. 33, 24*) *pos. Niemeyer* 6 Induxisti **G** 11 usu **N** 12 (mitte)ntis *in ras.* **R** mittendis **N**[1] vitio *Mrt.* dubio **O** uel studio (*hoc in* **V**) *ut vid. ss., sed eras.* **N**[3] defectu *Vinc. Bell. Sp. D. IV 48* ⟨visu⟩ dubio *Weidner* 16 utrique danti et accipienti **M** 17 aptetur **N**[3] exhibuit **N**[1] 18 Sicut ex. **R**[1] exercitatio **N**[1] 21 non tamen exc. **G** 22 languidium (s *ss. m. 3*) **R** der. **N** dir. **N**[2]**O** ⟨mittemus⟩, remissae *Gertz* 26 sunt **N**[1] 27 grati illi referre ut potuerunt **M**

lignis lusoribus propositum est conlusorem traducere,
cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi
consentitur, extendi. Multi sunt tam pravae naturae, ut 6
malint perdere, quae praestiterunt, quam videri rece-
pisse, superbi et inputatores; quanto melius quantoque
humanius id agere, ut illis quoque partes suae constent,
et favere, ut gratia sibi referri possit, benigne omnia
interpretari, gratias agentem non aliter, quam si refe-
rat, audire, praebere se facilem ad hoc, ut, quem obli-
gavit, etiam exolvi velit! Male audire solet fenerator, si 7
acerbe exigit, aeque, si in recipiendo tardus ac difficilis
moras quaerit. Beneficium tam recipiendum est quam
non exigendum. Optimus ille, qui facile dedit, num-
quam exegit, reddi gavisus est, bona fide, quid praesti-
tisset, oblitus, qui accipientis animo recepit.

Quidam non tantum dant beneficia superbe, sed etiam 1 XVII.
accipiunt, quod non est committendum; iam enim trans-
eamus ad alteram partem tractaturi, quomodo se ge-
rere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quod-
cumque ex duobus constat officium, tantundem ab utro-
que exigit: qualis pater esse debeat, cum inspexeris,
scies non minus operis illic superesse, ut dispicias, qua-
lem esse oporteat filium; sunt aliquae partes mariti, sed
non minores uxoris. In vicem ista, quantum exigunt, 2
praestant et parem desiderant regulam, quae, ut ait
Hecaton, difficilis est; omne enim honestum in arduo
est, etiam quod vicinum honesto est; non enim tantum
fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce per totam vitam

---

26 *Hecaton fr. XII Fowler*

---

1 cursoribus O *recte cod. Pinc.* 3 ita praue M 4 praestiterint G 9 facile M 10 audiri N^{2} 13 dedit facile GP 14 exegit ω exigit N^{3}M exiget O fede qui/// (*sub ras.* d) prestiti//sit (sti *ex* ste; *sub ras.* s) N quod GM^{1} 15 recepit N^{2}M recipit (-ipet N) O 21 exiget N^{1} exit P 22 illic V illi O † tibi *ss.* N^{3} despicias O *corr.* N^{3} 23 esse se M 24 minoris M uxores $N^{1}P^{1}$ quae tu ex. G 26 difficile N^{1}

eundum est, minima maximaque ex huius consilio ge-
renda; quomodo haec suaserit, dandum. Haec autem
hoc primum censebit non ab omnibus accipiendum. A
3 quibus ergo accipiemus? Ut breviter tibi respondeam:
ab his, quibus dedissemus. Videamus, num etiam maiore
dilectu quaerendus est, cui debeamus, quam cui praeste-
mus. Nam ut non sequantur ulla incommoda (secuntur
autem plurima), grave tamen tormentum est debere,
cui nolis; contra iucundissimum ab eo accepisse bene-
ficium, quem amare etiam post iniuriam possis, ubi ami-
citiam alioqui iucundam causa fecit et iustam. Illud vero
homini verecundo et probo miserrimum est, si eum
4 amare oportet, quem non iuvat. Totiens admoneam ne-
cesse est non loqui me de sapientibus, quos, quidquid
oportet, et iuvat, qui animum in potestate habent et
legem sibi, quam volunt, dicunt, quam dixerunt, servant,
sed de inperfectis hominibus honestam viam sequi vo-
lentibus, quorum adfectus saepe contumaciter parent.
5 Itaque eligendum est, a quo beneficium accipiam; et
quidem diligentius quaerendus beneficii quam pecuniae
creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi, et,
si reddidi, solutus sum ac liber; at illi et plus solven-
dum est, et nihilo minus etiam relata gratia cohaere-
mus; debeo enim, cum reddidi, rursus incipere, manet-
que amicitia; *et ut in amicitiam* non reciperem indignum,
sic ne in beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex
6 quo amicitia oritur. 'Non semper' inquit 'mihi licet di-
cere: "nolo"; aliquando beneficium accipiendum est et

1 huius conquirenda q. **M** 2 haec suaret **N**[1] suaserit ad dandum **M** dandum /// **N** d. ⟨est et accipiendum⟩ *Gertz* 3 nec ab **G** ne ab **P** 4 ergo hoc acc. **M** 5 dedisse uideamur **GMP** † debuissemus *ss.* **N**[3] Nam *Haase* Nimirum *Weidner* 6 delectu **N**[3]**P** querendum **MP** sit *Mg.* 10 quam **P** 11 alicui **O** *corr. Lps.* iucundum **N**[1] causam **GM**[1]**P** et iniusta **M** 16 dixerint **N**[3]**GP** 20 quaerendum **P** *om.* **G** 21 accipiet si **N**[1] 22 credidi **M** illi/// plus **P** et *om.* **G** 24 accipere *Koch* 25 et (itaque *Gertz*) ut in am. *add. Haase* receperem **N** recipere **N**[2]**O** receperim *ante Gertzium*

invito. Dat tyrannus crudelis et iracundus, qui munus
suum fastidire te iniuriam iudicaturus est: non acci-
piam? eodem loco latronem pone, piratam, regem ani-
mum latronis ac piratae habentem: quid faciam? pa-
rum dignus est, cui debeam?' Cum eligendum dico, cui 7
debeas, vim maiorem et metum excipio, quibus adhibi-
tis electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est,
utrum velis an non, id apud te ipse perpendes; si ne-
cessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parere.
Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non
licuit; si vis scire, an velim, effice, ut possim nolle.
'Vitam tamen tibi dedit.' Non refert, quid sit, quod 8
datur, nisi a volente, nisi volenti datur; si servasti me,
non ideo servator es. Venenum aliquando pro remedio
fuit; non ideo numeratur inter salubria. Quaedam pro-
sunt nec obligant: tuber quidam tyranni gladio divisit,
qui ad occidendum eum venerat; non ideo illi tyrannus
gratias egit, quod rem, quam medicorum manus refor-
midaverant, nocendo sanavit.

Vides non esse magnum in ipsa re momentum, quon- 1 XIX
iam non videtur dedisse beneficium, qui a malo animo
profuit; casus enim beneficium est, hominis iniuria.
Leonem in amphitheatro spectavimus, qui unum e bestia-
riis agnitum, cum quondam eius fuisset magister, pro-
texit ab inpetu bestiarum; num ergo beneficium est ferae
auxilium? minime, quia nec voluit facere nec faciendi
animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone: et 2
hic vitam dedit et illa, nec hic nec illa beneficium. Quia
non est beneficium accipere cogi, non est beneficium

1 ⟨Vitam⟩ dat *Hermes* 5 dignus N^2G dignum O cui iubeam M 6 excipit N^1 accipio P^1 7 arbitri R -triis M^1 8 ipsum M 9 tollet N^1 10 in id O in *del. Mrt.* enim id *Agricola* 11 ac uelim N^1 13 uolente uolenti GP 14 seruatoris O *corr. et ss.* ut obsis N^3 15 numerator N^1 seruatur M Quidam pr. sed non obl. M 16 tuder N^1 17 Nonne ideo R 20 in *om.* N^1 21 quia O *divisit* G^2 qui V 22 beneficii M 23 uestiariis N^1 24 cum quando R^1 25 ferre M ferrę G 26 facienda R^1 benefaciendi V 27 posuit *rasa* t N

debere, cui nolis. Ante des oportet mihi arbitrium mei, deinde beneficium.

XX 1 Disputari de M. Bruto solet, an debuerit accipere ab
2 divo Iulio vitam, cum occidendum eum iudicaret. Quam
rationem in occidendo secutus sit, alias tractabimus;
mihi enim, cum vir magnus in aliis fuerit, in hac re
videtur vehementer errasse nec ex institutione Stoica
se egisse; qui aut regis nomen extimuit, cum optimus
civitatis status sub rege iusto sit, aut ibi speravit libertatem
futuram, ubi tam magnum praemium erat et inperandi
et serviendi, aut existimavit civitatem in priorem
formam posse revocari amissis pristinis moribus
futuramque ibi aequalitatem civilis iuris et staturas suo
loco leges, ubi viderat tot milia hominum pugnantia,
non an servirent, sed utri. Quanta vero illum aut rerum
naturae aut urbis suae tenuit oblivio, qui uno interempto
defuturum credidit alium, qui idem vellet, cum
Tarquinius esset inventus post tot reges ferro ac fulmi-
3 nibus occisos! Sed vitam accipere debuit, ob hoc tamen
non habere illum parentis loco, quia in ius dandi beneficii
iniuria venerat; non enim servavit is, qui non interfecit,
nec beneficium dedit, sed missionem.

XXI 1 Illud magis venire in aliquam disputationem potest, quid faciendum sit captivo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis et infamis ore promittit. Patiar me ab inpuro servari? servatus deinde quam illi gratiam referam? vivam cum obsceno? non vivam cum

---

1 debere ⟨cogi⟩, cui *J. Mueller qui* beneficium, quia *p. 37, 28* 3 disputaidem bruto **N**[1] m̄ **RGP** magistro **M** acciperit **R**[1] 4 iudicarit **N**[2] 5 tractauimus **N**[1] 6 fuerit in aliis **GP** re *om.* **GP** 7 ex *om.* **GP** in exstitutione **R** stoicas egisse **N**[1] 8 quia ut **NGMP** quiaut **R** 10 futurā/// (*sub ras.* s) **N** 12 uocari **M** amissi **R**[1] 15 sed uiri **M** seruire seruituri **P** 16 natura **P** turbis *rasa* t **N** 18 fluminibus **G** 19 Si u. **M** 20 (tantum) non **V** non *om.* **O** qui ς quia intus **O** quia unius **V** *corr.* **N**[3] 23 in disp. potest al. **GP** 24 qui fac. **M** 25 pr(a)estituti **RP** 27 Num uiuam **P**

redemptore? Quid ergo placeat, dicam: etiam a tali ac- 2
cipiam pecuniam, quam pro capite dependam, accipiam
autem tamquam creditum, non tamquam beneficium;
solvam illi pecuniam et, si occasio fuerit servandi peri-
clitantem, servabo; in amicitiam, quae similes iungit,
non descendam, nec servatoris illum loco numerabo sed
feneratoris, cui sciam reddendum, quod accepi.

Est aliquis dignus, a quo beneficium accipiam, sed 3
danti nociturum est; ideo non accipiam, quia ille para-
tus est mihi cum incommodo aut etiam periculo suo
prodesse. Defensurus est me reum, sed illo patrocinio
regem sibi facturus inimicum; inimicus sum, si, cum
ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non
facio, ut sine illo pericliter. Ineptum et frivolum hoc 4
Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait a filio
familiae adlatum pecuniam non accepisse, ne ille patrem
sordidum offenderet; quid fecit laude dignum, quod fur-
tum non recepit, quod maluit non accipere quam red-
dere? Quae est enim alienam rem non accipere mode-
ratio? Si exemplo magni animi opus est, utamur Grae- 5
cini Iulii, viri egregii, quem C. Caesar occidit ob hoc
unum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno
expedit. Is cum ab amicis conferentibus ad inpensam
ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio
Persico missam non accepit et obiurgantibus iis, qui
non aestimant mittentes, sed missa, quod repudiasset:
'Ego' inquit 'ab eo beneficium accipiam, a quo propi-
nationem accepturus non sum?' Cum illi Rebilus con- 6

---

15 *Hecaton fr. XIII Fowler*

---

1 redemtore/// (*sub ras.* m) **N** atali **NR**[2] utalia **R** ab (ab ab **P**) aliquo **GP** 4 soluicum illi **R**[1] soluo cum illi **M** illu **N**[1] 8 aliqui **N**[1]**R** dignis **N**[1] 12 iniquus *Gertz* 15 arches. **N**[2]**RGMP** 18 recipit **N**[1] 20 uamur **R**[1] 21 iuli (inli **M**) **MR** iuli/// /// **N**[1] c̄. caes **N** c̄ · cenſ **M** c̄. cēſ. **O** occiderit **M** 24 lutorum **N**[1] a *om.* **N**[1] 25 accipit **N**[1] hiis **N**[3] eis **P** his **MG** 26 (a)estimabant **R**[2]**GP** 27 inquid habeo **N**[1] 28 ille **R**[1] rebilos **N** rebillus (reu. **N**[2]) **N**[2]**O**

sularis, homo eiusdem infamiae, maiorem summam misisset instaretque, ut accipi iuberet: 'Rogo' inquit 'ignoscas; et a Persico non accepi.' Utrum hoc munera accipere est an senatum legere?

XXII Cum accipiendum iudicaverimus, hilares accipiamus profitentes gaudium, et id danti manifestum sit, ut fructum praesentem capiat; iusta enim causa laetitiae est laetum amicum videre, iustior fecisse; quam grate ad nos pervenisse indicemus effusis adfectibus, quos non ipso tantum audiente sed ubique testemur. Qui grate beneficium accipit, primam eius pensionem solvit.

XXIII 1 Sunt quidam, qui nolint nisi secreto accipere; testem
beneficii et conscium vitant; quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est
muneris sui, in quantum delectatura est, cui datur, ita
accipienti adhibenda contio est; quod pudet debere, ne
2 acceperis. Quidam furtive gratias agunt et in angulo et
ad aurem; non est ista verecundia, sed infitiandi genus;
ingratus est, qui remotis arbitris agit gratias. Quidam
nolunt nomina secum fieri nec interponi pararios nec
signatores advocari, *vix* chirographum dare; idem faciunt, qui dant operam, ut beneficium in ipsos conlatum
3 quam ignotissimum sit. Verentur palam ferre, ut sua
potius virtute quam alieno adiutorio consecuti dicantur,
rariores in eorum officiis sunt, quibus vitam aut dignitatem debent, et, dum opinionem clientium timent, graviorem subeunt ingratorum.

XXIV 1 Alii pessime locuntur de optime meritis. Tutius est quosdam offendere quam demeruisse; argumentum enim nihil debentium odio quaerunt: atqui nihil magis prae-

---

3 accipi **N**^{1}**M** 5 hilaris **N**^{1} 7 laetitiaest **N**^{1} 8 Quare *Gertz* 9 iudicemus **RGMP** quos *ut vid.* **N** quo **O** quod **V** 10 ipsa **M** 11 accipet **N**^{1} accepit **V** 12 nolint **N** nolunt **N**^{2}**O** 14 Commoda **G** 15 eum cui ω 16 conditio **M** 17 acciperis **N** agunt gr. **GP** 18 inficiendi **MP**^{1} 20 volunt *Pinc.* 21 aduexari **M** vix *add. Havet* nec **V** volunt *Rossbach* sed *Mg.* ch. ⟨tantum⟩ *Gertz* 22 collocatum **G** 25 uitam *cod. Franc. Pinc. et* **V** iam **O** 27 ingratorum culpam **M**

standum est, quam ut memoria nobis meritorum hae-
reat, quae subinde reficienda est, quia nec referre potest
gratiam, nisi qui meminit, *et, qui meminit,* eam refert.
Nec delicate accipiendum est nec submisse et humiliter; 2
nam qui neglegens est in accipiendo, cum omne bene-
ficium recens pateat, quid faciat, cum prima eius volup-
tas refrixit? Alius accipit fastidiose, tamquam qui dicat:
'Non quidem mihi opus est, sed quia tam valde vis, 3
faciam tibi mei potestatem'; alius supine, ut dubium
praestanti relinquat, an senserit; alius vix labra diduxit
et ingratior, quam si tacuisset, fuit. Loquendum est pro 4
magnitudine rei inpensius et illa adicienda: 'Plures,
quam putas, obligasti' (nemo enim non gaudet benefi-
cium suum latius patere); 'nescis, quid mihi praestite-
ris, sed scire te oportet, quanto plus sit, quam existi-
mas' (statim gratus est, qui se onerat); 'numquam tibi
referre gratiam potero; illud certe non desinam ubique
confiteri me referre non posse'.

Nullo magis Caesarem Augustum demeruit et ad alia 1 XXV
inpetranda facilem sibi reddidit Furnius, quam quod,
cum patri Antonianas partes secuto veniam inpetrasset,
dixit: 'Hanc unam, Caesar habeo iniuriam tuam: effecisti,
ut et viverem et morerer ingratus.' Quid est tam grati
animi, quam nullo modo sibi satis facere, quam ne ad
spem quidem exaequandi umquam beneficii accedere?
His atque eiusmodi vocibus id agamus, ut voluntas nostra 2
non lateat, sed aperiatur et luceat. Verba cessent licet:
si, quemadmodum debemus, adfecti sumus, conscientia
eminebit in voltu. Qui gratus futurus est, statim, dum 3

1 memoriam N^1 3 et q. m. *add. cod. Franc. Pinc., om.* O iam ref. *Mrt.* 4 delicata R 6 placeat ω faciet GP uoluntas M 7 refrixet N^1 refrixerit F accepit GMP qui] si *Grut.* 8 mi NR michi N^3M 10 deduxit GM 12 pluris N^3GP 19 aug O 20 firmius G^2 23 ut uiu. (et *om.*) GP morer G 24 quam NM quem O ne *om.* N *add. ead. m.* adpe quidem aexaequantium quam beneficiis N^1 exequendi G 27 et luceat N ut luceat RGP et licet M 28 si *om.* N^1 summus N^1

accipit, de reddendo cogitet. Chrysippus quidem ait illum velut in certamen cursus conpositum et carceribus inclusum opperiri debere tempus suum, ad quod velut dato signo prosiliat; et quidem magna illi contentione opus est, magna celeritate, ut consequatur antecedentem.

XXVI 1 Videndum est nunc, quid maxime faciat ingratos. Facit aut nimius sui suspectus et insitum mortalitati vitium se suaque mirandi aut aviditas aut invidia.

2 Incipiamus a primo. Nemo non benignus est sui iudex; inde est, ut omnia meruisse se existimet et in solutum accipiat nec satis suo pretio se aestimatum putet. 'Hoc mihi dedit, sed quam sero, sed post quot labores? quanto consequi plura potuissem, si illum aut illum ita me colere maluissem? non hoc speraveram; in turbam coiectus sum; tam exiguo dignum me iudi-
XXVII 1 cavit? honestius praeteriri fuit'. Cn. Lentulus augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent, hic, qui quater milies sestertium suum vidit (proprie dixi; nihil enim amplius quam vidit), ingenii fuit sterilis, tam pusilli quam animi. Cum esset avarissimus, nummos citius emittebat quam verba:
2 tanta illi inopia erat sermonis. Hic cum omnia incrementa sua divo Augusto deberet, ad quem adtulerat paupertatem sub onere nobilitatis laborantem, princeps iam civitatis et pecunia et gratia subinde *de* Augusto sole-

1 *Chrysippi fragm. III 726 Arnim*

1 quidem ait in illum uelut certamen **G** quidem illum uelut cert. **N**^{2}**R** quidem in ill. uel. cert. **NR**^{2}**MP** 3 operire (opp. **N**) **O** -iri **V** 7 quod **M** max. feciat (ia *ex* i) **R** 8 facit *om.* **GMP** nimium **O** *corr.* ω suspectus **N** -ctos **N**^{2}**O** 13 Haec **M** quam *om.* **G** quod **R** quod post **N**^{1} 15 ita *Feldmann* aut **O** *quod del. Gertz* a me coli *Mg.* potuissem **N**^{1} 16 coiectus **N** coni. **O** 17 Gñ. **P** 19 qui *om.* **GP** 20 prope **M** propriae dixet **N**^{1} 21 ingeni **N**^{1} sterilis (-elis **N**) tempus illi **NRMP** *corr.* **N**^{3} st. tam pusilli oris quam **G** sterilis *del. Mg.* ⟨et⟩ tam *Stephanus* 24 aūgō **NRM** 25 sub amore **M** 26 subin de *divisit* **N**^{2} de *add.* ω

bat queri dicens a studiis se abductum; nihil tantum in
se congestum esse, quantum perdidisset relicta eloquen-
tia. At illi inter alia hoc quoque divus Augustus prae-
stiterat, quod illum derisu et labore inrito liberaverat.
Non patitur aviditas quemquam esse gratum; num- 3
quam enim inprobae spei, quod datur, satis est, et
maiora cupimus, quo maiora venerunt, multoque conci-
tatior est avaritia in magnarum opum congestu conlo-
cata, ut flammae infinito acrior vis est, quo ex maiore 4
incendio emicuit. Aeque ambitio non patitur quemquam
in ea mensura honorum conquiescere, quae quondam
eius fuit inpudens votum: nemo agit de tribunatu gra-
tias, sed queritur, quod non est ad praeturam usque
perductus; nec haec grata est, si deest consulatus; ne
hic quidem satiat, si unus est. Ultra se cupiditas por-
rigit et felicitatem suam non intellegit, quia non, unde
venerit, respicit, sed quo tendat.

Omnibus his vehementius et inportunius malum est 1 XXVIII
invidia, quae nos inquietat, dum conparat: 'Hoc mihi
praestitit, sed illi plus, sed illi maturius'; et deinde nul-
lius causam agit, contra omnes sibi favet. Quanto est
simplicius, quanto prudentius beneficium acceptum au-
gere, scire neminem tanti ab alio, quanti ab se ipso
aestimari! 'Plus accipere debui, sed illi facile non fuit 2
plus dare; in multos dividenda liberalitas erat; hoc ini-
tium est, boni consulamus et animum eius grate exci-
piendo evocemus; parum fecit, sed saepius faciet; illum
mihi praetulit, et me multis; ille non est mihi par vir-
tutibus nec officiis, sed habuit suam Venerem; que-
rendo non efficiam, ut maioribus dignus sim, sed ut da-
tis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt;

2 perdedisse N 3 aūg NRGP 6 est; eo m. ω 9 agrior N[1] 11 quae N[2]M q; N qua RGP 14 est idest N[1] Nec G 15 hic *cod. Pinc.* hoc O satiatur *Gertz* 16 facil(l)itatem (*in* falic. *corr.* R[2]) RG[2]P facultatem G 18 uehementibus (et *om.*) M 20 et inde R[1] 21 fauit N[1] 22 pudentius *Pinc.* 23 a se G 26 boni/// GM 28 sed me *Gertz* 30 efficiat N[1] 31 indignum N non indignus N[3]

3 quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? Cottidie que-
rimur malos esse felices; saepe, quae agellos pessimi
cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando
percussit; fert sortem suam quisque ut in ceteris rebus
4 ita in amicitiis.' Nullum est tam plenum beneficium,
quod non vellicare malignitas possit, nullum tam an-
gustum, quod non bonus interpres extendat. Numquam
deerunt causae querendi, si beneficia a deteriore parte
spectaveris.

XXIX 1 Vide, quam iniqui sunt divinorum munerum aestima-
tores et quidem professi sapientiam: queruntur, quod
non magnitudine corporum aequemus elephantos, velo-
citate cervos, levitate aves, inpetu tauros, quod solida
sit cutis beluis, decentior dammis, densior ursis, mollior
fibris, quod sagacitate nos narium canes vincant, quod
acie luminum aquilae, spatio aetatis corvi, multa ani-
2 malia nandi facilitate. Et cum quaedam ne coire quidem
in idem natura patiatur, ut velocitatem corporum et
vires, ex diversis ac dissidentibus bonis hominem non
esse conpositum iniuriam vocant et neclegentes nostri
deos, quod non bona valetudo etiam vitiis inexpugna-
bilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi tem-
perant, quin eo usque inpudentiae provehantur, ut natu-
ram oderint, quod infra deos sumus, quod non in aequo
3 illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem
tot tantorumque beneficiorum reverti et agere gratias,
quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secun-
das sortiri, quod terrenis praefecerunt! Aliquis ea ani-
malia conparat nobis, quorum potestas penes nos est?
4 Quidquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde,
quisquis es iniquus aestimator sortis humanae, cogita,

---

3 optimi uiri **M** 7 non tam bonus **N** 10 sint *ω, sed cfr. Buck et Baehrens 521* 11 etiam quidam *Pinc.* 12 elefantes **M** 13 solidior **V** 17 felicitate (*super* e *ult. ras.* **G**) **GP** 18 idem *Erasmus* id **O** 21 ualitudo (*semper*) N^{2}**RGMP** 24 summus (*saepe*) N^{1} 27 secunda **O** *corr. Pinc.* 30 negatus N^{1} 31 inimicus N^{1} iniqus (*ex* -quis **R**) N^{2}**R**

quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora
animalia sub iugum miserimus, quanto velociora conse-
quamur, quam nihil sit mortale non sub ictu nostro po-
situm. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum deni- 5
que, cui nihil non eodem, quo intendit, momento pervium
est, sideribus velociorem, quorum post multa saecula
futuros cursus antecedit; tantum deinde frugum, tantum
opum, tantum rerum aliarum super alias acervatarum.
Circumeas licet cuncta et, quia nihil totum invenies,
quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quae
tibi dari velles: bene aestimata naturae indulgentia con-
fitearis necesse est in deliciis te illi fuisse. Ita est: ca- 6
rissimos nos habuerunt di inmortales habentque, et, qui
maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos conlo-
caverunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

Haec, mi Liberalis, necessaria credidi, et quia loquen- 1 XXX
dum aliquid de maximis beneficiis erat, cum de minutis
loqueremur, et quia inde manat etiam in cetera huius
detestabilis vitii audacia. Cui enim respondebit grate,
quod munus existimabit aut magnum aut reddendum,
qui summa beneficia spernit? cui salutem, cui spiritum
debebit, qui vitam accepisse se a dis negat, quam cot-
tidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, 2
et hominum causam agit et deorum, quibus nullius rei
indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilo mi-
nus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excu-
sationem mentis ingratae ab infirmitate atque inopia
petat et dicat: 'Quid enim faciam et quomodo? quando
superioribus dominisque rerum omnium gratiam refe-

---

3 icto N[1] iectu M 5 nihili N[1] 9 circueas GM 11 dare R[1] indulgentiam N[1] 13 dii (*sic fere semper*) O 14 ipsos R[1] 15 accipimus N[1] coepimus N[2]R aceipimus *rasa* a G † cupiamus N[3] *an* capimus? 16 mi V *et cod. Pinc.* mi(c)hi O 17 magnis GP 18 loqueremur N[3]GP loquemur NRM 19 respondebat R -deat M 20 existimauit NR -timat M aut *prius om.* GP 22 cui uitam N[1]R 24 nullus N[1] 28 quanto N[1] 29 omniumque P

ram?' Referre facile est, si avarus es, sine inpendio, si iners, *sine* opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti, quoniam, qui libenter beneficium accipit, reddidit.

XXXI 1 Hoc ex paradoxis Stoicae sectae minime mirabile, ut mea fert opinio, aut incredibile est eum, qui libenter accipit, beneficium reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque, quantum voluit; et cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit, etiam si illi manum exerere non licuit, gratus

2 quoque homo esse potest voluntate. Quotiens, quod proposuit, quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei, cui dat, et voluptati esse. Si, quod voluit, effecit pervenitque ad me animus eius ac mutuo gaudio adfecit, tulit, quod petit. Non enim in vicem aliquid sibi reddi voluit; aut

3 non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene navigavit, qui quem destinavit portum tenuit; teli iactus certae manus peregit officium, si petita percussit; beneficium qui dat, vult excipi grate: habet, quod voluit, si bene acceptum est. Sed speravit emolumenti aliquid: non fuit hoc beneficium, cuius proprium est nihil de reditu cogitare.

4 Quod accipiebam, eo animo accepi, quo dabatur: reddidi. Alioqui pessima optimae rei condicio est: ut gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa invita respondere

5 non possum, sufficit animus animo. 'Quid ergo? non, quidquid potuero, et faciam, ut reddam, et temporum

---

1 au. non es **M** si ineas (*ex* ines **G**) operam (opera **RPS**) **OS** *corr. Mrt.* (**V** *qui* si in. *om.*) 2 quod **R** 3 patria **M**^{1} 4 accepit **MS** 5 Haec **M** 7 accepit **M** 8 fecitque **G** 10 illi animum **M** exercere **PS** 11 esse homo **GP** quit proponit **P** 14 esse **N** sibi esse **N**^{2}**O** effecit **N**^{2}**M** efficit (-cet **N**) **O** 16 petiit **RGP** aliqid **N**^{1} sibi *ante* inuicem **GP** Annon **M** 18 distinauit **N**^{1}**R** teli **M** *et e corr.* **N** tali **O** iactu **GP** certe **O** 20 accipi **S** acceptus **S** 21 /// ///emol. (*sub ras.* et *s.* ex) **N** 23 accipiebatur **M** reddi **N**^{1} 24 est, si, ut . . mittor, si . . possum. Sufficit *Mg.* 25 nitor **S** 26 non] num **MP** 27 ut *Pinc.* et **O**

rerumque occasionem sequar et inplere eius sinum cu-
piam, a quo aliquid accepi?' Sed malo loco beneficium
est, nisi et excussis manibus esse grato licet.
'Qui accepit' inquit 'beneficium, licet animo beni- 1 XXXII
gnissimo acceperit, nondum consummavit officium suum;
restat enim pars reddendi; sicut in lusu est aliquid pi-
lam scite ac diligenter excipere, sed non dicitur bonus
lusor, nisi qui apte et expedite remisit, quam acceperat.'
Exemplum hoc dissimile est; quare? quia huius rei laus 2
in corporis motu est et in agilitate, non in animo; ex-
plicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec
tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, ut
oportebat, excepit, si per ipsum mora, quominus re-
mitteret, non fuit. 'Sed quamvis' inquit 'arti ludentis 3
nihil desit, quia partem quidem fecit, sed partem, quam
non fecit, potest facere, lusus ipse inperfectus est, qui
consummatur vicibus mittendi ac remittendi'. Nolo diu- 4
tius hoc refellere; existimemus ita esse, desit aliquid
lusui, non lusori; sic et in hoc, de quo disputamus, deest
aliquid rei datae, cui par alia debetur, non animo, qui
animum parem sibi nanctus est et, quantum in illo est,
quod voluit, effecit.
Beneficium mihi dedit, accepi non aliter, quam ipse 1 XXXIII
accipi voluit: iam habet, quod petit, et quod unum petit,
ergo gratus sum. Post hoc usus mei restat et aliquod
ex homine grato commodum; hoc non inperfecti officii
reliqua pars est, sed perfecti accessio. Facit Phidias 2
statuam; alius est fructus artis, alius artificii: artis est
fecisse, quod voluit, artificii fecisse cum fructu; perfecit
opus suum Phidias, etiam si non vendidit. Triplex illi

1 cupio G 3 est *om.* R^1 nisi///et N gratum esse V 4 accipit N^1 5 acciperet O, *recte* V *et cod. Pinc.* officium (offi *ex* benefi *m. 1*) N 8 exceperat *Pinc.* 13 oportebit P^1 excepit N^2M excipit O remiteretur G 14 non *del. Skutsch* ardi ludentes N^1 15 sed et GP 17 consumatur (*saepius*) NP 20 par *Mrt.* pars O 21 nactus N^2GMP et *om.* GP est *om.* N^1G 22 efficit (it *ex* et N^2) NR 25 gratis N^1 hoc N h(a)ec N^2O 26 non *om.* R^4 28 artificii G artifex O

fructus est operis sui: unus conscientiae; hunc absoluto
opere percipit; alter famae; tertius utilitatis, quem ad-
latura est aut gratia aut venditio aut aliqua commodi-
3 tas. Sic beneficii fructus primus ille est conscientiae:
hunc percipit, qui, quo voluit, munus suum pertulit;
secundus *et tertius* est et famae et eorum, quae praestari
in vicem possunt. Itaque cum benigne acceptum est
beneficium, qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mer-
cedem nondum; debeo itaque, quod extra beneficium
est, ipsum quidem bene accipiendo persolvi.
XXXIV 1 'Quid ergo?' inquit 'rettulit gratiam, qui nihil fecit?'
Primum fecit: bono animo bonum optulit et, quod est
amicitiae, ex aequo. Post deinde aliter beneficium, aliter
creditum solvitur; non est, quod expectes, ut solutionem
2 tibi ostendam; res inter animos geritur. Quod dico, non
videbitur durum, quamvis primo contra opinionem tuam
pugnet, si te commodaveris mihi et cogitaveris plures
esse res quam verba. Ingens copia est rerum sine no-
mine, quas non propriis adpellationibus notamus, sed
alienis commodatisque: pedem et nostrum dicimus et
lecti et veli et carminis, canem et venaticum et mari-
num et sidus; quia non sufficimus, ut singulis singula
3 adsignemus, quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo
est virtus pericula iusta contemnens aut scientia peri-
culorum repellendorum, excipiendorum, provocandorum;
dicimus tamen et gladiatorem fortem virum et servum
nequam, quem in contemptum mortis temeritas inpulit.

---

2 quem **GP** quam **NRM** 5 perfecit **M** 6 et tertius *add. Haase, om.* **O** *post* famae *ss.* tercius **N**^{3} est famae, tertius eorum *Pinc., malim* est et tertius et (*ante* famae) *om.* **M** 7 est ben. est **O** est *alt. om.* **V** is qui *Pinc.* 8 recipit **G** 13 aequo posuit. Deinde *Mg.* 14 est ut exp. **G** 16 durum **GP**^{2} aurum **O** uerum uel auarum *ss.* **N**^{3} primum **G** 17 pugnat **M** commonueris **M** commendaueris **O** *corr.* ω 18 rerum si **G** 20 nostrorum **M** 22 et sing. **N**^{1} 24 uirtus **GV** *cod. Pinc., om.* **O** mens *Thomas et post* contemnens *Hermes* iuste *Mg.* instantia *Kruczkiewicz; an* vi sua? 25 replendorum **N**^{1} 27 contemptum **M** -mptu **O**

Parsimonia est scientia vitandi sumptus supervacuos 4
aut ars re familiari moderate utendi; parcissimum tamen
hominem vocamus pusilli animi et contracti, cum infi-
nitum intersit inter modum et angustias. Haec alia sunt
natura, sed efficit inopia sermonis, ut et hunc et illum
parcum vocemus, ut et ille fortis dicatur cum ratione
fortuita despiciens et hic sine ratione in pericula ex-
currens. Sic beneficium est et actio, ut diximus, bene- 5
fica et ipsum, quod datur per illam actionem, ut pecu-
nia, ut domus, ut praetexta; unum utrique nomen est,
vis quidem ac potestas longe alia.

Itaque adtende, iam intellegis nihil me, quod opinio 1 XXXV
tua refugiat, dicere: illi beneficio, quod actio perficit,
relata gratia est, si illud benevole excipimus; illud alte-
rum, quod re continetur, nondum reddidimus, sed vole-
mus reddere. Voluntati voluntate satis fecimus, rei rem
debemus. Itaque, quamvis rettulisse illum gratiam di-
camus, qui beneficium libenter accipit, iubemus tamen
et simile aliquid ei, quod accepit, reddere. A consuetu- 2
dine quaedam, quae dicimus, abhorrent, deinde alia
via ad consuetudinem redeunt: negamus iniuriam acci-
pere sapientem, tamen, qui illum pugno percusserit, in-
iuriarum damnabitur; negamus stulti quidquam esse, et
tamen eum, qui rem aliquam stulto subripuit, furti con-
demnabimus; insanire omnes dicimus, nec omnes cura-
mus elleboro; his ipsis, quos vocamus insanos, et suffra-
gium et iuris dictionem conmittimus. Sic dicimus eum, 3
qui beneficium bono animo accipit, gratiam rettulisse,

---

2 Parsimonium tamen **M** 3 pusillanimi **M** 5 ut hunc **M** 7 fortunam **M** discipiens **N**[1] dispiens **R** 8 beneficia **N**[1]**P** beneficium **M** 9 pecunia domus praetexta **GP** damus **N**[1] 12 intelliges **V** 13 refugat **N**[1] 15 sed ς et **O** uolumus **GP** 16 facimus **M** faciemus **G** 18 accipit **NG** accepit **N**[2]**O** 19 et simile *om.* **G** accipit **N**[1] 22 sapientiam **G**[1] percuss/// ///erit (*sub ras.* it) **G** 23 rem († aliquid *in mg.*) stulti **V** quicquam **G** *Vinc. Bell. Sp. H. V 28 om.* **O** aliquid *add.* **N**[3] 24 surripuerit **V** 25 nec tamen omnes **GP** *Vinc.* 26 quod **N**[1] 27 Si dicimus **RGP** 28 accepit **V**

nihilo minus illum in aere alieno relinquimus gratiam relaturum, etiam cum rettulit. Exhortatio est illa, non infitiatio *beneficii, ne* beneficia timeamus, ne ut intolerabili sarcina pressi deficiamus animo. 'Bona mihi donata sunt et fama defensa, detractae sordes, spiritus *servatus* et libertas spiritu potior: et quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum
4 ostendam?' Hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude, non quod accipias, sed quod reddas debiturusque sis; non adibis tam magnae rei periculum, ut casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animum, ne laborum ac longae servitutis expectatione deficias;
5 non differo te, de praesentibus fiat. Numquam eris gratus, nisi statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: et fortasse erunt; non maria emetienda: fortasse etiam ventis minantibus solves. Vis reddere beneficium? benigne accipe; rettulisti gratiam, non ut solvisse te putes, sed ut securior debeas.

LIBER III

I 1 Non referre beneficiis gratiam et est turpe et apud omnes habetur, Aebuti Liberalis; ideo de ingratis etiam ingrati queruntur, cum interim hoc omnibus haeret, quod omnibus displicet, adeoque in contrarium itur, ut quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tan-

---

3 iustificatio **G** beneficii ne *add. Gertz* beneficii (ii *ex* ia *m. 2 in* **N**) **O** ne ut *Reinecke* neuel **O** ne velut *Haase* neve ut *Gertz, sed cfr. Joehring Prag. Stud. 1894 p. 51* 4 depressi **GP** animo bona **N** An. bono **N**^{2}**O** 5 fame **RMP** fames **G** servatus *add. Haase* redditus sp̃s **V** 6 pot. spiritu **GP** et] est **N**^{1} 8 ille est **GP** illi **N**^{1} ipse **GP** 10 tam **G** iam **O** 11 posse **N**^{1} 12 animo **O** *nescio an recte; cfr. carm. epigr. 95, 7 B. Serv. plen. ad Verg. A. I 92* 16 et *del. Wsg.* eme///tienda (*sub ras.* n, i *in ras.*) **N** e micienda **P** 19 L · ANNEISENECAE INSTITV^{NIS}TIO ORATORIAE · LIB̄ · II · EXPŁ; INC̄P. LIB̄ · III · FELICITER **N** 23 hoc **N**^{2}**GM** h(a)ec **NRP**

tum sed propter beneficia. Hoc pravitate naturae acci- 2
dere quibusdam non negaverim, pluribus, quia memoriam tempus interpositum subducit. Nam quae recentia apud illos viguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt; de quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cum tu illos non ingratos vocares sed oblitos, tamquam ea res ingratum excuset, quae facit, aut, quia hoc accidit alicui, non sit ingratus, cum hoc non accidat nisi in-
grato. Multa sunt genera ingratorum, ut furum, ut ho- 3
micidarum, quorum una culpa est, ceterum in partibus varietas magna; ingratus *est*, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit, ingratus est, qui dissimulat, ingratus, qui non reddit, ingratissimus omnium, qui obli-
tus est. Illi enim si non solvunt, tamen debent, et extat 4
apud illos vestigium certe meritorum intra malam conscientiam inclusorum; aliquando ad referendam gratiam converti ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestae rei cupiditas, qualis solet ad tempus etiam in malis pectoribus exsurgere, si invitaverit facilis occasio; hic numquam fieri gratus potest, cui beneficium totum elapsum est. Et utrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficii intercidit, an apud
quem etiam memoria? Vitiosi oculi sunt, qui lucem re- 5
formidant, caeci, qui non vident; et parentes suos non amare inpietas est, non adgnoscere insania.

Quis tam ingratus est, quam qui, quod in prima parte 1 II
animi positum esse debuit et semper occurrere, ita seposuit et abiecit, ut in ignorantiam verteret? adparet illum non saepe de reddendo cogitasse, cui obrepsit ob-

1 accedere N[1] 3 Nam querentia N[1] 4 inter iactio N[1] interiectio G[1] interiacto R obselescunt N[1] 7 accedit N[1] 9 furtum S ut NR et M *om.* GPS 10 paribus *Koch* 11 est *om.* O *add.* N[2]V 12 ingr. est qui non S 13 reddet N[1] 14 deb&t N[1] 16 ferendam RG 17 putor N[1] admouerit M[1] 18 cupid. <inpulerit> *Wsg.* 22 intercedit N[1] 26 prima re an. *ut vid.* G[1] 27 se potuit N[1] 28 in *om.* N[1] uerteretur M[1] 29 cogitare M oppresset N[1]

2 livio. Denique ad reddendam gratiam et virtute opus est et tempore et facultate et adspirante fortuna; qui meminit, sine inpendio gratus est. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non praestat, nullum habet, quo lateat, patrocinium; numquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit,
3 ut extra conspectum suum poneret. Quemadmodum, quae in usu sunt et manum cottidie tactumque patiuntur, numquam periculum situs adeunt, illa, quae ad oculos non revocantur, sed extra conversationem ut supervacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate, ita, quidquid frequens cogitatio exercet ac renovat, memoriae numquam subducitur, quae nihil perdit, nisi ad quod non saepe respexit.

III 1 Praeter hanc causam aliae quoque sunt, quae nobis merita non numquam maxima evellant. Prima omnium ac potentissima, quod novis semper cupiditatibus occupati non, quid habeamus, sed quid petamus, *spectamus*; in id, quod adpetitur, intentis, quidquid est domi, vile
2 est. Sequitur autem, ut, ubi quod acceperis leve novorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amavimus aliquem et suspeximus et fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quamdiu nobis placebant ea, quae consecuti sumus; deinde inrumpit animum aliorum admiratio, et ad ea inpetus factus est, uti mortalibus mos est ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium voca-

---

1 reddendum **N**^{1} *unde* gratia *Gertz* uirtutem **N**^{1} 3 /// ///sine (*sub ras.* is?) **N** et sine *Gertz* 4 exiget **N**^{1} 6 qui *om.* **N**^{1} 7 Quemadm. (ādm. *m. 2*) *saepe* **R** 9 quae *om.* **M** 12 ac *om.* **N**^{1} et *Gertz* 13 perdidit **M** aquod **N**^{1} 15 Praeter /// /// h. (*sub ras.* ea) **N** 16 maxime bellant **N** -ima euellant **N**^{3} -ima uellant **RMP** -ima uelant **R**^{2}**G** 17 quodno bis **N**^{1} occupatis **M** 18 num **P** quod **M**^{1} spectamus *add. Mg.* inspicimus **V** 19 in id quidem quod app. **G** in id quod (quicquid *ss.* **N**^{3}) est quod app. (adpeditur **N** appetit **M**) **O** quod est *del. Grut.* (*cod. Franc. Pinc.*) q. deest *Buck* non in id q. est sed quod **V** intenti **R**^{2}**GP** 24 placebunt **M** irrupit **V**

batur, nec ea intuemur, quae nos aliis praeposuere, sed
ea sola, quae fortuna praecedentium ostentat. Non pot- 3
est autem quisquam et invidere et gratias agere, quia
invidere querentis et maesti est, gratias agere gauden-
tis. Deinde quia nemo nostrum novit nisi id tempus, 4
quod cum maxime transit, ad praeterita rari animum
retorquent; sic fit, ut praeceptores eorumque beneficia
intercidant, quia totam pueritiam reliquimus; sic fit, ut
in adulescentiam nostram conlata pereant, quia ipsa
numquam retractatur. Nemo, quod fuit, tamquam in
praeterito sed tamquam in perdito ponit, ideoque caduca
memoria est futuro inminentium.

Hoc loco reddendum est Epicuro testimonium, qui 1 IV
adsidue queritur, quod adversus praeterita simus ingrati,
quod, quaecumque percipimus bona, non reducamus nec
inter voluptates numeremus, cum certior nulla sit vo-
luptas, quam quae iam eripi non potest. Praesentia 2
bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus ali-
quis incidere; futura pendent et incerta sunt; quod prae-
teriit, inter tuta sepositum est. Quomodo gratus esse
quisquam adversus beneficia potest, qui omnem vitam
suam transilit praesentium totus ac futurorum? Memo-
ria gratum facit; memoriae minimum tribuit, quisquis
spei plurimum.

Quemadmodum, mi Liberalis, quaedam res semel per- 1 V
ceptae haerent, quaedam, ut scias, non est satis didi-
cisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur),

---

13 *Epic. fr. 435 Us.*

---

1 ea *om.* **N**[1] proposuere **M** 2 predentium **R** 4 gaudentes **N**[1]**M** 5 nostrorum **M** id **NR**[2] ad **O** 6 cum **N** eum **O** 7 eorum qui b. intercedant **N**[1] 8 relinquimus **GM**[1] 9 adolescentia nostra **M** collatam **N** collocata **G** 15 percepimus **V** 16 uoluntas **P** 18 aliquid incedere **N**[1] 20 inter tua **G** 22 transilit **N** transtulit **O** totus *Salmasius* tutor **N**[2]**M** tutos **O** 23 minime **M** 25 mi o lib. **M** 26 scis **M** dedicisse. Intercedit **N**[1] 27 Intercidit (cid *in ras.*) **R** scientiam **N**[1]**R** continetur **NG** contineatur **N**[2]**O** *corr. cod. Pinc.*

geometriam dico et sublimium cursum et si qua alia propter suptilitatem lubrica sunt, ita beneficia quaedam magnitudo non patitur excidere, quaedam minora sed numero plurima et temporibus diversa effluunt, quia, ut dixi, non subinde illa tractamus nec libenter, quid
2 cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium: nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit, nemo non deditum se et devotum professus est et si quod aliud humilius verbum, quo se obpigneraret, invenit. Post exiguum tempus idem illi verba priora quasi sordida et parum libera evitant; perveniunt deinde eo, quo, ut ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus pervenit, ut obliviscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, ut ingratus sit, cui beneficium in mentem venit.

VI 1 Hoc tam invisum vitium an inpunitum esse debeat, quaeritur, et an haec lex, quae in scholis exercetur, etiam in civitate ponenda sit, qua ingrati datur actio; quae videtur aequa omnibus. 'Quidni? cum urbes quoque urbibus, quae praestitere, exprobrent et *in* maiores
2 conlata a posteris exigant'. Nostri maiores, maximi scilicet viri, ab hostibus tantum res repetierunt, beneficia magno animo dabant, magno perdebant; excepta Macedonum gente non est in ulla data adversus ingratum actio. Magnumque hoc argumentum est dandam non fuisse, quia adversus maleficium omne consensimus, et homicidii, veneficii, parricidii, violatarum religionum aliubi atque aliubi diversa poena est, sed ubique aliqua, hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, ubique

1 geometricam **M** 3 excedere N^{1} 6 penitentium **M** 9 aliud (d *ex* s) **N** obpigneret (e *alt. ex* i N^{2}) **O** *corr.* **V** 13 ut *om.* N^{1}**MG** 14 ut *om.* **G** ut non ingratus N^{3} fit **G** 16 tam *Mrt.* tamen **O** 17 † solis *ss.* N^{3} 18 ingratis **M** 20 in *add. Grut.* maioris N^{1} maioribus *Pinc.* 22 res rep. *Mrt.* aes (es **GP**) petierunt **O** 24 Medorum *Mrt.* in ulla N^{2} in illa **M** in nulla **O** 25 dandam N^{3} dandum **O** 26 maleficum omnem **M** omnes *Gertz* 27 beneficii N^{1} regionum **GP** 28 alicubi (*bis*) **MP**

inprobatur; neque absolvimus illud, sed cum difficilis
esset incertae rei aestimatio, tantum odio damnavimus
et inter ea reliquimus, quae ad iudices deos mittimus.
Rationes autem multae mihi occurrunt, propter quas 1 VII
crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum om-
nium pars optima beneficii periit, si actio sicut certae
pecuniae aut ex conducto et locato datur. Hoc enim in
illo speciosissimum est, quod dedimus vel perdituri,
quod totum permisimus accipientium arbitrio; si ad-
pello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse,
sed creditum. Deinde cum res honestissima sit referre 2
gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est; non ma-
gis enim laudabit quisquam gratum hominem quam
eum, qui depositum reddidit aut, quod debebat, citra
iudicem solvit. Ita duas res, quibus in vita humana 3
nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum hominem et
beneficium; quid enim aut in hoc magnificum est, si
beneficium non dat, sed commodat, aut in illo, qui red-
dit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est glo-
riosa res gratum esse, nisi tutum est ingratum fuisse.
Adice nunc, quod huic uni legi omnia fora vix sufficient. 4
Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur?
omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quae in alios
contulere, dilatant. Praeterea, quaecumque in cognitio- 5
nem cadunt, conprendi possunt et non dare infinitam
licentiam iudici; ideo melior videtur condicio causae
bonae, si ad iudicem quam si ad arbitrum mittitur, quia
illum formula includit et certos, quos non excedat, ter-
minos ponit, huius libera et nullis adstricta vinculis
religio et detrahere aliquid potest et adicere et senten-
tiam suam, non prout lex aut iustitia suadet, sed prout

6 perit *Gertz* certe **N**[1]**MP** credite **V** certae creditae *Gertz* 10 non *om.* **N**[1] 13 laudabit **N**[2]**G** -auit **O** 15 iud. solum **M** 17 beneficum *Pinc.* 19 non ideo quia **G** 24 quicumque **M** 25 conprehendi **N**[2]**MP** 26 licentum **G** iudici **V** -cii **O** 27 quam si **V** *et cod. Pinc.* quasi **O** arbitrium **GM**[1] 28 inclusit **P** excedet **M** 30 aliquod **NR**

6 humanitas aut misericordia inpulit, regere. Ingrati actio
non erat iudicem adligatura sed regno liberrimo posi-
tura. Quid sit enim beneficium, non constat, deinde,
quantum sit; refert, quam benigne illud interpretetur
iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat; saepe et
qui reddidit, quod accepit, ingratus est, et qui non red-
7 didit, gratus. De quibusdam et inperitus iudex demit-
tere tabellam potest, ubi fecisse aut non fecisse pronun-
tiandum est, ubi prolatis cautionibus controversia tolli-
tur, ubi inter disputantes ratio ius dicit; ubi vero animi
coniectura capienda est, ubi id, de quo sola sapientia
decernit, in controversiam incidit, non potest sumi ad
haec iudex ex turba selectorum, quem census in album
et equestris hereditas misit.

VIII 1 Itaque non haec parum idonea res visa est, quae de-
duceretur ad iudicem, sed nemo huic rei satis idoneus
iudex inventus est; quod non admiraberis, si excusseris,
quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi
2 reum exisset. Donavit aliquis magnam pecuniam, sed
dives, sed non sensurus inpendium; donavit alius, sed
toto patrimonio cessurus; summa eadem est, beneficium
idem non est. Etiamnunc adice: hic pecuniam pro ad-
dicto dependit, sed cum illam domo protulisset; ille de-
dit eandem, sed mutuam sumpsit aut rogavit et se obli-
gari ingenti merito passus est; eodem existimas loco
esse illum, qui beneficium ex facili largitus est, et hunc,
3 qui accepit, ut daret? Tempore quaedam magna fiunt,
non summa: beneficium est donata possessio, cuius fer-
tilitas laxare possit annonam, beneficium est unus in
fame panis; beneficium est donare regiones, per quas

2 alligatura **M** allegatura **O** sed ⟨in⟩ *Mg.*, *contradicit Buck* 6 qui reddit **S** 7 demittere **N** dim. **N**[2]**O** 9 tolletur **M** 10 disputantis **N**[1] tollitur. Ubi vero inter . . dicit, ubi animi *edd. ant.* 12 ad h. sumi **GP** 13 electorum **P** 15 deducetur **P** 17 sed exc. **G** 18 quod **N**[1] 19 aliquam **M** 20 diuis **N** 22 hic *om.* **N** *add. m. 1* adducto **G**[1] 27 accepit **M** accipit **O** 30 ponis **N**[1]

magna flumina et navigabilia decurrant, beneficium est arentibus siti et vix spiritum per siccas fauces ducentibus monstrare fontem. Quis inter se ista conparabit? quis expendet? Difficilis est sententia, quae non rem, sed vim rei quaerit; eadem licet sint, aliter data non idem pendent. Dedit hic mihi beneficium, sed non liben- 4
ter, sed dedisse se questus est, sed superbius me, quam solebat, adspexit, sed tam tarde dedit, ut plus praestaturus fuerit, si cito negasset: horum quomodo iudex inibit aestimationem, cum sermo et dubitatio et voltus meriti gratiam destruant?

Quid, quod quaedam beneficia vocantur, quia nimis 1 IX
concupiscuntur, quaedam non sunt ex hac volgari nota sed maiora, etiam si minus adparent? Beneficium vocas 2
dedisse potentis populi civitatem, in quattuordecim deduxisse et defendisse capitis reum: quid utilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis lugentem et, quos desiderabat, volentem sequi ad vitae consilium reduxisse? quid adsedisse aegro et, cum valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora et cadentes venas vino refecisse et medicum adduxisse morienti? Haec quis aestimabit? quis dissimili- 3
bus beneficiis iubebit beneficia pensari? 'Donavi tibi domum'; sed ego tuam supra te ruere praedixi. 'Dedi tibi patrimonium'; sed ego naufrago tabulam. 'Pugnavi pro te et volnera excepi'; at ego vitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

Dies praeterea beneficio reddendo non dicitur, sicut 1 X

2 arientibus N[1] ardentibus G[1]M[1] 3 conparavit N[1] 4 expendet R[2]GP -dit NMR quem non N[1] 6 pendunt N[3] 7 me *om.* M 8 ut praestitum f. M 10 inibita N[1] 15 petentis G 17 reueret N[1] 19 quos N quod M quo N[2]O 21 momenti N[1] constraret R 23 aestimauit N[1] 24 uidebit M donauit *et* 25 dedit O *corr. Haase* 26 tabellam M pugnabi N pugnauit N[2]O 27 excipiat N -epit at N[2]O

pecuniae creditae; itaque potest, qui nondum reddidit,
reddere. Dic enim, intra quod tempus deprendatur in-
2 gratus. Maxima beneficia probationem non habent, saepe
intra tacitam duorum conscientiam latent; an hoc in-
3 ducimus, ut non demus beneficia sine teste? Quam deinde
poenam ingratis constituimus? unam omnibus, cum dis-
paria sint? inaequalem et pro cuiusque beneficio maio-
rem aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur ta-
xatio: quid, quod quaedam vitae beneficia sunt et maiora
vita? His quae pronuntiabitur poena? minor beneficio?
iniqua est; par et capitalis? quid inhumanius quam cru-
entos esse beneficiorum exitus?
XI 1 'Quaedam' inquit 'privilegia parentibus data sunt;
quomodo horum extra ordinem habita ratio est, sic alio-
rum quoque beneficorum haberi debet'. Parentium con-
dicionem sacravimus, quia expediebat liberos tolli; solli-
citandi ad hunc laborem erant incertam adituri fortu-
nam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus
dicitur: 'Cui des, elige; ipse tecum, si deceptus es, que-
rere; dignum adiuva'. In liberis tollendis nihil iudicio
tollentium licet, tota res voti est; itaque, ut aequiore
animo adirent aleam, danda aliqua illis potestas fuit.
2 Deinde alio condicio parentium est, qui beneficia, qui-
bus dederunt, dant nihilo minus daturique sunt, nec est
periculum, ne dedisse ipsos mentiantur; in ceteris quaeri
debet, non tantum an receperint, sed an dederint, ho-
rum in confesso merita sunt, et, quia utile est iuventuti

---

2 deprehendatur **N²RGMP** 6 constituemus *Matthias* una **N¹** disp. beneficia sint **V** 7 an equalem **M** an in equalem **GP** 8 versabatur *Gertz* taxio **G** 9 vitae ⟨paria⟩ ben. *Badstuebner* 11 qua **N¹** 13 inquis **N³** 15 beneficiorum **O** *corr. Koch* parentum **N²M** conditio ñ ẽ. Sacr. **M** 16 solliciti **M** 19 es *om.* **R¹** 22 adirent adirent **R** aliam **RP** alia **M** eā////// danda **G** illis aliqua **GP** 23 *et p. 59, 2* parentum **N²M** est parentium **GP** q; ben. **N¹** 24 danti **N** dan///t **G** Dant et nichilo **M** 25 ne (ded.) **N²GP** nec **NRM** illos **GP** 27 confessio **G¹M** metae sunt **M** et quia ... contineretur *post* pot. fuit (*v. 22*) *transp. Gertz* est] esse *ss.* **N³**

regi, inposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub
quorum custodia contineretur. Deinde omnium paren- 3
tium unum erat beneficium, itaque aestimari semel po-
tuit; alia diversa sunt, dissimilia, infinitis inter se inter-
vallis distantia; itaque sub nullam regulam cadere po-
tuerunt, cum aequius esset omnia relinqui quam omnia
aequari.

Quaedam magno dantibus constant, quaedam acci- 1 XII
pientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus. Quae-
dam amicis data sunt, quaedam ignotis; plus est, quam-
vis idem detur, si ei datur, quem nosse a beneficio tuo
incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solacia.
Invenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius 2
quam habere, in quo calamitas adquiescat; invenies rur-
sus, qui dignitati suae quam securitati consuli malit;
est, qui plus ei debere se iudicet, per quem tutior est,
quam ei, per quem honestior. Proinde ista maiora aut
minora erunt, prout fuerit iudex aut huc aut illo incli-
natus animo. Praeterea creditorem mihi ipse eligo, bene- 3
ficium saepe ab eo accipio, a quo nolo, et aliquando
ignorans obligor: quid facies? ingratum vocabis eum,
cui beneficium inscio et, si scisset, non accepturo inpo-
situm est? non vocabis eum, qui utcumque acceptum
non reddidit. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem 4
postea fecit iniuriam: utrum uno munere ad patientiam
iniuriarum omnium adstringor, an proinde erit, ac si
gratiam rettulerim, quia beneficium suum ipse insequenti
iniuria rescidit? Quomodo deinde aestimabis, utrum plus

---

1 sub **GMP** sed **NR** et *Gertz* 12 aux. imbuit **M** or menta **N**[1] 14 inuenies rursus . . malit *post* honestior (*v. 17*) *ponit* **G** *Mg.* inueniet **N**[1] 16 est (qui) *Haase* et **O** (*Mg.*) 18 aut huc (hoc) aut illo *scripsi* aut ad hec aut ad illa **G** aut h(a)ec aut illa **O** aut in haec aut in illa **N**[3] 19 ipso **N**[1] 22 cui *om.* **NR** nescio **M** scisses **N**[1] acceptum **P** 23 est, omnino voc. . . . reddidit? *J. Mueller* est si utc. a. n. r.? (non . . . qui *om.*) *Gertz* 24 dedet **N**[1] 26 † perinde *ss.* **N**[3] 28 inscidit **M** estimabit **M**

sit, quod accepit, an quo laesus est? Dies me deficiet
omnes difficultates persequi temptantem.
XIII 1 'Tardiores' inquit 'ad beneficia danda facimus non
vindicando data nec infitiatores eorum adficiendo poena.'
Sed illud quoque tibi e contrario occurrat multo tardio-
res futuros ad accipienda beneficia, si periculum causae
dicundae adituri erunt et innocentiam sollicitiore habi-
2 turi loco. Deinde erimus per hoc ipsi quoque ad danda
tardiores; nemo enim libenter dat invitis, sed quicum-
que ad bene faciendum bonitate invitatus est et ipsa
pulchritudine rei, etiam libentius dabit nihil debituris
nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officii, cui
diligenter cautum est.
XIV 1 Deinde pauciora erunt beneficia, sed veriora; quid
autem mali est inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc
enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic consti-
tuerunt, ut circumspectius donaremus, circumspectius
2 eligeremus eos, in quos merita conferuntur. Etiam at-
que etiam, cui des, considera: nulla actio erit, nulla
repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem;
nulla lex te in integrum restituet, solam accipientis fidem
specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent
et magnifica sunt; pollues illa, si materiam litium fece-
3 ris. Aequissima vox est et ius gentium prae se ferens:
'Redde, quod debes'; haec turpissima est in beneficio:
'Redde!' Quid? reddet vitam, quam debet? dignitatem?
4 securitatem? sanitatem? Reddi maxima quaeque non
possunt. 'At pro iis' inquit 'aliquid, quod tanti sit.'
Hoc est, quod dicebam, interituram tantae rei dignita-
tem, si beneficium mercem facimus. Non est inritandus

---

1 accipit **P^1** an *Gertz* in **N** aut in **N^2O** an id *Pinc.* difficiet **N^1** 4 iudicando **GP** 7 dicendae **N^3MP** aditure **R^1** ad. sunt **G** 9 inuitus **M** 10 beneficiendum **N** 12 uolunt **G** 18 delig. **G** 20 tibi **N^3G** sibi **O** 21 restituat **P** accipientes **N^1R^1** 23 materia militium **N** 26 quid reddit (reddidit **M** reddet **V**)? **O** *corr.* ω qui debet ς qui eam *Wsg.* 28 at **N** aut **O** iis **N** hiis **N^2** his **O** al. quod quod **R**

animus ad avaritiam, ad querellas, ad discordiam; sua
sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus et
quaerenti occasiones amputemus.
Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias 1 XV
creditas tantum a volentibus acciperent! utinam nulla
stipulatio emptorem venditori obligaret nec pacta con-
ventaque inpressis signis custodirentur, fides potius illa
servaret et aecum colens animus! Sed necessaria opti- 2
mis praetulerunt et cogere fidem quam expectare malunt.
Adhibentur ab utraque parte testes; ille per tabulas
plurium nomina interpositis parariis facit; ille non est
interrogatione contentus, nisi reum manu sua tenuit.
O turpem humani generis fraudis ac nequitiae publicae 3
confessionem! anulis nostris plus quam animis creditur.
In quid isti ornati viri adhibiti sunt? in quid inprimunt
signa? nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit.
Hos incorruptos viros et vindices veritatis existimas?
at his ipsis non aliter statim pecuniae conmittentur. Ita
non honestius erat a quibusdam fidem falli, quam ab
omnibus perfidiam timeri? Hoc unum deest avaritiae, 4
ut beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi
est et magnifici iuvare, prodesse; qui dat beneficia, deos
imitatur, qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindi-
camus, in turbam sordidissimam redigimus?
'Plures' inquit 'ingrati erunt, si nulla adversus in- 1 XVI
gratum datur actio.' Immo pauciores, quia maiore di-
lectu dabuntur beneficia. Deinde non expedit notum

---

1 discordium **R**[1] 3 qu(a)erendi *Pinc.* occasionem **M** 4 Vt. . . . acciperent *om.* **M** possimus **O** *corr.* **N**[3]**V** 5 ut nulla **GS** 8 et] ut **P** aecum (aequum **N**[2]**O**) collens **N** 9 spectare **O** *corr. Koch* maluerunt *Lps.* 11 plurium ⟨suas firmat, ille⟩ *Havet* pararis **N**[1]**RG** parrarari **P** 12 rerum **G** manus tua **M** 13 g. et fraudis **O** et *del. Erasmus* istam fr. *Schultess* inhumani fenoris et *Klammer* 14 confusionem **G** credatur **NR** 15 inquit *(bis)* **GP** 16 se *om.* **M** 21 sponso rede/// ////mus (non *ss.*) **N** 22 est *om.* **M** et *om.* **N**[1] 23 Quidni **V** Quid? i. *Weidner* illos (a *super* o *ss. m. 3*) **N** 24 redigimus **N**[2]**GPV** -emus **NRM** 25 Pluris **N**[1] 26 delectu **N**[3]**GP** delicta **G**[2]

omnibus fieri, quam multi ingrati sint; pudorem enim
rei tollet multitudo peccantium, et desinet esse probri
2 loco commune maledictum. Numquid iam ulla repudio
erubescit, postquam inlustres quaedam ac nobiles femi-
nae non consulum numero sed maritorum annos suos
conputant et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii?
Tamdiu istuc timebatur, quamdiu rarum erat; quia nulla
sine divortio acta sunt, quod saepe audiebant, facere
3 didicerunt. Numquid iam ullus adulterii pudor est, post-
quam eo ventum est, ut nulla virum habeat, nisi ut adul-
terum inritet? Argumentum est deformitatis pudicitia.
Quam invenies tam miseram, tam sordidam, ut illi satis
sit unum adulterorum par, nisi singulis divisit horas?
et non sufficit dies omnibus, nisi apud alium gestata
est, apud alium mansit. Infrunita et antiqua est, quae
4 nesciat matrimonium vocari unum adulterium. Quem-
admodum horum delictorum iam evanuit pudor, post-
quam res latius evagata est, ita ingratos plures efficies
et auctiores, si numerare se coeperint.

XVII 1 'Quid ergo? inpunitus erit ingratus?' Quid ergo, in-
punitus erit inpius? quid malignus? quid avarus? quid
inpotens? quid crudelis? Inpunita tu credis esse, quae
invisa sunt, aut ullum supplicium gravius existimas pu-
2 blico odio? Poena est, quod non audet ab ullo benefi-
cium accipere, quod non audet ulli dare, quod omnium
designatur oculis aut designari se iudicat, quod intel-
lectum rei optimae ac dulcissimae amisit. An tu infe-
licem vocas, qui caruit acie, cuius aures morbus ob-
struxit, non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum

---

1 sunt **G^{1}MS** 2 tollit **N^2** 3 ///ulla **R** 4 erubiscet **N^1** ill. quidem *Faber* 6 matrimoniis **M** 7 his tunc **S** 9 nullus **M** 10 adulterium **MS** 13 ⟨singulas⟩ singulis *Wsg.* 14 aliut **N^{1}R** gustata **M** 17 delectorum **N^1** 19 auctores **N^1** altiores **S** audaciores *ω* avidiores *Haase* numerari **N^{1}RPS** se *om.* **S** 20 inp. exit **S^1** 22 impudens **M** 23 an nullum **S** ///ullum **M** illum **G^1** estimas **S** 25 illi **G^1** 26 iudicari se iud. **S** 27 opt. rei **GP** 28 aciae **N** acie oculorum **O** *et pr. corr. in* **N** morbos **N^1**

amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, urit 3
illum et angit intercepti beneficii conscientia; denique satis haec ipsa poena magna est, quod rei, ut dicebam, iucundissimae fructum non percipit. At quem iuvat accepisse, aequali perpetuaque voluptate fruitur et animum eius, a quo accepit, non rem intuens gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum
semel. Conparari autem potest utriusque vita, cum alter 4
tristis sit et sollicitus, qualis esse infitiator ac fraudulentus solet, apud quem non parentium, qui debet, honor est, non educatoris, non praeceptorum, alter laetus, hilaris, occasionem referendae gratiae expectans et ex hoc ipso adfectu gaudium grande percipiens nec quaerens, quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius uberiusque respondeat non solum parentibus et amicis, sed humilioribus quoque personis? Nam etiam si a servo suo beneficium accepit, aestimat, non a quo, sed quid acceperit.

Quamquam quaeritur a quibusdam, sicut ab Heca- 1 XVIII
tone, an beneficium dare servus domino possit. Sunt enim, qui ita distinguant, quaedam beneficia esse, quaedam officia, quaedam ministeria; beneficium esse, quod alienus det (alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare); officium esse filii, uxoris, earum personarum, quas necessitudo suscitat et ferre opem iubet; ministerium esse servi, quem condicio sua eo loco posuit, ut nihil eorum, quae praestat, inputet superiori.*

Praeterea servum qui negat dare aliquando domino 2
beneficium, ignarus est iuris humani; refert enim, cuius

---

19 *Hecaton fr. XIV Fowler*

---

1 deos non metuit **P** 3 satis ē haec **R**[1] 4 pepercit **S** 5 uoluntate **S** 6 accepit **MS** accipit **M**[2]**O** 10 parentum **N**[2]**M** 13 non querens **M** 15 et *om.* **N**[1] 16 Non etiam **P** 17 accipit **O** *corr.* ω sed quod **M** 18 acciperit **N**[1] 22 mysteria **M**[1] 24 fili **N**[1] earumque **N**[3] 25 et referre **G**[1] 27 *Hiatum statuit Lps., § 2 et 3 commutat Sonntag* 28 seruum **N** seruus **O** seruos **V**

animi sit, qui praestat, non cuius status. Nulli praeclusa virtus est; omnibus patet, omnes admittit, omnes invitat et ingenuos et libertinos et servos et reges et exules; non eligit domum nec censum, nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti adversus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si certam virtu-
3 tem fortuna amitteret? Si non dat beneficium servus domino, nec regi quisquam suo nec duci suo miles; quid enim interest, quali quis teneatur inperio, si summo tenetur? Nam si servo, quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obstat et patiendi ultima timor, idem istuc obstabit et ei, qui regem habet, et ei, qui ducem, quoniam sub dispari titulo paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant inperatoribus beneficia: ergo et
4 dominis. Potest servus iustus esse, potest fortis, potest magni animi: ergo et beneficium dare potest; nam et hoc virtutis est. Adeo quidem dominis servi beneficia possunt dare, ut ipsos saepe beneficii sui fecerint.

XIX 1 Non est dubium, quin servus beneficium dare possit cuilibet; quare ergo non et domino suo possit? 'Quia non potest' inquit 'creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui cottidie dominum suum obligat: peregrinantem sequitur, aegro ministrat, rus eius labore summo colit; omnia tamen ista, quae alio praestante beneficia dicerentur, praestante servo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret

---

2 admittet N^1 3 inuitat ing. lib. seruos reg. ex. (et exules **P**) **GP** et ing. et lib. seru. reges exules **S** reges ⟨et cives⟩ *Weidner* 4 eligit N^2**GPS** elegit **NRM** dominum **G** sensum **S** 5 contempta **PS** repentinam **O** *corr.* N^2**V** 6 promittere N^1 7 mitteret (et *ex* it **N**) **O** an. magnus pr. sibi certum, si v. f. amitteret *Gertz* mutaret **V** 8 rei **R** quisque **M** 9 quo aliquis N^2 11 obest **GP** 12 istud **P** ducem quando **P** 13 illis **GP** 16 in hoc **M** 17 Adeo quidem **V** Ad. qui **NRP** Ad. quia **M** Adeoque qui **G** Adeoque N^2P^2**F** 18 beneficiis **P** fecerint memores **M** 22 dederet N^1 23 ministrat (-atur **N** -atur **R**) eius laborem **O** *corr. Mg.* eum **V** m. e. laborem suo tollit *Pinc.* 25 servo] domino **M**

et non dare; servus autem non habet negandi potestatem;
ita non praestat, sed paret, nec id se fecisse iactat, quod
non facere non potuit.' Iam sub ista ipsa lege vincam 2
et eo perducam servum, ut in multa liber sit; interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem pro salute domini sui sine respectu sui dimicantem et confossum volneribus reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem et, ut ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quaerentem, hunc tu negabis beneficium dedisse, quia servus est? Si tibi ostendero aliquem, ut se- 3
creta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum avertisse, quantum potuerit, suspiciones quaerentis et inpendisse spiritum fidei, hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia servus est? Vide, ne eo maius sit, 4
quo rarius est exemplum virtutis in servis, eoque gratius, quod, cum fere invisa inperia sint et omnis necessitas gravis, commune servitutis odium in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a servo profectum est, sed ideo maius, quia deterrere ab illo ne servitus quidem potuit.

Errat, si quis existimat servitutem in totum homi- 1 XX
nem descendere. Pars melior eius excepta est: corpora obnoxia sunt et adscripta dominis, mens quidem sui iuris, quae adeo libera et vaga est, ut ne ab hoc quidem carcere, cui inclusa est, teneri queat, quominus inpetu suo utatur et ingentia agat et in infinitum comes caelestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna 2
tradidit; hoc emit, hoc vendit; interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum

2 itaque non N^{2}M id fecit N^{1} id si fecit *Gertz* 3 ipsa (a *ex* e) N *om.* GP 4 etego R^{1} 5 mihi sibi ost. R^{1} al. seruum GP 6 suae *Pinc.* 9 tu] tune P 10 seruos N^{1} 14 tu *om* M tune NRP 15 Vnde ne M sit quo *om.* M 17 sunt M 19 uincit M 21 nec G 26 cui *om* N *add. m. 1* 27 aget N^{1} 29 uendidit M 30 non *om.* N^{1} venit] est G

est; nec enim aut nos omnia iubere possumus aut in
omnia servi parere coguntur: contra rem publicam im-
perata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.
XXI 1 Quaedam sunt, quae leges nec iubent nec vetant fa-
cere; in iis servus materiam beneficii habet. Quam diu
praestatur, quod a servo exigi solet, ministerium est;
ubi plus, quam quod servo necesse est, beneficium est;
ubi in adfectum amici transit, desinit vocari ministe-
2 rium. Est aliquid, quod dominus praestare servo debeat,
ut cibaria, ut vestiarium; nemo hoc dixit beneficium;
at indulsit, liberalius educavit, artes, quibus erudiuntur
ingenui, tradidit: beneficium est. Idem e contrario fit
in persona servi: quidquid est, quod servilis officii for-
mulam excedit, quod non ex inperio, sed ex voluntate
praestatur, beneficium est, si modo tantum est, ut hoc
vocari potuerit quolibet alio praestante.
XXII 1 Servus, ut placet Chrysippo, perpetuus mercennarius
est. Quemadmodum ille beneficium dat, ubi plus prae-
stat, quam *in* quod operas locavit, sic servus: ubi bene-
volentia erga dominum fortunae suae modum transit et
altius aliquid ausus, quod etiam felicius natis decori
esset, spem domini antecessit, beneficium est intra do-
2 mum inventum. An aecum videtur tibi, quibus, si mi-
nus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam, si
plus debito solitoque fecerunt? Vis scire, quando non
sit beneficium? ubi dici potest: 'Quid, si nollet'? Ubi
vero id praestitit, quod nolle licuit, voluisse laudandum

17 *Chrysippi fragm. III 351 Arnim*

1 in] non **M** 2 par///ere **M** ponere **G** rem · p̄ · (*ut solet*) inp. **N** rem p' imp. **G** rem praeimp. **R** rem piae imp. **P** publicam *om.* **M** 5 his **GMP** his *s.* hiis N^3 beneficium **G** 8 minister *Gertz* 10 ciuaria N^1 cibarium **GP** ut] et **M** *om.* **GPS** 11 eruuntur N^1 12 ingenui/// **R** -nii **S** 14 excidit N^1 ex *bis om.* **S** 19 quam . . locavit *om.* **M** in *add.* ω quot N^3 operans **G** 21 alius N^1 ausus est quam etiam **G** 22 et spem **O** et *del. Haase* i. dominum **M** 23 tibi uidetur **GP** 24 gratia plus N^1 25 fecerint **GP** 27 noluisse R^1

est. Inter se contraria sunt beneficium et iniuria; potest 3
dare beneficium domino, si a domino iniuriam accipere.
Atqui de iniuriis dominorum in servos qui audiat positus est, qui et saevitiam et libidinem et in praebendis
ad victum necessariis avaritiam conpescat. Quid ergo?
beneficium dominus a servo accipit? immo homo ab
homine. Denique, quod in illius potestate fuit, fecit: 4
beneficium domino dedit; ne a servo acceperis, in tua
potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna
indigere etiam infimis cogat?

Multa iam beneficiorum exempla referam et dissi- 1 XXIII
milia et quaedam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, servavit periturum et,
hoc si parum est, pereundo servavit; alius mortem domini adiuvit, alius decepit. Claudius Quadrigarius in 2
duodevicensimo annalium tradit, cum obsideretur Grumentum et iam ad summam desperationem ventum esset,
duos servos ad hostem transfugisse et operae pretium
fecisse. Deinde urbe capta passim discurrente victore
illos per nota itinera ad domum, in qua servierant, praecucurrisse et dominam suam ante egisse; quaerentibus,
quaenam esset, dominam et quidem crudelissimam ad
supplicium ab ipsis duci professos esse. Eductam deinde
extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira consideret; deinde, ut satiatus miles cito ad Romanos mores rediit, illos quoque ad suos redisse et dominam sibi
ipsos dedisse. Manu misit utrumque e vestigio illa nec 3
indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitae
necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari; aliter enim servata munus notae et vol-

15 *Claudii fr. 80 Pet., cfr. Macr. I 11, 23*

2 dño sicut a (ño sicut *in ras.*) M 5 necessaria M 8 acciperis (-is *ex* es N) NR 10 indicere NRP *corr.* N^3 infimis GV infirmis O 11 Multa etiam M ben. genera G 20 serui erant GMP 21 ante NM ante se N^2O 22 domina M 25 satiatum N^1R 27 e *om.* N (*add. m. 1*) M 28 iis V 29 pot. suscepisset M 30 minus (i *in ras.* N) O

garis clementiae habuisset, sic servata nobilis fabula et
4 exemplum duarum urbium fuit. In tanta confusione captae civitatis cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa praeter transfugas fugerunt; at hi, ut ostenderent, quo animo facta esset prior illa transitio, a victoribus ad captivam transfugerunt personam parricidarum ferentes; quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicaverunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, condicio servilis animi egregium factum fama sceleris emisse.

5 Vettius, praetor Marsorum, ducebatur ad Romanum inperatorem; servus eius gladium militi illi ipsi, a quo trahebatur, eduxit et primum dominum occidit, deinde: 'Tempus est' inquit 'me et mihi consulere! iam dominum manu misi', atque ita traiecit se uno ictu. Da mihi quemquam, qui magnificentius dominum servaverit.

XXIV Corfinium Caesar obsidebat, tenebatur inclusus Domitius; inperavit medico eidemque servo suo, ut sibi venenum daret. Cum tergiversantem videret: 'Quid cunctaris' inquit, 'tamquam in tua potestate totum istud sit? mortem rogo armatus'. Tum ille promisit et medicamentum innoxium bibendum illi dedit; quo cum sopitus esset, accessit ad filium eius et: 'Iube' inquit 'me adservari, dum ex eventu intellegis, an venenum patri tuo dederim'. Vixit Domitius et servatus a Caesare est; prior tamen illum servus servaverat.

XXV Bello civili proscriptum dominum servus abscondit et, cum anulos eius sibi aptasset ac vestem induisset,

4 hii **N^2R^1** *in ras.* **M^2** 6 fugerunt **G** 9 condicio *scripsi* non dico **O** non, dico, s. ς indicium *Mueck* 10 emisissae **N^1** 11 Vettius *Macr. I 11, 24* (*Cic. Phil. XII 27 Appian. b. c. I 40 Eutrop. V 3*) Uettenus **NR^2P** Uetenus **RGM** 12 imperatorem **N^3M** imp̄ **N** impm̄ **N^2R** imperium **GP** illi *om.* **GP** ipsi *om.* **M^1** 15 misit (?) **N^1** ita se uno ictu (iactu **G**) tr. **GP** 19 uiderit **N^1** 22 quod **G** 23 et *om.* **GP** 24 obseruari **R^1** adseruari (i *ex* e) aduersari **G** (ad)seruari *in ras.* **M** intellegas **N^2** 25 dederit **N^1** 27 *fort.* dom. ⟨Urbinum⟩, *cfr. Val. Max. VI 8, 6 Macr. I 11, 16* 28 apt. uestemque **M**

speculatoribus occurrit nihilque se deprecari, quo minus inperata peragerent, dixit et deinde cervicem porrexit. Quanti viri est pro domino eo tempore mori velle, quo rara erat fides dominum mori nolle! in publica crudelitate mitem inveniri, in publica perfidia fidelem! cum praemia proditionis ingentia ostendantur, praemium fidei mortem concupiscere!

Nostri saeculi exempla non praeteribo. Sub Tib. 1 XXVI
Caesare fuit accusandi frequens et paene publica rabies,
quae omni civili bello gravius togatam civitatem confecit; excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium; nihil erat tutum; omnis saeviendi placebat occasio, nec iam reorum expectabantur eventus, cum esset unus. Cenabat Paulus praetorius in convivio quodam imaginem Tib. Caesaris habens ectypa et eminente gemma.
Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quaesiero, 2
quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse; quod factum simul et Maro ex notis illius temporis vestigatoribus notavit et servus eius, quoi nectebantur insidiae, ei ebrio anulum extraxit. Et cum Maro convivas testaretur admotam esse imaginem obscenis et iam subscriptionem conponeret, ostendit in manu sua servus anulum. Si quis hunc servum vocat, et illum convivam vocabit.

Sub divo Augusto nondum hominibus verba sua 1 XXVII
periculosa erant, iam molesta. Rufus, vir ordinis senatorii, inter cenam optaverat, ne Caesar salvus rediret

---

1 spicul. GMP 4 erat rara GP mira F crudelitatem item N -itate item N^2O 8 tīb N(R?) tiberio (tyb. M) N^3R^2O 12 totum N^1 placebat (at *a m. 2*) M placuit G 13 expectantur M -abatur V exceptabantur R^1 15 tīb N^1R tib˜ GP tyberii M caes. N^1R exstipa G habens ex anulo et em. M ectypam em. *Gertz* gemmam G 18 maris M Macro *Gloeckner* 19 quoi *Grut.* quo NRP (*cfr. Birt Archiv XV 81*) cui M quando (a *ex* o, ndo *in ras.*) G nectabantur MP insidias N^1 20 ębrio/// /// (*sub ras.* ex) N extrahit R^1M maro (o *in ras.*) M 21 amotam P 23 conuiuum R^1 uocabit N^2M uocauit NRP uocauerit G 24 augo N^1R 25 iam *om.* M 26 in cęnam M cės N^1

ex ea peregrinatione, quam parabat; et adiecerat idem
omnes et tauros et vitulos optare. Fuerunt, qui illa dili-
genter audirent. Ut primum diluxit, servus, qui cenanti
ad pedes steterat, narrat, quae inter cenam ebrius di-
xisset, et hortatur, ut Caesarem occupet atque ipse se
2 deferat. Usus consilio descendenti Caesari occurrit et,
cum malam mentem habuisse se pridie iurasset, id ut
in se et in filios suos recideret, optavit et Caesarem, ut
ignosceret sibi rediretque in gratiam secum, rogavit.
3 Cum dixisset se Caesar facere: 'Nemo' inquit 'credet te
mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaveris',
petitque non fastidiendam etiam a propitio summam et
inpetravit. Caesar ait: 'Mea causa dabo operam, ne um-
4 quam tibi irascar'. Honeste fecit Caesar, quod ignovit,
quod liberalitatem clementiae adiecit; quicumque hoc
audierit exemplum, necesse est Caesarem laudet, sed
cum servum ante laudaverit. Non expectas, ut tibi nar-
rem manu missum, qui hoc fecerat; nec tamen gratis:
pecuniam pro libertate eius Caesar numeraverat
XXVIII 1 Post tot exempla num dubium est, quin beneficium
aliquando a servo dominus accipiat? Quare potius per-
sona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet?
Eadem omnibus principia eademque origo; nemo al-
tero nobilior, nisi cui rectius ingenium et artibus bonis
2 aptius. Qui imagines in atrio exponunt et nomina fami-
liae suae longo ordine ac multis stemmatum inligata
flexuris in parte prima aedium conlocant, non noti ma-
gis quam nobiles sunt? Unus omnium parens mundus
est, sive per splendidos sive per sordidos gradus ad
hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quod

1 parauat **N**[1] 4 steterat et audierat, quae . . dixisset, hortatur (et *ss. m. 1*) **M** 5 et *om.* **GP(M)** caesar **N**[1] 6 occurret **N**[1] 7 mala **R**[1] 8 reccideret (e *tert. ex* i) **N** 10 credet **GP** credit **NRM** 12 petiitque ς fastidiendum **R**[1] etiam *om.* **GP** 16 caesar **N**[1] 17 conlaudauerit *rasis* con **G** Non (o *ex* a) **G** Num *Lps.* 18 manum **N**[1] tamen ingratus p. **M** 19 cēs **N**[1] 20 num] non **GP** qui **N**[1] 23 Eodem **N**[1] 26 hac **N**[1]**R** 29 gratos **N**[1] 30 quo **V**

te isti decipiant, qui, cum maiores suos recensent, ubi-
cumque nomen inlustre *de*fecit, illo deum *in*fulciunt.
Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt 3
nomina et parum indulgente adiuta fortuna. Sive liber-
tini ante vos habentur sive servi sive exterarum gen-
tium homines, erigite audacter animos et, quidquid in
medio sordidi iacet, transilite; expectat vos in summo
magna nobilitas. Quid superbia in tantam vanitatem 4
adtollimur, ut beneficia a servis indignemur accipere et
sortem eorum spectemus obliti meritorum? Servum tu
quemquam vocas libidinis et gulae servus et adulterae,
immo adulterarum commune mancipium? Servum vocas 5
quemquam tu? Quo tandem ab istis gerulis raperis cu-
bile istud tuum circumferentibus? quo te paenulati in
militum quidem non volgarem cultum subornati, quo,
inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarii, ad
hortos alicuius ne ordinarium quidem habentis officium;
et deinde negas tibi a servo tuo beneficium dari posse,
cui osculum alieni servi beneficium est? Quae est tanta 6
animi discordia? eodem tempore servos despicis et colis,
inperiosus intra limen atque inpotens, humilis foris et
tam contemptus quam contemnens; neque enim ulli
magis abiciunt animos, quam qui inprobe tollunt, nulli-
que ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias
facere accipiendo didicerunt.

Dicenda haec fuerunt ad contundendam insolentiam 1 XXIX
hominum ex fortuna pendentium vindicandumque ius
beneficii dandi servis, ut filiis quoque vindicaretur. Quae-

---

1 repensent **N**[1] 2 ill. (inl. **NR** illustrare **M**) fecit i. d. fulgiunt (fugiunt **GMP** fulciunt **N**[2]) **O** *corr. Salmasius* demum fugiunt *ss.* **N**[3] fingunt ς(**V**) 3 disp. **R** 4 indulgenter (r *ex* s) **G** adiutam **P** 5 habent **O** *recte* **V** 10 ex(s)pectemus **O** *recte* **V** despectemus *Grut.* 13 quempiam **M** quemque **P** 14 circumfurentibus **M** pen. isti **V** 16 te teste eff. **M** hostium **N**[1]**GMP** hostiari **N**[1] -arii **G** 19 est ⟨ista⟩ t *Wsg.* 22 contentus **N**[1] contempnis (-mnis **N**[2]**RG**) **O** *recte* **V** illi **G** 23 multiquae **N**[1] 26 insolentium **R**[1] 27 iudicandumque **G** 28 ut ω aut a **G** ut a **O** filis **N**[1] uindicaretur **N**[2]**M** -arentur **O**

ritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare
parentibus suis possint, quam acceperint.
2 Illud conceditur multos filios maiores potentioresque
extitisse quam parentes suos; aeque et illud meliores
fuisse. Quod si constat, potest fieri, ut meliora tribue-
rint, cum et fortuna illis maior esset et melior voluntas.
3 'Quidquid' inquit 'est, quod det patri filius, utique mi-
nus est, quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet.
Ita numquam beneficio vincitur, cuius beneficium est
ipsum, quod vincitur'. Primum quaedam initium ab aliis
trahunt et tamen initiis suis maiora sunt; nec ideo ali-
quid non est maius eo, quo coepit, quia non potuisset
4 in tantum procedere, nisi coepisset. Nulla non res prin-
cipia sua magno gradu transit. Semina omnium rerum
causae sunt et tamen minimae partes sunt eorum, quae
gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphraten, omnes
denique inclutos amnes: quid sunt, si illos illic, unde
effluunt, aestimes? quidquid est, quo timentur, quo no-
5 minantur, in processu paraverunt. Adspice trabes, sive
proceritatem aestimes, altissimas, sive crassitudinem
spatiumque ramorum, latissime fusas: quantulum est
his conparatum illud, quod radix tenui fibra conplecti-
tur? Tolle radicem: nemora non surgent, nec tanti
montes vestientur. Innituntur fundamentis suis templa
excelsa urbis; tamen, quae in firmamentum totius ope-
6 ris iacta sunt, latent. Idem in ceteris evenit: principia
sua semper sequens magnitudo obruet. Non potuissem

---

3 concedetur **N**[1] 4 illos **G** 7 dat ω 10 quo *Mg.* 12 ⟨a⟩ quo *Pinc.* ⟨ex⟩ quo *Gertz* 13 non nulla *ss.* **N**[3] 16 rhenum (r *in ras.*) **G** hyenum **P** 17 inclutos **N** inclitos (inditos **G**) **N**[2]**O** Quod si illos esse illic **M** illinc *CFW Mueller* 18 quod t. quod **M** censentur *Mueller* nominentur **G**[1] 21 romanorum l. fusum **M** quantum **G** 23 Tolle ... uestientur *post* parauerunt (*v. 19*) **O** *huc transp. Haase* 25 excelsa *scripsi* et illa **O** et tecta *Thomas* et culmina *J Mueller* s. et t. illa *Buck* et sacella *Rossbach; fortasse* et stelae *vel* cellae urbis menia **GP** 26 latet **R**[1] principia **V** pr(a)ecipua (ua *ex* ia **N**) **O** 27 frequens **G** obruit ω

quicquam consequi nisi parentum beneficium antecessisset; sed non ideo, quidquid consecutus sum, minus
est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix 7
aluisset infantem, nihil eorum, quae consilio ac manu gero, facere potuissem nec in hanc emergere nominis claritatem, quam civili ac militari industria merui; numquid tamen ideo maximis operibus praeferes nutricis officium? Atqui quid interest, cum aeque sine patris beneficio quam sine nutricis non potuerim ad ulteriora
procedere? Quod si initio meo, quidquid iam possum, 8
debeo, cogita non esse initium mei patrem, ne avum quidem; semper enim erit ulterius aliquid, ex quo originis proximae origo descendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis et ultra memoriam positis maioribus quam patri; plus autem debeo, si hoc ipsum, quod genuit me pater meus, maioribus debet.

'Quidquid praestiti patri, etiam si magnum est, infra 1 XXX
aestimationem paterni muneris est, quia non esset, si non genuisset.' Isto modo etiam si quis patrem meum aegrum ac moriturum sanaverit, nihil praestare ei potero, quod non beneficio eius minus sit; non enim genuisset me pater, nisi sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit aestimari, an id, quod potui, et id, quod feci,
meum sit, mearum virium, meae voluntatis. Illud, quod 2
natus sum, per se intuere, quale sit: animadvertis exiguum et incertum et boni malique communem materiam, sine dubio primum ad omnia gradum, sed non

---

5 in *om.* N[1] emergere (er *prius in ras.*) N 7 preferis N[1] 8 at quidquid (quicq. P) int. NRP at quid int. N[2]M aut quicquam int. G *corr. Gertz* nutricis ben. q. s. patris *Pinc.* 9 potuerit O *corr.* N[3]V adulteria ora N[1] 10 possum *om.* N[1] 11 inicii mei non esse M nec G 12 enim *om.* MP[1] erit *om.* G 13 discindat N[1] dicet N[2]P dicit (*sed* ici *in ras.* N) O 15 ipsud N[1] 16 debeo *Pinc.* debetur *Gertz* 17 praesti G prestiti *in* prestat *corr.* N[2] 18 essit N essem N[2]O 22 sanatus (sa *in ras.*) G natus (sa *ss.* P[3]) O 23 potui . . . feci G potuit . . . fecit O 25 animadvertes *Lps.* 27 gratum O *corr.* ω

3 ideo maiorem omnibus, quia primus est. Servavi patrem
meum et ad summam provexi dignitatem et principem
urbis suae feci nec tantum rebus a me gestis nobilitavi,
sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem nec tu-
tam minus quam gloriosam dedi materiam; honores,
opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi,
4 et cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc:
'Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est'; re-
spondebo tibi: 'Est prorsus, si ad ista facienda nasci
satis est; sed si ad bene vivendum minima portio est
vivere et id tribuisti, quod cum feris mihi et animali-
bus quibusdam minimis, quibusdam etiam foedissimus
commune est, noli tibi adserere, quod non ex tuis bene-
ficiis, etiam *si non* sine tuis, oritur'.
XXXI 1 Puta me vitam pro vita reddidisse: sic quoque mu-
nus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sentiens
me dare, cum vitam tibi non voluptatis meae causa aut
certe per voluptatem dederim, cum tanto maius sit reti-
nere spiritum quam accipere, quanto levius mori ante
2 mortis metum. Ego vitam dedi statim illa usuro, tu
nesciturо, an viveret; ego vitam dedi mortem timenti,
tu vitam dedisti, ut mori possem; ego tibi vitam dedi
consummatam, perfectam, tu me expertem rationis ge-
3 nuisti, onus alienum. Vis scire, quam non sit magnum
beneficium vitam sic dare? exposuisses; nempe iniuria
erat genuisse. Quo quid colligo? minimum esse bene-
ficium patris matrisque concubitum, nisi accesserunt
alia, quae prosequerentur hoc initium muneris et aliis
4 officiis ratum facerent. Non est bonum vivere, sed bene
vivere. At bene vivo. Sed potui et male; ita hoc tan-

---

1 primus **N** primum (est pr. **G**) **N**[2]**O** 6 animo **N**[1] humanus a. s. animus **M** cong. ei; cum *Gertz* 12 fidissimis **N**[1] 13 nollittibi **N**[1] 14 si non *add.* ς (*cod. Pinc.*) 16 cum *alterum om.* **M** consentiens **GP** 18 pro uoluptate **M** 20 tu *om.* **N**[1] 21 viverem *Erasmus* 22 uitam tibi d. **GP** dedi tibi u. **M** 25 exposuisse est **GP** ⟨deformem⟩ exposuisses *J Mueller* 26 Quo quidem **M** quicquid coll. **GP** 27 accesserint **GP** 28 alta **P** persequerentur **G** 30 potuit male **R**[1]

tum est tuum, quod vivo. Si vitam inputas mihi per
se, nudam, egentem consilii, et id ut magnum bonum
iactas, cogita te mihi inputare muscarum ac vermium
bonum. Deinde, ut nihil aliud dicam quam bonis arti- 5
bus me studuisse et cursum ad rectum iter vitae dere-
xisse, in ipso beneficio tuo maius, quam quod dederas,
recepisti; tu enim me mihi rudem, inperitum dedisti,
ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

Aluit me pater. Si idem praesto, plus reddo, quia 1 XXXII
non tantum ali se, sed a filio ali gaudet et maiorem ex
animo meo quam ex ipsa re percipit voluptatem; illius
alimenta ad corpus tantum meum pervenerunt. Quid? 2
si quis in tantum processit, ut aut eloquentia per gentes
notesceret aut iustitia aut bellicis rebus et patri quoque
ingentem circumfunderet famam tenebrasque natalium
suorum clara luce discuteret, non inaestimabile in pa-
rentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristo- 3
nem et Gryllum nisi propter Xenophontem ac Platonem
filios nosset? Sophroniscum Socrates expirare non pati-
tur. Ceteros enumerare longum est, qui durant ob nul-
lam aliam causam, quam quod illos liberorum eximia
virtus tradidit posteris. Utrum maius beneficium dedit 4
M. Agrippae pater ne post Agrippam quidem notus, an
patri dedit Agrippa navali corona insignis, unicum ad-
eptus inter dona militaria decus, qui tot in urbe maxima
opera excitavit, quae et priorem magnificentiam vin-
cerent et nulla postea vincerentur? Utrum Octavius 5
maius beneficium dedit filio an patri divus Augustus,

---

2 ut *om.* M 5 et . . . derexisse *Gertz* ut . . . direxissem NRM ut . . . dirigerem GP 9 Aliud P 10 alisse N aluisse (tanto maluisse; u *super* o R) N²O *corr.* ς 11 uoluntatem M

12 Quod G *et in ras.* M 13 loquentia p. gente notescerit N *corr.* N² innotesceret N²F 16 discuterat N¹ 17 an/// /// /// quisquam (*sub ras.* est) N 18 crillum O cirillum N² xenofonte aut G pla/// ///tonem N 22 magis N¹ 23 m. NRGP

26 magnitudinem G uinceret R¹ 27 et a nulla N² 28 maius (*in ras.* P) ullum (illum R) beneficium RGMP filiū N¹ ac M

quamvis illum umbra adoptivi patris abscondit? Quan-
tam cepisset voluptatem, si illum post debellata arma
civilia vidisset securae paci praesidentem, non adgno-
scens bonum suum nec satis credens, quotiens ad se
respexisset, potuisse illum virum in domo sua nasci!
Quid nunc ceteros prosequar, quos iam consumpsisset
oblivio, nisi illos filiorum gloria e tenebris eruisset et
6 adhuc in luce retineret? Deinde cum quaeramus, non
quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam a patre
acceperat, sed an aliquis possit maiora reddere, etiam si,
quae rettuli, exempla nondum satis faciunt nec beneficia
parentium suorum superiaciunt, capit tamen hoc natura,
quod nondum ulla aetas tulit. Si singula paternorum
meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura
in unum congesta superabunt.

XXXIII 1 Servavit in proelio patrem Scipio et praetextatus
in hostes ecum concitavit. Parum est, quod, ut per-
veniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum
maxime prementia contempsit, tot obpositas difficulta-
tes, quod ad primam pugnam exiturus tiro per vetera-
norum corpora cucurrit, quod annos suos transiluit?
2 Adice, ut idem patrem reum defendat et conspirationi
inimicorum potentium eripiat, ut alterum illi consula-
tum ac tertium aliosque honores etiam consularibus con-
cupiscendos congerat, ut pauperi raptas belli iure opes
tradat et, quod est militaribus viris speciosissimum, di-
3 vitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc pa-
rum est, adice, ut provincias et extraordinaria inperia

---

1 illam umbram **M** adoptaui **N**^{1} adoptimi **M** abscondat ς 3 adagnoscens **RMP** 5 resp. ad se **GP** 6 persequar ω, *sed vd. V 10, 3 VII 1, 2* 7 e **NM** a **G** et **RP** eripuisset **G** 8 quaeremus (?) **N**^{1} num **G** non quaeramus, num *Waldaestel* 10 acceperit **N**^{3} 12 parentum **N**^{2}**GM** superiniciunt **O** *corr. Salmasius* 13 illa **M** singuli **M** 16 serua **N**^{1} 17 hostae secum **N** *corr.* **N**^{2} (equum) concitat **O** *corr.* ω 18 quam max. **N**^{3} 21 animos **M** transilit (lit *in ras.*) **M** -iuit **GP** 22 conspiratione **N**^{1}**R**^{1} 27 etiam] *om.* **M** et **N** 28 et *om.* **N**^{1}

continuet, adice, ut dirutis maximis urbibus Romani in-
perii sine aemulo ad ortus occasusque venturi defensor
et conditor maiorem nobilitatem nobili viro adiciat, dici
Scipionis patrem: dubium est, quin generandi volgare
beneficium vicerit eximia pietas et virtus ipsi urbi ne-
scio utrum maius praesidium adferens an decus? De- 4
inde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris
discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi, in quan-
tum velis, extendere beneficia filii, cum paternum mu-
nus et simplex sit et facile et danti voluptarium, quod
necesse est ille multis dederit, etiam quibus dedisse se
nescit, in quo consortem habet, in quo spectavit legem,
patriam, praemia patrum, domus ac familiae perpetui-
tatem, omnia potius quam eum, quoi dabat. Quid? si 5
quis sapientiam consecutus hanc patri tradiderit, etiam-
nunc disputabimus, an maius aliquid iam dederit quam
acceperat, cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit
tantum vitam?

'Sed patris' inquit 'beneficium est, quidquid facis, XXXIV
quidquid praestare illi potes.' Et praeceptoris mei, quod
institutis liberalibus profeci; ipsos tamen, qui tradide-
runt illa, transcendimus, utique eos, qui prima elementa
docuerunt, et quamvis sine illis nemo quicquam adsequi
posset, non tamen, quantumcumque quis adsecutus est,
infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest,
nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis
maxima esse non possunt.

Iam tempus est quaedam ex nostra, ut ita dicam, 1 XXXV
moneta proferre. Qui id beneficium dedit, quo est ali-

---

1 continet G^{1} 3 nobili/// /// (*sub ras.* um) N dici N dic O 5 uicerat O *recte* V 9 fili N^{1} 10 et d. *Haase* sed d. O sed et d. *Pinc* dandi N^{1} uoluntarium O *corr. Pinc.* 11 illi N^{1} 12 noscit M legem, p. *sic dist.* M *Mg.* 13 pr. patruum N^{1} 14 quoi *Gertz* quod O cui N^{3}V 15 reddiderit G^{1} 16 dispotauimus N^{1} iam N^{2} dam (?) N tam R *delet* R^{2} *om.* GMP m. illi quiddam *Gertz* 17 acceperit N^{2} accepit G 19 *et p.* 78, 7 beneficioum N^{1} 20 potest M 21 instituis N^{1} 25 intra GP 29 proferri V Quid b. G Qui b. M

quid melius, potest vinci. Pater dedit filio vitam, est
autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia
2 dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnunc, qui
dedit alicui vitam, si et semel et iterum liberatus est
mortis periculo, maius accepit beneficium quam dedit;
pater autem vitam dedit: potest ergo, si saepius periculo
mortis liberatus a filio fuerit, maius beneficium accipere
3 quam dedit. Qui beneficium accipit, maius accipit, quo
magis eo indiget; magis autem indiget vita, qui vivit,
quam qui natus non est, ut qui ne indigere quidem
omnino possit: maius ergo beneficium accipit pater, si
vitam a filio accipit, quam filius a patre, quod natus est.
4 'Patris beneficia vinci a filii beneficiis non possunt.
Quare? Quia vitam accepit a patre, quam nisi accepisset,
nulla dare beneficia potuisset.' Hoc commune est patri
cum omnibus, qui vitam alicui dederunt; non potuissent
enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec
medico gratia in maius referri potest (solet enim et me-
dicus vitam dare) nec nautae, si naufragum sustulit.
Atqui et horum et aliorum, qui aliquo modo nobis vitam
dederunt, beneficia vinci possunt: ergo et patrum pos-
5 sunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum
beneficiis adiuvandum esset, ego autem illi beneficium
dedi id, quod nullius egeret adiutorio, maius dedi quam
accepi; pater filio vitam dedit perituram, nisi multa
accessissent, quae illam tuerentur; filius patri si dedit
vitam, dedit eam, quae nullius desideraret auxilium in
hoc, ut permaneret: ergo maius beneficium accepit a
filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dedit.

XXXVI 1 Haec non destruunt parentium venerationem nec
deteriores illis liberos faciunt, immo etiam meliores;

3 quid d. N[1] 5 periculo **GP** *om.* **NRM** a morte *ut vid.* N[2] a per. mortis N[3] 8 quo maius **RGP** 13 filiis **M** 18 gratiam N[1] in maius gratia **GP** 19 naufragium **M** 21 ben. uincit (*del. m. 2*) uinci **N** et ergo et **R** 24 dedi/// (*sub ras.* t) *bis* **N** 25 peritura N[1] multam **P** 26 accesisset q. illa N[1] 27 desiterarit N[1] 30 parentịum **N** 31 illi N[1]

natura enim gloriosa virtus est et anteire priores cupit.
Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vin-
cendi spe venerit. Ipsis patribus id volentibus laetisque
contigerit, quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono
vincimur. Unde certamen tam optabile? unde tantam 2
felicitatem parentibus, ut fateantur ipsos liberorum be-
neficiis inpares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem
damus liberis et illos segniores ad referendam gratiam
facimus, quibus stimulos adicere debemus et dicere:
'Hoc agite, optimi iuvenes! Proposita est inter paren-
tes ac liberos honesta contentio, dederint maiora an re-
ceperint. Non ideo vicerunt, quia occupaverunt; sumite 3
modo animum, qualem decet, et deficere nolite: vincetis
optantes. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui
ad similia vos cohortentur ac per vestigia sua ire ad
victoriam saepe iam partam ex parentibus iubeant.

Vicit Aeneas patrem, ipsi eius *in* infantia leve tu- 1 XXXVII
tumque gestamen, gravem senio per media hostium ag-
mina et per cadentis circa se urbis ruinas ferens, cum
conplexus sacra ac penates deos religiosus senex non
simplici vadentem sarcina premeret; tulit illum per ignes
et (quid non pietas potest?) pertulit colendumque inter
conditores Romani inperii posuit. Vicere Siculi iuvenes: 2
cum Aetna maiore vi peragitata in urbes, in agros, in
magnam insulae partem effudisset incendium, vexerunt
parentes suos; discessisse creditum est ignes et utrim-

1 et] ut M 2 pietas filiorum ad M cum (con *ss.* N[3]) N uincendis (*ex* uic. N) se (-disse R) uenerit (-dis euen. N[2]) O c. uincendis se uenerari ipsis M *corr.* ω 3 ipsis M ipsi O laetisque (let. M) N[3]M legisque O 5 optuile N[1] 6 ipso N[1] se ipsos M 7 *et* 10 haec M 8 referandam N 10 *et* 23 iuuenis N[1] 11 honoste N[1] honesti contento G[1] dederintne N[3] 13 nolite ut uincatis GP 14 optates N[1]R certaminis N[1] 15 uos *om.* P 16 partam *Erasmus* paratam O 17 in *add. Pinc.* infantiae N[3] 18 ostium NR 19 catentis N[1] cadentes M ruinas/// /// f. N 22 que *om.* M 23 iuvenes, qui cum *Gertz* 24 orbes inagro in m. insulame N[1] 25 effu/// ///disset N 26 patres suos N[1]

que flamma recedente limitem adapertum, per quem
transcurrerent iuvenes dignissimi, qui magna tuto aude-
3 rent. Vicit Antigonus, qui, cum ingenti proelio supe-
rasset hostem, praemium belli ad patrem transtulit et
inperium illi Cypri tradidit; hoc est regnum nolle re-
4 gnare, cum possis. Vicit patrem inperiosum quidem
Manlius, qui, cum ante ad tempus relegatus esset a patre
ob adulescentiam brutam et hebetem, ad tribunum ple-
bis, qui patri suo diem dixerat, venit; petito tempore,
quod ille dederat sperans fore proditorem parentis in-
visi (et bene meruisse se de iuvene credebat, cuius exi-
lium pro gravissimo crimine inter alia Manlio obiciebat),
nanctus adulescens secretum stringit occultatum sinu
ferrum et: "Nisi iuras" inquit "te diem patri remissu-
rum, hoc te gladio transfodiam. In tua potestate est, utro
modo pater meus accusatorem non habeat." Iuravit tri-
bunus nec fefellit et causam actionis omissae contioni
reddidit. Nulli alii licuit inpune tribunum in ordinem
XXXVIII 1 redigere. Alia ex aliis exempla sunt eorum, qui pa-
rentes suos periculis eripuerint, qui ex infimo ad sum-
mum protulerint et e plebe acervoque ignobili numquam
2 tacendos saeculis dederint. Nulla vi verborum, nulla in-
genii facultate exprimi potest, quantum opus sit, quam
laudabile quamque numquam memoria hominum exi-
turum, posse hoc dicere: "Parentibus meis parui, cessi

1 recedentem **N**[1] 2 transcurrent **N**[1] audirent **N**[1]**R** 3 Antigoni f(ilius) *Lps.* 5 regium *Grut.* 8 ūrs pl̄s **N**[1]**R** adiens pleb˜ **M** 9 dix. diem **GP** petitoque **GP** 10 inuisi **V** inuiti (u *ex* b **N**) **O** immitis *Opsopoeus* 12 obiciebat ⟨at⟩ *Gertz* 13 occultum **M** 14 re/// missurum **N** *possis* reo rem. 15 tranfodiam **N** potestatem **N**[1] utrum **N**[3]**G** 16 modo *om.* **G** an non **N**[3] 17 (a)emiss(a)e **O** *corr. Fickert* 18 ordine **N**[1] 20 suos *om.* **M** eripuerint **N** -erunt **N**[2]**O** summum **N**[2]**V** sumum **S** summam (-ma **G**) **O** 21 protulerent **N** protulerunt (o *ex* e **R**) **N**[2]**O** acerboque (*ex* accerboquae **N**) **O** *praeter* **MS** et ignob. **GP** innubili **N**[1] 22 dederint **N** -erunt **N**[2]**O** ue borum **N**[1] ingenti **N**[1] 23 quantus **N**[1] 24 numquam a mem. **GP** homineum **N**[1]

inperio eorum, sive aecum sive inicum ac durum fuit,
obsequentem submissumque me praebui: ad hoc unum
contumax fui, ne beneficiis vincerer." Certate, obsecro 3
vos, et fessi quoque restituite aciem. Felices, qui vincent, felices, qui vincentur! Quid eo adulescente praeclarius, qui sibi ipsi dicere poterit (neque enim est fas alteri dicere): "Patrem meum beneficiis vici"? Quid eo fortunatius sene, qui omnibus ubique praedicabit a filio se suo beneficiis victum? Quid autem est felicius quam ibi cedere?'

LIBER IV

Ex omnibus, quae tractavimus, Aebuti Liberalis, pot- 1 I
est videri nihil tam necessarium aut magis, ut ait Sallustius, cum cura dicendum, quam quod in manibus est: an beneficium dare et invicem gratiam referre per se
res expetendae sint. Inveniuntur, qui honesta in merce- 2
dem colant quibusque non placeat virtus gratuita; quae nihil habet in se magnificum, si quicquam venale. Quid enim est turpius quam aliquem conputare, quanti vir bonus sit, cum virtus nec lucro invitet nec absterreat damno adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, ut contra inpendere in se iubeat et saepius in ultro tributis sit? Calcatis ad illam utilitatibus eundum est; quocumque vocavit, quocumque misit, sine respectu rei familiaris, interdum etiam sine ulla sanguinis sui parsi-

13 *Sall. (Iug. 54, 1) hist. fragm. II 72 p. 90 Maur.*

1 siue siue inimicum **N** siue iniqum **N²R** fuit ac durum **GP** 4 restui **N** restuite **N²** restituti **P** vincent *Mg.* uincunt **S** uincerent **N** uicerint **N²O** 5 uincuntur **S** Quid . . . uici *om.* **GP** 6 potuerit **M** fas est **MS** 7 dicat **S** 8 praedicauit **N¹** 9 suo se **GPS** 10 cadere (e *supra* a *m. 2*) **R** cędere **N²** L · ANNEI SENECAE INSTITVTIONIS; ORATORIAE; LIBER III EXPL INCPT · LIBER IIII; FELICITER **N** 16 sunt **M** 17 placeant *rasa* n **N** 19 computare (u *ex* o) **N** 20 lucro **P** lucrum **NRG** *et in ras.* **M** ad lucrum **N³** 23 util. ad illam **GP** eundem **N** 25 ullam . . parsimoniam **N¹**

monia vadendum nec umquam inperium eius detractan-
3 dum. 'Quid consequar' inquit, 'si hoc fortiter, si hoc
grate fecero?' Quod feceris; nihil tibi extra promittitur.
Si quid commodi forte obvenerit, inter accessiones nu-
merabis. Rerum honestarum pretium in ipsis est. Si
honestum per se expetendum est, beneficium autem ho-
nestum est, non potest alia eius condicio esse, cum eadem
natura sit. Per se autem expetendum esse honestum
saepe et abunde probatum est.

II 1 In hac parte nobis pugna est cum Epicureis, delicata
et umbratica turba in convivio suo philosophantium,
apud quos virtus voluptatum ministra est, illis paret,
illis deservit, illas supra se videt. 'Non est' inquis 'vo-
2 luptas sine virtute.' Sed quare ante virtutem est? De
ordine putas disputationem esse? de re tota et de pote-
state eius ambigitur. Non est virtus, si sequi potest;
primae partes eius sunt, ducere debet, inperare, summo
3 loco stare; tu illam iubes signum petere. 'Quid' inquit
'tua refert? et ego sine virtute nego beatam vitam posse
constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me eman-
cipavi, remota illa inprobo et damno. De hoc uno dis-
putatur, utrum virtus summi boni causa sit an ipsa sum-
mum bonum.' Ut hoc unum quaeratur, ordinis tantum
existimas mutationem? Ista vero confusio est et mani-
4 festa caecitas primis postrema praeferre. Non indignor,
quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino
cum voluptate, contemptrix eius et hostis et longissime
ab illa resiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus
incommodis, quam isti effeminato bono.

---

1 detrectandam **M** 2 si hoc fort. *om.* **MP**[1] 4 quid forte obu. comm. **GP** 7 potes **R**[1] 10 deligata **N**[1] 12 illas paret (et *ex* a *m. 2*) **N** 13 uidit **N**[1] iniquis **NR** inquit ω 15 ordinem **N**[1] putas **G** disputas (u *ex* o **N**) **O** in his putas *Gertz* disputatio enim est **N**[3] derotata **N**[1] 16 sed sequi **M** 17 sumus **P** 18 tu (t *in ras.*) **N** inquis **R**[1] 19 tu tua **G** 20 uoluntatem **P** secor **N**[1] sequar **M** mancipaui **V** 24 confessio **N** 27 uoluptate **N** uol. conferatur **O** *unde* confertur *Erasmus*

Inserenda haec, mi Liberalis, fuerunt, quia beneficium, 1 III
de quo nunc agitur, dare virtutis est et turpissimum id
causa ullius alterius rei dare, quam ut datum sit. Nam
si recipiendi spe tribueremus, locupletissimo cuique, non
dignissimo daremus; nunc vero diviti inportuno paupe-
rem praeferimus. Non est beneficium, quod ad fortunam
spectat. Praeterea, si, ut prodessemus, sola nos invitaret 2
utilitas, minime beneficia distribuere deberent, qui facil-
lime possent, locupletes et potentes et reges aliena ope
non indigentes; di vero tot munera, quae sine inter-
missione diebus ac noctibus fundunt, non darent; in
omnia enim illis natura sua sufficit plenosque et tutos
et inviolabiles praestat; nulli ergo beneficium dabunt,
si una dandi causa est se intueri ac suum commodum.
Istud non beneficium, sed fenus est circumspicere non 3
ubi optime ponas, sed ubi quaestuosissime habeas, unde
facillime tollas. Quod cum longe a dis remotum sit, se-
quitur, ut inliberales sint; nam si una beneficii dandi
causa sit dantis utilitas, nulla autem ex nobis utilitas
deo speranda est, nulla deo dandi beneficii causa est.

Scio, quid hoc loco respondeatur: 'Itaque non dat deus 1 IV
beneficia, sed securus et neclegens nostri, aversus a mundo
aliud agit aut, quae maxima Epicuro felicitas videtur,
nihil agit, nec magis illum beneficia quam iniuriae tan-
gunt.' Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces et 2
undique sublatis in caelum manibus vota facientium pri-
vata ac publica; quod profecto non fieret, nec in hunc

---

23 *Epic. fr. 364 Us.*

---

1 mihi († mi *ss.*) **N** mi o **M** 3 illius N^1P^1 ull. alt. rei causa *Siesbye* 4 spe/// /// trib. **N** 5 ⟨bonum⟩ pauperem *Gertz* 6 praeferamus **O** *recte* **V** praeferam *Grut.* 9 possunt *Koch* 13 inuiolauile **N** s *add.* N^2 14 danda **P** *om.* **G** 15 fenum N^1 18 ut inliberales (es *ex* is) **N** uti liberales **P** beneficia R^1 beneficium **M** 19 c. est *Mg.* dantis **G** datis **N** dati N^2**O** 21 ita non **M** 22 aduersus N^1 23 maxim N^1 25 Hoc dicit: non *Gronov* peccantium **G** 26 facientibus **O** *corr.* ω 27 quod] non adtendit *ss.* N^3

furorem omnes profecto mortales consensissent adlo-
quenti surda numina et inefficaces deos, nisi nossemus
illorum beneficia nunc oblata ultro, nunc orantibus data,
magna, tempestiva, ingentes minas interventu suo sol-
3 ventia. Quis est autem tam miser, tam neclectus, quis
tam duro fato et in poenam genitus, ut non tantam de-
orum munificentiam senserit? Ipsos illos conplorantes
sortem suam et querulos circumspice: invenies non ex
toto beneficiorum caelestium expertes, neminem esse, ad
quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manaverit.
Parum est autem id, quod nascentibus ex aequo distri-
buitur? ut quae secuntur inaequali dispensata mensura
transeamus, parum dedit natura, cum se dedit?

V 1 'Non dat deus beneficia.' Unde ergo ista, quae possi-
des, quae das, quae negas, quae servas, quae rapis? unde
haec innumerabilia oculos, aures, animum mulcentia?
unde illa luxuriam quoque instruens copia (neque enim
necessitatibus tantummodo nostris provisum est; usque
2 in delicias amamur)? tot arbusta non uno modo frugi-
fera, tot herbae salutares, tot varietates ciborum per to-
tum annum digestae, ut inerti quoque fortuita terrae
alimenta praeberent? iam animalia omnis generis, alia
in sicco solidoque, alia in umido nascentia, alia per
sublime demissa, ut omnis rerum naturae pars tributum
3 aliquod nobis conferret? flumina haec amoenissimis flexi-
bus campos cingentia, illa praebitura commercio viam
vasto et navigabili cursu vadentia, ex quibus quaedam
aestatis diebus mirabile incrementum trahunt, ut arida
et ferventi subiecta caelo loca subita vis aestivi torren-
tis inriget? Quid medicatorum torrentium venae? quid
in ipsis litoribus aquarum calentium exundatio?

1 profecto *del.* ω ad alloq. **G** 3 ablata **M** 6 tantam **N**[3]**GP** tam **NRM** 8 querulus **N**[1] 13 cum sedit **G**[1] 15 rapis] queris **M** 17 illa quoque lux. **G** 19 amatur **N**[1] 21 ut meriti **M**[1] 24 dimissa ω 26 commercia uia **O** *corr. Rossbach* ad (in *Haase*) c. viam *Gertz* commercia, illa **V** *Gund.*; *an* pr. commercia alveo vasto? *cfr. VI 7, 3 dial. XII 9, 1* 27 uato **N**[1] uasta **M** 28 statis ω 30 qui in pissis **N**[1]

te, Lari maxime, teque,
Fluctibus et fremitu adsurgens, Benace, marino?

Si pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te di- 1 VI
ceres beneficium: inmensa terrarum late patentium spatia
negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis dona-
verit et arcam tuam, quoniam tibi id magnum videtur,
inpleverit, beneficium vocabis; tot metalla *deus* defodit,
tot flumina emisit terra, super quae decurrunt sola, au-
rum vehentia; argenti, aeris, ferri inmane pondus om-
nibus locis obrutum, cuius investigandi tibi facultatem
dedit, ac latentium divitiarum in summa terra signa
disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi 2
donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat et tectum
nitidius auro aut coloribus sparsum, non mediocre munus
vocabis; ingens tibi domicilium sine ullo incendii aut
ruinae metu struxit, in quo vides non tenues crustas et
ipsa, qua secantur, lamna graciliores, sed integras la-
pidis pretiosissimi moles, sed totas variae distinctaeque
materiae, cuius tu parvula frusta miraris, tectum vero
aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas te ullum mu-
nus accepisse? Et cum ista, quae habes, magno aestimes, 3
quod est ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Unde
tibi istum, quem trahis, spiritum? unde istam, per quam
actus vitae tuae disponis atque ordinas, lucem? unde
sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? unde
ista palatum tuum saporibus exquisitis ultra satietatem

---

1 *Verg. g. II 159*

---

1 *versus ex Verg. 158* (an mare *eqs.*) *supplet Gertz* 5 negasses se N^1 6 id *om.* M *in ras.* P 7 dé *addidi* deus fodit *Festa* 8 flumine misit N^1 terra V era N aera N^3O per ea *Mg.* quam V quae dec. super *Skutsch* sola a. GPV *Mg.* solum a. M solaurum NR uel solum N^3 quam d. solidum a. *Haase* aera, s. q. d., sal, aurum *Gund.* 10 obruit *Gertz* 11 latetium N^1 17 qua (a *in ras.*) N quae G^2 secantur (c *ex* qu?) N lamina N^2G^2MP 18 molles N^3 19 frust///a NP 20 flugens G fugiens M^1 tu M 21 magni N^3 23 quae N^1 trais R ista R

lacessentia? unde haec inritamenta iam lassae voluptatis?
4 unde ista quies, in qua putrescis ac marces? Nonne, si gratus es, dices:

Deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper deus, illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus inbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.

5 Ille deus est, non qui paucas boves, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus ubique passim vagantibus pabulum praestat, qui pascua hibernis aestiva substituit, qui non calamo tantum cantare et agreste atque inconditum carmen ad aliquam tamen observationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos alios spiritu nostro, alios externo cantus
6 edituros conmentus est. Neque enim nostra ista, quae invenimus, dixeris, non magis quam quod crescimus, quam quod ad constitutum temporum sua corpori officia respondent: nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad surgentem iam aetatem et in robustiorem gradum transeuntem pubertas et ultimus ille dens surgenti iuventae terminum ponens. Insita sunt nobis omnium aetatium, omnium artium semina, magisterque ex occulto deus producit ingenia.

VII 1 'Natura' inquit 'haec mihi praestat.' Non intellegis te, cum hoc dicis, mutare nomen deo? quid enim aliud est natura quam deus et divina ratio toti mundo partibusque eius inserta? Quotiens voles, tibi licet aliter hunc

---

4 *Verg. ecl. I 6*

---

1 lassa **RGP** 3 est dicis **N**^{1} 6 semper **M** 7 *et* 9 uobes **N**^{1} illum **P** 8 quem **G** 9 pacucas **N**^{1} paueas **P** 10 diuisit **N**^{3} uacantibus **N**^{1} 12 non cum cal. **M** calamos **N**^{1} 15 sonus **N**^{1}**R** 16 nostro **N**^{1} 17 iuuimus **M** 18 a const. **N**^{1} stitutum **R**^{1} tempus ς 19 respondit **N**^{1} nunc in adsurg. **N**^{3} 20 transeunte **N**^{1} 21 iubente **N**^{1} 22 aetatum **N**^{2}**GMP** 23 omniumque **GP** deos **N**^{1} 24 ingenita *Corn.* 27 tota **M**

auctorem rerum nostrarum conpellare; et Iovem illum
Optimum ac Maximum rite dices et Tonantem et Sta-
torem, qui non, ut historici tradiderunt, ex eo, quod post
votum susceptum acies Romanorum fugientium stetit,
sed quod stant beneficio eius omnia, stator stabilitorque
est. Hunc eundem et Fatum si dixeris, non mentieris; 2
nam quom fatum nihil aliud sit quam series inplexa
causarum, ille est prima omnium causa, ex qua ceterae
pendent. Quaecumque voles, illi nomina proprie aptabis
vim aliquam effectumque caelestium rerum continentia:
tot adpellationes eius possunt esse quot munera.

Hunc et Liberum patrem et Herculem ac Mercurium 1 VIII
nostri putant: Liberum patrem, quia omnium parens sit,
quoi primum inventa seminum vis est consultura per
voluptatem; Herculem, quia vis eius invicta sit quando-
que lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura;
Mercurium, quia ratio penes illum est numerusque et
ordo et scientia. Quocumque te flexeris, ibi illum videbis 2
occurrentem tibi; nihil ab illo vacat, opus suum ipse
inplet. Ergo nihil agis, ingratissime mortalium, qui te
negas deo debere, sed naturae, quia nec natura sine deo
est nec deus sine natura, sed idem est utrumque, distat
officio. Si, quod a Seneca accepisses, Annaeo te debere 3
diceres vel Lucio, non creditorem mutares, sed nomen,
quoniam, sive praenomen eius sive nomen dixisses sive
cognomen, idem tamen ille esset; sic nunc naturam voca,
fatum, fortunam: omnia eiusdem dei nomina sunt varie

---

3 pos N^1 4 acie N^1 aciem *Gertz* stitit *Grut.* 6 *et* 7 factum N^1 7 quod **O** cum *ω* 10 effectuum cael. **M** 11 quod N^1 12 et herc. . . . lib. patrem *om.* **GM** ac *om.* N^1 et ς 13 *et* 15 sit] est *Mg.* 14 quoi *Grut.* quod **O** quod per eum *Lps.* est et (ei *Rossbach*) consitura *Gertz* vitis consitura peperit vol. *Mg.* 15 herc. quis e. **G** h. quamquam uis e. **M** 16 fuerat N^1 fuerit *in ras.* **P** 17 mercurius **O** *corr.* N^2**V** 18 quo///cunque **N** 19 occ. ubi **M** ipse] in illo **M** 21 debere *om* **M** sc† (= scilicet) naturae **G** 22 utrum R^1 nec distat **GP** 25 dixisse N^1**RP** 26 hunc *Agricola* uoco **M** 27 die n. R^1 de///noma N^1

utentis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia,
fortitudo, frugalitas unius animi bona sunt; quidquid
horum tibi placuit, animus placet.

IX 1 Sed ne aliam disputationem ex obliquo habeam, plu-
rima beneficia ac maxima in nos deus defert sine spe
recipiendi, quoniam nec ille conlato eget nec nos ei
quidquam conferre possumus; ergo beneficium per se
expetenda res est. Una spectatur in eo accipientis utili-
2 tas; ad hanc accedamus sepositis commodis nostris. 'Di-
citis' inquit 'diligenter eligendos, quibus beneficia demus,
quia ne agricolae quidem semina harenis conmittant;
quod si verum est, nostram utilitatem in beneficiis dan-
dis sequimur, quemadmodum in arando serendoque; ne-
que enim serere per se res expetenda est. Praeterea
quaeritis, *ubi et quomodo detis* beneficium, quod non
esset faciendum, si per se beneficium dare expetenda res
esset, quoniam, quocumque loco et quocumque modo
3 daretur, beneficium erat.' Honestum propter nullam aliam
causam quam propter ipsum sequimur; tamen, etiam si
nihil aliud sequendum est, quaerimus, cui faciamus et
quando et quemadmodum; per haec enim constat. Ita-
que, cum eligo, cui dem beneficium, id ago, ut quando-
que beneficium sit, quia, si turpi datur, nec honestum
esse potest nec beneficium.

X 1 Depositum reddere per se res expetenda est; non tamen
semper reddam nec quolibet loco nec quolibet tempore.
Aliquando nihil interest, utrum infitier an palam reddam.
Intuebor utilitatem eius, cui redditurus sum, et nocitu-

---

1 iustititia **N** 4 oblico **N**[1] adeam *Grut.* in (ad *Mg.*) al. . . abeam *Pinc.* 5 (ad nos d.) defert *Gertz* refert **O** confert **V** sine **N**[2]**V** si in **N** in **RP** non in **M** nulla in **G** 6 egit **N**[1] ei *om.* **N**[1] 8 expenda **N** sp. **V** expectatur **O** 10 demus ω debemus **N** debeamus **N**[2]**O** 11 quidam **N**[1] 12 humilitatem **RP** 15 quaeretis **N**[1] ubi et q. d. *add. Gertz; an* beneficio ⟨locum⟩*?* 17 quoniam *Gertz* qu(a)e (Quod **N**[2]) enim **NRM** quae **GP** quia enim *Grut.* 18 nulla **G** 19 Tam **P** 20 cui (cui id) *Gertz* quid **O** 21 hec **N**[2]**G** hanc **O** 22 quandoque *ante* id *transp. Gertz* 27 At aliq. **M** palam an *Lps.*

rum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam: 2
videbo, quando dem, cui dem, quemadmodum, quare.
Nihil enim sine ratione faciendum est; non est autem
beneficium, nisi quod ratione datur, quoniam ratio omnis
honesti comes est. Quam saepe hominum donationem 3
suam inconsultam obiurgantium hanc exaudimus vocem:
'Mallem perdidisse quam illi dedisse'! Turpissimum ge-
nus damni est inconsulta donatio multoque gravius male
dedisse beneficium quam non recepisse; aliena enim
culpa est, quod non recipimus; quod, cui daremus, non
elegimus, nostra. In electione nihil minus quam hoc, 4
quod tu existimas, spectabo, a quo recepturus sim; eligo
enim eum, qui gratus, non qui redditurus sit; saepe au-
tem et non redditurus gratus *est et ingratus*, qui reddi-
dit. Ad animum tendit aestimatio mea; ideo locupletem, 5
sed indignum praeteribo, pauperi viro bono dabo; erit
enim in summa inopia gratus et, cum omnia illi deerunt,
supererit animus.

Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non 1 XI
gloriam; uni placere contentus in hoc dabo, ut quod
oportet faciam. Quod oportet autem non est sine elec-
tione: quae qualis futura sit, interrogas? Eligam virum
integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni absti-
nentem, sui non avare tenacem, benevolum; hunc ego
cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, ex quo re-
ferre gratiam possit, ex sententia gesta res erit. Si uti- 2
litas me et sordida conputatio liberalem facit, si nulli
prosum, nisi ut invicem ille mihi prosit, non dabo
beneficium proficiscenti in diversas longinquasque regio-
nes, afuturo semper; non dabo sic adfecto, ut spes ei

2 quem admodo N[1] 4 reddatur M 5 est (es *in ras.*) N 7 turpissimi M 8 damnis N[1] dandi GP 10 recepimus P 11 eligimus GMP nihilhominus N[1] 12 expectabo M receptus M sum M[1] 14 est et ingr. V *om.* O et ingratus *iam* N[3] *et cod. Pinc.* 20 contemptus P in hoc laudabor M 21 Quid G 22 el. aequalis N[1] ea qualis *Gertz* 24 ergo V 25 ferre S 26 gesta res N res g. O 30 abfuturo N[3]M sic] ipse G spes se inulla N[1]

nulla sit convalescendi; non dabo ipse deficiens, non
3 enim habeo recipiendi tempus. Atqui ut scias rem per
se expetendam esse bene facere, advenis modo in nostrum
delatis portum, statim abituris, succurrimus; ignoto nau-
frago navem, qua revehatur, et damus et struimus. Dis-
cedit ille vix satis noto salutis auctore et numquam
amplius in conspectum nostrum reversurus debitores
nobis deos delegat precaturque, illi pro se gratiam re-
ferant; interim nos iuvat sterilis beneficii conscientia.
4 Quid? cum in ipso vitae fine constitimus, cum testa-
mentum ordinamus, non beneficia nihil nobis profutura
dividimus? Quantum temporis consumitur, quam diu
secreto agitur, quantum et quibus demus! Quid enim
5 interest, quibus demus a nullo recepturi? Atqui num-
quam diligentius damus, numquam magis iudicia nostra
torquemus, quam ubi remotis utilitatibus solum ante
oculos honestum stetit, tam diu officiorum mali iudices,
quam diu illa depravat spes ac metus et inertissimum
vitium, voluptas; ubi mors interclusit omnia et ad fe-
rendam sententiam incorruptum iudicem misit, quaeri-
mus dignissimos, quibus nostra tradamus, nec quicquam
cura sanctiore conponimus, quam quod ad nos non per-
6 tinet. At mehercules tunc magna voluptas subit cogi-
tantem: 'Hunc ego locupletiorem faciam, et huius digni-
tati adiectis opibus aliquid splendoris adfundam.' Si
non damus beneficia nisi recepturi, intestatis morien-
dum sit.

XII 1 'Dicitis' inquit 'beneficium creditum insolubile esse,
creditum autem non est res per se expetenda.' Cum

---

2 tempus rec. **GP** uscias **N**^{1} 4 statim **N** et statim **N**^{2}**O** habituris **N**^{1} abiturus **G** 5 instruimus ς 6 actore **N**^{1} 8 gr. reddant **GP** 9 conscientiam **N**^{1} 10 cum inpso **N**^{1} in *om.* **M** *post* uitae **GP** finem **N**^{1} consistimus **N**^{3}**M** constituimus **G** 11 num ben. **N**^{3}**M** 13 demus **P**^{3}**V** debemus **O** debeamus **N**^{3} 18 illam **M** deprabat **N**^{1} depravabat *Gertz* 22 curatiores conp. **M** ad *om.* **M** an **N**^{1} 23 Ad **N**^{1} subet **N**^{1} 24 ergo **N**^{1} et/// /// (*sub ras.* in) **N** 26 benefica **P** intestati **N**^{1} mor. est **V** 28 ins. esse cr. *om* **N**^{1}

creditum dicimus, imagine et translatione utimur; sic
enim et legem dicimus iusti iniustique regulam esse, et
regula non est res per se expetenda. Ad haec verba de-
monstrandae rei causa descendimus; cum dico creditum,
intellegitur tamquam creditum. Vis scire? adicio inso-
lubile, cum creditum nullum non solvi aut possit aut
debeat. Adeo beneficium utilitatis causa dandum non 2
est, ut saepe, quemadmodum dixi, cum damno ac peri-
culo dandum sit. Sic latronibus circumventum defendo,
ut tuto transire permittatur; reum gratia laborantem
tueor et hominum potentium factionem in me converto,
quas illi detraxero sordes, sub accusatoribus isdem for-
tasse sumpturus, cum abire in partem alteram possim
et securus spectare aliena certamina; spondeo pro iudi-
cato et suspensis amici bonis libellum deicio creditori-
bus eius me obligaturus; ut possim servare proscriptum,
ipse proscriptionis periculum adeo. Nemo Tusculanum 3
aut Tiburtinum paraturus salubritatis causa et aestivi
secessus, quoto anno empturus sit, disputat; cui e re sit,
tuendum est. Eadem in beneficio ratio est; nam quom 4
interrogaveris, quid reddat, respondebo: bonam conscien-
tiam. Quid reddat beneficium? dic tu mihi, quid reddat
iustitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid
pudicitia, quid temperantia; si quicquam praeter ipsas,

---

2 dicimus *Mrt.* scimus O et *om.* M 3 recula/// (*sub ras.* m) N 9 sit. Sic *cod. Pinc.* si N sit si N^{2}O sit. A *Mg.* 10 ut] cum *Koch* toto N^{1} permittitur N^{1} gratiam N^{1} 11 tueret h. N^{1} 12 subtraxero GP 13 subiturus G^{2} 15 suspensum ω boni N^{1} 16 *et* 17 proscribt. NR 17 ipse] *om. sed* sepe *ante* per. *add* M in se N^{1}RP 18 aut *cod. Pinc.* atque O paratus O paratum G^{2} *corr. Gronov* † pratum † portus *ss.* N^{3} salubritis N^{1} 19 annuo *Fickert* quanto empt. *Btl.* cui (*s.* cur) e re sit *tentavi* cum erit O † emerit † utendum est N^{3} cum venierit aptum, emendum est *JMueller* cur emat, intuendum est *Klammer* 20 Namquo M num N^{2} quum N^{2}R 22 quid r. . . mihi *om.* RGF *add. in mg.* R^{3} reddit ben. V Queris q. r. b. N^{3} dic tu N^{3}V dictum NMPR^{3} quod *quinquies* G reddit G

5 *ipsas* non petis. In quid mundus vices suas solvit? in
quid sol diem extendit et contrahit? omnia ista beneficia
sunt, fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi offi-
cium est circumagere rerum ordinem, quomodo solis loca
mutare, ex quibus oriatur, in quae cadat, et haec salu-
taria nobis facere sine praemio, ita viri officium est inter
alia et beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne
occasionem bene faciendi perdat.
XIII 1 Vobis voluptas est inertis otii facere corpusculum et
securitatem sopitis simillimam adpetere et sub densa
umbra latitare tenerrimisque cogitationibus, quas tran-
quillitatem vocatis, animi marcentis oblectare torporem
et cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora
2 ignavia pallentia saginare; nobis voluptas est dare bene-
ficia vel laboriosa, dum aliorum labores levent, vel peri-
culosa, dum alios periculis extrahant, vel rationes nostras
adgravatura, dum aliorum necessitates et angustias laxent.
3 Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cum
recepero, danda sunt. Beneficium eius commodum spec-
tat, cui praestatur, non nostrum; alioquin nobis illud
damus. Itaque multa, quae summam utilitatem aliis ad-
ferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator urbibus prod-
est, medicus aegris, mango venalibus; sed omnes isti,
quia ad alienum commodum pro suo veniunt, non obli-
gant eos, quibus prosunt. Non est beneficium, quod in
quaestum mittitur. 'Hoc dabo et hoc recipiam' auctio est.
XIV 1 Non dicam pudicam, quae amatorem ut incenderet
reppulit, quae aut legem aut virum timuit; ut ait Ovidius:

---

1 ipsas *add. Modius* ipsas ⟨petis, ipsas⟩ *Mg.* inquit **N**[2]**RGM**[1]**P** souit **N**[1] mundus incessu absoluit **M** volvit *Gertz* subit *Kruczkiewicz* inquit **N**[2]**RGP** 5 caedat **NR** cedat **O** *corr. Erasmus* 7 beneficia **G**[1] nec **N**[1]**M** 9 uel farcire *ss.* **N**[3] *malim* fovere; opusculum *Mg.* f. ⟨compos⟩ corp. *Koch* inerti ocio assuefacere *Pinc.* 10 soporis *Agricola* 11 lititare **R**[1]
16 alios **GV** (al. a p.) *et v. l.* **N**[3] aliorum **O** 19 expectat **O** *recte* **V** 22 precii **P** 26 gestum **S** questu **M** ut hoc *Gertz* actio **GS** 28 uerum **N**[1]

'Quae, quia non licuit, non dedit, illa dedit.' Non in-
merito in numerum peccantium refertur, quae pudicitiam
timori praestitit, non sibi. Eodem modo, qui beneficium
ut reciperet dedit, non dedit. Ergo et nos beneficium 2
damus animalibus, quae aut usui aut alimento futura
nutrimus? beneficium damus arbustis, quae colimus, ne
siccitate aut inmoti et neclecti soli duritia laborent?
Nemo ad agrum colendum ex aequo et bono venit nec 3
ad ullam rem, cuius extra ipsam fructus est; ad bene-
ficium dandum non adducit cogitatio avara nec sordida,
sed humana, liberalis, cupiens dare, etiam cum dederit,
et augere novis ac recentibus vetera, unum habens pro-
positum, quanto ei, cui praestat, bono futura sit; alio-
qui humile est, sine laude, sine gloria, prodesse, quia
expedit. Quid magnifici est se amare, sibi parcere, sibi 4
adquirere? ab omnibus istis vera beneficii dandi cupido
avocat, ad detrimentum iniecta manu trahit et utilitates
relinquit ipso bene faciendi opere laetissima.

Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio in- 1 XV
iuria? Quomodo iniuriam facere per se vitanda ac fu-
gienda res est, sic beneficium dare per se expetenda. Illic
turpitudo contra omnia praemia in scelus hortantia valet;
ad hoc invitat honesti per se efficax species. Non men- 2
tiar, si dixero neminem non amare beneficia sua, nemi-
nem non ita conpositum animo, ut libentius eum videat,
in quem multa congessit, cui non causa sit iterum dandi
beneficii semel dedisse. Quod non accideret, nisi ipsa
nos delectarent beneficia. Quam saepe dicentem audias:

1 *Ov. am. III 14, 4*

2 innumero **MPS** qui **S** 4 ego **N**[1] 5 uisui **G**[1] futuro **N**[1] 6 nec **P** 7 aut negl **M** 9 illam **M** 10 non ducit **M** 12 nobis **N**[1] acrescentibus (accr. **G**) **N**[3]**G** ueteranum **N** uetera non **N**[2]**O** *corr. Grut.* prepositum **RP** 13 bona sit fut. **M** futuro **R**[1] 14 laudes ingl. **N**[1] 15 parce **R**[1] 18 ipsos **N**[1] 20 uitandam **N**[1] aut **P** 21 Illic cupido **M** 26 congessit Cui n. c est . . dedisse? *Gertz* 27 acciderit **M**

3 'Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem e
periculo eripui. Rogat me, ut causam suam contra ho-
mines gratiosos agam; nolo, sed quid faciam? iam illi
semel, iterum adfui.' Non vides inesse isti rei propriam
quandam vim, quae nos dare beneficia cogit, primum
4 quia oportet, deinde quia dedimus? Cui initio ratio non
fuisset praestandi aliquid, ei praestamus ob hoc, quia
praestitimus; adeoque ad beneficia nos non inpellit uti-
litas, ut inutilia tueri ac fovere perseveremus sola bene-
ficii caritate, cui etiam infeliciter dato indulgere tam
naturale est quam liberis pravis.

XVI 1 Idem isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia ho-
nestum est, sed quia utile; quod non esse ita minore
opera probandum est, quia, quibus argumentis collegi-
mus beneficium dare per se rem expetendam esse, isdem
2 etiam hoc colligimus. Fixum illud est, a quo in cetera
probationes nostrae exeunt, honestum ob nullam aliam
causam, quam quia honestum sit, coli. Quis ergo contro-
versiam facere audebit, an gratum esse honestum sit?
quis non ingratum detestetur, hominem sibi ipsum in-
utilem? Quid autem, cum tibi narratur 'adversus summa
beneficia amici sui ingratus est', quomodo adficeris?
utrum tamquam rem turpem fecerit, an tamquam rem
utilem sibi et profuturam omiserit? puto, nequam ho-
minem existimas, cui poena, non cui curatore opus sit;
quod non accideret, nisi gratum esse per se expetendum
3 honestumque esset. Alia fortasse minus dignitatem suam
praeferunt et, an sint honesta, interprete egent; hoc ex-

---

1 que me **N**^{1} e *om., add. m. 1 in* **G** 4 iterum **NM** iterumque (utrumque **G**) **N**^{2}**M**^{2}**O** propriam ω proximam (*ex* -ma **N**^{2}) **O** maximam *Haase* 8 adeoque ad **GM** Adeoque quod ad **RP** ad. quod (ad *ss.* **N**^{3}) **N** non *om.* **RMP** non nos **G** 9 ut et inut. **V** 10 indigere **M** 11 pravis ω paruis **O** 15 idem **N**^{1} 16 collegimus **O** *corr.* **N**^{3} colligemus *cod. Pinc.* est illud **GP** esto *Lps.* 17 probatione **N**^{1} 20 ipsi **G** inutile/// aduersus (quid . . narratur *ss. et* inutilem *corr. m. ead.*) **N** qui adu. **N**^{2} 22 ingr. esse **G** adficeris *Hertz* id feceris **N** -rit **N**^{2}**O** id feres *Pinc.*

positum est pulchriusque, quam ut splendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam aequaliter in omnium animos receptum quam referre bene meritis gratiam?

Ad hoc, dic mihi, quae causa nos perducit? Lucrum? 1 XVII
quod qui non contemnit, ingratus est. Ambitio? et quae
iactatio est solvisse, quod debeas? Metus? nullus in-
grato; huic enim uni rei non posuimus legem, tamquam
satis natura cavisset. Quomodo nulla lex amare paren- 2
tes, indulgere liberis iubet (supervacuum est enim, in
quod imus, inpelli), quemadmodum nemo in amorem
sui cohortandus est, quem adeo, dum nascitur, trahit,
ita ne ad hoc quidem, ut honesta per se petat; placent
suapte natura, adeoque gratiosa virtus est, ut insitum
sit etiam malis probare meliora. Quis est, qui non bene-
ficus videri velit, qui non inter scelera et iniurias opi-
nionem bonitatis adfectet, qui non ipsis, quae inpoten-
tissime fecit, speciem aliquam induat recti velitque etiam
his videri beneficium dedisse, quos laesit? Gratias ita- 3
que agi sibi ab iis, quos adflixere, patiuntur bonosque
se ac liberales fingunt, quia praestare non possunt; quod
non facerent, nisi illos honesti et per se expetendi amor
cogeret moribus suis opinionem contrariam quaerere et
nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero
odio pudorique est; nec quisquam tantum a naturae lege
descivit et hominem exuit, ut animi causa malus sit.
Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto vivunt, an ad illa, 4
quae latrociniis et furtis consecuntur, malint ratione

1 que *om.* M 2 ac partim G 3 animas M 5 perducet N^{1} † pellicit N^{3} 6 quod *om.* M quo R^{1} ecquae *Gertz* 7 debebas ω Menis? nullus G 9 cau. V caruisset O claruisset N^{2} 10 iubeat M enim est M 12 adeo dum *Modius* admodum (*ex* amodum N) O 15 ben. esse uelit G 16 opinione N^{1} 17 impudentissime M 18 uelitquę N uelit quoque N^{2}O 19 hiis M iis ω 20 iis NR his O hiis N^{3} quod N^{1}R 21 possint M 23 op bonitatis contr. M 25 pudorisque N^{1} naturali GP 26 desinit M 27 dicit G^{1} 28 malint (t *in ras.*) N maluit P

bona pervenire: optabit ille, cui grassari et transeuntes percutere quaestus est, potius illa invenire quam eripere; neminem reperies, qui non nequitiae praemiis sine nequitia frui malit. Maximum hoc habemus naturae meritum, quod virtus lumen suum in omnium animos permittit; etiam qui non secuntur illam, vident.

XVIII 1 Ut scias per se expetendam esse grati animi adfec-
tionem, per se fugienda res est ingratum esse, quoniam
nihil aeque concordiam humani generis dissociat ac
distrahit quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus,
quam quod mutuis iuvamur officiis? hoc uno instructior
vita contraque incursiones subitas munitior est, benefi-
2 ciorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus?
praeda animalium et victimae ac bellissimus et facilli-
mus sanguis; quoniam ceteris animalibus in tutelam sui
satis virium est, quaecumque vaga nascebantur et actura
vitam segregem, armata sunt, hominem inbecilla *cutis*
cingit, non unguium vis, non dentium terribilem ceteris
fecit, nudum et infirmum societas munit. Duas *deus* res
dedit, quae illum obnoxium validissimum facerent, ratio-
nem et societatem; itaque, qui par esse nulli posset, si
3 seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium om-
nium animalium dedit; societas terris genitum in alienae
naturae transmisit inperium et dominari etiam in mari
iussit; haec morborum inpetus arcuit, senectuti admini-
cula prospexit, solacia contra dolores dedit; haec fortes

---

1 optauit N^1P transeuntis N^1 5 in omn. an. lumen suum GP 6 sequuntur (u *alt. ex* e) N illam *om.* M 10 tuto N^1 11 nam quod N^1 quod *om.* M 14 uictimae delectabilis (i *alt. ex* e) ac G † leuissimus N^3 vilissimus *Mrt.* facillissimus N^1 16 est et quaec. *Pfennig* nascuntur *ss.* N^3 17 homine N^1 inbecillitas N^3 cutis *add. Mg., malim* tutela 18 ius N^1 terribile N^1 19 facit F deus *add. Haase* deus illi *post* res *Gertz* natura *ante* dedit *add.* N^3 20 obnoxium N -xio N^2O ex obnoxio *Lps.* 21 si per se duceretur N^2 22 dnm̃ (= dominum) N^1 23 anim. fecit G gentium O *recte cod. Pinc. et* V 24 maria *Haase* 25 haec M hoc O arguit N^3GM arguis (-uisse nectuti N) NRP *recte* V 26 haec M hoc O

nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc 4
societatem tolle, et unitatem generis humani, qua vita
sustinetur, scindes; tolletur autem, si efficis, ut ingra-
tus animus non per se vitandus sit, sed quia aliquid illi
timendum est; quam multi enim sunt, quibus ingratis
esse tuto licet! Denique ingratum voco, quisquis metu
gratus est.

Deos nemo sanus timet; furor est enim metuere salu- 1 XIX
taria, nec quisquam amat, quos timet. Tu denique, Epi-
cure, deum inermem facis, omnia illi tela, omnem de-
traxisti potentiam et, ne cuiquam metuendus esset, pro-
iecisti illum extra metum. Hunc igitur insaeptum ingenti 2
quidem et inexplicabili muro divisumque a contactu et
a conspectu mortalium non habes quare verearis; nulla
illi nec tribuendi nec nocendi materia est; in medio
intervallo huius et alterius caeli desertus sine animali,
sine homine, sine re ruinas mundorum supra se circa-
que se cadentium evitat non exaudiens vota nec nostri
curiosus. Atqui hunc vis videri colere non aliter quam 3
parentem grato, ut opinor, animo; aut, si non vis gratus
videri, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi
et istae micae tuae forte ac temere conglobaverunt, cur
colis? 'Propter maiestatem' inquis 'eius eximiam ac sin- 4
gularem naturam.' Ut concedam tibi, nempe hoc facis
nullo pretio inductus, nulla spe; est ergo aliquid per se
expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit, id est honestum.
Quid est autem honestius, quam gratum esse? huius vir-
tutis materia tam late patet quam vita.

---

9 *Epic. fr. 364 Us.*

---

1 libet **M** 3 autes **R** aū os **P** 4 uitandum **R** aliquod **M** 5 ingratis **N**[2] -ti **N** -tos **O** 9 cos **N**[1] 11 necumquam metuens **N**[1] 12 mundum *Mrt.* metam *Gund.* intersaeptum *Mg.* 13 quodam *Mrt.* inexpugnabili *Weyman* contractu **N**[1] 14 nulla ibi **GP** 19 colore **N**[1]**M** 20 gato et **N**[1] uideri gratus **GP** 22 cum colis **N**[1] 23 ex. singularemque **GP** 26 cum iuste ipsa **N**[1] ipsa *et* est *om.* **M** 27 essemus uirtutis **N**[1]

XX 1 'Sed inest' inquit 'huic bono etiam utilitas aliqua.'
Cui enim virtuti non inest? sed id propter se expeti di-
citur, quod, quamvis habeat aliqua extra commoda, se-
positis quoque illis ac remotis placet. Prodest gratum
2 esse: ero tamen gratus, etiam si nocet. Gratus quid se-
quitur? ut haec res illi alios amicos, alia beneficia con-
ciliet? Quid ergo? si quis sibi offensas concitaturus est,
si quis intellegit adeo per hoc se nihil consecuturum,
ut multa etiam ex reposito adquisitoque perdenda sint,
3 non libens in detrimenta descendit? Ingratus est, qui in
referenda gratia secundum datum videt, qui sperat, cum
reddit; ingratum voco, qui aegro adsidit, quia testamen-
tum facturus est, cui de hereditate aut de legato vacat
cogitare. Faciat licet omnia, quae facere bonus amicus
et memor officii debet: si animo eius obversatur spes
lucri, captator est et hamum iacit; ut aves, quae lace-
ratione corporum aluntur, lassa morbo pecora et casura
ex proximo speculantur, ita hic inminet morti et circa
cadaver volat.

XXI 1 Gratus animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis
scire hoc ita esse nec illum utilitate corrumpi? Duo
genera sunt grati hominis: dicitur gratus, qui aliquid
pro eo, quod acceperat, reddidit; hic fortasse ostentare
se potest, habet, quod iactet, quod proferat; dicitur
gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet;
2 hic intra conscientiam clusus est. Quae illi contingere
potest utilitas ex adfectu latente? atqui hic, etiam si
ultra facere nil potest, gratus est: amat, debet, referre

---

5 gratus quid **N** gratus est quid (Quid id **G**) **N**^{2}**O** gratum esse q. **N**^{3} 6 et alia **G** benefia **R** 7 qui terso si **N** *corr.* **N**^{3} 8 si quid **P** 10 descendet *Mrt.* 11 sec. actum *Mg.* sec. satum *Badstuebner* fecunditatem *Koch* quid **N**^{1} 12 qui **N**^{2}**G** quia **O** assidet **M** adsedit **G** quiạ **N** 13 ut de **N**^{1} vel de *Gertz* 15 obseruatur **GM**^{1}**S** 16 si lucri **O** si *del. Grut.* captatur **N**^{1} amum **N**^{1}**R**^{1} 18 e prox. **GP** 20 propiti **N**^{1} 21 ullum **G** 22 quiạ al. **N**^{1} 23 reddịdit **N** reddit **O** 25 accipit **N**^{2}**M** 26 clausus **N**^{3}**MP** 27 latenti **V** atque **O** *corr. Pinc.* 28 nichil **M**

gratiam cupit; quidquid ultra desideras, non ipse deest.
Artifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta 3
non suppetunt, nec minus canendi peritus, cuius vocem
exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre
gratiam: post hoc aliquid superest mihi, non ut gratus,
sed ut solutus sim; saepe enim et qui gratiam rettulit,
ingratus est, et qui non rettulit, gratus. Nam ut omnium aliarum virtutum, ita huius ad animum tota aestimatio redit; hic si in officio est, quidquid defuit, for-
tuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, for- 4
tis etiam qui conpressis manibus vel etiam adligatis,
quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatae scientiae nihil deest, etiam si quid obstat,
quominus se utatur, ita gratus est etiam qui vult tantum nec habet huius voluntatis suae ullum alium quam
se testem. Immo amplius adiciam: est aliquando gratus 5
etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio
contrarium tradidit. Hic quid aliud sequitur quam ipsam
conscientiam? quae etiam obruta delectat, quae contioni
ac famae reclamat et in se omnia reponit et, cum ingentem ex altera parte turbam contra sentientium adspexit, non numerat suffragia, sed una sententia vincit.
Si vero bonam fidem perfidiae suppliciis adfici videt, 6
non descendit e fastigio et supra poenam suam consistit:
'Habeo' inquit, 'quod volui, quod petii; nec paenitet nec
paenitebit, nec ulla iniquitate me eo fortuna perducet,
ut hanc vocem audiat: quid mihi volui? quid nunc mihi
prodest bona voluntas?' Prodest et in eculeo, prodest et
in igne; qui si singulis membris admoveatur et paula-

1 ipse *Gertz* ipsi (i *alt. in ras.* N) O   5 hec G   7 ingratus . . retulit *om.* N[1]   et *om.* GP   9 deficit *cod. Pinc.*   10 desertus R   fortes M   11 qui *del. Mg.*   all. ⟨est⟩ *Wsg.* all. ⟨iacet⟩ *J Mueller*   13 si qui N[1] si quid/// /// /// (*sub ras.* est) G   17 quō (= quoniam) M   18 contr. N in contr. N[2]O *unde* trahit *Mg.* trudit *Koch*   ipsa N[1]   19 contione R[1]   23 supplicis N[1]RP   24 sed supra GP   ponam R[1]   27 audiam O *corr. Lps.*   quid/// /// /// mihi vol. N mihi *pr. om.* M   29 si *om.* N[1]M[1]   qui singulis . . circumeat licet, ipsum *interp. Gertz*

tim vivum corpus circumeat, licet ipsum cor plenum
bona conscientia stillet: placebit illi ignis, per quem
bona fides conlucebit.

XXII 1 Nunc illud quoque argumentum quamvis dictum iam
reducatur: quid est, quare grati velimus esse, cum mo-
rimur, quare singulorum perpendamus officia, quare id
agamus in omnem vitam nostram memoria decernente,
ne cuius officii videamur obliti? Nihil iam superest,
quo spes porrigatur; in illo tamen cardine positi abire
2 e rebus humanis quam gratissimi volumus. Est videlicet
magna in ipso opere merces rei et ad adliciendas men-
tes hominum ingens honesti potentia, cuius pulchritudo
animos circumfundit et delenitos admiratione luminis ac
3 fulgoris sui rapit. At multa hoc commoda oriuntur, et
tutior est vita melioribus amorque et secundum bono-
rum iudicium aetasque securior, quam innocentia, quam
grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum
natura, si hoc tantum bonum miserum et anceps et
sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem,
quae saepe tuta ac facili aditur via, etiam per saxa et
rupes et feris ac serpentibus obsessum iter fueris iturus.
4 Non ideo per se non est expetendum, cui aliquid extra
quoque emolumenti adhaeret; fere enim pulcherrima
quaeque multis et adventiciis comitata sunt dotibus, sed
illas trahunt, ipsa praecedunt.

XXIII 1 Num dubium est, quin hoc humani generis domi-
cilium circumitus solis ac lunae vicibus suis temperet?
quin alterius calore alantur corpora, terrae relaxentur,
inmodici umores conprimantur, adligantis omnia hiemis

---

1 cor *cod. Pinc.* corpus **O** 2 ustilet *Corn.* 4 ductum **NRP** in luctum **M** 5 grate **M** 7 decurrente *Mrt.* 8 nec **M** 9 ab. eremus hum. **N**[1] 11 ipsos **N**[1] 13 admiratio (amm. **G**) **O** *corr.* ω 14 fulguris **G** sui **NM** ui **O** Ad multa hec et haec comm. **M** hinc **V** 15 tutitior **N**[1] vita] *desinit* **M** 19 illu **R**[1] 20 tuto **N**[3]**G** aditur via *Gertz* datura uiā **G** daturus **O** aditur **N**[3] 22 quia al. *Wsg.* 24 multas **R**[1] 25 ipse **R**[1] procedunt **GP** 26 Non **GP** 27 circuitus **N**[2]**GP**

tristitia frangatur, alterius tepore efficaci et penetrabili
regatur maturitas frugum? quin ad huius cursum fecun-
ditas humana respondeat? quin ille annum observabilem
fecerit circumactu suo, haec mensem minoribus se spa-
tiis flectens? Ut tamen detrahas ista, non erat ipse sol 2
idoneum oculis spectaculum dignusque adorari, si tan-
tum praeteriret? non erat digna suspectu luna, etiam si
otiosum sidus transcurreret? Ipse mundus, quotiens per
noctem ignes suos fudit et tantum stellarum innumera-
bilium refulsit, quem non intentum in se tenet? quis
sibi illa tunc, cum miratur, prodesse cogitat? Adspice 3
ista tanto superne coetu labentia, quemadmodum velo-
citatem suam sub specie stantis atque inmoti operis abs-
condant. Quantum ista nocte, quam tu in numerum ac
discrimen dierum observas, agitur! quanta rerum turba
sub hoc silentio evolvitur! quantam fatorum seriem cer-
tus limes educit! Ista, quae tu non aliter quam in de- 4
corem sparsa consideras, singula in opere sunt. Nec
enim est, quod existimes septem sola discurrere, cetera
haerere; paucorum motus conprehendimus, innumera-
biles vero longiusque a conspectu seducti di eunt red-
euntque, et ex his, qui oculos nostros patiuntur, pleri-
que obscuro gradu pergunt et per occultum aguntur.

Quid ergo? non caperis tantae molis adspectu, etiam 1 XXIV
si te non tegat, non custodiat, non foveat generetque
ac spiritu suo riget? Quemadmodum haec cum primum
usum habeant et necessaria vitaliaque sint, maiestas
tamen eorum totam mentem occupat, ita omnis illa vir-
tus et in primis grati animi multum quidem praestat,

1 tep. (*super e ras.*) **N** tempore **O** et **N** *om.* **O** 5 istam non erit **G** 6 idoneus **N**[2] tantum (m *in ras.*) **N** 8 transcurret **G** 11 commiratur **P** 12 ista] † astra *ss.* **N**[3] tacito s. coelo *Pinc.* 14 quantum **V** quantus **O** *possis* q. ⟨tumultus⟩ quam tu ω quantum **O** 15 igitur **G** quantum **P**[1] 17 educet **O** *corr.* **N**[2] indecore **O** *corr.* ω 19 discutere **N**[1] 20 habere **R**[1] 21 seducit **N**[1] 22 et *om.* **G** 26 spu uorigit **N**[1] *ut vid.* 28 eorum sint totam **N**[1] omnes **N**[1] illa *del. Grut., post* virtus *transp. Pinc.*

sed non vult ob hoc diligi; amplius quiddam in se habet
nec satis ab eo intellegitur, a quo inter utilia numeratur.
2 Gratus est, quia expedit? ergo et quantum expedit?
Non recipit sordidum virtus amatorem; soluto ad illam
sinu veniendum est. Ingratus hoc cogitat: 'Volebam
gratiam referre, sed timeo inpensam, timeo periculum,
vereor offensam; faciam potius, quod expedit.' Non pot-
est eadem ratio et gratum facere et ingratum; ut di-
versa illorum opera, ita diversa inter se proposita sunt;
ille ingratus est, quamvis non oporteat, quia expedit;
hic gratus est, quamvis non expediat, quia oportet.

XXV 1 Propositum est nobis secundum rerum naturam vi-
vere et deorum exemplum sequi; di autem, quodcumque
faciunt, in eo quid praeter ipsam faciendi rationem se-
cuntur? nisi forte illos existimas fructum operum suo-
2 rum ex fumo extorum et turis odore percipere. Vide,
quanta cottidie moliantur, quanta distribuant, quantis
terras fructibus inpleant, quam opportunis et in omnes
oras ferentibus ventis maria permoveant, quantis imbri-
bus repente deiectis solum molliant venasque fontium
arentes redintegrent et infuso per occulta nutrimento
novent. Omnia ista sine mercede, sine ullo ad ipsos per-
3 veniente commodo faciunt. Hoc nostra quoque ratio, si
ab exemplari suo non aberrat, servet, ne ad res honestas
conducta veniat. Pudeat ullum venale esse beneficium:
gratuitos habemus deos.

XXVI 1 'Si deos' inquit 'imitaris, da et ingratis beneficia;
nam et sceleratis sol oritur, et piratis patent maria.'
Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit benefi-
cium ingrato sciens ingratum esse. Permitte mihi ali-

---

3 es *Gertz* ergo et quantum expedit *om.* **N** *suppl. pr. corr.* (d *ex* t) 4 recepit **O** *recte* **V** 5 uolebam (m *ex* t) **N** 10 es **N**^{1} uis *suprascripto* quam **N** opu///team **N**^{1} 11 qui **R**^{1} q. op. *om.* **P**^{1} 14 quod **RGP** 16 percipe **G** 18 fluctibus **N**^{1} 19 horas **N**^{3} 20 moliant **N**^{1} 21 arentis **N**^{1} nutrimenta **G** 23 commodum **R** quodo **N**^{1} 24 seruat **P** 26 habeamus **GP** 27 benef. . . sceleratis *om.* **N** *suppl. pr. corr.* 29 beneficia **G**

quid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur.
Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. Alter est 2
ingratus, quia stultus est; stultus etiam malus est; quia
malus est, nullo vitio caret: ergo et ingratus est. Sic
omnes malos intemperantes dicimus, avaros, luxuriosos,
malignos, non quia omnia ista singulis magna et nota
vitia sunt, sed quia esse possunt; et sunt, etiam si latent.
Alter est ingratus, qui volgo dicitur, in hoc vitium na-
tura propensus. Illi ingrato, qui sic hac culpa non caret, 3
quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus; nulli
enim dare poterit, si tales homines submoverit. Huic
ingrato, qui beneficiorum fraudator est et in hanc par-
tem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam
*de*coctori pecuniam credet aut depositum conmittet ei,
qui iam pluribus abnegavit.

Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: et hoc 1 XXVII
malos sequitur, quos indiscreta et universa vitia circum-
stant; dicitur timidus proprie natura etiam ad inanes
sonos pavidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in
omnia natura pronus est: alius in avaritiam, alius in
luxuriam, alius in petulantiam inclinatur. Itaque errant 2
illi, qui interrogant Stoicos: 'Quid ergo? Achilles timi-
dus est? quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit,
iniustus est? quid ergo? et Fabius, qui "cunctando resti-
tuit rem", temerarius est? quid ergo? Decius mortem
timet? Mucius proditor est? Camillus desertor?' Non
hoc dicimus sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo
in quibusdam singula eminent, sed malum ac stultum
nullo vitio vacare; ne audacem quidem timoris absolvi-

24 *Enn. ann. fr. 370 V.* (*Verg. A. VI 846*)

3 quia (*ex* qui; *del. m. 1*) quia stultus est (est *eras.*) etiam (st. est *supplet pr. corr.*) N qui autem malus N^{3} qui malus ς
8 quia uulgo 8 nature propensius 8 10 comodo N^{1}
13 qui P 14 coctori O *corr. Pinc.* credit O 16 Tumidus R^{1}
17 malos ς malus O 18 dicimus N^{1} *quo retento* timidos *et* pavidos *Gertz* 19 somnus N^{1} habet. non quod in G 24 et *om.* ς 26 milcius G protor N^{1}

3 mus, ne prodigum quidem avaritia liberamus. Quomodo
homo omnes sensus habet nec ideo tamen omnes homines aciem habent Lynceo similem, sic, qui stultus est, *non* tam acria et concitata habet omnia, quam quidam quaedam. Omnia in omnibus vitia sunt, sed non omnia in singulis extant: hunc natura ad avaritiam inpellit; hic vino, hic libidini deditus est aut, si nondum deditus,
4 ita formatus, ut in hoc illum mores sui ferant. Itaque,
ut ad propositum revertar, nemo non ingratus est, qui malus: habet enim omnia nequitiae semina; tamen proprie ingratus adpellatur, qui ad hoc vitium vergit: huic
5 ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiae suae
consulet, qui illam contumelioso et saepe repudiato conlocavit, malus pater familiae habebitur, qui negotiorum gestorum damnato patrimonii sui curam mandaverit, quomodo dementissime testabitur, qui tutorem filio reliquerit pupillorum spoliatorem, sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

XXVIII 1 'Di quoque' inquit 'multa ingratis tribuunt'. Sed
illa bonis paraverunt; contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem prodesse etiam malis propter bonos quam bonis deesse propter malos. Ita, quae refers, diem, solem, hiemis aestatisque cursus et media veris autumnique temperamenta, imbres et fontium haustus, ventorum statos flatus pro universis
2 invenerunt; excerpere singulos non potuerunt. Rex ho-
nores dignis dat, congiarium et indignis; frumentum publicum tam fur quam periurus et adulter accipiunt et

---

1 nec G prodignum N[1]R[1] 3 uel linci N[3] qui *om.* N[1] 4 non V *om.* O *post* concit. *add.* G[2] omnia ⟨vitia⟩, q. q. q., ⟨omnia tamen habet⟩. *Gertz* quidem G 5 quaedam *om.* N *add. pr. corr.* 6 naturam N[1] 7 non deditus G 10 nequitia N[1] 13 consulet N -ulit N[2]O illum N[1] conlocaverit *Gertz* -abit *Buck* 14 ⟨quomodo⟩ malus V ⟨et⟩ m. *Gertz* 15 damnapo N[1] mandauerat N[1] 18 eliget *Feldmann* 24 aetatisque G 26 hausitus R ausitus N[1] stato N[1] 29 periturus G[1]P

sine dilectu morum, quisquis incisus est; quidquid aliud est, quod tamquam civi, non tamquam bono datur, ex aequo boni ac mali ferunt. Deus quoque quaedam mu- 3
nera universo humano generi dedit, a quibus excluditur nemo. Nec enim poterat fieri, ut ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis, communi autem bono erat patere commercium maris et regnum humani generis relaxari; nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum inproborumque rura defluerent. Quaedam 4
in medio ponuntur: tam bonis quam malis conduntur urbes; monumenta ingeniorum et ad indignos perventura publicavit editio; medicina etiam sceleratis opem monstrat; conpositiones remediorum salutarium nemo subpressit, ne sanarentur indigni. In iis exige censuram 5
et personarum aestimationem, quae separatim tamquam digno dantur, non in his, quae promiscue turbam admittunt. Multum enim refert, utrum aliquem non excludas an eligas. Ius et furi dicitur; pace et homicidae fruuntur; sua repetunt etiam, qui aliena rapuerunt; percussores et domi ferrum exercentes murus ab hoste defendit; legum praesidio, qui plurimum in illas peccaverunt, proteguntur. Quaedam non poterant ceteris con- 6
tingere, nisi universis darentur; non est itaque, quod de istis disputes, ad quae publice invitati sumus. Illud, quod iudicio meo ad aliquem pervenire debebit, ei, quem esse ingratum sciam, non dabo.

'Ergo' inquit 'nec consilium deliberanti dabis in- 1 XXIX
grato nec aquam haurire permittes nec viam monstrabis erranti? an haec quidem facies, sed nihil donabis?'

---

1 delectu N^3GP delictu G^2 in censu *Pinc.* illud est N^1 2 tamquam cibo N^1 3 fuerunt N^1 munere N^1 4 humani R 6 commune O *corr. Fickert* † bonum *ss.* N^3 7 regnum] † rebus N^3 8 nec in R 11 urbis N^1 13 ministrat G 14 hiis N^3 his GP 18 an] aut G furi V fori O etiam hom. V 19 persecutores O *corr.* ω 22 certis *Pinc.* constringere P 23 quo N^1 24 ad quae GP atque (i *super* que N) NR 25 eiq. messe N^1 28 permittes ⟨sitienti⟩ *Corn.* uiam err. monstr. ingrato GP

2 Distinguam istud, certe temptabo distinguere. Bene-
ficium est opera utilis, sed non omnis opera utilis bene-
ficium est; quaedam enim tam exigua sunt, ut beneficii
nomen non occupent. Duae res coire debent, quae bene-
ficium efficiant. Primum rei magnitudo; quaedam enim
sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium
dixit quadram panis aut stipem aeris abiecti aut ignis
accendendi factam potestatem? et interdum ista plus
prosunt quam maxima; sed tamen vilitas sua illis, etiam
ubi temporis necessitate facta sunt necessaria, detrahit
3 pretium. Deinde hoc, quod potentissimum est, oportet
accedat, ut eius causa faciam, ad quem volam pervenire
beneficium, dignumque eum iudicem et libens id tri-
buam percipiensque ex munere meo gaudium, quorum
nihil est in istis, de quibus loquebamur; non enim tam-
quam dignis illa tribuimus, sed neclegenter tamquam
parva, et non homini damus, sed humanitati.

XXX 1 Aliquando daturum me etiam indignis quaedam non
negaverim in honorem aliorum, sicut in petendis honori-
bus quosdam turpissimos nobilitas industriis sed novis
praetulit non sine ratione; sacra est magnarum virtu-
tum memoria, et esse plures bonos iuvat, si gratia bono-
2 rum non cum ipsis cadit. Ciceronem filium quae res
consulem fecit nisi pater? Cinnam nuper quae res ad
consulatum recepit ex hostium castris, quae Sex. Pom-
peium aliosque Pompeios nisi unius viri magnitudo
tanta quondam, ut satis alte omnes suos etiam ruina
eius adtolleret? Quid nuper Fabium Persicum, cuius
osculum etiam inpudici denotabant, sacerdotem non in

---

1 certe. Et t. **GP** 2 utilis beneficium sed (ben. *del. m. 1*) **N** 4 quoire N^1 9 utilitas **O** *corr.* P^3 11 hoc **P** potissimum **G** est hoc op. **P** 12 uolam **N** uolebam N^3**O** 13 dicem (iu *ss.*) **N** 15 nil N^1 tam dignis N^1 20 nobis **O** *corr.* N^3P^3 22 bonos plures *Wsg.* iubat N^1**R** 23 cadat **GP** Ciceronis **P** 25 sextum N^3**P** st̃ (= sunt) **G** 27 quoddam N^1 29 inpodiri (imp. **P**) **O** *corr. Lps.* impuri *Pinc.* denotabant *Gertz* deuota boni **O** devitabant *Lps.*

uno collegio fecit nisi Verrucosi et Allobrogici et illi
trecenti, qui hostium incursioni pro re publica unam
domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, ut non 3
praesentes solum illas, sed etiam ablatas e conspectu
colamus; quomodo illae id egerunt, ut non in unam
aetatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas
relinquerent, ita nos non una aetate grati simus. Hic
magnos viros genuit: dignus est beneficiis, qualiscum-
que est; dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: 4
qualiscumque est, sub umbra suorum lateat. Ut loca
sordida repercussu solis inlustrantur, ita inertes maio-
rum suorum luce resplendeant.

Excusare hoc loco tibi, mi Liberalis, deos volo. In- 1 XXXI
terdum enim solemus dicere: 'Quid sibi voluit provi-
dentia, quae Arrhidaeum regno inposuit?' Illi putas hoc
datum? patri eius datum est et fratri. 'Quare *C*. Cae- 2
sarem orbi terrarum praefecit, hominem sanguinis hu-
mani avidissimum, quem non aliter fluere in conspectu
suo iubebat, quam si ore excepturus esset?' Quid ergo?
tu hoc illi datum existimas? patri eius Germanico da-
tum, avo proavoque et ante hos aliis non minus claris
viris, etiam si privati paresque aliis vitam exegerunt.
Quid? tu, cum Mamercum Scaurum consulem faceres, 3
ignorabas ancillarum illum suarum menstruum ore hi-
ante exceptare? numquid enim ipse dissimulabat? num-
quid purus videri volebat? Referam tibi dictum eius in
se, quod circumferri memini et ipso praesente laudari.

---

1 allobracici (?) N^1 2 incursionis P 3 obiecerunt R^1 7 sumus O *corr.* ω 9 egregius R^1 11 inhertes N^1 merces P minores G 14 quod N^1 uult P 16 et *om.* N^1 C. *add. Mrt.* caes̃ NR c(a)esarem N^3G cesar P 17 hum. sang. GP 18 conspecto N 20 existimas V est N (*unde* Quid e. tu? *dist. Buck*) (a)estimas N^2O datum ⟨putas? datum⟩ est p. *Gertz et sine* putas *Mueck* Patricius germ. P 23 c̄o̅s̄ N^1RP 24 suarum m. ore illum P s. m. illum ore G ore *om.* N^1 *quam ob rem* hiantem *Gertz* 25 expectare O *corr.* ω desimulabat N^1 26 dictum eius tibi GP 27 quid N^1 ipse P

4 Pollioni Annio iacenti obsceno verbo usus dixerat se
facturum id, quod pati malebat; et cum Pollionis ad-
tractiorem vidisset frontem: 'Quidquid' inquit 'mali dixi,
mihi et capiti meo.' Hoc dictum suum ipse narrabat.
5 Hominem tam palam obscenum ad fasces et ad tribunal
admisisti? nempe dum veterem illum Scaurum senatus
principem cogitas et indigne fers subolem eius iacere.
XXXII 1 *Idem facere* deos veri simile est, ut alios indulgen-
tius tractent propter parentes avosque, alios propter fu-
turam nepotum pronepotumque ac longe sequentium
posterorum indolem; nota enim illis est operis sui se-
ries, omniumque illis rerum per manus suas iturarum
scientia in aperto semper est; nobis ex abdito subit, et,
quae repentina putamus, illis provisa veniunt ac fami-
2 liaria. 'Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt,
quia pro summo inperio habuerunt iustitiam, abstinen-
tiam, quia non rem publicam sibi, sed se rei publicae
dicaverunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam ante
proavus eorum fuit, qui animum supra fortunam gessit,
qui in dissensione civili, quoniam ita expediebat rei pu-
blicae, vinci quam vincere maluit; referri gratia illi tam
longo spatio non potuit; in illius respectum iste populo
praesideat, non quia scit aut potest, sed quia alius pro
3 illo meruit. Hic corpore deformis est, adspectu foedus
et ornamenta sua traducturus; iam me homines accusa-
bunt, caecum ac temerarium dicent, nescientem, quo
loco, quae summis atque excelsissimis debentur, ponam;
at ego scio alii me istud dare, alii olim debitum sol-

---

1 iacente **R**[1] uebo **N**[1] 2 et cum . . inquit *om.* **N** *suppl. pr. corr.* adtractatiorem **R** 3 dixi, ⟨dixi⟩ *CFWMueller* 4 mi **NR** michi **N**[2] 5 faces **N**[1] 7 cogitasset ind. **O** cogitas ind. **G** 8 Idem facere *add. Mg.* (*sed cfr. Kühner, Gr. Gramm.*[3] *II 2, 579*) 9 auosque facere **V** 11 subolem *CFWMueller* rota **N**[1] 12 suas per m. **GP** iterarum **R**[1] 15 hii **N**[2]**RGP** non] *om.* **V** boni *Gertz* 16 *sq.* qui . . qui *Grut.* inperio *om.* **FG** 17 rei p̃ dic. **N** *similiter* **O** reipre dicauerunt **R** 18 hii **NRP** 21 gratia/// (*sub ras.* m) **N** illi gratia **GP** 27 excellentissimis ς 28 ali **N** alio **N**[2]**O** ălio **O** debitam **N**[1]

vere. Unde isti norunt illum quondam gloriae sequen- 4
tis fugacissimum, eo voltu ad pericula euntem, quo alii
e periculo redeunt, numquam bonum suum a publico
distinguentem? 'Ubi' inquis 'iste aut quis est?' Unde
vos scitis? Apud me istae expensorum acceptorumque
rationes dispunguntur, ego, quid cui debeam, scio; aliis
post longam diem repono, aliis in antecessum ac prout
occasio et rei publicae meae facultas tulit.' Ingrato ergo
aliquando quaedam, sed non propter ipsum dabo.

'Quid? si' inquit 'nescis, utrum ingratus sit an gra- 1 XXXIII
tus, expectabis, donec scias, an dandi beneficii tempus
non amittes? Expectare longum est (nam, ut ait Pla-
ton, difficilis humani animi coniectura est), non expec-
tare temerarium est.' Huic respondebimus numquam 2
expectare nos certissimam rerum conprehensionem, quon-
iam in arduo est veri exploratio, sed ea ire, qua ducit
veri similitudo. Omne hac via procedit officium: sic
serimus, sic navigamus, sic militamus, sic uxores duci-
mus, sic liberos tollimus; cum omnium horum incertus
sit eventus, ad ea accedimus, de quibus bene sperandum
esse credidimus. Quis enim pollicetur serenti proven-
tum, naviganti portum, militanti victoriam, marito pu-
dicam uxorem, patri pios liberos? sequimur, qua ratio,
non qua veritas traxit. Expecta, ut nisi bene cessura 3
non facias et nisi conperta veritate nil noveris: relicto
omni actu vita consistit. Cum veri similia me in hoc
aut in illud inpellant, non vera, ei beneficium dabo,
quem veri simile erit gratum esse.

'Multa' inquit 'intervenient, propter quae et malus 1 XXXIV
pro bono subrepat et bonus pro malo displiceat; falla-

---

1 norint *J Mueller* 2 alie per. N^1R 4 unde?' Vos nescitis; apud *Wsg.* 12 ut *om.* N^1R plato N^2 16 ire N^3G re O 17 acuia N^1 19 extollimus GP horum NR rerum GP 21 credimus G^1 serendi p. nauigandi N^1 24 trahit GP censura N^1 25 coperta (comp. *m. 2*) N ni(c)hil RGP moueris O *corr.* V relicta RGP 26 consistat V -stet ς 27 in *om.* R in aliud G uera N uer(a)e N^2O

ces enim sunt rerum species, quibus credidimus.' Quis
negat? sed nihil aliud invenio, per quod cogitationem
regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est, certiora
non habeo; haec ut quam diligentissime aestimem, ope-
2 ram dabo nec cito illis adsentiar. Sic enim in proelio
potest accidere, ut telum meum in conmilitonem manus
dirigat aliquo errore decepta et hosti tamquam meo
parcam; sed hoc et raro accidet et non vitio meo, cuius
propositum est hostem ferire, civem defendere. Si sciam
ingratum esse, non dabo beneficium; at obrepsit, at in-
posuit: nulla hic culpa tribuentis est, quia tamquam
3 grato dedi. — 'Si promiseris' inquit 'te daturum bene-
ficium et postea ingratum esse scieris, dabis an non? Si
facis sciens, peccas, das enim, cui non debes dare; si ne-
gas, et hoc modo peccas: non das ei, cui promisisti.
Conscientia vestra hoc loco titubat et illud superbum
promissum numquam sapientem facti sui paenitere nec
umquam emendare, quod fecerit, nec mutare consilium.'
4 Non mutat sapiens consilium omnibus his manentibus,
quae erant, cum sumeret; ideo numquam illum paeni-
tentia subit, quia nihil melius illo tempore fieri potuit,
quam quod factum est, nihil melius constitui, quam con-
stitutum est; ceterum ad omnia cum exceptione venit:
'si nihil inciderit, quod inpediat'. Ideo omnia illi succe-
dere dicimus et nihil contra opinionem accidere, quia
praesumit animo posse aliquid intervenire, quod desti-
5 nata prohibeat. Inprudentium ista fiducia est fortunam
sibi spondere; sapiens utramque partem eius cogitat;
scit, quantum liceat errori, quam incerta sint humana,
quam multa consiliis obstent; ancipitem rerum ac lubri-
cam sortem suspensus sequitur, consiliis certis incertos

1 credimus **G** 2 quid **G** 10 orepsitat **N**[1] 13 scieris esse **GP** 14 facies **O** *corr.* ω 15 set hoc **N**[1] peccas quia non **GP** 16 Constantia *Lps.* illum **N**[1] 20 erat cum (*ex* con **R**) summeret **NR** 22 quam quod const. **GP** 24 si *om.* **G** 25 accedere **G** 27 pro///hibebat **G** 28 sapiens est **RP** utraque **NR** 29 sit **N**[1] sunt **P** 31 certis incertos (ti *et* to *in ras.*) **N** certus, incertus (*sine* exp.) *Gund.*

eventus expendit. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil ingreditur, et hic illum tuetur.

Promisi beneficium, nisi si quid incidisset, quare 1 XXXV
non deberem dare. Quid enim, si, quod illi pollicitus sum, patria sibi dare iusserit? si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi in matrimonium filiam; postea peregrinus adparuisti; non est mihi cum externo conu-
bium; eadem res me defendit, quae vetat. Tunc fidem 2
fallam, tunc inconstantiae crimen audiam, si, cum eadem omnia sint, quae erant promittente me, non praestitero promissum; alioquin, quidquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi et me fide liberat. Promisi advocationem: postea adparuit per illam causam praeiudicium in patrem meum quaeri; promisi me peregre exiturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur; in rem praesentem venturus fui: sed aeger filius, sed
puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem, quae 3
fuerunt, cum promitterem, ut promittentis fidem teneas; quae autem maior fieri mutatio potest, quam si te malum virum et ingratum conperi? Quod tamquam digno dabam, indigno negabo et irascendi quoque causam habebo deceptus.

Inspiciam tamen et, quantum sit, de quo agitur; 1 XXXVI
dabit mihi consilium promissae rei modus. Si exiguum est, dabo, non quia dignus es, sed quia promisi, nec tamquam munus dabo, sed verba mea redimam et aurem mihi pervellam. Damno castigabo promittentis temeritatem: 'Ecce, ut doleat tibi, ut postea consideratius lo-
quaris!' Quod dicere solemus, linguarium dabo. Si maius 2

1 expendit *om.* O *suppl.* N^3 (?), *vd. Buck p. 16; 65* 3 si *om.* P quod N^1RP 5 patriam O *praeter* G *qui* contra patriam, *corr.* V p. me *Gertz; malim* in patriam 7 fil. in matr. GP 9 res] lex *Mrt.* 10 omn. eadem GP 11 promitte N^1 16 exiturum N una (unam G) exit. N^2O 17 sed puerp. *Mrt.* et p. O 19 teneat R^1 22 habeo R^1 25 motus N^1 30 malus O *corr.* N^2

erit, non conmittam, quemadmodum Maecenas ait, ut sestertio centies obiurgatus sim. Inter se enim utrumque conparabo: est aliquid in eo, quod promiseris, perseverare; est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des; hoc tamen quantum est? si leve, coniveamus, si vero magno mihi aut detrimento aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negaverim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti pro-
3 missi mei verba taxentur. Non tantum, quod temere promisi, retinebo, sed, quod non recte dedi, repetam; demens est, qui fidem praestat errori.

XXXVII 1 Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus utilem expertus operam subinde ex praeda aliquid illi virtutis causa donaverat et hominem venalis animae crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est; quod ut nuntiatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, adfectum semianimemque recreavit, diebus triginta sua inpensa curavit, refecit, viatico instruxit subinde dicentem: 'Gratiam tibi referam, videre tantum mihi inperatorem meum contingat.'
2 Narravit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit et protinus petit, ut sibi cuiusdam praedia donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, a quo receptus erat, a quo sanatus. Multa interim reges in bello praesertim opertis oculis donant. 'Non sufficit homo iustus tot armatis cupiditatibus, non potest quisquam eodem tem-

1 *Maecenatis fragm. 28 Lunderstedt*

1 ut . . enim *om.* R^1 2 obiurgandus *Mrt.* se **N** esse **O** 4 indigno **V** inde **O** 5 conibeamus N^2**R** cohibeamus **P** 6 robori N^1 7 excausare N^1 8 quantum **RGP** quantum; pr. *Mg.* 14 al. inde illi **O** inde *del. in* **N** 17 quoi *Gertz, sed vd. p. 113, 8* 18 recolligit N^1 19 trantulit N^1 ad sectum **G** 20 trigenta **N** 22 imp̄. (*sic*) **O** 24 petit **N** petiit N^2**O** 25 quidem **O** *corr. Mrt.* 27 apertis **RGM** iustus N^3**GP** iusto **NR** iustus unus *cod. Pinc.*

pore et bonum virum et bonum ducem agere. Quomodo
tot milia hominum insatiabilia satiabuntur? Quid habe-
bunt, si suum quisque habuerit?' Haec Philippus sibi 3
dixit, cum illum induci in bona, quae petebat, iussit.
Expulsus bonis suis ille non ut rusticus iniuriam taci-
tus tulit contentus, quod non et ipse donatus esset, sed
Philippo epistulam strictam ac liberam scripsit; qua
accepta ita exarsit, ut statim Pausaniae mandaret, bona
priori domino restitueret, ceterum inprobissimo militi,
ingratissimo hospiti, avidissimo naufrago stigmata in-
scriberet ingratum hominem testantia. Dignus quidem 4
fuit, cui non inscriberentur illae litterae, sed insculpe-
rentur, qui hospitem suum nudo et naufrago similem in
id, *in* quo iacuerat ipse, litus expulerat; sed videbimus, 5
quis modus poenae servandus fuerit: auferendum utique
fuit, quod summo scelere invaserat. Quis autem poena
eius moveretur? id conmiserat, propter quod nemo mi-
sereri misericors posset.

Dabit tibi Philippus, quia promisit, etiam si non 1 XXXVIII
debet, etiam si iniuriam facturus est, etiam si scelus fac-
turus est, etiam si uno facto praeclusurus est naufragis
litora? Non est levitas a cognito et damnato errore dis-
cedere, et ingenue fatendum est: 'Aliud putavi, deceptus
sum.' Haec vero superbae stultitiae perseverantia est:
'Quod semel dixi, qualecumque est, fixum ratumque sit.'
Non est turpe cum re mutare consilium. Age, si Phi- 2
lippus possessorem illum eorum litorum reliquisset, quae
naufragio ceperat, non omnibus miseris aqua et igni in-
terdixerat? 'Potius' inquit 'intra fines regni mei tu lit-

4 petiebat **G** 7 destrictam *Mg.* liberam **N**[3] liberauit (liu. **N**) **NRP** libera uoce **G** qu///a (*sub ras.* i) **NR** 8 *nolo* ⟨rex⟩ exarsit 9 /// /// cȩterum (*sub ras.* et) **N** 12 inscriberetur **N**[1] 13 nudum *Gertz p. 229* 14 in quo ω quod **N** quo **N**[2]**O** 17 id **N** qui id **N**[2]**R**[2]**GP** quid **R** per quod **G** pro quod **R** pro quo **P** 20 etiam si sc. f. est *om.* **N** *add. pr. corr.* 21 praeclusus **N**[1] 22 a] ad **N**[1] 25 sit *om.* **N**[1] qualecumque sit ratum situmque (uel fixum *ss.*) sit **S** 29 potius **N** potius est **N**[2]**O** te . . circumferre ω et litt. . . circumferri ostende **O** *corr. Gertz*

teras istas oculis inscribendas durissima fronte circumfer.
I, ostende, quam sacra res sit mensa hospitalis; praebe
in facie tua legendum istuc decretum, quo cavetur, ne
miseros tecto iuvare capital sit. Magis ista constitutio
sic rata erit, quam si illam in aes incidissem.'

XXXIX 1 'Quare ergo' inquit 'Zeno vester, cum quingentos
denarios cuidam mutuos promisisset et ipse illum parum
idoneum conperisset, amicis suadentibus, ne daret, per-
2 severavit credere, quia promiserat?' Primum alia condicio
est in credito, alia in beneficio. Pecuniae etiam male cre-
ditae exactio est; et adpellare debitorem ad diem possum
et, si foro cesserit, portionem feram; beneficium et totum
perit et statim. Praeterea hoc mali viri est, illud mali
patris familiae. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset
summa, credere perseverasset. Quingenti denarii sunt:
illud quod dici solet, 'in morbo consumat'; fuit tanti
3 non revocare promissum suum. Ad cenam, quia pro-
misi, ibo, etiam si frigus erit; non quidem, si nives ca-
dent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non
concoxerim; sed non, si febricitavero. Sponsum descen-
dam, quia promisi; sed non, si spondere me *in* incertum
4 iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita ex-
ceptio: si potero, si debebo, si haec ita erunt. Effice, ut
idem status sit, cum exigis, qui fuit, cum promitterem:
destituere levitas erit. Si aliquid intervenit novi, quid
miraris, cum condicio promittentis mutata sit, mutatum
esse consilium? eadem mihi omnia praesta, et idem sum.
Vadimonium promittimus, tamen deserti non in omnes
datur actio: deserentem vis maior excusat.

---

1 foculis *Lps.* aculeis *Gertz* acubus *Skutsch* ingerendas *Hermes* 3 istud **P** 4 capitis **G** capitalis **P** uel capitale **N**[3] 5 sacrata **G** 7 ·X· cuidam (·X· cui *in ras.*) **N** 11 exauctio **P** 13 illi mali **N**[1] 15 ·X· **N** 20 con|codixerim (di *in ras.*) **N** sed si non f. **G** 21 in *add. Erasmus* 22 iubebit **G** 23 debeo **G**[1] 24 quo (*pro* quom) ex. **N**[1] qum **R** si fuit **N**[1] promitteres **G** 28 promittit mihi t. deserit. Non omnis **G** deserit **O** *corr. Gronov* deseritur ς

Idem etiam *in* illa quaestione responsum existima, an 1 XL
omni modo referenda sit gratia, et an beneficium utique
reddendum sit. Animum praestare gratum debeo, cete-
rum aliquando me referre gratiam non patitur mea in-
felicitas, aliquando felicitas eius, cui debeo. Quid enim 2
regi, quid pauper diviti reddam, utique cum quidam re-
cipere beneficium iniuriam iudicent et beneficia subinde
aliis beneficiis onerent? quid amplius in horum persona
possum quam velle? Nec enim ideo beneficium novum
reicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam
libenter, quam dabitur, et praebebo me amico meo exer-
cendae bonitatis suae capacem materiam; qui nova acci-
pere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam: 3
quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi
deest aut facultas. Ille praestitit mihi, nempe cum occa-
sionem haberet, cum facultatem; utrum bonus vir est
an malus? apud bonum virum bonam causam habeo,
apud malum non ago. Ne illud quidem existimo facien- 4
dum, ut referre gratiam etiam invitis his, quibus refer-
tur, properemus et instemus recedentibus; non est re-
ferre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere.
Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, sub-
inde aliud intempestive remittunt et nihil se debere te-
stantur; reiciendi genus est protinus aliud invicem
mittere et munus munere expungere. Aliquando et non 5
reddam beneficium, cum possim: quando? si plus mihi
detracturus ero quam illi conlaturus, si ille non erit
sensurus ullam accessionem recepto eo, quo reddito mihi
multum abscessurum erit. Qui festinat utique reddere,

1 in ς *om.* O   2 utile O *corr.* ω   3 *et* 10 debebo S
5 eĩ cui NR   6 regi pauper quid G r. quid pauperi (*unde* principi *Pinc.*) q O regi q. diuiti q. paperi S *corr. Mrt.*
8 honerent N[1] onorent G   10 tam libere G   14 sic aut G
15 de///est (*sub ras.* s) N   18 Nec GS   quidem *om.* S
estimo S   22 aliquid (-quit P) O *corr.* ς   alii subinde S
23 nihil sebere N[1]   24 genus NG dignus RP sigñ. *ss.* P[3] signum *Vinc. Bell. Sp. H. VIII 108*   25 expugnare G
26 si *om.* S   28 illam acc. S   mi N[1]   29 erat GP

non habet animum grati hominis, sed debitoris; et, ut breviter, qui nimis cupit solvere, invitus debet; qui invitus debet, ingratus est.

LIBER V

I 1 In prioribus libris videbar consummasse propositum,
cum tractassem, quemadmodum dandum esset beneficium,
quemadmodum accipiendum. Hi enim sunt huius officii
fines; quidquid ultra moror, non servio materiae, sed
indulgeo, quae, quo ducit, sequenda est, non quo invitat;
subinde enim nascetur, quo lacessat aliqua dulcedine
animum, magis non supervacuum quam necessarium.
2 Verum, quia ita vis, perseveremus peractis, quae rem
continebant, scrutari etiam ea, quae, si vis verum, co-
nexa sunt, non cohaerentia; quae quisquis diligenter
inspicit, nec facit operae pretium nec tamen perdit ope-
3 ram. Tibi autem, homini natura optimo et ad beneficia
propenso, Liberalis Aebuti, nulla eorum laudatio satis
facit. Neminem umquam vidi tam benignum etiam le-
vissimorum officiorum aestimatorem; iam bonitas tua
eo usque prolapsa est, ut tibi dari putes beneficium,
quod ulli datur; paratus es, ne quem beneficii paeniteat,
4 pro ingratis dependere. Ipse usque eo abes ab omni
iactatione, usque eo statim vis exonerare, quos obligas,
ut, quidquid in aliquem confers, velis videri non prae-
stare, sed reddere, ideoque plenius ad te sic data rever-
tentur; nam fere secuntur beneficia non reposcentem et
ut gloria fugientes magis sequitur, ita fructus benefi-
ciorum gratius respondet, per quos esse etiam ingratis

1 ut br. dicam **S** 2 qui minus **GP** qui nimis cito **S** L·B·ANNEI SENECAE·INSTITVTIONIS·ORATORIĘ LIB̃·IIII·EXPLICIT INCIPIT·LIBER·V·FELICITER **N** 7 hii **O** 9 non quod **N**[1] 10 quod lac. **G** 13 scrutaturi **GP** conexum non coh. **RGP** 16 naturam **N**[1] 18 ///umquam uidi am **N**[1] 22 rependere *Gertz* eo usque **G** habes **N**[1]**R**[1] 23 usque /// /// eo (*sub ras. ad ut vid.*) **N** 27 magis magis seq. **P** 28 gr. ⟨iis⟩ *Gertz, sed vd. Stangl Pseudoasc. 131 Baehrens 326* respondit **O** -det illis **V** etiam esse **GP** ingratos ς gratos **V**

licet. Per te vero non est mora, quominus beneficia, 5
qui acceperunt, ultro repetant, nec recusabis conferre
alia et subpressis dissimulatisque plura ac maiora ad-
icere: propositum optimi viri et ingentis animi tam diu
ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te ista ratio
decipiet; succumbunt vitia virtutibus, si illa non cito
odisse properaveris.

Illud utique unice tibi placet velut magnifice dictum 1 II
turpe esse beneficiis vinci. Quod an sit verum, non in-
merito quaeri solet, longeque aliud est, quam mente
concipis; numquam enim in rerum honestarum certa-
mine superari turpe est, dummodo arma non proicias et
victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum pro- 2
positum easdem adferunt vires, easdem facultates, ean-
dem fortunam, quae optimorum quoque consiliorum dum-
taxat exitus temperat; voluntas ipsa rectum petens lau-
danda est, etiam si illam alius gradu velociori antecessit:
non ut in certaminibus ad spectaculum editis meliorem
palma declarat, quamquam in illis quoque saepe dete-
riorem praetulit casus. Ubi de officio agitur, quod uter- 3
que a sua parte esse quam plenissimum cupit, si alter
plus potuit et ad manum habuit materiam sufficientem
animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit,
alter autem voluntate par est, etiam si minora, quam
accepit, reddidit aut omnia non reddidit, sed vult red-
dere et toto in hoc intentus est animo, non magis victus
est, quam qui in armis moritur, quem occidere facilius
hostis potuit quam avertere. Quod turpe existimas, id 4
accidere viro bono non potest, ut vincatur. Numquam
enim succumbet, numquam renuntiabit; ad ultimum us-

---

1 moram N[1] 3 et in *raso* in R 5 gratum GP[3] iratum O 6 succumbent *Gertz* non cito V concito O 7 prosperaueris N[1] 8 itaque *Gertz* 9 esse N[2] esset NR est GP quo damsit (-set N) NR quod amisit GP 17 gratu (*saepe*) N[1] gradū G[1] 19 palmam O *recte* V quamque P 21 aliter N 25 omnino ς *sed vd. Glotta V 85* 26 ex toto NR et ex t. GP 28 aduertere N[1] 30 enim] e N[1] renuntiauit N[1]

que vitae diem stabit paratus et in hac statione morietur magna se accepisse prae se ferens, paria voluisse.

III 1 Lacedaemonii vetant suos pancratio aut caestu decernere, ubi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor cretam prior contigit: velocitate illum, non animo antecessit; luctator ter abiectus perdidit palmam, non tradidit. Cum invictos esse Lacedaemonii cives suos magno aestimarent, ab iis certaminibus removerunt, in quibus victorem facit non iudex nec per se ipse exitus, sed vox
2 cedentis et tradere iubentis. Hoc, quod illi in suis civibus custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus praestat, ne umquam vincantur, quoniam quidem etiam inter superantia animus invictus est. Ideo nemo trecentos Fabios victos dicit, sed occisos; et Regulus captus est a Poenis, non victus, et quisquis alius saevientis fortunae vi ac
3 pondere obpressus non submittit animum. In beneficiis idem est: plura aliquis accepit, maiora, frequentiora; non tamen victus est. Beneficia fortasse beneficiis victa sunt, si inter se data et accepta conputes; si dantem et accipientem conparaveris, quorum animi et per se aestimandi sunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, ut, etiam cum alter multis volneribus confossus est, alter leviter quidem saucius, pares exisse dicantur, quamvis alter videatur inferior.

IV 1 Ergo nemo vinci potest beneficiis, si scit debere, si vult referre: si quidem rebus non potest, animo aequat. Hic quam diu in hoc permanet, quam diu tenet voluntatem gratum animum signis adprobandi, quid interest,

---

1 diem uitae **GP** 2 prae . . uoluisse *om.* **N** *add. pr. corr.* 3 pancratios **O** *corr.* ω 5 ille *Gertz* alium *Pinc.* aemulum *Kronenberg* 6 palmam n. tr. *om.* **N** *add. pr. corr.* (tradidet) 7 suos certaminibus magno **N** cert. *del. m. 1 et 2* 8 his **RPG**[2] hiis **G** 10 caedentis **NR** cadentis *Gertz* parcere *Mg.* iubetis **N**[1] ciu. suis **GP** 12 uincatur **RGP** 16 oppressus (u *ex* o) **N** 20 corum **N**[1] 21 parma **N**[1] 22 confussus **N**[1] 25 si *prius* **G** *om.* **O** deberi **N**[1] 26 si, quem *Lps.* 27 in homine *JMueller* 28 ignis **O** *recte* **V**

ab utra parte munuscula plura numerentur? Tu multa
dare potes, et ego tantum accipere possum; tecum stat
fortuna, mecum bona voluntas: tamen tam par tibi sum
quam multis armatissimis nudi aut leviter armati. Nemo 2
itaque beneficiis vincitur, quia tam gratus est quisque,
quam voluit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet
a praepotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiam referre non possis, a principibus dico, a regibus,
quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent
pauca admodum et inparia datis recepturi. Reges et 3
principes dixi, quibus tamen potest opera navari et quorum illa excellens potentia per minorum consensum ministeriumque constat. At sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix ullis humanis desideriis continguntur; quibus nihil potest praestare ipsa fortuna.
Necesse est a Socrate beneficiis vincar, necesse est a
Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit calcatis regis opibus; o! ne ille tunc merito et 4
sibi et ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non
erat obfusa caligo, supra eum eminere visus est, infra
quem omnia iacebant; multo potentior, multo locupletior fuit omnia tunc possidente Alexandro; plus enim
erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset
dare. Non est turpe ab his vinci; neque enim minus V 1
fortis sum, si cum involnerabili me hoste conmittis, nec
ideo minus ignis urere potest, si in materiam incidit inviolabilem flammis, nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidusque et invictae adversus dura naturae dividendus est. Idem tibi de ho-

---

1 utraque **GP** 2 potest **N** et *om.* ς at ω 4 quam *super* et tam **N** militibus arm. *JMueller* 5 uincimur **N**[1] qui **P**[1] quam quisque **G** 10 greges **N**[1] 11 nouari **G** 12 amicorum **G** animorum **O** *corr. Lectius* 13 constant **N**[1] at *scripsi* et **N** *om.* **N**[2]**O** sed *Gertz* contra (?) **R**[1] 16 uincar ben. **GP** 18 regiis **GP** Nonne **V** *Btl.* 19 disp. **V** despiciendam **O** 23 quando ille nollet **S** 25 hostem **P** 26 ignis minus **GP** in/// /// /// (*sub ras.* ter) **R** 28 solidus inuict(a)e **GP** 29 adsus **N**[1]

mine grato respondeo: non turpiter vincitur beneficiis,
si ab his obligatus est, ad quos aut fortunae magnitudo
aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clusit.
2 A parentibus fere vincimur. Nam tam diu illos habe-
mus, quam diu iudicamus graves et quam diu beneficia
illorum non intellegimus; cum iam aetas aliquid pru-
dentiae collegit et adparere coepit propter illa ipsa eos
amari a nobis debere, propter quae non amabantur, ad-
monitiones, severitatem et inconsultae adulescentiae di-
ligentem custodiam, rapiuntur nobis; paucos usque ad
verum fructum a liberis percipiendum perduxit aetas,
3 ceteri filios onere senserunt. Non est tamen turpe vinci
beneficiis a parente; quidni non sit turpe, cum a nullo
sit? Quibusdam enim et pares et inpares sumus, pares
animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promit-
timus, inpares fortuna, quae si cui obstitit, quominus
referret gratiam, non ideo illi tamquam victo erube-
scendum est; non est turpe non consequi, dummodo se-
4 quaris. Saepe necesse est ante alia beneficia petamus,
quam priora reddidimus, nec ideo non petimus aut tur-
piter, quia non redditurі debebimus, quia non per nos
erit mora, quominus gratissimi simus, sed interveniet
aliquid extrinsecus, quod prohibeat: nos tamen nec vin-
cemur animo nec turpiter his rebus superabimur, quae
non sunt in nostra potestate.

VI 1 Alexander Macedonum rex gloriari solebat a nullo se
beneficiis victum. Non est, quod nimius animi Macedonas
et Graecos et Caras et Persas et nationes discriptas in
exercitum suspiciat, ne hoc sibi praestitisse regnum *a*

3 rediturus **N**[1] clausit **P** 5 grau. iud. **GP** 12 honore **G** 13 quid non **R**[1] 16 siqui **N** 17 uincto **N**[1] 20 non petemus *Mg.* 21 t. quasi *Mg.* non (*prius*)] n **N** *del. Gemoll* 22 grati *Mg.* sumus **N** sed] si *Gertz* 23 prohibebit **G** 24 superabitur **R**[1] 26 lex **N**[1] 27 quod (quo **G**) minus animis **O** *corr.* ω 28 carras **G** nationes ⟨omnes⟩ *Rossbach* descriptas in *Gronov* districtas sine **O** 29 exercitum **NR** -tu **GP** suspiciat **N**[2]**R** suscipiat **NGP** ne hoc **RGP** a *add.* ω *contradicit Bourgery*

Thraciae angulo porrectum usque ad litus incogniti maris
iudicet; eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Dio-
genes, a quo utique victus est. Quidni victus sit illo die,
quo homo super mensuram iam humanae superbiae tu-
mens vidit aliquem, cui nec dare quicquam posset nec
eripere? Archelaus rex Socratem rogavit, ut ad se ve- 2
niret; dixisse Socrates traditur nolle se ad eum venire,
a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non
posset. Primum in ipsius potestate erat non accipere;
deinde ipse dare beneficium prior incipiebat, veniebat
enim rogatus et id dabat, quod utique ille non erat So-
crati redditurus; etiamnunc Archelaus daturus erat aurum
et argentum recepturus contemptum auri et argenti: non
poterat referre Archelao Socrates gratias? Et quid tan- 3
tum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset ho-
minem vitae ac mortis peritum utriusque fines tenen-
tem? si regem in luce media errantem ad rerum naturam
admisisset usque eo eius ignarum, ut, quo die solis de-
fectio fuit, regiam cluderet et filium, quod in luctu ac
rebus adversis moris est, tonderet? Quantum fuisset 4
beneficium, si timentem e latebris suis extraxisset et
bonum animum habere iussisset dicens: 'Non est ista
solis defectio, sed duorum siderum coitus, cum luna hu-
miliore currens via infra ipsum solem orbem suum po-
suit et illum obiectu sui abscondit; quae modo partes
eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit, modo
plus tegit, si maiorem partem sui obiecit, modo excludit
totius adspectum, si recto libramento inter solem ter-
rasque media successit. Sed iam ista sidera hoc et illo 5
diducet velocitas sua; iam recipient diem terrae, et hic

---

1 trachie N[1] 2 re *om.* N *add. m. 1* 4 iam N *om.* RGP 7 creditur S 14 socrates (c *ex* g) grạtẹs gratias N socr. gratiam OS Ecquid *Gertz* 17 si legē in N[1] 19 clauderet P et pilum (capillum *Skutsch*) *Gertz* ⟨et se⟩ et f. *HJMueller* a rebus N[1] 21 timente me N[1] -tem et R 23 et duorum N[1] 25 obiectus uia absc. N[1] 26 exiguas suo tr. G transcursus N[1] 29 medias N[1] huc ω 30 diducet V deducet (et *ex* it N) O

ibit ordo per saecula dispositosque ac praedictos dies habet, quibus sol intercursu lunae vetetur omnes radios effundere. Paulum expecta; iam emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exolutus inpedimentis lucem suam
6 libere mittet.' Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum regnare vetuisset? parum scilicet magnum beneficium a Socrate accipiebat, si ullum dare Socrati potuisset. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vir facetus et cuius per figuras sermo procederet, derisor omnium, maxime potentium, maluit illi nasute negare quam contumaciter aut superbe; dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere, quae nollet, timuit, ne quid indignum Socrate accipere. Dicet aliquis: 'negasset,
7 si vellet.' Sed instigasset in se regem insolentem et omnia sua magno aestimari volentem. Nihil ad rem pertinet, utrum dare aliquid regi nolis an accipere a rege; in aequo utramque ponit repulsam, et superbo fastidiri acerbius est quam non timeri. Vis scire, quid vere voluerit? noluit ire ad voluntariam servitutem is, cuius libertatem civitas libera ferre non potuit.

VII 1 Satis, ut existimo, hanc partem tractavimus, an turpe esset beneficiis vinci. Quod qui quaerit, scit non solere homines sibi ipsos dare beneficium; manifestum enim
2 fuisset non esse turpe a se ipsum vinci. Atqui apud quosdam Stoicos et de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare, an debeat referre sibi gratiam. Quod ut videretur quaerendum, illa fecerunt: solemus

1 praeditos (perditos **G**) **O** *corr.* ω 3 infundere **R**[1] emergit **N**[1] 5 liber em. **N** ferre **RGP** 6 negare *Abaelard p. 592 M.* se ignorare *Gertz* docuisset ς uetuisset si illum regnare tuisset (si — tuisset *del. m. 2*) **N** 7 nullum **G** 8 pot. socr. **GP** 9 procedere **R** procedere solitus erat der. **GP** 11 et sup. **G** dixi **N**[1] beneficium **G** 14 socrate **G** socrati **O** accipere **N** a(c)ciperet **N**[2]**O** 15 uellet **NR** nollet **GP** se velle *Gertz* 16 uolente **N**[1] 19 timere **N**[1] noluerit ς 20 bis **N**[1] 22 hac **N**[1] 23 quicuerit **N**[1] 24 ben. dare **GP** 25 ipso **P** 28 quo ut **N**[1] quod nisi **S**

dicere: 'gratias mihi ago' et 'de nullo queri possum alio
quam de me' et 'ego mihi irascor' et 'ego a me poenas
exigam' et 'odi me', multa praeterea eiusmodi, per quae
unusquisque de se tamquam de altero loquitur. 'Si no- 3
cere' inquit 'mihi possum, quare non et beneficium mihi
dare possim? Praeterea quae, si in alium contulissem,
beneficia vocarentur, quare, si in me contuli, non sint?
quod, si ab altero accepissem, deberem, quare, si mihi
ipse dedi, non debeam? quare sim adversus me ingratus,
quod non minus turpe est quam in se sordidum esse et
in se durum ac saevum et sui neclegentem? Tam alieni 4
corporis leno male audit quam sui. Nempe reprenditur
adsentator et aliena subsequens verba, paratus ad falsa
laudator; non minus placens sibi et se suspiciens, ut ita
dicam, adsentator suus. Vitia non tantum, cum foris
peccant, invisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem 5
magis admiraberis, quam qui inperat sibi, quam qui se
habet in potestate? Gentes facilius est barbaras inpa-
tientesque arbitrii alieni regere, quam animum suum
continere et tradere sibi. Platon, inquit, agit Socrati
gratias, quod ab illo didicit; quare Socrates sibi non
agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait: "Quod tibi de-
erit, a te ipso mutuare"; quare donare mihi non possim,
si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus 6
consuetudo nos dividit; dicere solemus: "sine, loquar me-
cum" et "ego mihi aurem pervellam"; quae si vera sunt,
quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic et gratias
agere, quomodo obiurgare se, sic et laudare se, quomodo

---

22 *Cato ad Marcum fil. fr. 13 Jord.*

---

2 et *prius* S *om.* O poenes R 3 eiusmodi *super verbum eras. ss.* G 4 loqueretur S 6 possum S 8 quae si S accepisse RP 9 ipsi G sis S 11 aeuum N[1] 12 male ω mal NR mala GP reprehenditur GP 13 adsensator NR[1] 14 ut se N[1] suscipiens N[1]P[1] 15 adsensator tuus R[1] 16 spectant *Grut.* 19 al. arb. GP 22 Marcius cato S 23 non possum GPS 24 Innumerabiliora G 26 aures mihi S sunt et q. N et *del.* N[2] 28 se *alt. om.* G

damno sibi esse, sic et lucro potest. Iniuria et benefi-
cium contraria sunt; si de aliquo dicimus: "iniuriam sibi
fecit", poterimus dicere et: "beneficium sibi dedit".'
VIII 1 Natura prius est, ut quis debeat, deinde, ut gratiam
referat; debitor non est sine creditore, non magis quam
maritus sine uxore aut sine filio pater; aliquis dare debet,
ut aliquis accipiat. Non est dare nec accipere in dex-
2 teram manum ex sinistra transferre. Quomodo nemo se
portat, quamvis corpus suum moveat et transferat, quo-
modo nemo, quamvis pro se dixerit, adfuisse sibi dicitur
nec statuam sibi tamquam patrono suo ponit, quomodo
aeger, cum cura sua convaluit, mercedem a se non exi-
git, sic in omni negotio, etiam cum aliquid, *quod* prod-
esset sibi, fecerit, non tamen debebit referre gratiam
3 sibi, quia non habebit, cui referat. Ut concedam aliquem
dare sibi beneficium, dum dat, et recipit; ut concedam
aliquem a se accipere beneficium, dum accipit, reddit.
Domi, quod aiunt, versura fit et velut lusorium nomen
statim transit; neque enim alius dat quam accipit, sed
unus atque idem. Hoc verbum 'debere' non habet nisi
inter duos locum; quomodo ergo in uno consistet, qui
4 se obligando liberat? Ut in orbe ac pila nihil imum
est, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia
motu ordo mutatur et quae sequebantur praecedunt et

---

1 beneficū/// **G** 3 beneficium dedit. Sed nat. prius est ut **S** ben. s. d. natura sibi dedit natura prius est ut **O** *corr. cod. Pinc.* 4 qui **S** 5 refert **R**[1] 6 filia **NR** 7 aliquid **S** dextera manu **N**[1] 8 ex *Gertz* et **N** a **S** de **N**[2]**O** 11 tamquam **V** tantum (*om.* **N** *add. pr. corr.*) **O** q. si aeger **OS** si *del. Haase* 12 cum *om.* **S** 13 aliquis *Mg.* quod ς *om.* **OS** cum, alii quod pr , sibi *Gund.* prodesset **N** prodesse **N**[2]**OS** 14 debet **S** 15 ut . . . recipit *om.* **FG** 16 recipit **PS** recepit **NR** concedit **G**[1] 17 dum *om.* **NR** *fort.* ⟨et⟩ reddit 18 usura **S** lusorium (s *ex* x) **N** 19 dat *om.* **N**[1] quam accipit **S** quam qui acc. **GP** quam accipiat **NR** 20 habere non debet **S** 21 ergo non in **G** consistet **N** consistit **N**[2]**OS** 22 nihil imum e. n. summum *om.* **N**[1] 23 summum et **G** extremum est (est *eras.*) n. primum (pri *ex* sum) **N** 24 /// /// seq. (*sub ras.* ex?) **N**

quae occidebant oriuntur, omnia, quomodocumque ierunt, in idem revertuntur, ita in homine existima fieri; cum illum in multa mutaveris, unus est. Cecidit se: iniuriarum cum quo agat, non habet; adligavit et clusit: de vi non tenetur; beneficium sibi dedit: danti protinus red-
didit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia, quid- 5
quid illi avellitur, ad illam redit, nec perire quicquam potest, quod, quo excidat, non habet, sed eodem revolvitur, unde discedit. 'Quid simile' inquis 'hoc exemplum
habet huic propositae quaestioni?' Dicam. Puta te in- 6
gratum esse: non perit beneficium, habet illud, qui dedit; puta te recipere nolle; apud te est, antequam redditur. Non potes quicquam amittere, quia, quod detrahitur, nihilo minus tibi adquiritur. Intra te ipsum orbis agitur; accipiendo das, dando accipis.

'Beneficium' inquit 'sibi dare oportet; ergo et referre 1 IX
gratiam oportet.' Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia; nemo enim sibi beneficium dat, sed naturae suae paret, a qua ad caritatem sui conpositus est, unde summa illi cura est nocitura vitandi, profutura ad-
petendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat, nec 2
clemens, qui sibi ignoscit, nec misericors, qui malis suis tangitur; quod aliis praestare liberalitas est, clementia, misericordia, sibi praestare natura est. Beneficium res voluntaria est, at prodesse sibi necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est; quis umquam laudatus est, quod sibi ipse fuisset auxilio? quod se eripuisset latronibus? Nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium, nemo sibi donat, non magis quam
credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine 3

1 ierint GP erant uñ reu. S 2 estima S 4 clausit P 5 tene/// N^{1} 8 quia quo S 9 habet hoc ex. RGPS 10 praepositae S 11 peribit GPS illum N^{1} 13 potes/// N potest (N^{1})OS 14 Intra temet G 15 capiendo S das *om.* N^{1} 16 inquis S etiam ref. S 18 se nat. N^{1} 19 a quo acarit. N^{1} ad curialitatem conp. S 20 illi summa GP uitadi N^{1} adpetenti N^{1} 23 est clementia est N^{1} 27 laudandus S

intermissione dat, inire beneficiorum suorum non potest numerum; quando ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? quomodo enim discernere poteris, utrum det sibi beneficium an reddat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberavi me periculo: beneficium mihi dedi; iterum me peri-
4 culo libero: utrum do beneficium an reddo? Deinde, ut primum illud concedam dare nos nobis beneficium, quod sequitur, non concedam; nam etiam si damus, non debemus. Quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium me oportet, deinde debere, deinde referre; debendi locus non est, quia sine ulla mora recipimus. Dat nemo nisi alteri, debet nemo nisi alteri, reddit nemo nisi alteri; id intra unum non potest fieri, quod totiens duos exigit.

X 1 Beneficium est praestitisse aliquid utiliter; verbum autem 'praestitisse' ad alios spectat. Numquid non demens videbitur, qui aliquid sibi vendidisse se dicet? quia venditio alienatio est et rei suae iurisque in ea sui ad alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid a se dimittere est et id, quod tenueris, habendum alteri tradere; quod si est, beneficium nemo sibi dedit, quia nemo dat sibi; alioqui duo contraria in uno
2 coeunt, ut sit idem dare et accipere. Etiamnunc multum interest inter dare et accipere; quidni? cum ex diverso ista verba posita sint. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare et accipere. Paulo ante dicebam quaedam ad alios pertinere et sic esse formata, ut tota significatio illorum discedat a nobis: frater sum alterius, nemo est enim suus frater; par sum, sed alicui, quis

3 quo gratia N[1] det *Erasmus* dat (at *in ras.* N) O 4 poterit V 6 dedit N[1] periculum l. N[1] 7 utrum *om.* GP 8 non N[1] ben. nobis RGP 10 quare *om.* G recepimus N[1] 11 habere P[1] 14 toto sensu *Badstuebner* 17 sibi undededisse N *corr.* N[2] uend. sibi GP dicit G 18 ad N in O 20 demittere N 22 debit N[1] alioqui *Grut.* aliqui N aliquid N[2]O unum *Mrt.* 23 sit idem V ibidem G id idem O 24 cum GV tum O 25 sunt GP sibi *om.* N[1] sibi si q. V 28 eorum G sum sed alt. *cod. Pinc.*

enim par est sibi? Quod conparatur, sine altero non
intellegitur; quod iungitur, sine altero non est; sic et,
quod datur, sine altero non est, et beneficium sine altero
non est. Idem ipso vocabulo adparet, in quo hoc conti- 3
netur, 'bene fecisse'; nemo autem sibi bene facit, non
magis quam sibi favet, quam suarum partium est. Diu-
tius hoc et pluribus exemplis licet prosequi: quidni? 4
cum inter ea sit habendum beneficium, quae secundam
personam desiderant. quaedam, cum sint honesta, pul-
cherrima, summae virtutis, nisi in altero non habent
locum. Laudatur et inter maxima humani generis bona
fides colitur; num quis ergo dicitur sibi fidem prae-
stitisse?

Venio nunc ad ultimam partem. Qui gratiam refert, 1 XI
aliquid debet inpendere, sicut, qui solvit, pecuniam; ni-
hil autem inpendit, qui gratiam sibi refert, non magis
quam consequitur, qui beneficium a se accepit. Bene-
ficium et gratiae relatio ultro citro ire debent; intra
unum hominem non est vicissitudo. Qui gratiam refert,
invicem prodest ei, a quo consecutus est aliquid; qui
sibi gratiam refert, cui prodest? sibi: et quis non alio
loco relationem gratiae, alio beneficium cogitat? Qui
gratiam refert sibi, *sibi* prodest: et quis umquam in-
gratus hoc noluit facere? immo quis non ingratus fuit,
ut hoc faceret? 'Si gratias' inquit 'nobis agere debemus, 2
et gratiam referre debemus; dicimus autem: "Ago gra-
tias mihi, quod illam uxorem nolui ducere" et "quod
cum illo non contraxi societatem".' Cum hoc dicimus,
laudamus nos et, ut factum nostrum conprobemus, gra-

---

3 quo datur N[1] 4 Id ex ipso *Mrt.* ipse R[1] 6 diutius ē hoc N ē *del.* N[2] 7 exempli N[1] quidni *cod. Pinc. et* V (Quid ni cum) quid (Qui P) O *del. Skutsch* 9 desiderent G[1] quae eadem *Stangl* 10 sine altero ς nisi cum altero ω 12 sibi fides pr. R[1] 14 alteram *Lps.* 15 qui *om.* N[1] 17 accipit F 18 citroque GP 19 est] esse R 21 *et* 23 ecquis *Wsg.* 23 sibi *hic add. Haase* 25 gratiam G[1] 27 ducere nolui V nolui d. O 28 contradixi N[1] hec V 29 et *om.* N[1] conprobamus N[1]

3 tias agentium verbis abutimur. Beneficium est, quod
potest, cum datum est, et non reddi; qui sibi beneficium
dat, non potest non recipere, quod dedit; ergo non est
beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio red-
4 ditur; * In beneficio et hoc est probabile, hoc suspicien-
dum, quod aliquis, ut alteri prodesset, utilitatis interim
suae oblitus est, quod alteri dedit ablaturus sibi; hoc
5 non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare so-
cialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat; sibi
dare non est socialis res, neminem conciliat, neminem
obligat, neminem in spem inducit, ut dicat: 'Hic homo
6 colendus est; illi beneficium dedit, dabit et mihi.' Bene-
ficium est, quod quis non sua causa dat, sed eius, cui
dat; is autem, qui sibi beneficium dat, sua causa dat;
non est ergo beneficium.

XII 1 Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, men-
titus; dicis me abesse ab eo, qui operae pretium facit,
immo totam operam bona fide perdere. Expecta, et iam
hoc verius dices, simul te ad has latebras perduxero, ex
quibus cum evaseris, nihil amplius eris adsecutus, quam
ut eas difficultates effugeris, in quas licuit non descen-
2 dere. Quid enim boni est nodos operose solvere, quos
ipse, ut solveres, feceris? Sed quemadmodum quaedam
in oblectamentum ac iocum sic inligantur, ut eorum so-
lutio inperito difficilis sit, quae illi, qui inplicuit, sine
ullo negotio paret, quia conmissuras eorum et moras

---

1 abutimur (m *ex* t) **N** 2 et reddi et non r. **V** 4 beneneficium **N**[1] 5 *hiatum indicavit Haupt* beneficium **R** et *om.* **GP** hoc susp. **NR** et susp. **GP** 6 aliquisui alteri **N**[1] prodesse **N**[1] 7 alteri dedit alteri **N** 8 sibitdat ben. sibi (*del. m. 2*) dare **N** 10 neminem oblicat *om.* **N** *add.* **N**[2] 11 ducit (in *ss.*) **N** 12 dedi **P** et dabit **N**[1] 14 is *om.* **N**[1] his **S** suam causam **N**[1] sua *om.* **S** 18 in me totam **G** bonam **N**[1] 19 simul **NR** si **GP** 20 amplius egeris **G** 21 effugeres **NR** effugias **GP** *corr. Grut.* 22 qui **N**[1] 23 solueris **N**[1] 25 defficile **N**[1] illi que **R**[1] explicuit **O** *corr.* ς ea plicuit *Gertz* 26 paret *et* patet ς spirat **O** ille . . separat ω aspirat *Rossbach; an* se aperit?

novit, nihilo minus illa habent aliquam voluptatem (temp-
tant enim acumen animorum et intentionem excitant),
ita haec, quae videntur callida et insidiosa, securitatem
ac segnitiam ingeniis auferunt, quibus modo campus, in
quo vagentur, sternendus est, modo creperi aliquid et
confragosi obiciendum, per quod erepant et sollicite ve-
stigium faciant.

Dicitur nemo ingratus esse; id sic colligitur: 'Bene- 3
ficium est, quod prodest; prodesse autem nemo homini
malo potest, ut dicitis Stoici; ergo beneficium non ac-
cipit malus, * ingratus est. Etiamnunc beneficium ho-
nesta et probabilis res est; apud malum nulli honestae
rei aut probabili locus est, ergo nec beneficio; quod si
accipere non potest, ne reddere quidem debet, et ideo
non fit ingratus. Etiamnunc, ut dicitis, bonus vir omnia 4
recte facit; si omnia recte facit, ingratus esse non potest.
Malo viro beneficium nemo dare potest. Bonus beneficium
reddit, malus non accipit; quod si est, nec bonus quisquam
ingratus est nec malus. Ita ingratus in rerum natura est
nemo, et hoc inane.' Unum est apud nos bonum, honestum. 5
Id pervenire ad malum non potest; desinet enim malus
esse, si ad illum virtus intraverit; quam diu autem malus
est, nemo illi dare beneficium potest, quia mala bonaque
dissentiunt nec in unum eunt. Ideo nemo illi prodest,
quia, quidquid ad illum pervenit, id pravo usu corrum-

4 ac s. *om.* N[1] segnitiem GP 5 crebri O *corr. Lps.* scabri *Pinc.* 6 repant P 8 id si RGP 9 nemo mini N[1] 10 accepit N[1] 11 *lacunam statuit Haase, cf. Vinc. Bell. Sp. H. V 29 Sp. D. IV 49* dicitis, Stoici, (dictum St. est *Sp. D.*) quod nemo malo homini prodesse potest, beneficium (Ben. est, quod prodest, ergo beneficium *add. Sp. D.*) non accipit malus, sed si malus non accipit beneficium (sed . . . ben. *om. Sp. D.*), ergo ingratus non est. Item bonus vir *etc.* 12 et (*ex* ut) probauilis N apud V aliud O 13 ergo aut beneficio (-io *ex* -ium N) nec (c *in ras.* N) beneficio O *recte* V 14 nec O 17 malus G[1] malo . . . potest *om.* ω 18 accepit N[1] quid R[1] 20 nemo . . . inane *om.* N *add. pr. corr.* inane . . . peruenire *om.* R[1] inane ⟨nomen⟩ *Erasmus* 21 enim malum R[1] 24 prodest quamquid ad illud N[1]

6 pitur. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus et col-
ligens bilem, quoscumque accepit cibos, mutat et omne
alimentum in causam doloris trahit, ita animus scaevus,
quidquid illi conmiseris, id onus suum et perniciem et
occasionem miseriae facit. Felicissimis itaque opulentis-
simisque plurimum aestus subest minusque se inveniunt,
quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur.
7 Ergo nihil potest ad malos pervenire, quod prosit, immo
nihil, quod non noceat; quaecumque enim illis contige-
runt, in naturam suam vertunt et extra speciosa profu-
turaque, si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo
nec beneficium dare possunt, quoniam nemo potest, quod
non habet, dare; hic bene faciendi voluntate caret.

XIII 1 Sed quamvis haec ita sint, accipere etiam malus ta-
men quaedam potest, quae beneficiis similia sint, quibus
non redditis ingratus erit. Sunt animi bona, sunt cor-
poris, sunt fortunae; illa animi bona a stulto ac malo
submoventur; ad haec admittitur, quae et accipere potest
et debet reddere, et, si non reddit, ingratus est. Nec hoc
ex nostra tantum constitutione; Peripatetici quoque, qui
felicitatis humanae longe lateque terminos ponunt, aiunt
minuta beneficia perventura ad malos; haec qui non red-
2 dit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet,
quae non sunt animum factura meliorem; commoda ta-
men illa esse et expetenda non negamus. Haec et viro
bono dare malus potest et accipere a bono, ut pecuniam
et vestem et honores et vitam; quae si non reddit, in

---

2 mutatat **N**[1] mittat **R**[1] mittit **GP** 3 scaevus *Juretus* aecus **NR** c(a)ecus **GP** 5 miseri **N**[1] felicissimus **G** opulentissimusque **G**[1] 6 sedem inv. *Koch, sed cfr. Thomas Philol. Suppl. VIII 207 adn. 161* 7 qua (fluctuarent) **V** quam **O** 10 proturaque **N**[1] 11 si meliori **G** similiora (si meliora **P**) **O** si melioribus ς 12 dare non p. (non *exp. m. 2*) **N** 13 hinc *Pinc.* sic (*Lps.*) . . . voluptate carent *Gertz* 14 acc. tamen malus q. **GP** 16 corp. sunt anime sunt f. **F** 18 amittitur **G** 23 utique *Gertz* 24 commodo **G** 25 expetenda (t *in ras.* **G**) **GP** expectanda **NR** etauiro (a *del.*) **N** 26 pec. uestem honores et **GP** 27 reddet ω

ingrati nomen incidet. 'At quomodo ingratum vocas eo 3
non reddito, quod negas esse beneficium?' Quaedam,
etiam si vera non sunt, propter similitudinem eodem
vocabulo conprehensa sunt: sic pyxidem et argenteam
et auream dicimus; sic inlitteratum non ex toto rudem,
sed ad litteras altiores non perductum; sic, qui male
vestitum et pannosum vidit, nudum vidisse se dicit.
Beneficia ista non sunt, habent tamen beneficii speciem.
'Quomodo ista sunt tamquam beneficia, sic et ille tam- 4
quam ingratus est, non ingratus.' Falsum est, quia illa
beneficia et qui dat adpellat et qui accipit; ita, qui veri
beneficii speciem fefellit, tam ingratus est quam vene-
ficus, qui soporem, cum venenum esse crederet, miscuit.

Cleanthes vehementius agit. 'Licet' inquit 'beneficium 1 XIV
non sit, quod accepit, ipse tamen ingratus est, quia non
fuit redditurus, etiam si accepisset.' Sic latro est etiam 2
antequam manus inquinet, quia ad occidendum iam ar-
matus est et habet spoliandi atque interficiendi volun-
tatem; exercetur et aperitur opere nequitia, non incipit.
Sacrilegi dant poenas, quamvis nemo usque ad deos ma-
nus porrigat. 'Quomodo' inquit 'adversus malum in- 3
gratus est quisquam, cum *a* malo dari beneficium non
possit?' Ea scilicet ratione, quia ipsum, quod accepit,
beneficium non erat, sed vocabatur; *qui* accipiet ab illo
aliquid ex his, quae apud inperitos sunt, quorum et

14 *Cleanthes fr. 97 Pearson, I 580 Arnim*

1 accidet R[1] incidit V commodo N[1] 4 comprensa G[1] 7 se uidisse GP ducit R[1] 11 itaque R[1] 12 specie ω fepellit N[1] beneficius N[1] ueneficiis GP 17 antequamnus N[1] qui ad ς 19 aperitur G aperietur O 20 ad eos P 21 porrigit F ingr. est quisquam ingratus est cum O *recte* V 22 a malo dari *Haupt* male (malo GPV) dare (dari V) OV *unde* malus *Feldmann* ille *Gertz* 23 ratione (ratio *om. add. pr. corr.*) N qua GP ipsum . . . uocabatur *in* O *post* incipit (*v.* 19) *scripta huc transp. addito* qui *Gertz, del. Feldmann* 24 acciperet G 25 aliquid V ait quid (Quit? GP) O ⟨in pretio⟩ sunt *Mg.* et *Feldmann* si O *del. Haase, ante* accipiet *pos. Hermes* saepe *Gertz* scilicet *HJ Mueller*

malis copia est, ipse quoque in simili materia gratus
esse debebit et illa, qualiacumque sunt, cum pro bonis
4 acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur
et qui aureos debet et qui corium forma publica per-
cussum, quale apud Lacedaemonios fuit, quod usum nu-
meratae pecuniae praestat. Quo genere obligatus es, hoc
5 fidem exolve. Quid sint beneficia, an et in hanc sordi-
dam humilemque materiam deduci magnitudo nominis
clari debeat, ad vos non pertinet; in alios quaeritur ve-
rum: vos ad speciem veri conponite animum et, dum
honestum discitis, quidquid est, in quo nomen honesti
iactatur, id colite.

XV 1 'Quomodo' inquit 'nemo per vos ingratus est, sic rur-
sus omnes ingrati sunt.' Nam, ut dicimus, omnes stulti
mali sunt; qui unum autem habet vitium, omnia habet;
omnes autem stulti et mali sunt: omnes ergo ingrati
2 sunt. Quid ergo? non sunt? non undique humano generi
convicium fit? non publica querella est perisse beneficia
et paucissimos esse, qui de bene merentibus non invicem
pessime mereantur? Nec est, quod hanc nostram tantum
murmurationem putes pro pessimo pravoque numeran-
3 tium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce ne-
scio qui non ex philosophorum domo clamat, ex medio
conventu populos gentesque damnatura vox mittitur:

'Non hospes ab hospite tutus,
non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est;
inminet exitio vir coniugis, illa mariti.'

---

25 *Ov. met. I 144*

---

3 acciperit **NR** 7 sit **N**[1] 9 non *om.* **R**[1] pert., sed alios. Verum uos **V** ⟨nec⟩ in *Gertz* inter philosophos *Niemeyer* uerbum *rasa* b **N** 11 discitis **GP** discite **NR** in quo *Mg.* id quo (quod **V**) **OV** 12 colitur **G**[1] 14 sunt. Nam ut dicitis . . ingrati sunt.' *Mrt.* 15 autem unum **GP** 18 cum uicium **P** ben. perisse **GP** 21 paruoque **N**[1] 22 nescio quis **V** 24 conuento **N**[1] 25 ab] non **R**

Hoc iam amplius est: beneficia in scelus versa sunt, et 4
sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fun-
dendus est; gladio ac venenis beneficia sequimur. Ipsi
patriae manus adferre et fascibus illam suis premere po-
tentia ac dignitas est; humili se ac depresso loco putat
stare, quisquis non supra rem publicam stetit; accepti
ab illa exercitus in ipsam convertuntur, et inperatoria
contio est: 'Pugnate contra coniuges, pugnate contra 5
liberos! aras, focos, penates armis incessite!' Qui ne
triumphaturi quidem inire urbem iniussu senatus debe-
retis quibusque victorem exercitum reducentibus curia
extra muros praeberetur, nunc civibus caesis perfusi
cruore cognato urbem subrectis intrate vexillis. Obmu- 6
tescat inter militaria signa libertas, et ille victor paca-
torque gentium populus remotis procul bellis, omni ter-
rore conpresso, intra muros obsessus aquilas suas horreat.

Ingratus est Coriolanus, sero et post sceleris paeni- 1 XVI
tentiam pius: posuit arma, sed in medio parricidio po-
suit. Ingratus Catilina: parum est illi capere patriam,
nisi verterit, nisi Allobrogum in illam cohortes inmiserit
et trans Alpes accitus hostis vetera et ingenita odia sa-
tiaverit ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Ro-
manos persolverit. Ingratus C. Marius ad consulatus a 2
caliga perductus, qui nisi Cimbricis caedibus Romana
funera aequaverit, nisi civilis exitii et trucidationis non
tantum dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum
mutatam ac repositam in priorem locum fortunam suam

---

1 uersata N^1 2 sanguine N^1 3 uenis N^1 4 adferri (aff.) O *corr.* ω et ferro et fasc. F potentiam N^1 6 r. p. GP rem p̈. R rem .p. stetit *ex* rem prestetit N^2 9 nec G 10 inere N intrare N^2O iussu *Mrt.* sena N^1 13 intrare R intratis *Gertz* 15 omnis N^1 18 prius posuit P 20 uerteret N euerteret N^2RP euerterit G immiseris et tras N^1 21 accitus (it *in ras.*, us *ex* sis) hostibus G 22 bus (tis *ss.*) R romanos persoluerit N -ani (-nis R) persoluerint N^2O 23 ḡ. RG G. P consulatum GP 24 Romana *Mrt.* omnia O 25 exilii GP 26 partim multā tā *om.* G *add. m. 1* 27 multa tam O *recte* V

3 sentiet. Ingratus L. Sulla, qui patriam durioribus reme-
diis, quam pericula erant, sanavit, qui, cum a Praenestina
arce usque ad Collinam portam per sanguinem humanum
incessisset, alia edidit in urbe proelia, alias caedes: le-
giones duas, quod crudele est, post victoriam, quod ne-
fas, post fidem in angulo congestas contrucidavit et
proscriptionem conmentus est, di magni, ut, qui civem
Romanum occidisset, inpunitatem, pecuniam, tantum non
4 civicam acciperet! Ingratus Cn. Pompeius, qui pro tribus
consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus,
quos ex maxima parte inmaturus invaserat, hanc gra-
tiam rei publicae reddidit, ut in possessionem eius alios
quoque induceret quasi potentiae suae detracturus invi-
diam, si, quod nulli licere debebat, pluribus licuisset;
dum extraordinaria concupiscit inperia, dum provincias,
ut eligat, distribuit, dum ita cum tertio rem publicam
dividit, ut tamen in sua domo duae partes essent, eo
redegit populum Romanum, ut salvus esse non posset
5 nisi beneficio servitutis. Ingratus ipse Pompei hostis ac
victor: a Gallia Germaniaque bellum in urbem circum-
egit, et ille plebicola, ille popularis castra in circo Fla-
minio posuit propius, quam Porsinae fuerant. Temperavit
quidem ius crudelitatemque victoriae; quod dicere sole-
bat, praestitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo
est? ceteri arma cruentius exercuerunt, satiata tamen
aliquando abiecerunt; hic gladium cito condidit, num-
6 quam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum,
quem iure caesum pronuntiavit, interfectores eius in pro-
vincias et inperia dimisit, patriam vero proscriptionibus,

---

6 angulum *Rech* 9 accipere **N**[1] gn̄. **RG** G. N͠ **P** 11 inmaturos **N**[1] 12 reddid **N**[1] 16 cum *Grut.* dum **O** cum tertio *om.* **FG** dum ita triumuiris r. p. **V** cum socero *Skutsch* cum ⟨altero et cum⟩ t. *Wsg.* dum iterum, dum t. *conieci* 18 redeget **N**[1] P͡R· **NGP** p̄r. **R** (*sic p. 135, 13 et saepius*) 19 beneficio **N** bene **RP** penae **G** 22 porsinae **N** porsenn(a)e **N**[2]**O** 23 dic. (*in ras.*) ṣọḷẹsolebat **N** 25 satiata **N** satiati (sac. **P**) **N**[2]**O**

incursionibus, bellis laceratam post tot mala destinavit
ne Romanis quidem regibus, ut, quae Achaeis, Rhodiis,
plerisque urbibus claris ius integrum libertatemque cum
inmunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

Deficiet dies enumerantem ingratos usque in ultima 1 XVII
patriae exitia. Aeque inmensum erit, si percurrere coepero,
ipsa res publica quam ingrata in optimos ac devotissimos
sibi fuerit quamque non minus saepe peccaverit,
quam in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit, 2
Scipionem dimisit; exulavit post Catilinam Cicero, diruti
eius penates, bona direpta, factum, quidquid victor Catilina
fecisset; Rutilius innocentiae pretium tulit in Asia
latere; Catoni populus Romanus praeturam negavit, consulatum
pernegavit. Ingrati publice sumus; se quisque 3
interroget: nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui
non potest fieri, ut omnes querantur, nisi querendum
est de omnibus: omnes ergo ingrati sunt tantum et cupidi
omnes et maligni omnes et timidi omnes, illi in
primis, qui videntur audaces; adice: et ambitiosi omnes
sunt et inpii omnes. Sed non est, quod irascaris; ignosce
illis, omnes insaniunt. Nolo te ad incerta revocare, ut 4
dicam: 'Vide, quam ingrata sit iuventus; quis non patris
sui supremum diem, ut innocens sit, optat, ut moderatus
sit, expectat, ut pius, cogitat? Quotus quisque uxoris
optimae mortem timet, ut non et conputet? Cui, rogo,
litigatori defenso tam magni beneficii ultra res proximas
memoria duravit?' Illud in confesso est: quis sine que- 5
rella moritur? quis extremo die dicere audet: 'Vixi et
quem dederat cursum fortuna peregi'? quis non recusans,
quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est non

28 *Verg. A. IV 653*

1 postot **NR** 2 regibus atque **G** 6 percurre **N^1** 8 quamquam **G** 9 ipsa **GP** exitium **N^1** 10 *et* 11 catill. **N^1** 14 pernauit **N^1** 17 tamen **V** ⟨ingrati sunt⟩ tantum? *Gertz* 22 dicam quam ingrati. Uide sit iuu. **RGP** patri **RGP** 23 suo **GP** 25 cui rogo cui lit. **N** cui reo *Btl.* 29 desiderat **N** cursum *bis scr.* **N** *corr.* **N^2**

esse contentum praeterito tempore. Semper pauci dies
6 erunt, si illos numeraveris. Cogita non esse summum bonum in tempore; quantumcumque est, boni consules; ut prorogetur tibi dies mortis, nihil proficitur ad felicitatem, quoniam mora non fit beatior vita sed longior.
7 Quanto satius est gratum adversus perceptas voluptates non aliorum annos conputare, sed suos benigne aestimare et in lucro ponere! 'Hoc me dignum iudicavit deus, hoc satis est; potuit plus, sed hoc quoque beneficium est.' Grati simus adversus deos, grati adversus homines, grati adversus eos, qui aliquid nobis praestiterunt, grati etiam adversus eos, qui nostris praestiterunt.

XVIII 'In infinitum ius' inquit 'me obligas, cum dicis: "et nostris"; itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, ut dicis, et patri eius dat: primum, de quo quaero. Deinde illud utique mihi determinari volo: si et patri beneficium datur, numquid et fratri? numquid et patruo? numquid et avo? numquid et uxori et socero? Dic mihi, ubi debeam desinere, quousque personarum seriem sequar.'

Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero; si domum tuam ardentem restinxero aut, ne concidat, excepero, tibi beneficium dabo; si servum tuum sanavero, tibi inputabo: si filium tuum servavero, non habebis beneficium meum?

XIX 1 'Dissimilia ponis exempla, quia, qui agrum meum colit, agro beneficium non dat sed mihi; et qui domum meam, quominus ruat, fulcit, praestat mihi, ipsa enim domus sine sensu est; debitorem me habet, quia nullum habet; et qui agrum meum colit, non illum, sed me de-

1 contemptum **P** 7 conputrae **R** 10 gratissimus N^1R^1 12 etiam] et **P** 13 ius *Mg.* eius **O** *om.* **V** 15 *an* eius: est pr.? de quo **P** de quod **O** de eo **V** pr. id est, quod *Gertz* pr. unde, quo, ω 18 et *tertium om.* **GP** 19 quosque N^1 22 restrinxero **RG** nenon cidat **N** ne non cadat **RP** ne cadat **G** *corr. Grut.* 24 saluauero **G** 28 ⟨id⟩ praestat *Gertz* 29 non illam *J Mueller*

mereri vult. Idem de servo dicam: mei mancipii res est, mihi servatur; ideo ego pro illo debeo. Filius ipse beneficii capax est; itaque ille accipit, ego beneficio laetor
et contingor, non obligor.' Velim tamen, tu, qui debere 2
te non putas, respondeas mihi: filii bona valetudo, felicitas, patrimonium pertinet ad patrem; felicior futurus est, si salvum filium habuerit, infelicior, si amiserit; quid ergo? qui et felicior fit a me et infelicitatis maxi-
mae periculo liberatur, non accipit beneficium? 'Non' 3
inquit; 'quaedam enim in alios conferuntur, sed ad nos usque permanant; ab eo autem exigi quidque debet, in quem confertur, sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamvis ad me illa aliquo modo venerit. Nullum beneficium est, cuius non commodum et proximos tan-
gat, non numquam etiam longius positos; non quaeritur, 4
quo beneficium ab eo, cui datum est, transierit, sed ubi primo conlocetur; a reo tibi ipso et a capite repetitio est.' Quid ergo? oro te, non dicis: 'Filium mihi donasti, et, si hic perisset, victurus non fui?' pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuae praefers? Etiamnunc, cum filium tuum servavi, ad genua procumbis, dis vota solvis tamquam ipse servatus; illae voces exeunt
tibi: 'Nihil mea interest, an me servaveris; duos servasti, 5
immo me magis.' Quare ista dicis, si non accipis beneficium? 'Quia et, si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ideo ego debuero; quia et, si filius meus in adulterio deprensus erit, eru-
bescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obli- 6
gatum pro filio, non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At pervenit ad me summa

---

1 dicamei **N**[1] 2 ergo **N**[1] filios **N** filius quippe **P**[1] 3 accepit **R**[1] 5 filio **N**[1] bono **NR** 9 liberator **N**[1] accepit **R**[1] 11 permanent **N**[1] 12 pecuniam habeo p. **R** 14 commodum non **GP** 15 positus **O** *recte* **V** 16 transierit *Gertz* transfert **NRP** transfertur **G** -eratur **V** 17 ipsa **G** ipse **P** 19 sic hic perisse **N**[1] 20 Etenim cum *Btl.* 27 deprehensus **RG** 3 peruceniatme **N**[1]

ex incolumitate eius voluptas, summa utilitas, et orbi-
tatis gravissimum volnus effugi. Non quaeritur nunc,
an profueris mihi, sed an beneficium dederis; prodest
enim et animal et lapis et herba, nec tamen beneficium
7 dant, quod numquam datur nisi a volente. Tu autem
non vis patri, sed filio dare, et interim ne nosti quidem
patrem. Itaque cum dixeris: “Patri ergo beneficium non
dedi filium eius servando?”, contra obpone: “Patri ergo
beneficium dedi, quem non novi, quem non cogitavi?”
Et quid, quod aliquando eveniet, ut patrem oderis, filium
serves? beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimi-
cissimus eras, cum dares?’

8 Sed ut dialogorum altercatione seposita tamquam iuris
consultus respondeam, mens spectanda est dantis; bene-
ficium ei dedit, cui datum voluit. Si in patris honorem
fecit, pater accepit beneficium; si filii in usum, pater
beneficio in filium conlato non obligatur, etiam si fruitur.
Si tamen occasionem habuerit, volet et ipse praestare
aliquid, non tamquam solvendi necessitatem habeat, sed
tamquam incipiendi causam. Repeti a patre beneficium
non debet; si quid pro hoc benigne facit, iustus, non
9 gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do bene-
ficium, et matri et avo et avunculo et liberis et adfinibus
et amicis et servis et patriae. Ubi ergo beneficium in-
cipit stare? sorites enim ille inexplicabilis subit, cui dif-
ficile est modum inponere, quia paulatim subrepit et
non desinit serpere.

XX 1 Illud solet queri: ‘Fratres duo dissident; si alterum
servo, an dem beneficium ei, qui fratrem invisum non
perisse moleste laturus est.’ Non est dubium, quin bene-
ficium sit etiam invito prodesse, sicut non dedit bene-

---

1 exincolomitate **NR** excolomitate **G** 3 an fueris **N**[1] 5 dant *ex* ad **N** 6 nec **G** 8 oppono **V** 13 altercatione/// **N** -onem **G** 16 filii in usum *Thomas* (*qui praefert* in fili usum) *et ego* filium suum **NR** *om.* **GP** sed (Sic **V**) pater ς filium ⟨spectavit⟩ *Mg.* 17 beneficium **R** 23 et adinfibus **N**[1] 24 etaseruis **N**[1] 25 sortes **P**

ficium, qui invitus profuit. 'Beneficium' inquit 'vocas, 2
quo ille offenditur, quo torquetur?' Multa beneficia tri-
stem frontem et asperam habent, quemadmodum secare
et urere, ut sanes, et vinclis coercere. Non est spectan-
dum, an doleat aliquis beneficio accepto, sed an gaudere
debeat; non est malus denarius, quem barbarus et ignarus
formae publicae reiecit. Beneficium et odit et accepit,
si modo id prodest, si is, qui dabat, ut prodesset, dedit.
Nihil refert, an bonam rem malo animo quis accipiat.
Agedum hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, 3
quem illi habere expedit; hunc ego occidi: non est bene-
ficium, quamvis ille dicat esse et gaudeat. Insidiosissime
nocet, cui gratiae aguntur pro iniuria.

'Video: prodest aliqua res et ideo beneficium est; no- 4
cet et ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit
nec noceat, dabo, et tamen beneficium erit. Patrem ali-
cuius in solitudine exanimem inveni, corpus eius sepe-
livi: nec ipsi profui (quid enim illius intererat, quo ge-
nere dilaberetur?) nec filio (quid enim illi per hoc com-
modi accessit?).' Dicam, quid consecutus sit: officio
sollemni et necessario per me functus est; praestiti pa- 5
tri eius, quod ipse praestare voluisset nec non et debu-
isset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericor-
diae et humanitati dedi, ut quodlibet cadaver abscon-
derem, sed si corpus adgnovi, si filio tunc hoc praestare
me cogitavi; at si terram ignoto mortuo inieci, nullum
in hoc habeo huius officii debitorem in publicum hu-
manus.

Dicet aliquis: 'Quid tanto opere quaeris, cui dederis 6

---

4 uinculis **RP** 5 an̄ (*bis*) **R** dolere **GP** dole **R** quis **V** 7 & odit & odit & accepit (& odit *alt. del. m 2*) **N** et qui odit accepit *Koch* 9 nichil referat **N**[1] acceptagendum (accepiat *corr. m. 1*) **N** 10 agendum **O** *recte* **V** 11 exp. habere **GP** 18 ipse **N**[1] 19 dilaueretur **N**[1] illi *post* accessit **G** 20 accessi **N**[1] quod **N**[1] 22 non *om.* **N**[1] et *om.* **G** 26 cogita **N**[1] at **V** a///t (*sub ras.* i) **G** aut **O** 27 in (*prius*) *om.* **N**[1] 29 dicit **O** *corr. Pinc.* tantopere **RGP** cui *om.* **N** *add. m. 1*

beneficium, tamquam repetiturus aliquando? Sunt, qui numquam iudicent esse repetendum, et has causas adferunt: Indignus etiam repetenti non reddet, dignus ipse per se referet. Praeterea, si bono viro dedisti, expecta, ne iniuriam illi facias adpellando, tamquam sua sponte redditurus non fuisset; si malo viro dedisti, plectere; beneficium vero ne corruperis creditum faciendo. Praeterea lex, quod non iussit repeti, vetuit.' Verba sunt
7 ista. Quam diu me nihil urguet, quam diu fortuna nihil cogit, perdam potius beneficium quam repetam; sed si de salute liberorum agitur, si in periculum uxor deducitur, si patriae salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem, inperabo pudori meo et testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati; novissime recipiendi beneficii necessitas repetendi verecundiam vincet. Deinde, cum bono viro beneficium do, sic do tamquam numquam repetiturus, nisi fuerit necesse.

XXI 1 'Sed lex' inquit 'non permittendo exigere vetuit.' Multa legem non habent nec actionem, ad quae consuetudo vitae humanae omni lege valentior dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui; nulla lex iubet fidem etiam inimico praestare; quae lex ad id praestandum nos, quod alicui promisimus, adligat? nulla. Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non con-
2 tinuerit, et fidem datam nec servatam indignabor. 'Sed ex beneficio' inquit 'creditum facis'. Minime; non enim exigo, sed repeto, et ne repeto quidem, sed admoneo. Num ultima quoque me necessitas in hoc aget, ut ad

---

1 repetiturus al. sunt **N** repetituri al. (aliquando *om.* **G**^{1}) sint **N**^{2}**O** 2 iudicent **N** iudicant **N**^{2}**O** 3 repetendi **P** 4 referret **N**^{1} reddet **GP** Propterea *Gertz* 6 plectere *Erasmus* flectere **O** 7 vero *idem* uerbo **O** 8 Vera *ω* 10 perdam *Gertz* petam **O** praeteream *cod. Pinc.* 14 nouissimo **N**^{1} 15 uerecundiam **G** -dia **O** 16 uincit **N**^{1} 17 nec. fuerit **GP** 20 adque **N** atqui **N**^{2}**O** 23 lex adit **N**^{1} 28 et nec **G** 29 Num *Fickert* Nam (N///am **G**) **OV** Ne ult. quidem *edd. vett.* me **N** *om.* **OV** Nam . . ⟨non⟩ in hoc *Haase* cogit **V**

eum veniam, cum quo mihi diu luctandum sit? *Si* quis
tam ingratus est, ut illi non sit satis admoneri, eum
transibo nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur.
Quomodo fenerator quosdam debitores non adpellat, quos 3
scit decoxisse et in quorum pudorem nihil superest nisi
quod pereat, sic ego quosdam ingratos palam ac perti-
naciter praeteribo nec ab ullo beneficium repetam, nisi
a quo non ablaturus ero, sed recepturus.

Multi sunt, qui nec negare sciant, quod acceperunt, 1 XXII
nec referre, qui nec tam boni sunt quam grati nec tam
mali quam ingrati, segnes et tardi, lenta nomina, non
mala; hos ego non adpellabo, sed conmonefaciam et ad
officium aliud agentes reducam. Qui statim mihi sic re-
spondebunt: 'Ignosce; non mehercules scivi hoc te de-
siderare, alioqui ultro obtulissem; rogo, ne me ingra-
tum existimes; memini, quid mihi praestiteris'; hos ego
quare dubitem et sibi meliores et mihi facere? Quem- 2
cumque potuero, peccare prohibebo; multo magis ami-
cum, et ne peccet et ne in me potissimum peccet. Alte-
rum illi beneficium do, si illum ingratum esse non pa-
tior; nec dure illi exprobrabo, quod praestiti, sed quam
potuero mollissime. Ut potestatem referendae gratiae
faciam, renovabo memoriam eius et petam beneficium;
ipse me intelleget repetere. Aliquando utar verbis duri- 3
oribus, si emendari illum posse speravero; nam deplora-
tum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato
inimicum faciam. Quod si admonitionis quoque sugilla- 4
tionem ingratis remittimus, segniores ad reddenda bene-
ficia faciemus; quosdam vero sanabiles et qui fieri boni

---

1 diu mihi GP Si *add. Grut.* Quisquis *Gertz* Qui *cod. Pinc.* 2 ingratus G 5 nisi *del. Mrt.* quo *Mg.* 6 sic ergo G si ergo O *corr.* V 7 illo G[1] 10 referret N[1] 11 ingratis N[1] 12 hos ergo RGP 13 agentis N[1] educam O *corr.* ω 14 scit hoc N[1] 16 presteterit N[1] praestitisti *ex* -titis G[3] hoc N[1] ergo RGP 17 Quemcumque G[2] Qu(a)ecumque O Quodcumque P[2] 21 ea (ex V) probabo OV *corr.* ω quod N quae N[2]O prestitisti P quae G[1] 27 Quo R[1] 28 ad danda G[1]

possint, si quid illos momorderit, perire patiemur ad-
monitione sublata, qua et pater filium aliquando correxit
et uxor maritum aberrantem ad se reduxit et amicus
languentem amici fidem erexit.

XXIII 1 Quidam, ut expergiscantur, non feriendi, sed con-
movendi sunt; eodem modo quorundam ad referendam
gratiam fides non cessat, sed languet; hanc pervellamus.
'Noli munus tuum in iniuriam vertere; iniuria est enim,
si in hoc non repetis, ut ingratus sim. Quid, si ignoro,
quid desideres? quid, si occupationibus districtus et in
alia vocatus occasionem non observavi? ostende mihi,
2 quid possim, quid velis. Quare desperes, antequam temp-
tes? quare properas et beneficium et amicum perdere?
unde scis, nolim an ignorem, animus an facultas desit
mihi? experire.' Admonebo ergo, non amare, non pa-
lam, sine convicio, sic, ut se redisse in memoriam, non
reduci putet.

XXIV 1 Causam dicebat apud divum Iulium ex veteranis
quidam paulo violentior adversus vicinos suos et causa
premebatur. 'Meministi' inquit, 'inperator, in Hispania
talum extorsisse te circa Sucronem?' Cum Caesar me-
minisse se dixisset: 'Meministi quidem sub quadam ar-
bore minimum umbrae spargente cum velles residere
ferventissimo sole et esset asperrimus locus, in quo ex
rupibus acutis unica illa arbor eruperat, quendam ex
2 conmilitonibus paenulam suam substravisse?' Cum di-
xisset Caesar: 'Quidni meminerim? et quidem siti con-

---

1 possunt **N**[1] quid **V** quod **O** admotione **N**[1] 3 mariti **N**[1] aberrante **NR** 4 languente **N**[1] 5 periendi **N**[1] 6 refer. **V** *et cod. Pinc.* ferendam **O** 8 tuum in iuriam **N**[1]**S** 10 destrictus **S** 11 aliam **S** avocatus *Gertz* 12 desperes **NS** desperas **N**[2]**O** 15 expere **N** 16 redidisse **P** 18 iulium **P**[3]**V** filium **O** 19 causā **G**[1] 20; 143, 4 imp̄ **O** spania **N**[1] 21 te *om.* **G** supcronē **FG** sucropnem **P**[1] *cfr. Fickert* 22 Mem. inquit sub **V** meministin idem, inquit *Grut.* 23 spargentem **N**[1] 24 sole *om.* **N**[1] *unde* ⟨sidere⟩ ferv. *Gertz* 26 substruisse **N**[1] 27 siti *om.* **FG** confectum **FG**

fectus, quia inpeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, *nisi com*milito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua adtulisset', 'Potes ergo' inquit, 'inperator, adgnoscere illum hominem aut illam galeam?' Caesar ait se non posse galeam adgnoscere, hominem pulchre posse, et adiecit, puto obiratus, quod se a cognitione media ad veterem fabulam abduceret: 'Tu utique ille non es.' 'Merito' inquit, 3 'Caesar, me non adgnoscis; nam cum hoc factum est, integer eram; postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est et in capite lecta ossa. Nec galeam illam, si videris, adgnosces; machaera enim Hispana divisa est.' Vetuit illi exhiberi negotium Caesar et agellos, in quibus vicinalis via causa rixae ac litium fuerat, militi suo donavit.

Quid ergo? non repeteret beneficium ab inperatore, 1 XXV cuius memoriam multitudo rerum confuderat, quem fortuna ingentes exercitus disponentem non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum et paratum, ad quod tamen, ut sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut ex magna necessitate facturus ero aut illius causa, a quo repetam. Ti. Caesar inter ini- 2 tia dicenti cuidam: 'Meministi —' antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: 'Non memini' inquit, 'quid fuerim.' Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? Optanda erat oblivio; aversabatur omnium

1 in pedibus *Lps.* iam p. *Rossbach* 2 manibus uol. manibus milito (pmilicio P) O m. uol. militius G *recte* V nisi Militio *cod. Pinc. et, Rossbach* 3 sternuus NR strennuus G 4 Potest N[1] 6 agnoscere *Erasmus* cognoscere O 7 obiratus N ob hoc iratus N[2]O se agnitione N[1] 9 *et* 13 caes NR 10 oculos m. effosus N[1] 11 iecta G[1] 12 hispania P 14 militi N militio (-cio P) O Militioni *Pinc.* 15 donatum G[1] 16 imp O 18 ingens O *corr. Lps.* 20 loco itaque pos. P 22 ex magna N *om.* O ex mea *Skutsch* 23 tiberio GP caẽs G caesari NR caesare P 25 meminit N[1] 26 quidni nunc *Rauschning* 27 aduersabatur P

amicorum et aequalium notitiam et illam solam praesentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac narrari volebat; inquisitorem habebat veterem amicum.
3 Magis tempestive repetendum est beneficium quam
petendum. Adhibenda verborum moderatio, ut nec *gratus possit offendi nec* ingratus dissimulare. Tacendum
erat et expectandum, si inter sapientes viveremus; et
tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid
4 rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum noti-
tiam nulla res effugit, rogamus, et illos vota non exorant,
sed admonent; dis quoque, inquam, Homericus ille sa-
5 cerdos adlegat officia et aras religiose cultas. Moneri
velle ac posse secunda virtus est. Equus obsequens facile et parens huc illuc frenis leniter motis flectendus
est. Paucis animus sui rector optimus; proximi sunt,
qui admoniti in viam redeunt: his non est dux detra-
6 hendus. Opertis oculis inest acies, sed sine usu, quam
lumen diei iis inmissum ad ministeria sua evocat; instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex movit. Inest interim animis voluntas bona, sed torpet modo deliciis ac situ, modo officii inscitia; hanc utilem facere debemus nec irati relinquere in vitio, sed ut magistri patienter ferre offensationes puerorum discentium memoriae labentis; quae quemadmodum saepe subiecto uno aut altero verbo ad contextum reddendae orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione revocanda est.

11 *Hom. A 39*

5 gratus p. o. n. *add. Haase* nec ingr. possit diss. G 7 erat N *om.* O 11 inquit G 12 reliose N[1] 13 est quos obs. faciet (fácet NR) et (ac G) parere h. i. f. leuiter m. f. (flectendis G[1]) O *corr. Rubenius* et parce *edd. vett.* 15 rector; optimis *Gertz* 17 sed] scilicet G usum N[1] uisu G 18 lumen diis (a diis G) inm. (*ex* dii simm. N) O *corr. Gertz* 22 inuitio G inuito O inuitos V magistro P[1] 25 aut contextom N[1] rationis P 26 refferendam V ferendam O admonitio (ammonitionē G) O *corr.* ω L. ANNEI: SENECAE: DEBENEFICIIS (B *in ras.*) LIBER: V. EXPLICIT: INCIPIT: LIBER: VI: FELICITER: (*alia manu atque antea scr.*) N

LIBER VI

Quaedam, Liberalis, virorum optime, exercendi tantum I ingenii causa quaeruntur et semper extra vitam iacent; quaedam et dum quaeruntur oblectamento sunt et quaesita usui. Omnium tibi copiam faciam; tu illa, utcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto aut ad explicandum ludorum ordinem induci. Quin his quoque, si abire protinus iusseris, non nihil actum erit; nam etiam quae discere supervacuum est, prodest cognoscere. Ex voltu igitur tuo pendebo; prout ille suaserit mihi, alia detinebo diutius, alia expellam et capite agam.

An beneficium eripi posset, quaesitum est. Quidam 1 II negant posse; non enim res est, sed actio. Quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio, aliud qui navigat, aliud navigatio, et, quamvis in morbo aeger sit, non tamen idem est aeger et morbus, ita aliud est beneficium ipsum, aliud, quod ad unumquemque nostrum beneficio pervenit. Illud incorporale est, inritum non fit; materia 2 vero eius huc et illuc iactatur et dominum mutat. Itaque cum eripis, ipsa rerum natura revocare, quod dedit, non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit: qui moritur, tamen vixit; qui amisit oculos, tamen vidit. Quae ad nos pervenerunt, ne sint, effici potest, ne fuerint, non potest; pars autem beneficii et quidem certissima est, quae fuit. Non numquam usu beneficii longiore pro- 3 hibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura advocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus et pecunia et mancipium et quidquid est, in quo haesit beneficii nomen;

---

3 ingenti **N**[1] 7 Quin *Pinc.* In **O** *del. Haase* Illis quoque *Gertz* si *om.* **N**[1] quae *Mg.* 11 aliam exp. **N** 12 posset **N** possit **N**[2]**O** 15 in *Mg.* sine (eger ⟨e. non **V**⟩ sit sine m. **GPV**) **OV** sit ⟨nemo⟩ *Gertz* 16 morbos **N**[1] 18 corporale **RP** est quod irr. non sit **S** 19 mittit (-at *m. 2*) **S** 20 *post* eripis *hiatum statuit Gertz* 22 quia misit **NR** 27 euocet **G**

ipsum vero stabile et inmotum est; nulla vis efficiet, ne
hic dederit, ne ille acceperit.
III 1 Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium
poetam, cum fortunam suam transeuntem alio videat et
sibi nihil relictum praeter ius mortis, id quoque, si cito
occupaverit, exclamare: 'Hoc habeo, quodcumque dedi.'
O quantum habere potuit, si voluisset! Hae sunt di-
vitiae certae in quacumque sortis humanae levitate uno
loco permansurae; quae cum maiores fuerint, hoc mino-
rem habebunt invidiam. Quid tamquam tuo parcis? pro-
2 curator es. Omnia ista, quae vos tumidos et supra hu-
mana elatos oblivisci cogunt vestrae fragilitatis, quae
ferreis claustris custoditis armati, quae ex alieno san-
guine rapta vestro defenditis, propter quae classes cru-
entaturas maria deducitis, propter quae quassatis urbes
ignari, quantum telorum in aversos fortuna conparet,
propter quae ruptis totiens adfinitatis, amicitiae, con-
legii foederibus inter contendentes duos terrarum orbis
elisus est, non sunt vestra; in depositi causa sunt iam
iamque ad alium dominum spectantia; aut hostis illa
3 aut hostilis animi successor invadet. Quaeris, quomodo
illa tua facias? dona dando. Consule igitur rebus tuis
et certam tibi earum atque inexpugnabilem possessio-
nem para honestiores illas, non solum tutiores facturus.
4 Istud, quod suspicis, quo te divitem ac potentem putas,
quam diu possides, sub nomine sordido iacet: domus est,
servus est, nummi sunt; cum donasti, beneficium est.

---

6 *Rabir. fragm. 2 Baehr.*

---

1 uiro **N** 2 nec ille **S** acciperit **NR** 3 rapirium **O** 5 si cito **V** cito **G** scito **O** 7 hae/// **N** haec **P** 9 cum] quo *Erasmus* minorem **N** maiorem **O** 10 parces **N**[1] 13 armatis **RP** *om.* **S** ex *del. Pinc.* 16 signari **N**[1] aduersos **PS** 17 conlegit **N** 18 contendentis **N**[2] 20 hostis **S** hostes **O** 21 ut **P**[1] hostilis *Erasmus* hostis **OS** animus **S** 22 tua *om.* **S** dona donando **S** dono ς 24 solum (soluit **S**) sed (sed et **G**) tutiores **N**[2]**RGPS** 25 suscipis **N**[1]

'Fateris' inquit 'nos aliquando beneficium non debere 1 IV
ei, a quo accepimus; ergo ereptum est.' Multa sunt,
propter quae beneficium debere desinimus, non quia ab-
latum sed quia corruptum est. Aliquis reum me defen-
dit, sed uxorem meam per vim stupro violavit: non abs-
tulit beneficium, sed obponendo illi parem iniuriam sol-
vit me debito, et, si plus laesit, quam ante profuerat,
non tantum gratia extinguitur, sed ulciscendi querendi-
que libertas fit, ubi in conparatione beneficii praepon-
deravit iniuria; ita non aufertur beneficium, sed vinci-
tur. Quid? non tam duri quidam et tam scelerati patres 2
sunt, ut illos aversari et eiurare ius fasque sit? num-
quid ergo illi abstulerunt, quae dederant? minime, sed
inpietas sequentium temporum conmendationem omnis
prioris officii sustulit. Non beneficium tollitur, sed bene-
ficii gratia, et efficitur, non ne habeam, sed ne debeam.
Tamquam pecuniam aliquis mihi credidit, sed domum
meam incendit: pensatum est creditum damno; nec red-
didi illi, nec tamen debeo. Eodem modo et hic, qui ali- 3
quid benigne adversus me fecit, aliquid liberaliter, sed
postea multa superbe, contumeliose, crudeliter, eo me
loco posuit, ut proinde liber adversus eum essem, ac si
nihil accepissem; vim beneficiis suis adtulit. Colonum 4
suum non tenet quamvis tabellis manentibus, qui sege-
tem eius proculcavit, qui succidit arbusta, non quia re-
cepit, quod pepigerat, sed quia, ne reciperet, effecit. Sic
debitori suo creditor saepe damnatur, ubi plus ex alia
causa abstulit, quam ex crediti petit. Non tantum inter 5
creditorem et debitorem iudex sedet, qui dicat: 'Pecu-
niam credidisti. Quid ergo est? pecus abegisti, servum

---

3 benef. dare **GP** 8 extinguntur **R** ulciscentur **S** 9 sit libertas in (ubi *om.*) **S** beneficium **G**[1]**P** praeponat **S** 11 quidem et **R**[1] 12 et euitare **G** 15 priori **R** 16 sed non **P** 17 tamquam *om.* **S** 18 ne credidi **N**[1] non redd. **S** 19 quia liquid **G** quia al. **G**[2]**O** 20 facit **P** 21 eo (///et **G**) loco me **GP** 22 perinde *Erasmus* ac si nichil **N** *om.* **R** licet **GP** 25 recepit (it *ex* erat *ut vid.*) **N** 26 nec rec. **N**[1]**P** 29 sedet **N** sed **O** qui iudicat **F** 30 est *om.* **G**[1]

eius occidisti, argentum, quod non emeras, possides;
aestimatione facta debitor discede, qui creditor veneras';
6 inter beneficia quoque et iniurias ratio confertur. Saepe,
inquam, beneficium manet nec debetur; si secuta est
dantem paenitentia, si miserum se dixit, quod dedisset,
si, cum daret, suspiravit, voltum adduxit, perdere se
credidit, non donare, si sua causa aut certe non mea de-
dit, si non desiit insultare, gloriari, ubique iactare et
acerbum munus suum facere, manet beneficium, quam-
vis non debeatur, sicuti quaedam pecuniae, de quibus
ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.
V 1 Dedisti beneficium, iniuriam postea fecisti; et beneficio
gratia debebatur et iniuriae ultio: nec ego illi gratiam
debeo nec ille mihi poenam: alter ab altero absolvitur.
2 Cum dicimus: 'Beneficium illi reddidi', non hoc dicimus
illud nos, quod acceperamus, reddidisse, sed aliud pro
illo. Reddere est enim rem pro re dare; quidni? cum
omnis solutio non idem reddat, sed tantundem. Nam et
pecuniam dicimur reddidisse, quamvis numeraverimus
pro argenteis aureos, quamvis non intervenerint nummi,
sed delegatione et verbis perfecta solutio sit.
3 Videris mihi dicere: 'Perdis operam; quorsus enim
pertinet scire me, an maneat, quod non debetur? Iuris
consultorum istae acutae ineptiae sunt, qui hereditatem
negant usu capi posse sed ea, quae in hereditate sunt,
tamquam quicquam aliud sit hereditas quam ea, quae
4 in hereditate sunt. Illud potius mihi distingue, quod
potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium
mihi dedit et postea fecit iniuriam, utrum et beneficium
illi reddere debeam et me ab illo nihilo minus vindicare

1 agellum, quem *Pinc.* 4 nec tamen **S** 5 penitentiam **N**[1] missum **S** 6 abduxit **GP** obduxit **V** 8 desit **N**[1] 13 debeatur **R** debetur **GP** 14 absolvimur *Lps.* 15 reddi **N**[1] 16 reddisse **N** 17 enim est ω 19 numerauimus **NR** *Baehrens 522* 21 et *om.* **N**[1] 26 tamquam . . . sunt *iteravit* **N** *del.* **N**[2] 29 et (*ante* ben.) *om.* **G** 30 illi et (et *del. m. 2*) **N** nichilo *rasa* c **N** *om.* **O**

ac veluti duobus nominibus separatim respondere an al-
terum alteri contribuere et nihil negotii habere, ut bene-
ficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim vi-
deo in hoc foro fieri; quid in vestra schola iuris sit, vos
sciatis. Separantur actiones, nec de eo, quod agimus, et 5
de eo, *quod* nobiscum agitur, confunditur formula: si
quis apud me pecuniam deposuerit, idem postea furtum
mihi fecerit, et ego cum illo furti agam et ille mecum
depositi.'

Quae proposuisti, mi Liberalis, exempla certis legi- 1 VI
bus continentur, quas necesse est sequi. Lex legi non
miscetur, utraque sua via it; depositum habet actionem
propriam tam mehercules quam furtum. Beneficium nulli
legi subiectum est, me arbitro utitur; licet mihi inter
se conparare, quantum profuerit mihi quisque aut quan-
tum nocuerit, tum pronuntiare, utrum plus debeatur
mihi an debeam. In illis nihil est nostrae potestatis, 2
eundum est, qua ducimur; in beneficio tota potestas mea
est, ego iudico. Itaque non separo illa nec diduco, sed
iniurias et beneficia ad eundem iudicem mitto; alioqui
iubes me eodem tempore et amare et odisse et queri et
gratias agere, quod natura non recipit. Potius conpara-
tione facta inter se beneficii et iniuriae videbo, an mihi
etiam ultro debeatur. Quomodo, si quis scriptis nostris 3
alios superne inprimit versus, priores litteras non tollit,
sed abscondit, sic beneficium superveniens iniuria ad-
parere non patitur.

---

1 seperatim (i *ex* a) **N** respon re **N**[1] 4 quid **V** *ex* et id *ut vid. corr.* **G**[2] qui **O** 5 nec *scripsi* et **O** ⟨Non⟩ confunditur *P. Faber in v. seq.* et **N** *om.* **N**[2]**O** 6 de eo ⟨quod⟩ *Gertz* de eo **N** de eodem **N**[2]**O** de quo *Mg.* de eo quo de ag. et de eo, de quo *Vliet* agitur (i *in ras.*) **N** si, qui ω 8 ego sum **N**[1] 10 praeposu///isti **G** mihi **OV** liberalis **V** -asti **O** 11 necesse **GP** nec **NR** 12 ui ait **NR** uia ait **G** 13 meherculas **R**[1] -ule (*ut solent*) **GP** ben. autem nulli **G** 14 arbitrio **G**[1] mihi **N** me **O** 15 quisquam **G** aut] *cfr. Vahlen op. acad. II 434* et *Gertz* 18 eundem **N**[1] 19 deduco **N**[1] 23 etiam mihi **GP** 24 '*fort.* ultra' *Gertz* 25 prioris **N**[1] 26 superuenies **N**[1]

VII 1 Voltus tuus, quoi regendum me tradidi, colligit ru-
gas et trahit frontem, quasi longius exeam; videris mihi
dicere:

'Quo tantum mihi dexter abis? huc derige cursum,
litus ama.'

Non possum magis. Itaque, si huic satis factum existi-
mas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid, qui nobis
invitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propo-
sitio deberet esse confusior, ut distinctio statim subse-
cuta ostenderet utrumque quaeri, et an ei deberemus,
qui nobis, dum non vult, profuit, et an ei, qui, dum
2 nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos
non obliget, manifestius est, quam ut ulla in hoc verba
inpendenda sint. Et haec quaestio facile expedietur et
si qua similis huic moveri potest, si totiens illo cogita-
tionem nostram converterimus beneficium nullum esse,
nisi quod ad nos primum aliqua cogitatio defert, deinde
3 amica et benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus,
quamvis aut magna navigia patiantur et ad subvehen-
das copias largo ac perenni alveo currant aut piscosa
et amoena pinguibus arvis interfluant; nec quisquam
Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quam odium,
si inmodicus superfluxit tardeque decessit; nec ventus
beneficium dat, licet lenis et secundus adspiret, nec uti-
lis et salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus
est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mu-
tis animalibus quicquam debetur: et quam multos e peri-
culo velocitas equi rapuit! nec arboribus: et quam mul-

---

4 *Verg. A. V 162*

---

1 quoire gendum **N** cui reg. **N**[2]**O** colligi **N**[1] collegit **G**[1] 2 et trahit **N** et adtrahit **N**[2]**O** et trahis *Skutsch* 4 dextrabis **N**[1] dirige **O** gressum *optimi codd. Verg.* 6 si *om.* **R** *add. m. rec.* 7 quid nobis **N**[1] 9 aut dist. **G** distinctior **P** 10 quaeri ea an & deb. **N** q. an ei deb. **N**[2]**O** *corr. Gertz* 12 quidni . . obliget? man. *CFWMueller* 16 conuerteremus **O** *corr.* ω esse **NR** est **GP** 22 iud., ⟨si agros inundavit,⟩ *Hermes* 23 discessit **F** recessit ω

tos aestu laborantes ramorum opacitas texit! Quid autem 4
interest, utrum mihi, qui nescit, profuerit, an qui scire
non potuit, cum utrique velle defuerit? Quid interest,
utrum me iubeas navi aut vehiculo aut lanceae debere
beneficium an ei, qui aeque quam ista propositum bene
faciendi nullum habuit, sed profuit casu?

Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo a nesciente. 1 VIII
Quomodo multos fortuita sanant nec ideo remedia sunt
et in flumen aliquoi cecidisse frigore magno causa sanitatis fuit, quomodo quorundam flagellis quartana discussa est et metus repentinus animum in aliam curam avertendo suspectas horas fefellit nec ideo quicquam horum, etiam si saluti fuit, salutare est, sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, immo quia nolunt; non tamen ideo illis beneficium debemus, quod perniciosa illorum
consilia fortuna deflexit in melius. An existimas me de- 2
bere ei quicquam, cuius manus, cum me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Saepe testis, dum aperte peierat, etiam veris testibus abrogavit fidem et reum velut factione circumventum misera-
bilem reddidit. Quosdam ipsa, quae premebat, potentia 3
eripuit, et iudices, quem damnaturi erant causae, damnare gratiae noluerunt. Non tamen hi beneficium reo dederunt, quamvis profuerint, quia, quo missum sit telum, non quo pervenerit, quaeritur, et beneficium ab in-
iuria distinguit non eventus sed animus. Adversarius 4
meus, dum contraria dicit et iudicem superbia offendit et in unum testem temere *rem* demittit, causam meam

---

2 nesciit *Gertz* 3 utique N *corr. m. ead.* qui N^{1} quid autem int. P 5 positum G^{1} 8 sunt, ut *Siesbye* et . . fuit *post* disc. est *Rossbach* 9 aliquo *(sic)* N alicui N^{2}O 11 alium R^{1} 13 sic *ex* si *corr.* N 18 novisset G^{1} 19 hostis O *corr. Agricola* perierat O *corr.* ω 22 erupuit N^{1} causa G (*non* P) 23 gratia GP reo ben. GP 24 profuerunt G telum *ante* quo m. GP 25 peruenit O *corr.* ω 28 tem. ⟨rem⟩ *Mg.* demere NR temere GP de me rem *Ruhkopf* de me reo *Gund.* dimittit RP dimicat G causa R mea NR t. d. causam, mea *dist. Buck*

erexit; non quaero, an pro me erraverit: contra me voluit.

IX 1 Nempe, ut gratus sim, velle debeo idem facere, quod ille, ut beneficium daret, debuit. Num quid est iniquius homine, qui eum odit, a quo in turba calcatus aut respersus aut, quo nollet, inpulsus est? atqui quid est aliud, quod illum querellae eximat, cum in re sit iniuria, quam
2 nescisse, quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit; et amicum et inimicum voluntas facit. Quam multos militiae morbus eripuit! quosdam, ne ad ruinam domus suae occurrerent, inimicus vadimonio tenuit; ne in piratarum manus pervenirent, quidam naufragio consecuti sunt: nec his tamen beneficium debemus, quia extra sensum officii casus est, nec inimico, cuius nos lis servavit, dum vexat
3 ac detinet. Non est beneficium, nisi quod a bona voluntate proficiscitur, nisi illud adcognoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi, dum nescit: nihil illi debeo; profuit, cum vellet nocere: imitabor ipsum.

X 1 Ad primum illum revertamur. Ut gratiam referam, aliquid facere me vis? ipse, ut beneficium mihi daret, nihil fecit. Ut ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, ut, quod a nolente accepi, volens reddam? Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium
2 delapsus est? Ut beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare; ut non debeam, satis est noluisse. Beneficium enim voluntas nuda non efficit, sed, quod beneficium non esset, si optimae ac plenissimae voluntati fortuna defuisset, id aeque beneficium non est, nisi fortunam voluntas antecessit; non enim profuisse te mihi

---

1 err. quia contra **GP** 4 daret **V** dare **O** debeat **G** uoluit **V** 5 qui cum **G** 6 aut (at **P**) quicquid **GP** 7 existimat **P** 11 erupuit **G**[1] 13 consecute **N**[1] 15 serauit **RGP** 16 quod *om.* **N**[1] ab ora uol. **G** 17 agnoscit **GP** 18 profuit, ⟨dum non vult: nec huic debeo; profuit,⟩ cum *Gertz* 20 illum *cod. Pinc.* illud **O** 21 alicui **GP** facere **N** *om.* **RP** facere me *om.* **G** 29 deesset **GP**

oportet, ut ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

Cleanthes exemplo eiusmodi utitur: 'Ad quaerendum' 1 XI
inquit 'et accersendum ex Academia Platonem duos pueros misi; alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca, in quibus illum inveniri posse sperabat, percucurrit et domum non minus lassus quam inritus
rediit; alter apud proximum circulatorem resedit et, dum 2
vagus atque erro vernaculis congregatur et ludit, transeuntem Platonem, quem non quaesierat, invenit. Illum, inquit, laudabimus puerum, qui, quantum in se erat, quod iussus est, fecit; hunc feliciter inertem castigabi-
mus.' Voluntas est, quae apud nos ponit officium; cuius 3
vide quae condicio sit, ut me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit; parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse nec donasse: animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo,
quod consummat et res et animus. Quemadmodum ei, 4
qui voluit mihi quidem pecuniam credere, sed non dedit, nihil debeo, ita ei, qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero sed non obligatus; et volam illi aliquid praestare (nam et ille voluit mihi), ceterum, si benigniore usus fortuna praestitero, beneficium dedero, non gratiam rettulero. Ille mihi gratiam referre debebit; hinc initium fiet, a me numerabitur.

Intellego iam, quid velis quaerere; non opus est te 1 XII
dicere; voltus tuus loquitur. 'Si quis sua nobis causa profuit, eine' inquis 'debetur aliquid? Hoc enim saepe te conquerentem audio, quod quaedam homines sibi

---

3 *Cleanthes fr. 98 Pearson, I 579 Arnim*

---

6 locum N[1] inuenire N[1]G *unde* posse ⟨se⟩ *Gertz* posse *om.* G 9 erro ς erroneus G error O 11 laudauimus . . castigauimus N[1] 14 uidet S 18 cons. res GS res est et S 19 non credidit mihi (mihi *del. et* nichil *ss.*) S 21 q. eius ero et non S 22 uolam N uolo N[2]OS 23 fort. usus GP 25 deb. referre GP numeratur G -antur O *corr. Gronov* 27 causa nobis GP 28 profui N[1] iniquis N[1]R[1] 29 quidam S

praestant, aliis inputant.' Dicam, mi Liberalis; sed prius
istam quaestiunculam dividam et rem aequam ab iniqua
2 separabo. Multum enim interest, utrum aliquis benefi-
cium nobis det sua causa an et sua. Ille, qui totus ad
se spectat et nobis prodest, quia aliter prodesse sibi non
potest, eo mihi loco est, quo qui pecori suo hibernum
et aestivum pabulum prospicit; eo loco est, quo qui
captivos suos, ut commodius veneant, pascit et *ut* opi-
mos boves saginat ac defricat, quo lanista, qui familiam
summa cura exercet atque ornat. Multum, ut ait Clean-
XIII 1 thes, a beneficio distat negotiatio. Rursus non sum tam
iniquus, ut ei nihil debeam, qui, cum mihi utilis esset,
fuit et sibi; non enim exigo, ut mihi sine respectu sui
consulat, immo etiam opto, ut beneficium mihi datum
vel magis danti profuerit, dum modo id qui dabat duos
2 intuens dederit et inter me seque diviserit. Licet id ipse
ex maiore parte possideat, si modo me in consortium
admisit, si duos cogitavit, ingratus sum, non solum in-
iustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat
mihi. Summae malignitatis est non vocare beneficium,
nisi quod dantem aliquo incommodo adfecit.

3 Alteri illi, qui beneficium dat sua causa, respondebo:
'Usus me quare potius te mihi profuisse dicas quam me
tibi?' 'Puta' inquit 'aliter fieri non posse me magistra-
tum, quam si decem captos cives ex magno captivorum
numero redemero: nihil debebis mihi, cum te servitute
4 ac vinculis liberavero? atqui mea id causa faciam.' Ad-
versus hoc respondeo: 'Aliquid istic tua causa facis, ali-

---

10 *Cleanthes fr. 99 Pearson, I 578 Arnim*

---

1 alii **G**[1] 2 quaest. soluam **S** (a)equalem ab **GP** 4 an non et **P** 6 loco mihi **GP** 8 ueniant **RP** ut *add. Rossbach; an* et op.... defricat *post* prospicit (*v.* 7) *ponenda sunt?* optimo suo bes **N**[1] 9 fam. suam summa **GP** 11 non suetam **N**[1] 12 ni(c)hil ei **RGP** 13 sine resp. s. mihi **GP** 15 is **V** quod **G** 19 illo **R**[1] q. prodest **S** 21 efficit **S** 22 Alter **NR** 23 dicas (s *ex* t) **G** dices *ω* 24 magistrum **PS** 26 te a seru. a uinculis **S** 28 respondebo **G** istic **N** ista **O** causa *om.* **FG**

quid mea: tua, quod redimis, mea, quod me redimis;
tibi enim ad utilitatem tuam satis est quoslibet rede-
misse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod
eligis; poteras enim et alterius redemptione idem con-
sequi, quod mea. Utilitatem rei partiris mecum et me
in beneficium recipis duobus profuturum. Praefers me
aliis; hoc totum mea causa facis. Itaque, si praetorem 5
te factura esset decem captivorum redemptio, decem
autem soli captivi essemus, nemo quicquam tibi deberet
ex nobis, quia nihil haberes, quod cuiquam inputares,
a tua utilitate seductum. Non sum invidus beneficii in-
terpres nec desidero illud mihi tantum dari, sed et mihi.'

'Quid ergo?' inquit; 'si in sortem nomina vestra coici 1 XIV
iussissem et tuum nomen inter redimendos exisset, ni-
hil deberes mihi?' Immo deberem, sed exiguum; quid 2
sit hoc, dicam. Aliquid istic mea causa facis, quod me
ad fortunam redemptionis admittis; quod nomen meum
exit, sorti debeo, quod exire potuit, tibi. Aditum mihi
ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem for-
tunae debeo, sed hoc ipsum tibi, quod fortunae debere
potui.

Illos ex toto praeteribo, quorum mercennarium bene- 3
ficium est, quod qui dat non conputat, quoi, sed quanti
daturus sit, quod undique in se conversum est. Vendit
mihi aliquis frumentum; vivere non possum, nisi emero;
sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium 4
fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui, sed quam in-
gratum, quod non habuissem, nisi emissem, in quo in-
vehendo mercator non cogitavit, quantum auxilii adla-

1 redemis PS mea quod // me eligis (redimis *Mg.*) S *verba om.* O 2 est *om.* N^1 3 quod me eligis S 4 redemptio R 8 captorum G 9 tibi quicquam GP 11 invidus (*aut* lividus) *Grut.* uidus N uides N^2RP uiolens uides G iniqus V 16 istic N ista O 18 exiit ω mihi N tibi O 23 quoi N cui N^2O 24 conuersus P 27 quam non gratuitum *Grut.* 28 emisse N^1 emissum G^1

turus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non
debeo.

XV 1 'Isto modo' inquit 'nec medico quicquam debere te
nisi mercedulam dicis nec praeceptori, quia aliquid nu-
meraveris; atqui omnium horum apud nos magna cari-
2 tas, magna reverentia est.' Adversus hoc respondetur
quaedam pluris esse, quam emuntur. Emis a medico
rem inaestimabilem, vitam ac bonam valetudinem, a bo-
narum artium praeceptore studia liberalia et animi cul-
tum; itaque his non rei pretium, sed operae solvitur,
quod deserviunt, quod a rebus suis avocati nobis va-
cant; mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt.
3 Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si
prius, quomodo istud refelli possit, ostendero. 'Quae-
dam' inquit 'pluris sunt, quam venierunt, et ob hoc ali-
quid mihi extra pro illis, quamvis empta sunt, debes.'
4 Primum quid interest, quanti sint, cum de pretio inter
ementem vendentemque convenerit? Deinde non emi
illud suo pretio, sed tuo. 'Pluris est' inquis, 'quam ve-
nit'; sed pluris venire non potuit. Pretium autem rei
cuiusque pro tempore est; cum bene ista laudaveris,
tanti sunt, quanto pluris venire non possunt; propterea
5 nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde, etiam si
pluris ista sunt, non tamen ullum istic tuum munus est,
ut non ex usu effectuve, sed ex consuetudine et annona
6 aestimetur. Quod tu pretium ponis traicienti maria et
per medios fluctus, cum terra e conspectu recessit, cer-

---

1 sed **G** *om.* **O** emi **N** enim **R** ei **GP** 4 dices ω 7; 22; 158, 4 plures **N**[1] emissa **N**[1] 8 ac (et **G**) ualit. bonam **GP** 9 praeceptorē **G** 11 quod si des. **G** euocati **G** 12 occupationi **N**[1] 15 pluri **N**[1] uenerunt (u *ex* o **N**) **NRG** ueneunt **G**[2]**P** 16 epta **N**[1] sunt **N** sint **N**[2]**O** 18 emi **NG** enim **RP** 19 veniit ω 20 plures **R**[1] uendere **G** cuiusque rei **GP** 21 pro emptore *Btl.* 22 pr(a)eterea **O** *corr. Gertz* 25 ubi non . . aestimatur *Mg.* et] ut **G** 26 traiciendi **GP** 27 terrae c. **N** e terrae c. **N**[2]**O** *corr. Mg.* conspecture esit **N**[1]

tam secanti viam et prospicienti futuras tempestates et
securis omnibus subito iubenti vela substringi, arma-
menta demitti, paratos ad incursum procellae et repen-
tinum inpetum stare? huic tamen tantae rei praemium
vectura persolvit. Quanti aestimas in solitudine hospi- 7
tium, in imbre tectum, in frigore balneum aut ignem?
scio tamen, quanti ista consecuturus deversorium sub-
eam. Quantum nobis praestat, qui labentem domum sus-
cipit et agentem ex imo rimas insulam incredibili arte
suspendit! certo tamen et levi pretio fultura conducitur.
Murus nos ab hostibus tutos et a subitis latronum in- 8
cursionibus praestat; notum est tamen, illas turres pro
securitate publica propugnacula habituras excitaturus
faber quid in diem mereat.

Infinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus 1 XVI
adpareat parvo magna constare. Quid ergo? quare et
medico et praeceptori plus quiddam debeo nec adver-
sus illos mercede defungor? Quia ex medico et prae-
ceptore in amicum transeunt et nos non arte, quam ven-
dunt, obligant, sed benigna et familiari voluntate. Ita- 2
que medico, si nihil amplius quam manum tangit et
me inter eos, quos perambulat, ponit sine ullo adfectu
facienda aut vitanda praecipiens, nihil amplius debeo,
quia me non tamquam amicum videt, sed tamquam in-
peratorem. Ne praeceptorem quidem habeo cur venerer, 3
si me in grege discipulorum habuit, si non putavit di-

---

1 sequenti **G** potestates (*ex* -tis; *in mg.* tempestates *m. 2*) **N** tempestates potestates **R** 2 uela stringi **GP** 3 dimitti **RGP** 4 pretium ς 5 uictura **RGP** soluudine **N**[1] 7 deuers. **N** diuers. **N**[2]**O** 8 suspicit **RP** 10 futura **N**[1] subducitur **G** 12 illas turpes **RP** 14 merear **G** 16 magno **NR** quare non med. **G** 18 et **N**[2] *om.* **N** ac **O** 19 amicom **N**[1] 21 medicos nichil **N** medicus nihil **N**[2]**O** *corr. Lps.*
23 aut u. (uitanta **N**[1]) **NR** uitandaue (*ex* -nde **G**) **GP** 24 uidit **GP** imp.] *exp. et* spectatorem *ss. m. rec. in* **P** emptorem *s.* invocatorem *Pinc.* amicus v. s. t. imperator *Mrt.* interpellatorem *Mg.* imperantem *Gertz; erat cum coniciebam* pariatorem 25 nec **G**

gnum propria et peculiari cura, si numquam in me de-
rexit animum, et, cum in medium effunderet, quae scie-
4 bat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis
multum debeamus? non quia pluris est, quod vendi-
derunt, quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid prae-
stiterunt. Ille magis pependit, quam medico necesse est;
pro me, non pro fama artis extimuit; non fuit conten-
tus remedia monstrare: et admovit; inter sollicitos ad-
sedit, ad suspecta tempora occurrit; nullum ministerium
5 illi oneri, nullum fastidio fuit; gemitus meos non secu-
rus audivit; in turba multorum invocantium ego illi po-
tissima curatio fui; tantum aliis vacavit, quantum mea
valetudo permiserat: huic ego non tamquam medico sed
6 tamquam amico obligatus sum. Alter rursus docendo et
laborem et taedium tulit; praeter illa, quae a praecipien-
tibus in commune dicuntur, aliqua instillavit ac tradi-
dit, hortando bonam indolem erexit et modo laudibus
fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam;
7 tum ingenium latens et pigrum iniecta, ut ita dicam,
manu extraxit; nec, quae sciebat, maligne dispensavit,
quo diutius esset necessarius, sed cupit, si posset, uni-
versa transfundere: ingratus sum, nisi illum inter gra-
tissimas necessitudines diligo.

XVII 1 Sordidissimorum quoque artificiorum institoribus su-
pra constitutum aliquid adiecimus, si nobis illorum
opera enixior visa est; et gubernatori et opifici vilissi-
mae mercis et in diem locanti manus suas corollarium
adspersimus. In optimis vero artibus, quae vitam aut
conservant aut excolunt, qui nihil se plus existimat de-
2 bere, quam pepigit, ingratus est. Adice, quod talium

1 direxit **GP** 4 deb. multum **GP** 6 pependit (r *super* p *pr.*) **N** pr(a)ependit **RP** impendit **G** 8 intersolicitus **N** interea sollicitus **N**[2]**O** *corr. Grut.* 9 suspectam **N**[1] 10 meus non securos **N**[1] 13 h. ergo ego **F** 14 et lab. **N**[3]**G** ad lab. **P** et ad lab. **NR** 16 aliquando **P** 18 affecit (adf.) **RGP** admonibus **N**[1] 19 iacens ς 21 quod **R** cupiit ω possit **N**[1] 24 institutoribus **O** *corr. Agricola* 26 operae nixior **N**[1] 27 iocanti **G**[2] manus suas **N** *om.* **O** se locanti cor. **V**

studiorum traditio miscet animos; hoc cum factum est,
tam medico quam praeceptori pretium operae solvitur,
animi debetur.

Platon cum flumen nave transisset nec ab illo quic- 1 XVIII
quam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens
dixit positum illi esse apud Platonem officium; deinde
paulo post, cum alium atque alium gratis eadem sedu-
litate transveheret, negavit illi iam apud Platonem posi-
tum officium. Nam ut tibi debeam aliquid pro eo, quod 2
praestas, debes non tantum mihi praestare, sed tamquam
mihi; non potes ob id quemquam adpellare, quod spar-
gis in populum. Quid ergo? nihil tibi debebitur pro
hoc? Tamquam ab uno nihil; cum omnibus solvam,
quod cum omnibus debeo.

'Negas' inquit 'ullum dare beneficium eum, qui me 1 XIX
gratuita nave per flumen Padum tulit?' Nego. Aliquid
boni facit, beneficium non dat; facit enim aut sua causa
aut utique non mea; ad summam ne ipse quidem se
mihi beneficium iudicat dare, sed aut rei publicae aut
viciniae aut ambitioni suae praestat et pro hoc aliud
quoddam commodum expectat, quam quod a singulis
recepturus est. 'Quid ergo?' inquit, 'si princeps civita- 2
tem dederit omnibus Gallis, si inmunitatem Hispanis,
nihil hoc nomine singuli debebunt?' Quidni debeant?
debebunt autem non tamquam proprium beneficium, sed
tamquam publici partem. 'Nullam' inquit 'habuit cogi- 3
tationem illo tempore mei, quo universis proderat; no-
luit mihi civitatem proprie dare nec in me direxit ani-
mum; ita quare ei debeam, qui me sibi non substituit,
cum facturus esset, quod fecit?' Primum, cum cogitavit 4

---

1 animus N^1 5 exeg. et hon. N^1 7 sed utilitatem N^1 8 iam N^2RP tam N *om.* G 10 debeas G^1 15 ullum V nullum O 16 radum N^1 rapidum *Feldmann* 17 aut *om.* G 18 non me N^1 nec G 22 principes GP 23 dederint P 25 propriam R^1 26 publice RGP partum P 27 mei illo temp. GP 28 proprie ciu. GP 29 Itaque quare G 30 quid P

Gallis omnibus prodesse, et mihi cogitavit prodesse;
eram enim Gallus et me etiam si non mea, publica ta-
men nota conprendit. Deinde ego quoque illi non tam-
quam proprium debebo, sed tamquam commune munus;
unus ex populo non tamquam pro me solvam, sed tam-
5 quam pro patria conferam. Si quis patriae meae pecu-
niam credat, non dicam me illius debitorem nec hoc aes
alienum profitebor aut candidatus aut reus; ad exolven-
dum tamen hoc dabo portionem meam. Sic istius mu-
neris, quod universis datur, debitorem me nego, quia
mihi quidem dedit, sed non propter me, et mihi qui-
dem, sed nesciens, an mihi daret; nihilo minus aliquid
mihi dependendum sciam, quia ad me quoque circumitu
longo pervenit. Propter me debet factum esse, quod me
obliget.

XX 1 'Isto' inquit 'modo nec lunae nec soli quicquam de-
bes; non enim propter te moventur.' Sed cum in hoc
moveantur, ut universa conservent, et pro me moven-
2 tur; universorum enim pars sum. Adice nunc, quod
nostra et horum condicio dissimilis est; nam qui mihi
prodest, ut per me prosit sibi, non dedit beneficium,
quia me instrumentum utilitatis suae fecit; sol autem
et luna, etiam si nobis prosunt sua causa, non in hoc
tamen prosunt, ut per nos prosint sibi; quid enim nos
conferre illis possumus?

XXI 1 'Sciam' inquit 'solem ac lunam nobis velle prodesse,
si nolle potuerint; illis autem non licet non moveri. Ad
2 summam consistant et opus suum intermittant.' Hoc
vide quot modis refellatur. Non ideo minus vult, qui
non potest nolle; immo maximum argumentum est fir-

---

3 conprehendit **G** 4 tamquam **N** *om.* **O** 5 unus *add.* *Fickert* commune; unus *Erasmus* saluam **R** 6 patriam **N**[1] si cis **N**[1] patria meae pec. (*sed* a meae pe *in ras.*) **N**[1] 8 ad] aut **P** 9 port. meam dabo **GP** 10 nae nego **N**[1] 13 circuitu **GP** 17 te *om.* **N**[1] 18 ut] et **P** 21 possit **N**[1] sibi **NG** tibi **RP** 26 nobis uelle nobis nolle prod. **G** 27 non *alt. om.* **G** 29 quod **N**[1] 30 immo *Mrt.* ergo **O** firmae **G** firma **P** firmam **NR** ergo . . firmam ⟨constantiam⟩ vol.

mae voluntatis ne mutari quidem posse. Vir bonus non
potest non facere, quod facit; non enim erit bonus, nisi
fecerit; ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit,
quod debet, non potest autem non facere, quod debet.
Praeterea multum interest, utrum dicas: 'Non potest 3
hoc non facere', quia cogitur, an: 'Non potest nolle'.
Nam si necesse est illi facere, non debeo ipsi benefi-
cium, sed cogenti; si necesse est illi velle ob hoc, quia
nihil habet melius, quod velit, ipse se cogit; ita, quod
tamquam coacto non deberem, tamquam cogenti debeo.
'Desinant' inquit 'velle.' Hoc loco tibi illud occurrat: 4
Quis tam demens est, ut eam neget voluntatem esse, cui
non est periculum desinendi vertendique se in contra-
rium, cum ex diverso nemo aeque videri debeat velle,
quam cuius voluntas usque eo certa est, ut aeterna sit?
An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non
videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

'Agedum' inquit, 'si possunt, resistant.' Hoc dicis: XXII
'Omnia ista ingentibus intervallis diducta et in custo-
diam universi disposita stationes suas deserant; subita
confusione rerum sidera sideribus incurrant, et rupta re-
rum concordia in ruinam divina labantur, contextusque
velocitatis citatissimae in tot saecula promissas vices in
medio itinere destituat, et quae nunc alternis eunt red-
euntque opportunis libramentis mundum ex aequo tem-
perantia, repentino concrementur incendio et ex tanta
varietate solvantur atque eant in unum omnia; ignis
cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, et
profunda vorago tot deos sorbeat': est tanti, ut tu co-
arguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam invito eunt-
que ista tua causa, etiam si maior illis alia ac prior
causa est.

Haeberlin 1 nec G mutari N mutare O 4 debet? Praet. *interp. Gertz* 5 potest *super* dicas N 8 cogente N[1] 11 illud N *om.* O 15 certata N 18 Agendum RG[1]P 19 deducta N[1] 20 uniuersa GP 29 coargueris NRP argueris (quo *super* a *ss*) G 30 concedere (concidere N) possunt O *corr. Grut.*

XXIII 1 Adice nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua
illis in lege aeterna voluntas est. Statuerunt, quae non
mutarent; itaque non possunt videri facturi aliquid,
quamvis nolint, quia, quidquid desinere non possunt,
perseverare voluerunt, nec umquam primi consilii deos
2 paenitet. Sine dubio stare illis et desciscere in contra-
rium non licet, sed non ob aliud, quam quia vis sua
illos in proposito tenet; nec inbecillitate permanent, sed
quia non libet ab optimis aberrare et sic ire decretum
3 est. In prima autem illa constitutione, cum universa
disponerent, etiam nostra viderunt rationemque homi-
nis habuerunt; itaque non possunt videri sua tantum
causa decurrere et explicare opus suum, quia pars ope-
ris et nos sumus. Debemus ergo et soli et lunae et ce-
teris caelestibus beneficium, quia, etiam si potiora illis
sunt, in quae oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuvant.
4 Adice, quod ex destinato iuvant, ideoque obligati sumus,
quia non in beneficium ignorantium incidimus, sed haec,
quae accipimus, accepturos scierunt; et quamquam maius
illis propositum sit maiorque actus sui fructus, quam
servare mortalia, tamen in nostras quoque utilitates a
principio rerum praemissa mens est et is ordo mundo
datus, ut adpareat curam nostri non inter ultima habi-
5 tam. Debemus parentibus nostris pietatem, et multi non,
ut gignerent, coierant; di non possunt videri nescisse,
quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus
et auxilia providerint, nec eos per neclegentiam genuere,

---

1 extra **G**[1] 2 lege **V** legem **O** sua: i. in legem *dist. Buck* sine lege *Badstuebner* Statueruntque quae **P** 3 aliquid *om.* **G** 4 possint **RGP** 5 uoluerint **P** um (quam *ss.*) **N** 6 dediscere (c *super* d *alt.*) **G** in contra in contrarium **N**[1] 7 ob aliud **N** obaudio **O** 9 libet **N** licet **O** 11 rationem qui **N**[1] 14 sumus et nos **GP** et (*ante* soli) *om.* **G** 16 ituri **N** itura **O** 17 que *om.* **P** ⟨iis⟩ sumus *Gertz* 18 quia **G** qui **G**[2]**O** 21 reruare **N**[1] ac princ. **N**[1] 22 et his **N**[1] 23 ultimam **N**[1] 25 coierunt *Mrt.* 26 hominibus *Gertz* nobis . . nec nos *Feldmann* 27 auxilia ς ex alia **G** exilia **O** et alia **V** *possis* nec exilia ⟨illa⟩

quibus tam multa generabant. Cogitavit nos ante na-
tura, quam fecit, nec tam leve opus sumus, ut illi potu-
erimus excidere. Vide, quantum nobis permiserit, quam 6
non intra homines humani inperii condicio sit; vide,
in quantum corporibus vagari liceat, quae *non* coercuit
fine terrarum, sed in omnem partem sui misit; vide,
animi quantum audeant, quemadmodum soli aut noverint
deos aut quaerant et mente in altum elata divina comi-
tentur: scies non esse hominem tumultuarium et incogi-
tatum opus. Inter maxima rerum suarum natura nihil 7
habet, quo magis glorietur, aut certe, cui glorietur; quan-
tus iste furor est controversiam dis muneris sui facere!
quomodo adversus eos hic erit gratus, quibus gratia re-
ferri sine inpendio non potest, qui negat se ab iis acce-
pisse, a quibus cum maxime accepit, qui et semper da-
turi sunt et numquam recepturi? quanta autem perver- 8
sitas ob hoc alicui non debere, quia etiam infitianti be-
nignus est, et continuationem ipsam seriemque benefi-
ciorum argumentum vocare necessario dantis! 'Nolo!
sibi habeat! quis illum rogat?' et omnes alias inpuden-
tis animi voces his adstrue: non ideo de te minus me-
retur is, cuius liberalitas ad te etiam, dum negas, per-
venit, cuiusque beneficiorum vel hoc maximum est, quod
etiam querenti daturus est.

Non vides, quemadmodum teneram liberorum infan- 1 XXIV
tiam parentes ad salubrium rerum patientiam cogant?
Flentium corpora ac repugnantium diligenti cura fovent
et, ne membra libertas inmatura detorqueat, in rectum
exitura constringunt et mox liberalia studia inculcant
adhibito timore nolentibus; ad ultimum audacem iuven-
tam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequi-

1 generabunt **RP** 2 sumus **NG** suum **RP** 5 non **V** *et cod. Pinc. om.* **O** 6 finem **N**[1] 8 elata *Haupt* data (dat adiuina **N**) **O** 14 ab his **GP** 15 a quibus *bis scr.* **N**[1] accipit *cod. Pinc.* 18 beneficium **RP** 19 dandis **G**[1] 20 inpudentes **N**[1] 26 cogunt **R**[1] 27 fluentium **G**

2 tur, coactam adplicant. Adulescentibus quoque ac iam
potentibus sui, si remedia metu aut intemperantia re-
iciunt, vis adhibetur ac severitas. Itaque beneficiorum
maxima sunt, quae a parentibus accepimus, dum aut
nescimus aut nolumus.

XXV 1 His ingratis et repudiantibus beneficia, non quia no-
lunt, sed ne debeant, similes sunt ex diverso nimis grati,
qui aliquid incommodi precari solent iis, quibus obli-
gati sunt, aliquid adversi, in quo adfectum memorem
2 accepti beneficii adprobent. An hoc recte faciant et pia
voluntate, quaeritur; quorum animus simillimus est pravo
amore flagrantibus, qui amicae suae optant exilium, ut
desertam fugientemque comitentur, optant inopiam, ut
magis desideranti donent, optant morbum, ut adsideant,
et, quidquid inimicus optaret, amantes vovent. Fere
3 idem itaque exitus est odii et amoris insani. Tale quid-
dam et his accidit, qui amicis incommoda optant, quae
detrahant, et ad beneficium iniuria veniunt, cum satius
sit vel cessare, quam per scelus officio locum quaerere.
4 Quid, si gubernator a dis tempestates infestissimas et
procellas petat, ut gratior ars sua periculo fiat? quid,
si inperator deos oret, ut magna vis hostium circum-
fusa castris fossas subito inpetu conpleat et vallum tre-
pidante exercitu vellat et in ipsis portis infesta signa
constituat, quo maiore cum gloria rebus lassis profliga-
5 tisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili
via ducunt, qui deos contra eum advocant, cui ipsi ad-
futuri sunt, et ante illos sterni quam erigi volunt; in-
humana ista perverse grati animi natura est contra eum
optare, cui honeste deesse non possis.

---

1 aciem pot. **N**^{1} 3 ius adh. **P** severitas *Koch* seruitus **O** 4 accipimus **G** 8 his **GPS** 9 adfectu (aff. **P**) **N**^{2}**RP** 10 faciunt **S** 11 animis **R**^{1} 12 qui amicicie **S** 13 confugientemque **S** ut *om.* **N**^{1} 14 desiderandi **N**^{1} 15 mouent **G** 16 Tale quid **S** 17 et **G**^{2}**V** ex **O** ex eis his **S** qui d. **R**^{1} 18 ad] a **N**^{1} 19 officii **S** loco cum **N**^{1} 21 sua **V** suo **O** *possis* summo 22 honestium **R** 23 subitti **R** 24 bellat **N** conuellat **N**^{2}**O** 25 lapsis **P** 26 succurrant **N**^{1} 29 ista

'Non nocet' inquit 'illi votum meum, quia simul 1 XXVI
opto et periculum et remedium.' Hoc dicis non nihil te
peccare sed minus, quam si sine remedio periculum op-
tares. Nequitia est ut extrahas mergere, evertere ut
suscites, ut emittas includere; non est beneficium iniu-
riae finis, nec umquam id detraxisse meritum est, quod
ipse, qui detraxit, intulerat. Non volneres me malo 2
quam sanes. Potes inire gratiam, si, quia volneratus
sum, sanas, non, si volneras, ut sanandus sim; numquam
cicatrix nisi conlata volneri placuit, quod ita coisse gau-
demus, ut non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius
nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum;
quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes!

'Simul' inquit, 'ut possim ferre illi opem, precor.' 1 XXVII
Primum, ut te in media parte voti tui occupem, iam in-
gratus es; nondum audio, quid illi velis praestare, scio,
quid illum velis pati. Sollicitudinem illi et metum et
maius aliquod inprecaris malum. Optas, ut ope indigeat:
hoc contra illum est; optas, ut ope tua indigeat: hoc
pro te est. Non succurrere vis illi, sed solvere: qui sic
properat, solvi vult, non solvere. Ita, quod unum in voto 2
tuo honestum videri poterat, ipsum turpe et ingratum
est, nolle debere; optas enim, non ut tu facultatem ha-
beas referendae gratiae, sed ut ille necessitatem inplo-
randae. Superiorem te facis et, quod nefas est, bene me-
ritum ad pedes tuos mittis. Quanto satius est honesta
voluntate debere quam rationem per malam solvere! Si 3
infitiareris, quod acceperas, minus peccares; nihil enim,
nisi quod dederat, amitteret; nunc vis illum subici tibi,

---

peruersae **NR** ista et peruersa **GP** 1 illi inquit **GS** quia similis **S** 3 si **GP** *om.* **NR** 8 sed **S** qua **N**[1] 9 et san. sum **S** sandus **N**[1] 10 conlata **N** collocata **OS** 12 ben. nullum **GS** 13 quanto **N** quantum **OS** 14 possim **G** possem **O** 15 tui *ex* tu **N** 18 opem ind. **N**[1] ope ṭụạ **S** 19 hoc illi cōntriū est **S** 20 succurre **G** *ante* illi *5 aut 6 litt. cras. in* **N** sed ⟨solvi debito; nam⟩ s. *Gertz* 27 ratione **NR** per malam rationem **GP** 29 amitterit **N**[1] -eres **RP**

iactura rerum suarum et status mutatione in id devo-
cari, ut infra beneficia sua iaceat. Gratum te putabo?
coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas,
quod inter gratum et inimicum potest dividi, quod non
dubites adversarium et hostem fecisse, si extrema tace-
4 antur? Hostes quoque optaverunt capere quasdam urbes,
ut servarent, et vincere quosdam, ut ignoscerent, nec
ideo non hostilia vota, in quibus, quod mitissimum est,
5 post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas
vota, quae nemo minus tibi volet quam is, pro quo fiunt,
succedere? Pessime cum eo agis, cui vis a dis noceri, a
te succurri, inique cum ipsis dis; illis enim durissimas
partes inponis, tibi humanas; ut tu prosis, di nocebunt.
6 Si accusatorem submitteres, quem deinde removeres, si
aliqua illum lite inplicares, quam subinde discuteres,
nemo de tuo scelere dubitaret; quid interest, utrum istuc
fraude temptetur an voto, nisi quod potentiores illi ad-
7 versarios quaeris? Non est, quod dicas: 'Quam enim illi
iniuriam facio?' votum tuum aut supervacuum est aut
iniuriosum, immo iniuriosum, etiam si inritum. Quid-
quid non efficis, dei munus est, iniuria vero, quidquid
optas. Sat est; tibi non aliter debemus irasci, quam si
profeceris.

XXVIII 1 'Si vota' inquit 'valuissent, et in hoc valuissent, ut
tutus esses.' Primum certum mihi optas periculum sub
incerto auxilio. Deinde utrumque certum puta: quod
2 nocet, prius est. Praeterea tu condicionem voti tui nosti,
me tempestas occupavit portus ac praesidii dubium.
Quantum tormentum existimas, etiam si accepero, egu-
isse? etiam si servatus fuero, trepidasse? etiam si ab-

---

1 deuocare **O** *corr.* *ω* 5 taceant **G** 6 *post* capere *iterum* hostes *scr.* **G** 7 uincere in quibusdam **G**[1] 9 post *ex* potest **N** 10 tibi minus **GP** his **G** 13 nocebunt? *CFWMueller* 14 sum mitteres (m *pr. ex* ū) **N** 18 quid **RGP** 21 iniuriam (?) **N**[1] iniuriae v., q. o., sat est *Kronenberg* 22 ⟨Id ipsum, quod optas,⟩ sat *Haase* Stat **R** 23 proferis **N**[1] perfeceris *Fickert* 28 occupabit *Gertz*

solutus fuero, causam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, ut non gratior sit solida et inconcussa securitas. Opta, ut reddere mihi beneficium possis, cum 3
opus erit, non, ut opus sit. Si esset in tua potestate, quod optas, ipse fecisses.

Quanto hoc honestius votum est: 'Opto, in eo statu 1 XXIX
sit, quo semper beneficia distribuat, numquam desideret; sequatur illum materia, qua tam benigne utitur, largiendi iuvandique; numquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum paenitentia; naturam per se pronam ad misericordiam, humanitatem, clementiam inritet ac provocet turba gratorum, quos illi et habere contingat nec experiri necesse sit; ipse nulli inplacabilis sit, ipsi nemo placandus; tam aequali in eum fortuna indulgentia perseveret, ut nemo in illum possit esse nisi conscientia gratus.' Quanto haec iustiora vota sunt, quae 2
te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt! Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per quae, quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus! fidele consilium, adsidua conversatio, sermo comis et sine adulatione iucundus, aures, si deliberari velit, diligentes, tutae, si credere, convictus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt, ut non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

Ista tristis et omni voto submovenda occasio ac pro- 1 XXX
cul repellenda; ut gratus esse possis, iratis dis opus est?

---

1 nullus N[1]   3 Optas P   4 potate N *corr. m. 1*   5 in se fecisse S   6 opta G opto ut S   statu/// G status R   7 quod S   non quo des. G num (quam *add. m. 1*) N   8 utatur GPS   largiendo iuuandoque ut numquam GP   11 humilitatem G   13 ipsi n. inplicabilis N[1] implicabilis (l *alt. ex* t, is *in ras.*) G   15 in eum S   17 difuerunt S   18 Quid SV quid | Quid N Quidquid R Quid? Quid GP   19 Quia multa G   20 et fel. S   22 aures *Erasmus* aut res O   deliberare V   uelud G   sic redire N[1]   23 familiariatis G   26 Ita P   uoti (et o. *om.*) G   27 repellanda NR   iratus RP

Ne ex hoc quidem peccare te intellegis, quod melius
cum eo agitur, cui ingratus es? Propone animo tuo car-
cerem, vincula, sordes, servitutem, bellum, egestatem;
haec sunt occasiones voti tui; si quis tecum contraxit,
2 per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse vis,
cui plurimum debes, *et* beatum? quid enim, ut dixi, ve-
tat te referre etiam summa felicitate praeditis gratiam?
cuius plena tibi occurret et varia materia. Quid? tu
3 nescis debitum etiam locupletibus solvi? Nec te invi-
tum distringam; omnia sane excluserit opulenta felici-
tas, monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna
fastigia, quid omnia possidentibus desit: scilicet ille, qui
verum dicat et hominem inter mentientes stupentem
ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi ad igno-
rantiam veri perductum vindicet a consensu concentu-
4 que falsorum. Non vides, quemadmodum illos in prae-
ceps agat extincta libertas et fides in obsequium servile
5 submissa? Dum nemo ex animi sui sententia suadet
dissuadetque, sed adulandi certamen est et unum ami-
corum omnium officium, una contentio, quis blandissime
fallat, ignoravere vires suas, et, dum se tam magnos,
quam audiunt, credunt, adtraxere supervacua et in dis-
crimen rerum omnium perventura bella, utilem et ne-
cessariam rupere concordiam, secuti iram, quam nemo
revocabat, multorum sanguinem hauserunt fusuri no-
6 vissime suum; dum vindicant inexplorata pro certis
flectique non minus existimant turpe quam vinci et per-
petua credunt, quae in summum perducta maxime nu-
tant, ingentia super se ac suos regna fregerunt; nec in-
tellexerunt in illa scaena vanis et cito diffluentibus bo-

---

1 Nec **G** 4 hae ς cum traxit **P** contraxerit **G** 6 et **V** ac **G** *om.* **O** beatumque *Gertz* 7 summam felicitatem **N**[1] 8 occurreret **G** uariam materiam **N**[1] 9 inuitum **V** -tam **O** in multa *Mg.* 10 destringam **NR** 14 ipsamque **N**[1] consuetudinem **N**[1]**P**[1] 21 ignoraueres **N**[1] uiresuas **NR** et dum | dum se **N** 23 utile **NR** 24 upere **N**[1] sicuti **P** 25 reuocabit **GP** 28 credum **R** mutant **G** 30 et scito **P**

nis refulgente ex eo tempore ipsos nihil non adversi
expectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

Cum bellum Graeciae indiceret Xerxes, animum tu- 1 XXXI
mentem oblitumque, quam caducis confideret, nemo non
inpulit. Alius aiebat non laturos nuntium belli et ad
primam adventus famam terga versuros; alius nihil esse 2
dubii, quin illa mole non vinci solum Graecia, sed obrui
posset; magis verendum, ne vacuas desertasque urbes
invenirent et profugis hostibus vastae solitudines relin-
querentur non habituris, ubi tantas vires exercere pos-
sent; alius vix illi rerum naturam sufficere, angusta esse 3
classibus maria, militi castra, explicandis equestribus co-
piis campestria, vix patere caelum satis ad emittenda
omni manu tela. Cum in hunc modum multa undique 4
iactarentur, quae hominem nimia aestimatione sui furen-
tem concitarent, Demaratus Lacedaemonius solus dixit
ipsam illam, qua sibi placeret, multitudinem indigestam
et gravem metuendam esse ducenti; non enim vires ha-
bere, sed pondus; inmodica numquam regi posse, nec
diu durare, quidquid regi non potest. 'In primo' inquit 5
'statim monte Lacones obiecti dabunt sui experimentum.
Tot ista gentium milia trecenti morabuntur; haerebunt
in vestigio fixi et conmissas sibi angustias armis tue-
buntur, corporibus obstruent; tota illos Asia non move-
bit loco; tantas minas belli et paene totius generis hu-
mani ruentis inpetum paucissimi sistent. Cum te muta- 6
tis legibus suis natura transmiserit, in semita haerebis
et aestimabis futura damna, cum conputaveris, quanti
Thermopylarum angusta constiterint; scies te fugari
posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi 7
pluribus locis velut torrentis modo ablati, cuius cum

---

3 xerses G 8 possit N[1] 10 habituri ibi (ubi P[2]) P
15 ferentem P[1] 17 multitudine N[1] 19 umquam N[1] nu-
quam G 21 laconesubiecti (lacones subi. N[2]) N lacones sub-
iecit O *recte* V 22 trecenti *del. Haase* 23 armis *om.* GP
26 irruentis *Mg.* paucissimis stent N -issimi (-mis N[2])
sustinent N[2]O *corr. Gronov* 31 torr. mole *cod. Pinc.*

magno terrore prima vis defluit; deinde hinc atque illinc
8 coorientur et tuis te viribus prement. Verum est, quod
dicitur, maiorem belli adparatum esse, quam qui recipi
ab his regionibus possit, quas obpugnare constituis, sed
haec res contra nos est; ob hoc ipsum te Graecia vin-
9 cet, quia non capit: uti toto te non potes. Praeterea,
quae una rebus salus est, occurrere ad primos rerum
inpetus et inclinatis opem ferre non poteris nec fulcire
ac firmare labentia; multo ante vinceris, quam victum
10 esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum
ob hoc sustineri non putes posse, quia numerus eius
duci quoque ignotus est; nihil tam magnum est, quod
perire non possit, cui nascitur in perniciem, ut alia
11 quiescant, ex ipsa magnitudine sua causa.' Acciderunt,
quae Demaratus praedixerat; divina atque humana in-
pellentem et mutantem, quidquid obstiterat, trecenti
stare iusserunt, stratusque passim per totam Graeciam
Perses intellexit, quantum ab exercitu turba distaret.
Itaque Xerxes pudore quam damno miserior Demarato
gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, et permisit
12 petere, quod vellet. Petit ille, ut Sardis, maximam Asiae
civitatem, curru vectus intraret rectam capite tiaram
gerens; id solis datum regibus. Dignus fuerat praemio
ante quam peteret; sed quam miserabilis gens, in qua
nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dice-
bat sibi!

XXXII 1 Divus Augustus filiam ultra inpudicitiae maledic-
tum inpudicam relegavit et flagitia principalis domus in
publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererra-

---

1 primabis N^1 2 uerbum est quo N^1 6 toto te *ex* tote N toto ṛẹṣ te G potest RGP 7 una nobis *Koch* 9 labantia *Mrt.* 11 putes non GP 13 posset N^{1}R^1 15 dematus N *corr.* N^2 (-thus) 16 iactantem *Hermes* obsisterat N^1 17 Stratus quam per totum passim G 19 demato N *corr.* N^2 (-tho) 20 uerbum N^1 21 uellit N^1 petiit N^{2}RGP 24 in quam N^1 27 intra pudiciciae edictum male inp. G 28 domum R 29 adimmissos G

tam nocturnis comissationibus civitatem, forum ipsum
ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat,
filiae in stupra placuisse, cottidianum ad Marsyam con-
cursum, cum ex adultera in quaestuariam versa ius om-
nis licentiae sub ignoto adultero peteret. Haec tam vin- 2
dicanda principi quam tacenda, quia quarundam rerum
turpitudo etiam ad vindicantem redit, parum potens irae
publicaverat. Deinde, cum interposito tempore in locum
irae subisset verecundia, gemens, quod non illa silentio
pressisset, quae tam diu nescierat, donec loqui turpe
esset, saepe exclamavit: 'Horum mihi nihil accidisset,
si aut Agrippa aut Maecenas vixissent!' Adeo tot ha-
benti milia hominum duos reparare difficile est. Caesae 3
sunt legiones et protinus scriptae; fracta classis et intra
paucos dies natavit nova; saevitum est in opera publica
ignibus, surrexerunt meliora consumptis: tota vita Agrip-
pae et Maecenatis vacavit locus. Quid? putem defuisse
similes, qui adsumerentur, an ipsius vitium fuisse, quia
maluit queri quam quaerere? Non est, quod existime- 4
mus Agrippam et Maecenatem solitos illi vera dicere;
qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis in-
genii mos est in praesentium contumeliam amissa lau-
dare et his virtutem dare vera dicendi, a quibus iam
audiendi periculum non est.

Sed ut me ad propositum reducam, vides, quam 1 XXXIII
facile sit gratiam referre felicibus et in summo huma-
narum opum positis. Dic illis, non quod volunt audire,
sed quod audisse semper volent; plenas aures adulatio-
nibus aliquando vera vox intret; da consilium utile.
Quaeris, quid felici praestare possis? effice, ne felicitati 2

1 comesat. (commessat. **P**) N^2**RGP** 3 ad cot(t)idianum ad marsiam **O** *corr.* ω conuentum **G** 5 petere N^1 pateretur *Bhr.* H. non tam *cod. Pinc.* 6 quia] et **G** 9 uerecundiam N^1 10 ressisset N^1 12 (17 *sqq.*) maegenas N^1 uixisset **G** 14 fracta **G** facta **O** et intra | et intra **N** 15 natauit **G** notauit **O** 16 succurrerunt **G** totauit agr. N^1 tota uitae gr. R^1 18 qui m. ω 19 quaeri **NRG** 23 iis *Gertz* libertatem *Koch* 27 audere sed quam **S**

suae credat, ut sciat illam multis et fidis manibus con-
tinendam. Parum in illum contuleris, si illi stultam fidu-
ciam permansurae semper potentiae excusseris docueris-
que mobilia esse, quae dedit casus, et maiore cursu fu-
gere, quam veniunt, nec iis portionibus, quibus ad summa
perventum est, retro iri, sed saepe inter maximam for-
3 tunam et ultimam nihil interesse? Nescis, quantum sit
pretium amicitiae, si non intellegis multum te ei datu-
rum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed
saeculis raram, quae non aliubi magis deest, quam ubi
4 creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix no-
menclatorum conplectitur aut memoria aut manus, ami-
corum existimas esse? non sunt isti amici, qui agmine
magno ianuam pulsant, qui in primas et secundas ad-
missiones digeruntur.

XXXIV 1 Consuetudo ista vetus est regibus regesque simu-
lantibus populum amicorum discribere, et proprium su-
perbiae magno aestimare introitum ac tactum sui limi-
nis et pro honore dare, ut ostio suo propius adsideas,
ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps
2 multa sunt ostia, quae receptos quoque excludant. Apud
nos primi omnium *C.* Gracchus et mox Livius Drusus
instituerunt segregare turbam suam et alios in secre-
tum recipere, alios cum pluribus, alios universos. Ha-
buerunt itaque isti amicos primos, habuerunt secundos,
3 numquam veros. Amicum vocas, cuius disponitur salu-
tatio? aut potest huius tibi fides patere, qui per fores
maligne apertas non intrat, sed inlabitur? huic perve-
nire usque ad libertatem destringendam licet, cuius vol-
gare et publicum verbum et promiscuum ignotis 'have!'

---

5 his **GP** 8 amiciti **N**[1] 9 ded. amiciciam **S** sed insulis *Lejay* 10 alicubi **PS** 11 creditura ab. **N**[1] nomendatorum **P** 14 quia in **N**[1] 16 reges qui **N**[1] 17 describere **O** et **N** est **N**[2]**O** 18 luminis **P** 19 hostio **N**[1]**G** proprius **N**[1] 20 gr. piorum **G** 22 C. *add. Mrt.* 24 cum conpluribus **G** 26 uiros **N**[1] 27 an potest **F** 29 distring. libert. **GP** 30 ignotus habe **O** *corr. Erasmus* (ave)

non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque 4
istorum veneris, quorum salutatio urbem concutit, scito,
etiam si animadverteris obsessos ingenti frequentia vi-
cos et conmeantium in utramque partem catervis itinera
conpressa, tamen venire te in locum hominibus plenum,
amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quae- 5
ritur; illo recipiendus, illic retinendus est et in sensus
recondendus. Hoc doce: gratus es.

Male de te existimas, si inutilis es nisi adflicto, si 1 XXXV
rebus bonis supervacuus es. Quemadmodum te et in du-
biis et in adversis et in laetis sapienter geris, ut dubia
prudenter tractes, adversa fortiter, laeta moderate, ita
in omnia utilem te exhibere amico potes. Adversa eius
nec deserueris nec optaveris; multa nihilo minus, ut non
optes, in tanta varietate, quae tibi materiam exercendae
fidei praebeant, incident. Quemadmodum, qui optat di- 2
vitias alicui in hoc, ut illarum ipse partem ferat, quam-
vis pro illo videatur optare, sibi prospicit, sic, qui op-
tat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo
fideque discutiat, quod est ingrati, se illi praefert et
tanti existimat illum miserum esse, ut ipse gratus sit,
ob hoc ipsum ingratus; exonerare enim se vult et gravi
sarcina liberare. Multum interest, utrum properes re- 3
ferre gratiam, ut reddas beneficium, an ne debeas. Qui
reddere vult, illius se commodo aptabit et idoneum illi
venire tempus volet; qui nihil aliud quam ipse liberari
vult, quo modo cumque ad hoc cupiet pervenire, quod
est pessimae voluntatis. 'Ista' inquit 'festinatio nimium 4

---

3 angenti **R[1]GP** 6 amicos non **N[1]** 10 supervacuum est **O** *recte* **V** est *del.* *ω* 13 amico exh. **GP[2]** si aduersa **V** *et cod. Pinc.* 14 desieris **S** 17 partem ipse **GP** 20 profert **RG** 21 aestimat *cod. Pinc.* et **V** (ext.) et ipse **P[1]** sit et ob **GP** 24 anne **N** anne ut **N[2]O** 25 aptauit **O** (*non* **V** *nec cod. Pinc.*) 28 inquam *Lps.* nimium grati *Mg.* (grati *iam Haase*) nimiam ingrati **N** nimia ingr. (nim. fest. ingr. **G**) **N[2]O** nimia, non ingrati *J Mueller* f. animi ingrati est? *Kruczkiewicz* nimia non grati est? *ego*

grati est!' Id apertius exprimere non possum, quam si
repetivero, quod dixi: Non vis reddere acceptum bene-
ficium, sed effugere. Hoc dicere videris: 'Quando isto
carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti
obligatus sim.' Si optares, ut illi de suo solveres, mul-
tum abesse videreris a grato; hoc, quod optas, iniquius
est: execraris enim illum et caput sanctum tibi dira
5 precatione defigis. Nemo, ut existimo, de inmanitate
animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si cap-
tivitatem, si famem ac metum inprecareris; at quid in-
terest, utrum vox ista sit voti tui an vis? aliquid enim
horum optas. I nunc et hoc esse grati puta, quod ne
ingratus quidem faceret, qui modo non usque in odium,
sed tantum usque ad infitiationem beneficii perveniret!

XXXVI 1 Quis pium dicet Aenean, si patriam capi voluerit,
ut captivitati patrem eripiat? Quis Siculos iuvenes ut
bona liberis exempla monstrabit, si optaverint, ut Aetna
inmensam ignium vim super solitum ardens et incensa
praecipitet datura ipsis occasionem exhibendae pietatis
2 ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Sci-
pioni Roma, si Punicum bellum, ut finiret, aluit; nihil
Deciis, quod morte patriam servaverunt, si prius opta-
verant, ut devotioni fortissimae locum ultima rerum ne-
cessitas faceret. Gravissima infamia est medici opus

---

5 solueris **N**[1] 6 uideris **G** iniquus **G** 7 illud **O** *corr.* ω tibi *om.* **N** 8 imprecatione **V** depr. *Skutsch* def. **V** dificis **NR** difficis **G** dissicis **PV**[2] 9 animi *bis scr.* **N**[1] 10 mortem *Pinc.* letum *Grut.* morbum *Klammer* at quid ω aliquid quid **N** aliquid **N**[2]**O** atqui quid *Gertz* 11 tui sanius (*ex* tuis anuis **N**) aliquid enim (enim al. **GP**) h. opta, sim (si in **N**) nunc **O** *corr. Rubenius* tui, si animus ei al. h. optat *Pinc.* 12 gratum **GP** 14 infinitiationem **N**[1] 15 piam **N**[1] 16 captitati **N**[1] captiuitate (*super* e *ras.*) p. eriperet **S** 17 monstrauit **NR** monstrarent **GP** *corr. Grut.* optauerunt **GP** (a)ethna **N**[2]**RGP** 18 inmensa i. insuper (ui super **P**) sol. **GP** ardens daretur ipsis occasio ex(h)ib. **GP** ard. et i. precepit et daturi ipsi occasionem e. **NR** *corr. Gronov* 21 aluit *Gronov* aliud **NR** perseuerauit. Aliud **GP** 22 optauerunt **G**

quaerere; multi, quos auxerant morbos et inritaverant,
ut gloria maiore sanarent, non potuerunt discutere aut
cum magna miserorum vexatione vicerunt.

Callistratum aiunt (ita certe Hecaton auctor est), 1 XXXVII
cum in exilium iret, in quod multos cum illo simul se-
ditiosa civitas et intemperanter libera expulerat, optante
quodam, ut Atheniensibus necessitas restituendi exules
esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster ani- 2
mosius, cum quidam illum consolaretur et diceret in-
stare arma civilia, brevi futurum, ut omnes exules re-
verterentur: 'Quid tibi' inquit 'mali feci, ut mihi peio-
rem reditum quam exitum optares? Ut malo, patria
exilio meo erubescat, quam reditu maereat!' Non est
istud exilium, cuius neminem non magis quam damna-
tum pudet. Quemadmodum illi servaverunt bonorum ci- 3
vium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt
clade communi, quia satius erat duos iniquo malo ad-
fici quam omnes publico, ita non servat grati hominis
adfectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult
obprimi, quas ipse submoveat, quia, etiam si bene cogi
tat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum
in gloriam est incendium extinxisse, quod feceris.

In quibusdam civitatibus inpium votum sceleris 1 XXXVIII
vicem tenuit. Demades certe Athenis eum, qui necessa-
ria funeribus venditabat, damnavit, cum probasset ma-
gnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multo-

4 *Hecaton fr. XV Fowler*

1 irrit. V intrauerant O incitauerant ς 2 maiore gloria GP 4 Callistrarum R autor est N auctore G auctorẽ S 5 simul cum illo GP 6 expulera N^1 8 animosus S 9 cum enim q. i. conlaretur G solaretur S 11 feci *om.* G paiorem N^1 12 ut malo N malo ut N^2O 13 reditum ereat (haereat N^1) N^1R 15 putet N^1 17 qua N^1 19 de facultatibus P 20 opprimi GPV *om.* NR uult affici *post* submoueat S ⟨distringi⟩ diffic. *Gertz* quia NRS qui GP cogitet G 22 est G quidem NR *om.* P cedet *Gertz* ⟨satis⟩ est *Mg.* feris R

rum morte non poterat. Quaeri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optavit, non ut multis venderet, sed ut care, ut parvo sibi constarent, quae venditurus
2 esset. Cum constet negotiatio eius ex empto et vendito, quare votum eius in unam partem trahis, cum lucrum ex utraque sit? Praeterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes; omnes enim idem volunt, id est, intra se optant. Magnam partem hominum damnabis;
3 cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, si gloriam; agricolam annonae caritas erigit; eloquentiae pretium excitat litium numerus; medicis gravis annus in quaestu est; institores delicatarum mercium iuventus corrupta locupletat; nulla tempestate tecta, nullo igne laedantur: iacebit opera fabrilis. Unius vo-
4 tum deprensum est, omnium simile est. An tu Arruntium et Haterium et ceteros, qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere quae dissignatores et libitinarios vota? illi tamen, quorum mortes optent, nesciunt, hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt; illorum damno nemo vivit, hos, quisquis differt, exhaurit; optant ergo non tantum, ut accipiant, quod turpi servitute meruerunt, sed etiam, ut tributo
5 gravi liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis, quod damnatum est in uno, optent, quibus, quisquis morte profuturus est, vita nocet; omnium tamen istorum tam nota sunt vota quam inpunita. Denique se quisque consulat et in secretum pectoris sui redeat et inspiciat, quid tacitus optaverit: quam multa sunt vota,

---

1 mortem non peterat (*ex* peteat) N[1] 4 esset. Constat G ex epto N[1] 7 volunt et idē intra V 8 Magnam ⟨praeterea⟩ *vel* ⟨porro⟩ *Gertz* 10 optat. inglorium GP 11 excitat *Wsg.* exceptat O disceptat *Mg.* exaltat *Btl.* exaggerat *Thurot* 12 qu(a)estus N[1]G quaestum ω 13 tecta *post* ledantur GP 14 laetantur N[1] 15 deprehensum G arnuntium G 16 aterium G[1] 18 dessignatores V 19 *et* 24 hi N hii N[2]O 20 spei *Mrt.* rei O 25 in illo *Gertz* 28 pectori N[1]

quae etiam sibi fateri pudet! quam pauca, quae facere
coram teste possimus!

Sed non, quidquid reprehendendum, etiam dam- 1 XXXIX
nandum est, sicut hoc votum amici, quod in manibus
est, male utentis bona voluntate et in id vitium inci-
dentis, quod devitat; nam dum gratum animum festinat
ostendere, ingratus est. Hoc ait: 'In potestatem meam 2
recidat, gratiam meam desideret, sine me salvus, ho-
nestus, tutus esse non possit, tam miser sit, ut illi bene-
ficii loco sit, quidquid redditur.' Haec dis audientibus:
'Circumveniant illum domesticae insidiae, quas ego pos-
sim solus obprimere, instet potens inimicus et gravis,
infesta turba nec inermis, creditor urgueat, accusator.'
Vide, quam sis aequus: horum optares nihil, si tibi be- 1 XL
neficium non dedisset. Ut alia taceam, quae graviora
conmittis pessima pro optimis referendo, hoc certe de-
linquis, quod non expectas suum cuiusque rei tempus,
quod aeque peccat, qui non sequitur, quam qui ante-
cedit. Quomodo beneficium non semper recipiendum
est, sic non utique reddendum. Si mihi non desideranti 2
redderes, ingratus esses; quanto ingratior es, qui desi-
derare me cogis! Expecta! quare subsidere apud te mu-
nus meum non vis? quare obligatum moleste *te* fers?
quare quasi cum acerbo feneratore signare rationem pa-
rem properas? quid mihi negotium quaeris? quid in me
deos inmittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia 1 XLI
debere secure et occasiones reddendorum observare, non
manu facere. Ipsam hanc cupiditatem primo quoque
tempore liberandi se meminerimus ingrati esse; nemo
enim libenter reddit, quod invitus debet, et, quod apud

---

1 pudeat *Wsg.* 2 possumus G 5 uitium *om.* FG 6 euitat O *corr. Siesbye* 7 'Hic' ait 'in' *mult. edd.* 13 urg(u)et N[1]G[1] et acc. V 14 sit tibi N[1] 22 subdeside dere N[1] 23 te *add. Grut., contradicit Bourgery* 24 aceruo N[2]R arcebo G[1] 26 quomo N[1] erigeres S 28 secure deb. GPS occansiones NR 29 cupitatom N[1]

2 se esse non vult, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius in promptu habere merita amicorum et offerre, non ingerere, nec obaeratum se iudicare, quoniam beneficium commune vinculum est et inter se duos adligat! Dic: 'Nihil moror, quominus tuum revertatur; opto, hilaris accipias. Si necessitas alterutri nostrum inminet fatoque quodam datum est, ut aut tu cogaris beneficium recipere aut ego *alterum* accipere, det potius, qui solet. Ego paratus sum: "nulla mora in Turno est"; ostendam hunc animum, cum primum tempus advenerit; interim di testes sunt.'

XLII 1 Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te adfectum et quasi manu prendere verentis et aestuantis, ne in ullo officio sis tardior. Non decet gratum animum sollicitudo, contra summa fiducia sui et ex conscientia veri amoris dimissa omnis anxietas. Tam convicium est: 'Recipe' quam: 'Debes'. Hoc primum beneficii dati sit
2 ius, ut recipiendi tempus eligat, qui dedit. 'At vereor, ne homines de me sequius loquantur.' Male agit, qui famae, non conscientiae gratus est. Duos istius rei iudices habes, illum, *quem non debes timere, et te,* quem non potes. 'Quid ergo? si nulla intervenerit occasio, semper debebo?' Debebis; sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Paenitet accepti beneficii, quem non-

9 *Verg. A. XII 11*

1 Quanto non m. **S** 3 abaeratum **N**[1] 5 quominus ⟨munus⟩ *Grut.* 7 factoque **P** cogaris ⟨bis⟩ *J Mueller* 8 alterum *add. Gertz* 11 sint **S** sunto *Grut.* 12 mi **V** mihi (h *del.* **N**[3]) **O** in **V** ad **O** apud ς 13 manum **G** in nullo **GP** 14 tardius **R**[1] 15 summam fidutiam **GP** 16 demissa **O** *non* **V** Iam **G** 17 recipe **N** recipere **O** quod debes **O** *corr. Haupt* 'recipe, quod ⟨debeo' quam 'redde, quod⟩ debes' *Wsg. et Haase* (da, quod) 19 sepius **G** 20 ⟨gratia⟩ gratus *Gemoll* iud̄. **NR** 21 quem non debes timere, et te *add. Gertz* quem non potes et quem potes **V** *et cod. Pinc.* ⟨quem potes fallere (effugere *Buck*), et te,⟩ quem *Haase praeeunte Erasmo* 22 interuenit o. super **S** 24 uoluntate **S**

dum redditi piget; quare, qui tibi dignus visus est, a
quo acciperes, indignus videatur, cui diu debeas?

In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi cre- 1 XLIII
dunt proferre, donare, plurium sinum ac domum in-
plere, cum ista interdum non magnus animus faciat, sed
magna fortuna; nesciunt, quanto interim maius ac diffi-
cilius sit capere quam fundere. Nam, ut nihil alteri de-
traham, quoniam utrumque, ubi virtute fit, par est, non
minoris est animi beneficium debere quam dare; eo
quidem operosius hoc quam illud, quo maiore diligen-
tia custodiuntur accepta quam dantur. Itaque non est 2
trepidandum, quam cito reponamus, nec procurrendum
intempestive, quia aeque delinquit, qui ad referendam
gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat.
Positum est illi apud me; nec illius nomine nec meo ti-
meo. Bene illi cautum est; non potest hoc beneficium
perdere nisi mecum, immo ne mecum quidem: egi illi
gratias, id est rettuli. Qui nimis de reddendo beneficio 3
cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Prae-
stet se in utrumque facilem: si vult recipere beneficium,
referamus reddamusque laeti; si illud apud nos custo-
diri mavult, quid thensaurum eius eruimus? quid custo-
diam recusamus? dignus est, quoi, utrum volet, liceat.
Opinionem quidem et famam eo loco habeamus, tam-
quam non ducere sed sequi debeat.

---

2 uidebatur cui tu deb. **S** 4 profore donatione **S** 8 utrumque **NG** utrum **RP** ubi *et* fit *om.* **G** non/// /// (*sub ras.* ut) **G** 9 ben. *om.* **S** 11 acc. quantur. It. **N**[1] 12 trepidantibus (*corr. m. 2*) non est **S** procurandum **S** 15 est *om.* **G** 17 nec **GP** 18 id est rett. *om.* **FG** quimis **N**[1]
19 praestat se **S** praestat esse *Erasmus* praestes te *Gertz*
21 Si ς S (*sic; i ss. m. 1*) **S** *om.* **O** *unde Bourgery:* laeti; illud . . . mavult? Quid 22 malunt *ut vid.* **G**[1] thens. *hic* **N** thes. **O** quid c. **GS** qui c. **O** 23 quoi **N** cui **N**[2]**O** 24 tamquam quae *cod. Pinc.* LIB : ANNEI : SENECAE : AD AEBU TIUM : LIBERALEM : DE BENE FICIIS. LIB : VI : EXP | INCP : LIBER VII : FELICITER : : : (*ab alio rubricatore scriptum, quam priores indices*) **N**

LIBER VII

I 1 Bonum, mi Liberalis, habeas animum volo:
'in manibus terrae; non hic te carmine longo
atque per ambages et longa exorsa tenebo.'
Reliqua hic liber cogit, et exhausta materia circumspi-
cio, non quid dicam, sed quid non dixerim; boni tamen
2 consules, quidquid ibi superest, cum tibi superfuerit. Si
voluissem lenocinari mihi, debuit paulatim opus crescere
et ea pars in finem reservari, quam quilibet etiam sa-
tiatus adpeteret. Sed quidquid maxime necessarium erat,
in primum congessi; nunc, si quid effugit, recolligo. Nec
mehercules, si me interroges, nimis ad rem existimo
pertinere, ubi dicta sunt, quae regunt mores, prosequi
cetera non in remedium animi, sed in exercitationem
3 ingenii inventa. Egregie enim hoc dicere Demetrius Cy-
nicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis con-
paretur, solet plus prodesse, si pauca praecepta sapien-
tiae teneas, sed illa in promptu tibi et in usu sint, quam
si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad ma-
4 num. 'Quemadmodum' inquit 'magnus luctator est, non
qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum usus
sub adversario rarus est, sed qui in uno se aut altero
bene ac diligenter exercuit et eorum occasiones inten-
tus expectat (neque enim refert, quam multa sciat, si
scit, quantum victoriae satis est), sic in hoc studio multa
5 delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quae ratio ocea-
num effundat ac revocet, quare septimus quisque annus
aetati signum inprimat, quare latitudo porticus ex re-
moto spectantibus non servet portionem suam, sed ul-

---

3 *Verg. g. II 45*

---

2 mi **V** mi(c)hi **O** 3 ficto *Verg.* 5 materiam **N**[1] 7 ibi *Haase* tibi **O** *om.* *ω* 12 minus ad **G** 13 persequi *ω* 15 scynius **G** 18 usum **N**[1] 24 nec enim **GP** sciat sit quantum **S** 25 sic **N**[2]**RGS** si **NP** 26 qua **R** 27 septimos **N**[1] 28 etatis signat inpr. **S** 29 proportionem **V**

tima in angustius coeant et columnarum novissime intervalla iungantur, quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat, utrum unus concubitus spargatur in duos an totiens concepti sint, cur pariter natis fata diversa sint maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest: non multum tibi nocebit transisse, quae nec licet scire nec prodest. Involuta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturae 6
queri possumus, quia nullius rei difficilis inventio est, nisi cuius hic unus inventae fructus est invenisse; quidquid nos meliores beatosque facturum est, aut in aperto aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, 7
si se supra metus sustulit nec avida spe infinita conplectitur, sed didicit a se petere divitias; si deorum hominumque formidinem eiecit et scit non multum esse ab homine timendum, a deo nihil; si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perductus est, ut illi liqueat mortem nullius mali materiam esse, multorum finem; si animum virtuti consecravit et, quacumque vocat illa, planum putat; si sociale animal et in commune genitus mundum ut unam omnium domum spectat et conscientiam suam dis aperuit semperque tamquam in publico vivit se magis veritus quam alios: subductus ille tempestatibus in solido ac sereno stetit consummavitque scientiam utilem ac necessariam. Reliqua oblectamenta otii sunt; licet enim iam in tutum retracto animo ad haec quoque excurrere cultum, non robur ingeniis adferentia.'

---

1 angustius **N** angustias (gustias, *sed* an *ss.* **R**) **OS** 3 unus conceptus *Wsbq.* 4 concepti sint ∞ concepisset **OS** 5 facta **G** fat aduersa **N**[1] 8 non de **S** 9 diffilis **N**[1] 10 nisi *om.* **G** 11 inparato **G** 12 contepsit **N**[1] 13 metus **N** metum **OS** auidia **G** 14 si didicit **G** 16 dēō **N** dō **N**[2]**RP** 19 quocumque **S** 21 omnium **NR** *om.* **GP** 25 consumanitque (m *ss.*) **N** consummauit (-umauit **PS**) **OS** 26 ostii **N**[1] licet autem **S** 27 retacto **N**[1] redacto *Gertz* hoc q. excurre **S**

II 1 Haec Demetrius noster utraque manu tenere proficien-
tem iubet, haec nusquam dimittere, immo adfigere et
partem sui facere eoque cottidiana meditatione perduci,
ut sua sponte occurrant salutaria et ubique ac statim
desiderata praesto sint et sine ulla mora veniat illa tur-
2 pis honestique distinctio. Sciat nec malum esse ullum
nisi turpe nec bonum nisi honestum; hac regula vitae
opera distribuat; ad hanc legem et agat cuncta et exi-
gat miserrimosque mortalium iudicet, in quantiscumque
opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos quorum-
que animus inerti otio torpet. Dicat sibi ipse: 'Voluptas
fragilis est, brevis, fastidio obiecta, quo avidius hausta
est citius in contrarium recidens, cuius subinde necesse
est aut paeniteat aut pudeat, in qua nihil est magnifi-
cum aut quod naturam hominis dis proximi deceat, res
humilis, membrorum turpium aut vilium ministerio ve-
3 niens, exitu foeda. Illa est voluptas et homine et viro
digna non inplere corpus nec saginare nec cupiditates
inritare, quarum tutissima est quies, sed perturbatione
carere et ea, quam hominum inter se rixantium ambitus
concutit, et ea, quae intolerabilis ex alto venit, ubi de
dis famae creditum est vitiisque illos nostris aestimavi-
4 mus.' Hanc voluptatem aequalem, intrepidam, numquam
sensuram sui taedium percipit hic, quem deformamus
cum maxime, ut ita dicam, divini iuris atque humani
peritus. Hic praesentibus gaudet, ex futuro non pendet;
nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est.

---

1 hoc **S** teneri **N** 2 hoc **S** numquam ς demittere **N**^{1} adficere (aff. **G**) **O** *corr.* ω 3 partum **R**^{1} meditaone **N**^{1} 6 esse ullum esse nisi **N** 7 bonum esse **S** 8 distr. et ad h. regulam agat **S** 9 miserrimos quoque **S** quantumcunque **S** 10 fulgebunt **S** uetri **N**^{1} quorumcumque **S** 13 reccid. **NR** 15 res *om.* **N**^{1} 19 inquies *Skutsch* perturbationē **S** 21 concitat *Grut.* 23 uoluntatem **P** 24 quem uere def. **S** 25 cum *Pinc.* quom *Skutsch* qui **G** quem **O** quam *cod. Pinc.* Quoniam . . peritus hic *Gund.* 26 periturus **P** 27 in **N**^{2}**GP** *om.* **NR**

Magnis itaque curis exemptus et distorquentibus mentem nihil sperat aut cupit nec se mittit in dubium suo
contentus. Et ne illum existimes parvo esse contentum, 5
omnia illius sunt, non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt, cui, quamquam in litore rubri maris steterat, plus deerat, quam qua venerat. Illius ne ea quidem erant, quae tenebat aut vicerat, cum in oceano Onesicritus praemissus explorator erraret et bella in ignoto
mari quaereret. Non satis adparebat inopem esse, qui 6
extra naturae terminos arma proferret, qui se in profundum inexploratum et inmensum aviditate caeca prosus inmitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per 1 III
Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium, quos fortuna inritavit inplendo. Cyrum et Cambysen et totum regni Persici stemma percense: quem invenies, cui modum inperii satietas fecerit, qui non vitam in aliqua ulterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est: quidquid cupiditati contingit, penitus hauritur et conditur, nec interest, quantum eo, quod
inexplebile est, congeras. Unus est sapiens, cuius omnia 2
sunt nec ex difficili tuenda; non habet mittendos trans maria legatos nec metanda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda praesidia; non opus est legione nec equestribus turmis. Quemadmodum di inmortales regnum inermes regunt et illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est, ita hic officia sua, quamvis latissime pateant, sine tumultu obit et omne

---

1 ex. est et **S** mentem et nihil **NRS** m. est: n. *Gertz* 3 (*bis*) contemptu(s) **S** et ne **SV** ne et (etiam **G**) **O** Nec ω estimes **S** 5 cui quamquam **N** cuiquam **O** cui quia **G**[2] 6 qua **N** quia **O** quam inuenerat **V** 11 auiditate *bis scr.* **N**[1] prosus **N** prorsus **N**[2]**O** 12 quod (*bis*) **N**[1] eripuit **RP** 15 hoc **NR**[2] *om.* **O** 18 persicis **N**[1] 21 contigit ω 22 ei, quod *Koch* 23 inexplicabile **G**[1] 25 metanda **GV** metenda **O** 26 ⟨in⟩ opp. *Wsg.*

humanum genus potentissimus eius optimusque infra se
3 videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cum Ori-
entem Occidentemque lustraveris animo, quo etiam re-
mota et solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot
animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime
fundit, adspexeris, emittere hanc dei vocem: 'Haec om-
nia mea sunt!' Sic fit, ut nihil cupiat, quia nihil est
extra omnia.

IV 1 'Hoc ipsum' inquis 'volui! teneo te! volo videre, quo-
modo ex his laqueis, in quos tua sponte decidisti, ex-
pliceris. Dic mihi: quemadmodum potest aliquis donare
sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoque, quod
illi donat, ipsius est. Itaque non potest beneficium dari
sapienti, cui, quidquid datur, de suo datur; atqui dici-
tis sapienti posse donari. Idem autem me scito et de
amicis interrogare: omnia dicitis illis esse communia;
ergo nemo quicquam donare amico potest; donat enim
2 illi communia.' Nihil prohibet aliquid et sapientis esse
et etiam eius, qui possidet, cui datum et adsignatum est.
Iure civili omnia regis sunt, et tamen illa, quorum ad
regem pertinet universa possessio, in singulos dominos
discripta sunt, et unaquaeque res habet possessorem
suum; itaque dare regi et domum et mancipium et pe-
cuniam possumus nec donare illi de suo dicimur; ad re-
gem enim potestas omnium pertinet, ad singulos pro-
3 prietates. Fines Atheniensium aut Campanorum voca-
mus, quos deinde inter se vicini privata terminatione
distinguunt; et totus ager utique ullius rei publicae est,

---

5 copia **P** latissime **G** 6 diei **N** 9 uoluit **N**[1] 11 dare **S** dona **G**[1] 12 o. sapienti **N**[1] o. sipientis **R** 13 dari ben. **GP** sap. ben. dari (i *ex* e) **S** 14 aut quid **S** 15 donare **P**[1] dari **S** 19 et **V** *om.* **O** et tamen *Gertz* et iam *Buck* 20 et tamen . . . descr. sunt *bis scr.* **N**[1] 21 in] ut **S** dñs (= dominus) **N**[1] 22 descripta **O** distributa **S** 23 domum|domum **N**[1] 24 dimur **N**[1] 25 proprietas **V** 28 utique *scripsi* aut **O** aut illius (*alterum* illius *ss. m. 3*) **G** illius aut huius (illius ω) **V** ante unius *Mg.* alicuius *Werth* Apulicus *Feldmann* publicus *Skutsch* aut cultus (*mallem* saltus) *Gund.*

pars deinde suo domino quaeque censetur; ideoque do-
nare agros nostros rei publicae possumus, quamvis illius
esse dicantur, quia aliter illius sunt, aliter mei. Num- 4
quid dubium est, quin servus cum peculio domini sit?
dat tamen domino suo munus. Non enim ideo nihil ha-
bet servus, quia non est habiturus, si dominus illum
habere noluerit; nec ideo non est munus, cum volens
dedit, quia potuit eripi, etiam si noluisset. Quemadmo- 5
dum probemus omnia? nunc enim omnia sapientis esse
inter duos convenit; illud, quod quaeritur, colligendum
est, quomodo liberalitatis materia adversus eum super-
sit, cuius universa esse concessimus. Omnia patris sunt, 6
quae in liberorum manu sunt; quis tamen nescit donare
aliquid et filium patri? Omnia deorum sunt; tamen et
dis donum posuimus et stipem iecimus. Non ideo, quod
habeo, meum non est, si meum tuum est; potest enim
idem meum esse et tuum.

'Is' inquit, 'cuius prostitutae sunt, leno est; omnia 7
autem sapientis sunt; inter omnia et prostitutae sunt;
ergo prostitutae sapientis sunt. Leno autem est, cuius
prostitutae sunt; ergo sapiens leno est.' Sic illum ve- 8
tant emere, dicunt enim: 'Nemo rem suam emit; omnia
autem sapientis sunt; ergo sapiens nihil emit.' Sic ve-
tant mutuum sumere, quia nemo usuram pro pecunia
sua pendat. Innumerabilia sunt, per quae cavillantur,
cum pulcherrime, quid a nobis dicatur, intellegant.
Etenim sic omnia sapientis esse dico, ut nihilo minus 1 V
proprium quisque in rebus suis dominium habeat, quem-
admodum sub optimo rege omnia rex inperio possidet,
singuli dominio. Tempus istius probandae rei veniet;

---

2 ullius G 5 ideo GV adeo O 9 prob. omnia sapientis esse⟨, videbimus⟩ (*mallem* ⟨nunc non curo⟩); nunc enim inter nos *Mg.* pr. omnia s. e. nunc iam inter *Haeberlin* 14 et dis et donum N[1] 16 meum *alt. del. Mrt.* tecum meum est *Postgate* potes R 17 esse meum RGP 23 sicut etant. mut. N sic uetant et mut. N[2]O 26 quae V dicatur G dicantur OV intelligunt P 27 etenim G enim O *Baehrens 388*

interim hoc huic quaestioni sat est me id, quod aliter
sapientis est, aliter meum est, posse donare sapienti.
2 Nec mirum est aliquid ei, cuius est totum, posse donari.
Conduxi domum a te; in hac aliquid tuum est, aliquid
meum: res tua est, usus rei tuae meus est. Itaque nec
fructus tanges colono tuo prohibente, quamvis in tua
possessione nascantur, et, si annona carior fuerit aut
fames, 'heu! frustra magnum alterius spectabis acervum'
in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua.
3 Nec conductum meum, quamquam sis dominus, intrabis
nec servum tuum, mercennarium meum, abduces et, cum
a te raedam conduxero, beneficium accipies, si tibi in
vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri,
ut aliquis accipiendo, quod suum est, munus accipiat.

VI 1 In omnibus istis, quae modo rettuli, uterque eiusdem
rei dominus est. Quo modo? quia alter rei dominus est,
alter usus. Libros dicimus esse Ciceronis; eosdem Dorus
librarius suos vocat, et utrumque verum est: alter illos
tamquam auctor sibi, alter tamquam emptor adserit; ac
recte utriusque dicuntur esse, utriusque enim sunt, sed
non eodem modo. Sic potest Titus Livius a Doro acci-
2 pere aut emere libros suos. Possum donare sapienti,
quod viritim meum est, licet illius sint omnia; nam cum
regio more cuncta conscientia possideat, singularum
autem rerum in unumquemque proprietas sit sparsa, et
accipere munus et debere et emere et conducere potest.
3 Caesar omnia habet, fiscus eius privata tantum ac sua;
et universa in inperio eius sunt, in patrimonio propria.
Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione inperii

---

8 *Verg. g. I 158*

---

2 dare **G** 3 donari **V** -re **O** dari (i *ex* e?) **S** 8 magnum alt. frustra *Verg.* 9 possitum **N** 13 promisero **S** 15 rettulit **N**[1] 16 alter **NS** aliter **O** quia alterius dominium est, alterius usus *Niemeyer* 17 aliter **P** cironis **N**[1] dorius **S** 19 actor **P** ac *cod. Pinc.* at (t *ex* d **N**) **O** *om.* **S** ita *Gertz* 21 libius **NR** 23 sunt **NR** *Baehrens 522* 24 reg. more *om.* **R**[1]

quaeritur; nam id quoque, quod tamquam alienum ab-
iudicatur, aliter illius est. Sic sapiens animo universa
possidet, iure ac dominio sua.

Bion modo omnes sacrilegos esse argumentis colli- 1 VII
git, modo neminem. Cum omnes de saxo deiecturus est,
dicit: 'Quisquis id, quod deorum est, sustulit et con-
sumpsit atque in usum suum vertit, sacrilegus est; om-
nia autem deorum sunt; quod quisque ergo tollit, deo-
rum tollit, quorum omnia sunt; ergo, quisquis tollit
aliquid, sacrilegus est.' Deinde, cum effringi templa et 2
expilari inpune Capitolium iubet, dicit nullum sacri-
legum esse, quia, quidquid sublatum est, ex eo loco, qui
deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est.
Hic respondetur omnia quidem deorum esse, sed non 3
omnia dis dedicata; in iis observari sacrilegium, quae
religio numini adscripsit. Sic et totum mundum deorum
esse inmortalium templum, solum quidem amplitudine
illorum ac magnificentia dignum: tamen a sacris pro-
fana discerni; non omnia licere in angulo, cui fani no-
men inpositum est, quae sub caelo et conspectu side-
rum licent. Iniuriam sacrilegus deo quidem non potest
facere, quem extra ictum sua divinitas posuit, sed puni-
tur, quia tamquam deo fecit: opinio illum nostra ac sua
obligat poenae. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui 4
aliquid aufert sacri, etiam si, quocumque transtulit, quod
subripuerat, intra terminos mundi est, sic et sapienti
furtum potest fieri; auferetur enim illi non ex iis, quae
universa habet, sed ex iis, quibus dominus inscriptus
est, quae viritim ei serviunt. Illam alteram possessio- 5

---

4 *Bion cfr. Telctis rell. rec. Hense*[2] *p. LXXV*

---

2 uniu. animo **GP** 3 dom. quisque sua *Vinc. Bell. Sp. H. V 30* 4 arg. esse **G** esse arg. esse **P** 8 Quid **G** 10 fringi **N**[1] 11 explicari **G**[1] dicet **N**[1] sacrilegium ς 14 Huic *Gertz* responditur **NR** 15 diis dicata in his **GP** 18 et tamen ω 19 discerni (*& ss. m. 1?*) **N** disc. et (discernet **G**) **O** 26 est mundi **GP** 27 aufertur **P**[1] 27 *et* 28 ex his **GP** 29 est *ex* et **N**

nem adgnoscet, hanc nolet habere, si poterit, emittetque illam vocem, quam Romanus inperator emisit, cum illi ob virtutem et bene gestam rem publicam tantum agri decerneretur, quantum arando uno die circumire potuisset: 'Non opus est' inquit 'vobis eo cive, cui plus opus sit quam uni civi.' Quanto maioris viri putas respuisse hoc munus quam meruisse! multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

VIII 1 Ergo cum animum sapientis intuemur potentem om-
nium et per universa dimissum, omnia illius esse dici-
mus, cum ad hoc ius cottidianum, si ita res tulerit, ca-
pite censebitur. Multum interest, possessio eius animo
2 ac magnitudine aestimetur an censu. Haec universa ha-
bere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam
tibi Socraten, Chrysippum, Zenonem et ceteros magnos
quidem viros, maiores quidem, quia in laudem vetusto-
rum invidia non obstat. Paulo ante Demetrium rettuli,
quem mihi videtur rerum natura nostris tulisse tempori-
bus, ut ostenderet nec illum a nobis corrumpi nec nos
ab illo corripi posse, virum exactae, licet neget ipse,
sapientiae firmaeque in iis, quae proposuit, constantiae,
eloquentiae vero eius, quae res fortissimas deceat, non
concinnatae nec in verba sollicitae, sed ingenti animo,
3 prout inpetus tulit, res suas prosequentis. Huic non du-
bito quin providentia et talem vitam et talem dicendi
facultatem dederit, ne aut exemplum saeculo nostro aut
convicium deesset. Demetrio si res nostras aliquis deo-
rum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat
IX 1 donare, adfirmaverim repudiaturum dicturumque: 'Ego
vero me ad istud inextricabile pondus non adligo nec

1 emittitque (Emititque **P**) **O** 3 gesta **N** 4 decernetur **N**[1] circuire **G** 5 inquibus uobis **N**[1] 6 sit *ex* fuit (?) **R** 11 cum autem *Haase* qui ad *Gertz; an* cum . . censeatur? 12 animi (an. hac *Gertz*) magn. *Mrt.* 15 socrate **R** 16 quidem *prius del Mg.* quondam *Koch* laude *Mg.* 17 retulit **N**[1] 20 ullo ς corrigi *Grut.* 21 in his **GP** proposuit (pro *in ras.*) **N** posuit **G** 23 cincinnatae *Mg.* sollicitat(a)e **GP** 29 dicturumue **O** *corr.* ω 30 nec *om.* **G**

in altam faecem rerum hunc expeditum hominem de-
mitto. Quid ad me defers populorum omnium mala?
quae ne daturus quidem acciperem, quoniam multa vi-
deo, quae me donare non deceat. Volo sub conspectu
meo ponere, quae gentium oculos regumque praestrin-
gunt, volo intueri pretia sanguinis animarumque vestra-
rum. Prima mihi luxuriae spolia propone, sive illa vis 2
per ordinem expandere sive, ut est melius, in unum
acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione
testudinem et foedissimorum pigerrimorumque anima-
lium testas ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa
illa, quae placet, varietas subditis medicamentis in si-
militudinem veri coloratur. Video istic mensas et aesti-
matum lignum senatorio censu, eo pretiosius, quo illud
in plures nodos arboris infelicitas torsit. Video istic 3
crystallina, quorum accendit fragilitas pretium; omnium
enim rerum voluptas apud inperitos ipso, quo fugari
debet, periculo crescit. Video murrea pocula; parum
scilicet luxuria magno fuerit, nisi, quod vomant, capa-
cibus gemmis inter se propinaverint. Video uniones non 4
singulos singulis auribus conparatos; iam enim exerci-
tatae aures oneri ferundo sunt; iunguntur inter se et
insuper alii binis superponuntur; non satis muliebris
insania viros superiecerat, nisi bina ac terna patrimonia
auribus singulis pependissent. Video sericas vestes, si 5
vestes vocandae sunt, in quibus nihil est, quo defendi
aut corpus aut denique pudor possit, quibus sumptis
parum liquido nudam se non esse iurabit; hae ingenti

---

1 aliam **O** *corr. Grut.* fecem *ex* facem **N** 2 fers **G** 3 nec **G** acceperem **N**[1] *et ut vid.* **P**[1] 6 uolo uolo int. praetias **N**[1] 7 (19) luxoriae (o *ex* i *hic* **N**) **NR** 9 laboratam **N**[1] 11 ipsa illa ipsa **G** 12 sublitis *Erasmus* 13 veri] aceris *Bluemner* 14 senatori censo **N**[1] senatoria **G** 15 modos **P** 16 accenditur *ut vid.* **N**[1] 17 fugari **N** fugare **O** 19 luxuriae **G** fuerint **O** *corr.* ω furit *Erasmus* 20 propinaverint *Haase* (*Erasmus*) pronuntiaue **NR** -tiauerint **GP** 23 bonis **R** supponuntur **G** 24 subiecerat **G** 25 pependisset **G** 27 sumptis mulier p **V** 28 iurauit **N**[1]

summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus ac-
cersuntur, ut matronae nostrae ne adulteris quidem plus
X 1 sui in cubiculo quam in publico ostendant. Quid agis,
avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est!
omnia ista, quae rettuli, in maiore honore pretioque
sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, lamnas utrius-
2 que materiae, ad quam cupiditas nostra caligat. At
mehercules terra, quae, quidquid utile futurum nobis
erat, protulit, ista defodit et mersit et ut noxiosis rebus
ac malo gentium in medium prodituris toto pondere in-
cubuit. Video ferrum ex isdem tenebris esse prolatum,
quibus aurum et argentum, ne aut instrumentum in
3 caedes mutuas deesset aut pretium. Et tamen adhuc ista
aliquam materiam habent; est, in quo errorem oculo-
rum animus subsequi possit. Video istic diplomata et
syngraphas et cautiones, vacua habendi simulacra, um-
bracula avaritiae quaedam laborantis, per quae decipiat
animum inanium opinione gaudentem; quid enim ista
sunt, quid fenus et calendarium et usura nisi humanae
4 cupiditatis extra naturam quaesita nomina? Possum de
rerum natura queri, quod aurum argentumque non in-
terius absconderit, quod non illis maius, quam quod de-
trahi posset, pondus iniecerit: quid sunt istae tabellae,
quid conputationes et venale tempus et sanguinulentae
centesimae? voluntaria mala ex constitutione nostra
pendentia, in quibus nihil est, quod subici oculis, quod
5 teneri manu possit, inanis avaritiae somnia. O miserum,
si quem delectat patrimonii sui liber magnus et vasta
spatia terrarum colenda per vinctos et inmensi greges

3 Quis G 4 inauaritia R quot ω quod O 6 laminas GP 7 quam N quas N[2]O 10 a malo P 11 hisdem G[2]P 14 quod *Mueck* animorum oculus *Haase* 15 <Sed> video *Mueck* 16 umbracula *Haase* umbra O verba ς umbras quasdam *Mrt.; malim* symbola 17 quaedam N qua N[1] decipiant O *corr.* ς 19 kalendinarium GP et *om.* G 20 quaesitam N[1] 23 sunt ista istae tab. O *corr.* ω tabulae GP 27 auaricies omnia G 28 delectant N[1] 29 terrerum colende G[1]

pecorum per provincias ac regna pascendi et familia
bellicosis nationibus maior et aedificia privata laxitatem
urbium magnarum vincentia! Cum bene ista, per quae 6
divitias suas disposuit ac fudit, circumspexerit super-
bumque se fecerit, quidquid habet, ei, quod cupit, con-
paret: pauper est. Dimitte me et illis divitiis meis redde;
ego regnum sapientiae novi, magnum, securum; ego sic
omnia habeo, ut omnium sint.'

Itaque cum *C.* Caesar illi ducenta donaret, ridens 1 XI
reiecit ne dignam quidem summam iudicans, qua non
accepta gloriaretur. Di deaeque, quam pusillo animo
illum aut honorare voluit aut corrumpere! Reddendum 2
egregio viro testimonium est; ingentem rem ab illo dici
audivi, cum miraretur Gai dementiam, quod se putasset
tanti posse mutari: 'Si temptare' inquit 'me constitu-
erat, toto illi fui experiendus inperio.'

Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapien- 1 XII
tis omnia sunt. Aeque nihil prohibet, cum omnia ami-
cis dicamus esse communia, aliquid amico donari; non
enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quo-
modo cum socio, ut pars mea sit, pars illius, sed quo-
modo patri matrique communes liberi sunt, quibus cum
duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli bi-
nos. Primum omnium iam efficiam, ut, quisquis est 2
iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum
habere commune: quare? quia hoc inter sapientes solum
consortium est, inter quos amicitia est; ceteri non ma-
gis amici sunt quam socii. Deinde pluribus modis com- 3
munia sunt. Equestria omnium equitum Romanorum
sunt; in illis tamen meus fit proprius locus, quem occu-

---

5 Si quid (*in mg.* at quicquid) habet **V** 6 Demitte **N**[1] 9 cū *ex* c̄ **N** C. *add. Pinc.* 10 nec **G** quia non **P** 11 illum animo **GP** 13 ingentem *om.* **R**[1] 14 Gai] *om.* **G** C̄ **O** 15 meo **N**[1] 16 sui expiendus **G** 18 et cum **G** 20 continua omnia **G**[1] 22 -nis liberis **N**[1] 26 hoc consortium sol. int. sap. **GP** 27 quos ⟨solos⟩ *Gertz* 30 metus *rasa* t **N** locus *om.* **FG**

pavi; hoc si cui cessi, quamvis illi communi re cesserim,
4 tamen aliquid dedisse videor. Quaedam quorundam sub
certa condicione sunt. Habeo in equestribus locum, non
ut vendam, non ut locem, non ut habitem, in hoc tan-
tum, ut spectem; propterea non mentior, si dico habere
me in equestribus locum. Sed cum in theatrum veni, si
plena sunt equestria, et iure habeo locum illic, quia se-
dere mihi licet, et non habeo, quia ab his, cum quibus
5 mihi ius loci commune est, occupatus est. Idem inter
amicos puta fieri: quidquid habet amicus, commune est
nobis, sed illius proprium est, quia tenet; uti iis illo
nolente non possum. 'Derides me' inquis; 'si, quod amici
est, meum est, liceat mihi vendere.' Non licet; nam nec
equestria, et tamen communia tibi cum ceteris equiti-
6 bus sunt. Non est argumentum ideo aliquid tuum non
esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mu-
tare in deterius aut melius; tuum enim est etiam, quod
sub lege certa tuum est.

XIII * accepi, sed certe non minus. Ne traham longius,
beneficium maius esse non potest; ea, per quae bene-
ficium datur, possunt esse maiora et plura, in quae se
denique benevolentia effundat et sic sibi indulgeat, quem-
admodum amantes solent, quorum plura oscula et con-
plexus artiores non augent amorem, sed exercent.

XIV 1 Haec quoque, quae venit, quaestio profligata est in
prioribus; itaque breviter perstringetur; possunt enim
in hanc, quae aliis data sunt, argumenta transferri. Quae-
ritur, an qui omnia fecit, ut beneficium redderet, reddi-
2 derit. 'Ut scias' inquit 'illum non reddidisse, omnia fe-
cit, ut redderet; adparet ergo non esse id factum, cuius

---

5 expectem **P** praeterea **O** *corr. Mrt.* me hab. **P** 6 equestri **O** *corr.* ω locum *om.* **G** 8 mihi ⟨illic⟩ l. *Koch* 11 qui *Erasmus* uti /// iis illo uolente **N**[1] uti his i. nol. **G** uti his ut uis i. n. **P** uti nisi i. volente *Gronov* 12 Deridens **R** 13 Non liceat **P** 14 equestribus **RGP** 17 est ei am **R** 18 tum **N**[1] 19 *lacunam cognovit Mrt.* sed ceteri *Gronov* ne ⟨te⟩ ω 21 se denique *Gertz* sed qui **O** se undique *Lps.* 23 amante **N**[1] 27 alias *Skutsch*

faciendi occasionem non habuit. Et creditori suo pecu-
niam non solvit is, qui, ut solveret, ubique quaesivit
nec invenit.' Quaedam eius condicionis sunt, ut effec- 3
tum praestare debeant; quibusdam pro effectu est om-
nia temptasse, ut efficerent. Si omnia fecit, ut sanaret,
peregit partes suas medicus; etiam damnato reo oratori
constat eloquentiae officium, si omni vi usus est; laus
inperatoria etiam victo duci redditur, si et prudentia et
industria et fortitudo muneribus suis functa est. Omnia 4
fecit, ut beneficium redderet, obstitit illi felicitas tua;
nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur;
locupleti donare non potuit, sano adsidere, felici suc-
currere: gratiam rettulit etiam si tu beneficium non re-
cepisti. Praeterea huic intentus semper et huius rei
tempus opperiens, qui in hoc multum curae, multum
sedulitatis inpendit, plus laboravit, quam cui cito re-
ferre gratiam contigit. Debitoris exemplum dissimile 5
est, cui parum est pecuniam quaesisse, nisi solvit; illic
enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem
gratis occidere patiatur; hic benignissimus, qui, te cum
viderit concursantem et sollicitum atque anxium, dicat:
'"Mitte hanc de pectore curam"; desine tibi molestus in-
stare. Omnia a te habeo; iniuriam mihi facis, si me
quicquam desiderare amplius iudicas; plenissime ad me
pervenit animus tuus.'

'Dic' inquit 'mihi: si reddidisset beneficium, diceres 6
illum gratiam rettulisse; eodem ergo loco est, qui red-

---

22 *Verg. A. VI 85*

---

1 faciendi non esse occ. O non esse *om.* V 2 ubique quae sunt nec G 3 Quidam *Gertz* 4 effectum N¹ 5 efficeret O *corr.* ω 6 per. medicus part. s. GP 7 si omni *bis scr.* N *alt. del.* N² vi usus (*vel* nisus) *Gertz* iussus NR iure usus GP 8 imperatori O *corr. Lps.* duci (*sic* NR duce GP) *del. Fickert* et si pr. P 12 non possunt G¹ suo currere P 14 hic N¹ 16 sed utilitatis N¹ 18 quaesissent si N¹ 19 aceruus NR 24 amplius desid. GP me N²GP *om.* NR 26 reddidisse (-disses P) O *corr. Haupt* dic. illum *in ras.* P 27 illum si (sic P) gratiam GP

didit et qui non reddidit?' Contra nunc illud pone: si oblitus esset accepti beneficii, si ne temptasset quidem gratus esse, negares illum gratiam rettulisse; at hic se diebus noctibusque lassavit et omnibus aliis renuntiavit officiis huic uni inminens et operatus, ne qua se fugeret occasio; eodem ergo loco erunt ille, qui curam referendae gratiae abiecit, et hic, qui numquam ab illa recessit? Iniquus es, si rem a me exigis, cum videas animum non defuisse.

XV 1 Ad summam puta, cum captus esses, me pecuniam mutuatum rebus meis in securitatem creditoris obpositis navigasse hieme tam saeva per infesta latrociniis litora emensum, quidquid periculorum adferre potest etiam pacatum mare; peragratis omnibus solitudinibus, cum, quos nemo *non* fugiebat, ego quaererem, tandem ad piratas perveni; iam te alius redemerat: negabis me gratiam rettulisse? etiamne, si in illa navigatione pecuniam, quam saluti tuae contraxeram, naufragus perdidi, etiamne, si *in* vincula, quae detrahere tibi volui, ipse
2 incidi, negabis me rettulisse gratiam? At mehercules Athenienses Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas vocant, et Mucio manus in hostili ara relicta instar occisi Porsinae fuit, et semper contra fortunam luctata virtus etiam citra effectum propositi operis enituit. Plus praestitit, qui fugientes occasiones secutus est et alia atque alia captavit, per quae referre gratiam posset, quam quem sine ullo sudore gratum prima fecit occasio.
3 'Duas' inquit 'res ille tibi praestitit, voluntatem et rem; tu quoque illi duas debes.' Merito istud diceres ei,

---

2 si nec t. **O** **3** negare **N**^{1} **4** lassabit **OV** *corr.* ω renunciauit **V** -untiabit **O** **8** est **N**^{1} **9** *sq.* defuisse ad summa. (summam. **V**) **OV** *corr.* ω **12** iam saeva *Grut.* litore mensum **N**^{1} **13** periculum **R** periculi **GP** adferri **N**^{2}**R** **15** non *add.* ω cum his, q. n. non **V** (quaerens) **17** etiam ne si **N** etiam nisi **N**^{2}**O** illam nauigationem **N**^{1} **18** naufragiis **GP** **19** etiam nisi uinc. **O** *corr. Grut.* **23** porsinae (s *ex* c) **N** porsennae **N**^{2}**O** **24** propositis **G**^{1} operi sentuit **N**^{1} innotuit **P**^{1} **26** possit **N**^{1}

qui tibi reddidit voluntatem otiosam, huic vero, qui et
vult et conatur et nihil intemptatum relinquit, id non
potes dicere; utrumque enim praestat, quantum in se
est. Deinde non semper numero numerus aequandus est, 4
aliquando una res pro duabus valet; itaque in locum rei
succedit tam propensa voluntas et cupida reddendi. Quod
si animus sine re ad referendam gratiam non valet,
nemo adversus deos gratus est, in quos voluntas sola
confertur. 'Dis' inquit 'nihil aliud praestare possumus.' 5
Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil
aliud praestare possum, quid est, quare non eo adver-
sus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos
confero?

Si tamen quaeris, quid sentiam, et vis signare respon- 1 XVI
sum, hic beneficium recepisse se iudicet, ille se sciat
non reddidisse; hic illum dimittat, ille se teneat; hic di-
cat: 'habeo', ille respondeat: 'debeo'. In omni quaestione 2
propositum sit nobis bonum publicum; praecludendae
sunt excusationes ingratis, ad quas refugere non possint
et sub quibus infitiationem suam tegere. 'Omnia feci.'
Fac etiamnunc. Quid? tu tam inprudentes iudicas maio- 3
res nostros fuisse, ut non intellegerent iniquissimum
esse eodem loco haberi eum, qui pecuniam, quam a cre-
ditore acceperat, libidini aut aleae adsumpsit, et eum,
qui incendio aut latrocinio aut aliquo casu tristiore
aliena cum suis perdidit? Nullam excusationem recepe-
runt, ut homines scirent fidem utique praestandam; sa-

---

1 uero (*sic* N uere O non ς) debes et qui (qui et ς) uult (uul N^1) O debes *del. Pinc.* 2 interpretatum P id *scripsi* et N sed N^2O *om.* V 3 potes N^2 potest O efficere ς hic vero (vero ultro *J Mueller*) debet; sed qui vult . . relinquit, ei non potes d. *Gertz* 7 ad ferendam RP 8 est in G est et in O est ut in . . conferatur *Gertz* 11 quare] clara N^1 12 ingratus P 14 quid sent. quaeris GP 16 rededisse (*ex* -isset N) NR demittat N^1 17 debeo V *et cod. Pinc.* habeo O 19 non *del. Erasmus* possunt G^1 23 esse *om.* N^1 24 absumpsit P libidine aut alea absumpsit ∞ insumpsit *Gertz* 27 ut omnes G fides N^1

tius enim erat a paucis etiam iustam excusationem non
4 accipi quam ab omnibus aliquam temptari. Omnia fe-
cisti, ut redderes; hoc illi satis sit, tibi parum. Nam
quemadmodum ille, si enixam et sedulam operam trans-
ire pro inrita patitur, cui gratia referatur, indignus est,
ita tu ingratus es, nisi ei, qui voluntatem bonam in so-
lutum accipit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non
rapias hoc nec testeris; occasiones reddendi nihilo mi-
nus quaeras. Redde illi, quia repetit, huic, quia remit-
tit; illi, quia *bonus est*, huic, quia malus.
5 Ideoque hanc quaestionem non est quod ad te iudices
pertinere, an, quod beneficium quis a sapiente accepit,
reddere debeat, si ille desiit esse sapiens et in malum
versus est. Redderes enim et depositum, quod a sapiente
accepisses, etiam malo, redderes creditum: quid est, cur
non et beneficium? quia mutatus est, ille te mutet?
6 Quid? si quid a sano accepisses, aegro non redderes,
cum plus semper inbecillo amico debeamus? Et hic
aeger est animo: adiuvetur, feratur; stultitia morbus est
animi.
XVII 1 Distinguendum hoc, quo magis intellegatur, existimo.
Duo sunt beneficia: unum, quod dare nisi sapiens sa-
pienti non potest; hoc est absolutum et verum benefi-
cium; alterum volgare, plebeium, cuius inter nos inperi-
2 tos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi,
qualiscumque est, debeam reddere, sive homicida sive
fur sive adulter evasit. Habent scelera leges suas; me-
lius istos iudex quam ingratus emendat; nemo te ma-

---

2 accepi N^1G hominibus O *corr.* ω 3 satis est G namq̄ admodum N^1 4 opera G 7 accepit G demitteris NR ne rapias *Gertz* 8 nec steteris G reddi P^1 10 bonus (ς) est *Gertz* repetit N petit O quia malus, h. q. non malus ω 11 Id. non est q. ad te hanc quaest. iud. pertinere GP 12 accepit SV -ipit O 13 desit (esse *om.*) G^1 14 et] *om.* S ei *Gertz* 16 et *om.* S qua N^1 mutet N mutat N^2O remittat S 17 egroto S 19 adi.] sustineatur S 21 quo ut magis S 22 darem si sap. N^1 dare mihi nisi sap. S 25 quin in illi N^1

lum, quia est, faciat. Malo beneficium proiciam, bono reddam, huic, quia debeo, illi, ne debeam.

De altero beneficii genere dubitatur, quod si acci- 1 XVIII
pere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possum. 'Puta enim me reddere: ille non potest recipere, non est iam huius rei capax, scientiam utendi perdidit. Quid, si me remittere manco pilam iubeas?
stultum est dare alicui, quod accipere non possit.' Ut 2
respondere ab ultimo incipiam: non dabo ulli, quod accipere non poterit; reddam, etiam si recipere non poterit. Obligare enim non possum nisi accipientem; liberari tantum, si reddidi, possum. Ille uti illo non poterit? Viderit; penes illum erit culpa, non penes me.

'Reddere est' inquit 'accepturo tradidisse. Quid enim? 1 XIX
si cui vinum debeas et hoc ille te infundere reticulo iubeat aut cribro, reddidisse te dices? aut reddere voles,
quod, dum redditur, inter duos pereat?' Reddere est id, 2
quod debeas, ei, cuius est, volenti dare. Hoc unum mihi praestandum est; ut quidem habeat, quod a me accepit, iam ulterioris est curae; non tutelam illi, sed fidem debeo, multoque satius est illum non habere, quam me
non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, 3
quod acceperit, reddam; etiam, si mihi adulteram, cui numerem, delegaverit, solvam; et, si nummos, quos accipiet, in sinum suum discinctus infundet, dabo. Reddendum enim mihi est, non servandum, cum reddidero, ac tuendum; beneficii accepti, non redditi, custodiam debeo. Dum apud me est, salvum sit; ceterum, licet acci-

1 qui est GP facia R Malum G[1] proici a bono GP 3 dubitant S 4 nec OS 5 illi non N[1] 6 utend N 7 reddidit O *recte* V mittere *Kronenberg* 9 illi qui V acceperi N[1] 10 possiterit G sic P 11 lib. tamen V 12 ut illo N[1] 15 illi N[1] 16 aut aut cr. N 17 duos peat R[1] 18 uolendi N[1] 19 quidam debeat O *corr. Erasmus* 23 acceperet N 24 deligauerit NR delagauerit G soluam V solum O numeros G accipies NR accipiet et P 25 discinctus N -ctos N[2]O fundet GP

pientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam
bono, cum expediet, malo, cum petet.
4 'Tale' inquit 'illi beneficium, quale accepisti, non
potes reddere; accepisti enim a sapiente, stulto reddis.'
Non; reddo illi, quale nunc potest recipere, nec per me
fit, quod deterius id, quod accepi, reddam, sed per illum,
cui, si ad sapientiam redierit, reddam, quale *accepi*, dum
5 in malis est, reddam, quale ab illo potest accipi. 'Quid?
si' inquit 'non tantum malus factus est, sed ferus, sed
inmanis, qualis Apollodorus aut Phalaris, et huic beneficium, quod acceperas, reddes?' Mutationem sapientis
tantam natura non patitur. Non in pessima ab optimis
lapsus necesse est etiam in malo vestigia boni teneat;
numquam tantum virtus extinguitur, ut non certiores
animo notas inprimat, quam ut illas eradat ulla muta-
6 tio. Ferae inter nos educatae si in silvas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinae retinent tantumque a placidissimis absunt, quantum a veris feris et numquam
humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam
incidit, qui umquam haesit sapientiae; altius infectus
est, quam ut ex toto elui et transire in colorem malum
7 possit. Deinde interrogo, utrum iste ferus sit animo
tantum, an et in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Phalarim et *alterum* tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti

---

1 redda (*sic*) **N** reddo **N**^{2}**O** 8 illi *post* non *posuerunt* **G**^{2}**P** 4 potest **N**^{1}**R** 5 Non reddo . . recipere? nec. *interp. Gertz* Immo reddo *Mrt.* Nunc r. *Pinc.* accipere **GP** 6 fit quod **N** fit quid **N**^{2}**O** quo *CFWMueller* 7 accepi *add.* ω Quale, dum . . reddam? Quale *interp.* **GP** 8 est *om.* **GP** accepi **N**^{1} Quid sit **G** 9 malis **N**^{1} 10 inanis **G**^{1} 12 naturam **N**^{1} Nam *v. l. in* **V** patitur, non . . lapsus. Nec. *Festa* 13 lapsus est **V** teneat? *Buck* 14 in tantum ω at non **G** 16 nos seducataest in **N** nos educat(a)e sunt in **N**^{2}**O** *corr. Mg.* silua se ruperunt **N**^{1} 20 numquam **O** *corr.* ώ infictus **N**^{1} 24 phalarim (m *ex* t **N** fal. **G**) et tyr. (tyrr. **N**) **O** *Stangl Berl. phil. Woch. 1910, 1070* alterum *addidi* Phal. et Apollodorum, quorum *Rossbach* Phal. tyr., quoius *Gertz* 25 se **N** *om.* **O** quid tu ego **G**

beneficium suum reddam, ne quid mihi cum illo iuris
sit amplius? Si vero sanguine humano non tantum 8
gaudet, sed pascitur, sed et suppliciis omnium aetatium
crudelitatem insatiabilem exercet nec ira sed aviditate
quadam saeviendi furit, si in ore parentium liberos iu-
gulat, si non contentus simplici morte distorquet nec
urit solum perituros, sed excoquit, si arx eius cruore
semper recenti madet, parum est huic beneficium non
reddere. Quidquid erat, quo mihi cohaereret, intercisa
iuris humani societas abscidit. Si praestitisset quidem 9
aliquid mihi, sed arma patriae meae inferret, quidquid
meruerat, perdidisset, et referre illi gratiam scelus habe-
retur; si non patriam meam inpugnat, sed suae gravis
est et sepositus a mea gente suam exagitat, abscindit
nihilo minus illum tanta pravitas animi, etiam si non
inimicum, invisum mihi efficit, priorque mihi ac potior
eius officii ratio est, quod humano generi, quam quod
uni homini debeo.

Sed quamvis hoc ita sit et ex eo tempore omnia 1 XX
mihi in illum libera sint, ex quo corrumpendo fas omne,
ut nihil in eum nefas esset, effecerit, illum mihi servan-
dum modum credam, ut, si beneficium illi meum neque
vires maiores daturum est in exitium commune nec con-
firmaturum, quas habet, id autem erit, quod illi reddi
sine pernicie publica possit, reddam. Servabo filium eius 2
infantem; quid hoc beneficium obest cuiquam eorum,
quos crudelitas eius lacerat? pecuniam, quae satellitem
stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora et
vestes desideraverit, nihil oberit cuiquam id, quo luxu-
ria eius instruitur; militem et arma non suggeram. Si 3

---

3 sed *alt. del. Gertz* si et ς si ⟨caede⟩ et *Kronenberg* aetatum **GP** 4 et exercet **G** auitate **N**[1] 5 furit **GP** fuerit **NR** ora **GP** parentium **N** -tum **N**[2]**O** 6 contemptus **G** 7 periturus **N**[1] arx́ **N** arx̄ **R** arsit **GPV** carcer *Haupt* cruore **V** cruocre **N** -ocrem **R** -orem **O** 8 et semper **GP** 9 coheret **G**[1] 11 inferet **G**[1] 13 graues **G**[1] 14 est. etpositus **NR** adscindit **N**[1] 17 officio r. (-icioratio **R**) **RGP** 24 id ∞ ita **O** 27 qua **V** 29 quod **N**[1] 30 Sed **G**

pro magno petet munere artifices scaenae et scorta et
quae feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui tri-
remes et aeratas non mitterem, lusorias et cubiculatas
et alia ludibria regum in mari lascivientium mittam. Et
si ex toto desperata eius sanitas fuerit, eadem manu
beneficium omnibus dabo, illi reddam; quoniam ingeniis
talibus exitus remedium est optimumque est abire ei,
4 qui ad se numquam rediturus est. Sed haec rara nequitia
est semper portenti loco habita, sicut hiatus terrae et e
cavernis maris ignium eruptio; itaque ab illa recedamus,
de iis loquamur vitiis, quae detestamur sine horrore.
5 Huic homini malo, quem invenire in quolibet foro pos-
sum, quem singuli timent, reddam beneficium, quod ac-
cepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse; quod
meum non est, redeat ad dominum. Bonus sit an malus,
quid *differt*? diligenter istud excuterem, si non redderem,
sed darem.

XXI 1 Hic locus fabulam poscit. Pythagoricus quidam
emerat a sutore phaecasia, rem magnam, non praesenti-
bus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam reddi-
turus et, cum clusam diu pulsaret, fuit, qui diceret:
'Quid perdis operam? sutor ille, quem quaeris, elatus,
conbustus est; quod nobis fortasse molestum est, qui
in aeternum nostros amittimus, tibi minime, qui scis
2 futurum, ut renascatur', iocatus in Pythagoricum. At
philosophus noster tres aut quattuor denarios non in-

---

1 cenae **G** 3 c(a)eratas **O** *corr. Erasmus* cercuros *Pinc.* 4 regnum **N**[1] 5 eius san. desp. **GP** fuerat **N**[1] manu qua ben. **P** 7 obire **GP** 8 qui **V** quia **O** rar(a)e **O** rara n. est et **V** rara est n. et *Gertz* 9 et ea cauernis **N**[1] 10 igni///um **N** 11 de i. loq. *om.* **FG** de his loq. **P** vitiis *Gronov* ut iis (hiis **R** his **FGP**) **O** errore **FG** 14 prodisse **N**[2]**RP** 16 differt *add. Gertz* ad me *Mg.* attinet *Brakman* mea *Stangl coll. ep. 14, 13; 91, 19 Plaut. Amph. 1003* dominum, b. s. a. malus. Quid (Qui **P**) *interp.* **PV**ω Quidni? *Pinc.* 18 huic **N**[1] 20 aliquod **N**[1]**R** 21 clausam **N**[2]**RGP** 22 operam tuam **GP** electus **G** eletus **O** *corr.* ω 23 portasse **N**[1] 24 in *om.* **G**[1] quis **N**[1] 25 locatus **N**[1] Iacatus **G**[1] at] a **N**[1]

vita manu domum rettulit subinde concutiens; deinde, cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intellegens adrisisse illud lucellum sibi redit ad eandem tabernam et ait: 'Ille tibi vivit; redde, quod debes.' Deinde per clostrum, qua se conmissura laxaverat, quattuor denarios in tabernam inseruit ac misit poenas a se exigens inprobae cupiditatis, ne alieno adsuesceret.

Quod debes, quaere, cui reddas, et, si nemo poscet, 1 XXII
ipse te adpella; malus an bonus, ad te non pertinet; redde et accusa. Oblitus es, quemadmodum inter vos officia divisa sint: illi oblivio inperata est, tibi meminisse mandavimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum, qui beneficium dedit, oblivisci oportere, excutere nos illi memoriam rei praesertim honestissimae; quaedam praecipimus ultra modum, ut ad verum et suum redeant. Cum dicimus: 'meminisse non debet', 2
hoc volumus intellegi: 'praedicare non debet nec iactare nec gravis esse'. Quidam enim beneficium, quod dederunt, omnibus circulis narrant; hoc sobrii locuntur, hoc ebrii non continent, hoc ignotis ingerunt, hoc amicis conmittunt; ut haec nimia et exprobratrix memoria subsideret, oblivisci eum, qui dedit, iussimus et plus inperando, quam praestari poterat, silentium suasimus.
Quotiens parum fiduciae est in iis, quibus inperes, 1 XXIII
amplius exigendum est, quam sat est, ut praestetur, quantum sat est. In hoc omnis hyperbole extenditur, ut ad verum mendacio veniat. Itaque ille, cum dixit: 'Qui candore nives anteirent, cursibus auras', quod non pot-

28 *Verg. A. XII 84*

1 manum **R** sedinde **R**^{1} 2 deprehendisset *Gertz* 3 sibi illud luc. **GP** reddi ita deandem **N** 7 demisit *Skutsch* 9 ⟨Redde,⟩ quod debes; q. *Weyman* quaerei **N**^{1} 10 bonus sit ad **GP** 11 te accusa ς es **N** *om.* **O** 12 sint **N** sunt **O** imper. **V** intemperata (m *ex* r **N**) **O** 14 dedit **V** reddi **N** reddit **N**^{2}**O** 16 quaedam *Pinc.* quae **O** 17 redeat **G**^{1} 21 animicis **G** 25 his **GP** 27 hyperbolae (ae *ex* a **N**) et ext. **NR** et *del.* **N**^{2} 28 qui dixit *cod Pinc.* 29 aures **P**^{1}

erat fieri, dixit, ut crederetur, quantum plurimum posset. Et qui dixit: 'His inmobilior scopulis, violentior amne', ne hoc quidem se persuasurum putavit aliquem
2 tam inmobilem esse quam scopulum. Numquam tantum sperat hyperbole, quantum audet, sed incredibilia adfirmat, ut ad credibilia perveniat. Cum dicimus: 'Qui beneficium dedit, obliviscatur', hoc dicimus: 'similis sit ob-
3 lito; memoria eius non adpareat nec incurrat'. Cum dicimus beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus; saepe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam? quare nescisse se aut mentiatur aut doleat? Interveniat aliquando admonitio, sed verecunda, quae non poscat nec in ius vocet.

XXIV 1 Socrates amicis audientibus: 'Emissem' inquit 'pallium, si nummos haberem.' Neminem poposcit, omnes admonuit. A quo acciperet, ambitus fuit; quidni esset? quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at mul-
2 tum erat eum fuisse, a quo Socrates acciperet. Num illos castigare mollius potuit? 'Emissem' inquit 'pallium, si nummos haberem.' Post hoc quisquis properaverit, sero dat; iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores repetere prohibemus, non, ut numquam fiat, sed ut parce.

XXV 1 Aristippus aliquando delectatus unguento: 'Male' inquit 'istis effeminatis eveniat, qui rem tam bellam in-

---

2 *Ov. m. XIII 801* 26 *Aristipp. fr. 67 Mullach*

---

2 uiolentioram nem ne hoc **N** -tior amne hoc **N**^{2}**O** 4 scop. non quantum sp. **G** 5 hyperbola (a *ex* ae **N** a *ex* ū **G**) **O** 10 repetionem (-cionem **S**) **NR**^{1}**S** exactione malis uel bonis **S** 11 etiam uobis **N**^{1} admonitore **V** occansionem **NR** 12 meam **S** 13 Quare si necesse aut **S** 14 sed non **S** 15 poscat **S** pascat **O** non **S** nec unius **G** 17 habuissem **S** poscit **S**^{1} 19 at ω aut **O** 20 acc. aut illos **G** acc. Nullos **S** 22 properauit **S** 23 dabit *Wsg.* exactiones **S** 26 ungento **NRG**

famaverunt.' Item dicendum est: 'Male istis inprobis et
inportunis beneficiorum suorum quadriplatoribus eveniat,
qui tam bellam rem, admonitionem inter amicos, sustu-
lerunt.' Ego tamen utar hoc iure amicitiae et benefi-
cium ab eo repetam, a quo petissem, qui alterius bene-
ficii loco accepturus est potuisse reddere. Numquam ne 2
querens quidem dicam:

'Eiectum litore, egentem
excepi et regni demens in parte locavi.'

Non est ista admonitio, convicium est; hoc est in odium
beneficia perducere, hoc est efficere, ut ingratum esse
aut liceat aut iuvet. Satis abundeque est submissis et
familiaribus verbis memoriam revocare:

'Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
dulce meum.'

Ille invicem dicat: 'Quidni merueris? eiectum litore,
egentem excepisti.'

'Sed nihil' inquit 'proficimus; dissimulat, oblitus 1 XXVI
est: quid facere debeam?' Quaeris rem maxime necessa-
riam et in qua hanc materiam consummari decet, quem-
admodum ingrati ferendi sint. Placido animo, mansueto,
magno. Numquam te tam inhumanus et inmemor et in- 2
gratus offendat, ut non tamen dedisse delectet; num-
quam in has voces iniuria inpellat: 'Vellem non fecis-
sem.' Beneficii tui tibi etiam infelicitas placeat; semper
illum paenitebit, si te ne nunc quidem paenitet. Non
est, quod indigneris, tamquam aliquid novi acciderit;
magis mirari deberes, si non accidisset. Alium labor, 3

---

8 *Verg. A. IV 373* 14 *Verg. A. IV 317*

---

1 Idem **O** *corr. Gertz* 2 quadrupl. **N[2]RGP** 3 quam bellarem adm. **NR** qui tam bellam amm. **GP** *corr. Grut.* 4 ergo **N[1]** 6 ne quaeres dicam **S** 10 ammon. immo conuitium **GP** 11 adducere **S** 12 libeat **O** *corr.* ω 14 quidem de **S**
18 recipimus dissimulantur **S** 19 debeat quaeris **S** debeo. Iam q. *Gertz* 21 placito **N[1]** 24 iniuriam **N[1]** fecisse **N[2]S**
25 infelicas **N[1]** 26 nec **G** penitet (et *ex* ebit) **G**
27 accidisses **S** 28 debeas **S** desideres **P**

alium inpensa deterret, alium periculum, alium turpis verecundia, ne, dum reddit, fateatur accepisse, alium ignorantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum inmensae hominum cupiditates hient semper et poscant; non miraberis ibi neminem
4 reddere, ubi nemo satis accepit. Quis est istorum tam firmae mentis ac solidae, ut tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini servit; alius lucri totus est, cuius summam, non vias, spectat; alius invidia laborat, alius caeca ambitione et in gladios inruente. Adice torporem mentis ac senium et contraria huic inquieti pectoris agitationem tumultusque perpetuos; adice aestimationem sui nimiam et tumorem, ob quae contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam *dicam* in perversa nitentium, quid levitatem semper ali-
5 quo transilientem? Hoc accedat temeritas praeceps et numquam fidele consilium daturus timor et mille errores, quibus volvimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum et, publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, quae consequi posse spes non fuit. Inter adfectus inquietissimos rem quietissimam, fidem, quaeris?

XXVII 1 Si tibi vitae nostrae vera imago succurret, *videre* videberis tibi captae cum maxime civitatis faciem, in qua omisso pudoris rectique respectu vires in concilio sunt velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur; soluta legibus scelera sunt; ne religio quidem, quae inter arma hostilia supplices texit,

---

5 super S mirabis G 6 accepis S accipit ω 7 toto N^1 uoto S ben. debeas S 8 libidinem R^1 ob dñī s. G ab dominis eruit P alius alii domino s. S 9 totus S tosus O est est S sumam inuia sp. S non uices GP 11 ruente GP contrariam P 14 Qui G 15 dicam *add. Gertz* loquar *post* trans. V qui N^1 alio *Pinc.* 16 hoc N huc N^2O accedas S 19 faliarissimorum N^1 20 optare quae *cod. Pinc.* 21 adfectos R^1 23 Sit N^1 videre *hic add. Gertz, post* tibi V 24 iniqua N^1 25 victores *Koch* in consilia eunt: velut . . dato non *Feldmann* 26 igni aut f. S 27 nec S

ullum inpedimentum est ruentium in praedam. Hic ex 2
privato, hic ex publico, hic ex profano, hic ex sacro
rapit; hic effringit, hic transilit; hic non contentus an-
gusto itinere ipsa, quibus arcetur, evertit et in lucrum
ruina venit; hic sine caede populatur, hic spolia cruenta
manu gestat; nemo non fert aliquid ex altero. In hac
aviditate generis humani o ne tu nimis fortunae com-
munis oblitus es, qui quaeris inter rapientes referentem!
Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indi- 3
gnare avaros, indignare inpudicos, indignare aegros de-
formes, senes pallidos. Est istuc grave vitium, est into-
lerabile et quod dissociet homines, quod concordiam,
qua inbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissupet, sed
usque eo volgare est, ut illud ne qui queritur quidem
effugerit.

Cogita tecum, an, quibuscumque debuisti, gratiam 1 XXVII
rettuleris, an nullum umquam apud te perierit officium,
an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Vide-
bis, quae puero data sunt, ante adulescentiam elapsa,
quae in iuvenem conlata sunt, non perdurasse in senec-
tutem. Quaedam perdidimus, quaedam proiecimus, quae-
dam e conspectu nostro paulatim exierunt, a quibusdam
oculos avertimus. Ut excusem tibi inbecillitatem, inpri- 2
mis vas fragile est memoria et rerum turbae non suffi-
cit; necesse est, quantum recipit, emittat et antiquissima
recentissimis obruat. Sic factum est, ut minima apud
te nutricis esset auctoritas, quia beneficium eius longius
aetas sequens posuit; sic factum est, ut praeceptoris
tibi non esset ulla veneratio; sic evenit, ut circa consu-
laria occupato comitia aut sacerdotiorum candidato

2 hic sacra (sacro R) RGP 3 exfringit N[1] trasilit N[1] 4 itenere NR artatur V et *om.* G 8 inter referentem rapientes (*ex* -tis N) O *corr.* N[2] (R[2]) V 9 indignari luxor. N[1] -ris l. R[1] 11 istud P 13 qua NR quia RG scindet P 14 ne N nec N[2]O 15 effugeret O 17 officii G 22 nos propaulatim N[1] 23 inpr. tuam. fr. NR tuam inprimis fr. GP *corr.* *Mg ex* ς 26 ut nimia P 29 essit ullam N[1] uenit G

3 quaesturae suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu invenies. Inique publico crimini irasceris, stulte tuo: ut absolvaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, utique peiorem exprobrando. Non est, quod frontem eius indures; sine, si quid est pudoris residui, servet. Saepe dubiam verecundiam vox conviciantis clarior rupit. Nemo id esse, quod iam videtur, timet; deprenso pudor demitur.

XXIX 1 'Perdidi beneficium.' Numquid, quae consecravimus, perdidisse nos dicimus? inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene conlatum. Non est ille, qualem speravimus; simus nos, quales fuimus, ei dissimiles. Damnum non tunc factum: adparuit; ingratus non sine nostro pudore protrahitur, quoniam quidem
2 querella amissi beneficii *non* bene dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: 'Fortasse non potuit, fortasse ignoravit, fortasse facturus est.' Quaedam nomina bona lentus et sapiens creditor fecit, qui sustinuit ac mora fovit. Idem nobis faciundum est; nutriamus fidem languidam.

XXX 1 'Perdidi beneficium.' Stulte non nosti detrimenti tui tempora; perdidisti, sed cum dares; nunc palam factum est. Etiam in his, quae videntur in perdito, moderatio plurimum profuit; ut corporum ita animorum molliter vitia tractanda sunt. Saepe, quod explicari per-

---

1 suffragatur R[1] 2 sinu] te S 3 inique in publ. N[1] iuste *CFWMueller* ⟨et⟩ tuo *Gertz* ir., stulte: tuo ut *dist. Skutsch* 4 icnoce N[1] ⟨fortasse⟩ facies *CFWMueller* utique *om.* S 5 exprobando S frontem P fronte O 7 conuinciantis N[1] uiciantis FG 8 iam N etiam O pudore emitur O *corr. Haupt* deprehensus pudor emittitur V 12 et si G 13 quale f. et dissimules N[1] 14 d. tunc f. nunc app. *Pinc.* non nunc *Haase* factum ⟨est, cum⟩ *Mg.* 16 non *add.* ω 19 patiens *Bentley* 22 Stulte, non *dist. Skutsch* 25 profuerit *Gertz* 26 explicauit GP explicari cum modo debuit pert. trah. S explicauit (*super* a *rasura;* = -auerit *m. 1?*) mora pert. tr. V potuit (*ante* pert.) *add.* ω, violentia *Haupt*

tinacia *potuit*, *violentia* trahentis abruptum est. Quid
opus est maledictis? quid querellis? quid insectatione?
quare illum liberas? quare dimittis? si ingratus est, iam
nihil debet. Quae ratio est exacerbare eum, in quem 2
magna contuleris, ut ex amico dubio fiat non dubius
inimicus et patrocinium sibi nostra infamia quaerat,
nec dicere: 'Nescio quid est, quod eum, cui tantum de-
buit, ferre non potuit; subest aliquid'? Nemo non supe-
rioris dignitatem querendo, etiam si non inquinavit,
adspersit: nec quisquam fingere contentus est levia, cum
magnitudine mendacii fidem quaerat.

Quanto illa melior via, qua servatur illi species 1 XXXI
amicitiae et, si reverti ad sanitatem velit, etiam amicitia!
Vincit malos pertinax bonitas, nec quisquam tam duri
infestique adversus diligenda animi est, ut etiam *in*
iniuria bonos non amet, quibus hoc quoque coepit de-
bere, quod inpune non solvit. Ad illa itaque cogitationes 2
tuas flecte: 'Non est relata mihi gratia; quid faciam?
quod di, omnium rerum optimi auctores, qui beneficia
ignoranti dare incipiunt, ingratis perseverant. Alius illis 3
obicit neclegentiam nostri, alius iniquitatem; alius illos
extra mundum suum proicit et ignavos hebetesque sine
luce, sine ullo opere destituit; alius solem, cui debemus,
quod inter laborem quietemque tempus divisimus, quod
non tenebris mersi confusionem aeternae noctis effugi-
mus, qui annum cursu suo temperat et corpora alit,

---

21 *Epic. fr. 364 Us.*

---

4 inquam magnis protuleris S   5 ex animo G[1]   7 dicere *Mg.* desit O desit ⟨vox⟩ *Rossbach* nec desit, qui dicat ς   8 potuerit *Wsg.*   11 magnitudinem R   12 illam G   quae N[1]   13 uult S   14 *vd. Index s. v.* anonymi   15 infesti quē R   in iniuria *Lps.* iniuriam NR iniuriatus (us *ex* os G) GP   16 hoc V hic O   17 in pugne N[1]   At illa O *corr.* N[2]   18 mihi relata GP   20 ignorati *cod. Pinc.* -antibus *Agricola*   21 alius alios G   22 prodicit N[1]   24 tempus] uitam G   26 qui ς quo (suo *om.*) G quod O

sata evocat, percoquit fructus, saxum aliquod aut for-
tuitorum ignium globum et quidvis potius quam deum
4 adpellat. Nihilo minus tamen more optimorum paren-
tium, qui maledictis suorum infantium adrident, non
cessant di beneficia congerere de beneficiorum auctore
dubitantibus, sed aequali tenore bona sua per gentes
populosque distribuunt; unam potentiam, prodesse, sor-
titi spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu
movent, siderum cursu notant tempora, hiemes aestates-
que interventu lenioris spiritus molliunt, errorem laben-
5 tium animarum placidi ac propitii ferunt. Imitemur
illos; demus, etiam si multa in inritum data sunt; demus
nihilo minus aliis, demus ipsis, apud quos facta iactura
est. Neminem ad excitandas domos ruina deterruit, et,
cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente ad-
huc area ponimus et urbes haustas saepius eidem solo
credimus; adeo ad bonas spes pertinax animus est.
Terra marique humana opera cessarent, nisi male tem-
XXXII ptata *re*temptare libuisset. Ingratus est: non mihi
fecit iniuriam, sed sibi; ego beneficio meo, cum darem,
usus sum. Nec ideo pigrius dabo, sed diligentius; quod
in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi bene-
ficium dabo iterum et tamquam bonus agricola cura
cultuque sterilitatem soli vincam; perit mihi beneficium,

---

1 sax. al. ignitum *cod. Pinc.* 2 et qui diis **G** et quid ius **P** 3 parentum N^3 5 auctorem N^1 6 si equali **G** per-agentes **G** 7 sortitis parcunt N^1 sortiti. Spargunt **R** pot. sortiti (sorti **G**) prodesse. Spargunt **GP** 10 interuentu (s *ut vid. add., sed eras. m. 2*) **N** leniore (is *ss., sed eras.* N^2) s̄pu **O** (*unde* interveniente *Haase* interdum venti *Skutsch*) *corr.* **V** 11 animorum ω placiti N^1 12 in **GPS** *om.* **NR** 13 quod R^1 iact. facta **GP** tactura N^1 natura **S** 14 ad *om.* **S** 15 adsumpsit N^1 repente **RGP** 16 eidem **N** eodem N^2**O** solo ponimus credimus **O** *corr. Grut.* eodem s. condimus **V** 18 male temptata temptare **S** male temptare temptare (*prius* tempt. *eras. in* **R**) **NR** male ruentia iterum temptare **GP** *corr. Mg.* 19 nec mihi **S** 20 bnficio (o *ex* um) **G** 21 prigrius **N** 23 iterum *om.* **S** et tam bonus N^1 24 ⟨aut⟩ perit *Gertz, praetulerim* perit ⟨si⟩ beneficium? iste omnibus

iste hominibus. Non est magni animi beneficium dare et perdere; hoc est magni animi perdere et dare.'

P Thomas 1 homnibus (*sic*) **N** omnibus **N²O** beneficium *om. cod. Pinc.* L̃B ANNEI SENECE DEBENEFICIIS (BENEFICI **N**) LIB̃ · V̄ĪĪ · EXPLICIT INCIPIT LIBER I · DECLEMENTIA FELICITER **NR** Explič liber VII de beneficiis INCIPIT LIBER prim̉ ANNEI SENECĘ DE CLEMENTIA AD NERONEM **P** Explič V̄ĪĪ lib̃. anei senece de bẽficiis Ĩcip seneca de paupertate **S** EXPLICIT LIBER · VII · ANNEI SENECE DE BENEFICIIS INCIPIT EIVSDEM DE CLEM̃TIA AD NERONEM IMPERATOREM DISCIPL̃M SVV̄ LIBER PRIMVS **F** *Nulla subscriptio in* **G**

L. ANNAEI SENECAE

AD

NERONEM CAESAREM

DE CLEMENTIA

LIBER I

I 1 Scribere de clementia, Nero Caesar, institui, ut quodam modo speculi vice fungerer et te tibi ostenderem perventurum ad voluptatem maximam omnium. Quamvis enim recte factorum verus fructus sit fecisse nec ullum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit, iuvat inspicere et circumire bonam conscientiam, tum inmittere oculos in hanc inmensam multitudinem discordem, seditiosam, inpotentem, in perniciem alienam suamque pariter exultaturam, si hoc iugum fregerit, *et*
2 ita loqui secum: 'Egone ex omnibus mortalibus placui electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer? Ego vitae necisque gentibus arbiter; qualem quisque sortem statumque habeat, in mea manu positum est; quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronuntiat; ex nostro responso laetitiae causas populi urbesque

---

INCIP̃. SENECA DE CLEM̃TIA **A** Incipit lib̃ annei Senece de clem̃tia. Ad neronē **L** Explic̃ de paupertate. Incip̄ Seneca de clem̃tia ad neronē ·f· cesarē **S**; *de* **NRFP** *vd. p. 209* 2 proposui ut **S** 4 max. uoluntatem **S** 6 ipsa **F** 7 circircum ire **N**[1] 8 in hanc *om.* **P**[1] in hac **NR** 10 Sed qui/// iugum (*sub ras.* d) **L**[1] et *cod. Pinc., om.* **O** 11 loquitur **L** 13 necis qui **N**[1] arb. gentibus **AFL** 14 statum **P** manu mea **AFLP** 15 motalium **N** mota///lium (r *ss.*) **R** fortuna/// (*sub ras.* tā?) **N** 16 causa **P**

concipiunt; nulla pars usquam nisi volente propitioque
me floret; haec tot milia gladiorum, quae pax mea con-
primit, ad nutum meum stringentur; quas nationes fun-
ditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari,
quibus eripi, quos reges mancipia fieri quorumque ca-
piti regium circumdari decus oporteat, quae ruant ur-
bes, quae oriantur, mea iuris dictio est. In hac tanta 3
facultate rerum non ira me ad iniqua supplicia conpulit,
non iuvenilis inpetus, non temeritas hominum et con-
tumacia, quae saepe tranquillissimis quoque pectoribus
patientiam extorsit, non ipsa ostentandae per terrores
potentiae dira, sed frequens magnis inperiis gloria.
Conditum, immo constrictum apud me ferrum est, sum-
ma parsimonia etiam vilissimi sanguinis; nemo non, cui
alia desunt, hominis nomine apud me gratiosus est.
Severitatem abditam, at clementiam in procinctu habeo; 4
sic me custodio, tamquam legibus, quas ex situ ac tene-
bris in lucem evocavi, rationem redditurus sim. Alterius
aetate prima motus sum, alterius ultima; alium digni-
tati donavi, alium humilitati; quotiens nullam invene-
ram misericordiae causam, mihi peperci. Hodie dis in-
mortalibus, si a me rationem repetant, adnumerare genus
humanum paratus sum.' Potes hoc, Caesar, audacter 5
praedicare omnia, quae in fidem tutelam*que tuam vene-
runt*, *tuta ha*beri, nihil per te neque vi neque clam

1 unquam **A** 2 milia quae populus uocantur pars mea opprimit. Nec tot milia gladiorum ad nutum m. str. **T** gradiorum **N**[1] conprimat **R**[1] 6 ruunt **L**[1] 7 mea **NR** mei **O** ditio **A** 8 reum **R**[1] 10 tranquilissimi (-quill. **R**) **NR** s. *add.* **N**[2] 11 ostendendae **L** 12 sed **NR** et **O** 13 immo strictum **AFL** 14 non *om.* **A** 15 desunt **N** desint **O** nomine *om.* **L** 16 abdidāṭ **R** ac **N**[1] 17 ex situ ς exitu **NR** ex abdito **O** 18 sum **N**[1] 20 inueram **R**[1] 21 perperci **N**[1] peperi *Bhr.* 23 sim **L**[1] haec **L**[2] 24 tute lamberi **NRP** *suppl. Gertz* (*cod. Pinc.*) tutelam heri (*m. rec. in* **P** *in mg.* geri) **LP** tutelamque suscepisti nihil **A** omniaque (omnia aeque *Bhr.*) in fida tutela haberi **T** *Bhr., alii aliter* 25 clam abstraxisti ·R·P **A** clam ·R·P· ereptum **T** clamati (clamante *suprascripto* uel more, *in mg.* uel dāno uel etiam dānato **L** clam

adimi rei publicae. Rarissimam laudem et nulli adhuc
principum concessam concupisti, innocentiam. Non per-
dit operam nec bonitas ista tua singularis ingratos aut
malignos aestimatores nancta est. Refertur tibi gratia;
nemo unus homo uni homini tam carus umquam fuit,
quam tu populo Romano, magnum longumque eius bo-
6 num. Sed ingens tibi onus inposuisti; nemo iam divum
Augustum nec Ti. Caesaris prima tempora loquitur nec,
quod te imitari velit, exemplar extra te quaerit: princi-
patus tuus ad gustum exigitur. Difficile hoc fuisset, si
non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus
sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre, ficta
cito in naturam suam recidunt; quibus veritas subest
quaeque, ut ita dicam, ex solido enascuntur, tempore
7 ipso in maius meliusque procedunt. Magnam adibat
aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se
ista tua nobilis indoles daret; iam vota publica in tuto
sunt; nec enim periculum est, ne te subita tui capiat
oblivio. Facit quidem avidos nimia felicitas, nec tam
temperatae cupiditates sunt umquam, ut in eo, quod
contingit, desinant; gradus a magnis ad maiora fit, et
spes inprobissimas conplectuntur insperata adsecuti;

---

agi *m. rec. in* **P**) R. P. (rei p̄. **NR**) **O** *corr. Haupt* clam damni dari r. p. *Mg.* clam mali r. p. parari *Bhr.* clam mali nasci rei publicae *Rossbach* 1 ad hunc **A** L^1 ad **S** 2 principium N^1**S** innocentiae *Wsg.* perdit **N** perdis N^2**OS** 3 singulari N^1 aut ingr. aut **S** 4 nacta (*saepius*) **ALPS** ti N^1 5 usquam **L** 6 p̃r. **NR** p. r. **F** P. R. **ALP** (*similiter infra*) 7 ingens **AL** indigens **O** honus N^1**F** *post* nemo *verbum eras. in* **N** 8 aūg **AP** tiberii (tyb. **LP**) **AFLP** 9 te *prius del. Bhr.* 10 gustum **N** augustum (aūg **P**) **RAFP** iugitatem (uel iugiter *ss.*) **L** ad anni gustum *Lps.* ad ius tuum *Badstuebner* fuisse N^1 11 bon. fuisset **ALP** 12 personam (aliquam *ss. m. rec.*) **P** fictam. Cito i. n. s. recidit **L** 14 exolido N^1 enascantur P^1 nascuntur **S** 15 que *om.* N^1 16 aleam (-iam **R**) **NR** albam **O** quos estatus **NR** quo se statu (status N^2) N^2**O** *corr. Haase* quos aestus tua *Bhr.* 17 mobilis *Gertz* 18 nec te **FP** 19 nimi N^1 20 cupiditate **S** 21 contigit *Erasmus* gratus N^1 malignis **S**

omnibus tamen nunc civibus tuis et haec confessio ex-
primitur esse felices et illa nihil iam his accedere bonis
posse, nisi ut perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc 8
confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas
alta, adfluens, ius supra omnem iniuriam positum; ob-
versatur oculis laetissima forma rei publicae, cui ad
summam libertatem nihil deest nisi pereundi licentia.
Praecipue tamen aequalis ad maximos imosque pervenit 9
clementiae tuae admiratio; cetera enim bona pro por-
tione fortunae suae quisque sentit aut expectat maiora
minoraque, ex clementia omnes idem sperant; nec est
quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, ut non
stare in conspectu clementiam paratam humanis errori-
bus gaudeat.

Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum 1 II
quemque putent sustineri, quoniam nisi post crimen
supervacua est et sola haec virtus inter innocentes ces-
sat. Sed primum omnium, sicut medicinae apud aegros
usus, etiam apud sanos honor est, ita clementiam, quam-
vis poena digni invocent, etiam innocentes colunt.
Deinde habet haec in persona quoque innocentium lo-
cum, quia interim fortuna pro culpa est; nec innocen-
tiae tantum clementia succurrit, sed saepe virtuti, quo-
niam quidem condicione temporum incidunt quaedam,
quae possint laudata puniri. Adice, quod magna pars
hominum est, quae reverti ad innocentiam possit, si *
Non tamen volgo ignoscere decet; nam ubi discrimen 2
inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur

1 onibus **N**[1] 2 esse ⟨se⟩ *Erasmus* 3 nisi **LT** *om.* **O** 5 obuersatur **AT** obseruatur **S** obseruabatur **L** obuersabatur (b *alt. ex* s **N**) **O** 6 oculus **A** occidis **S** altissima **S** formaret p̄. **N**[1] p(opulo) r(omano) **S** 7 per eum diligentia **O** pereumdi licentia **R**[2] 8 aequales **N**[1] 12 placea **N**[1] 16 putant **L** sustinere **N**[1] 17 cessat] distat **F**[1] 18 medicinę (uel a ss.) **L** 19 clementia **L** 22 innocentia aetati (aetatum **N** aetatis **A**) **O** -ntia tm̄ **P**[2] -nti aetati **N**[2] 23 clementia **N** -ntiae **A** clementi **O** 25 laudata **N** laudabiliter **A** laudate **O** adici **N**[1] 26 Sed **AT** si **O** *lacunam statuit Lps.*

et vitiorum eruptio; itaque adhibenda moderatio est, quae sanabilia ingenia distinguere a deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac volgarem clementiam oportet nec abscisam; nam tam omnibus ignoscere crudelitas quam nulli. Modum tenere debemus; sed quia difficile est temperamentum, quidquid aequo plus futurum est, in partem humaniorem praeponderet.

III 1 Sed haec suo melius loco dicentur. Nunc in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit manumissionis; secunda, quae naturam clementiae habitumque demonstret: nam cum sint vitia quaedam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa, quibus dinoscantur, inpresseris; tertio loco quaeremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam et usu suam faciat.

2 Nullam ex omnibus virtutibus homini magis convenire, cum sit nulla humanior, constet necesse est non solum inter nos, qui hominem sociale animal communi bono genitum videri volumus, sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad utilitates suas spectant; nam si quietem petit et otium, hanc virtutem naturae suae nanctus est,
3 quae pacem amat et manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis quam regem aut principem decet. Ita enim magnae vires decori gloriaeque sunt, si

---

1 irruptio **L**[1] 3 uulgare (m *add.* **N**[2]) **NR** dementiam **S** 4 crud. est **AFLP** 5 modō **N**[1] modo (u *super* o *alt.*) **R** teneri **L**[1] 7 parte **N**[1] 8 suo loco melius **AFLP** 9 deuitam **N**[1] manus iniectionis *Mg.* in animi remissi bonis *Thomas* animi (tui an. *Préchac*) remissionis *Kronenberg* monitionis *Eussner* mansuetum animum esse hominis *Bourgery; alii aliter* 10 secundae atque nat. **N** secundaque **N**[2] sec. ea, quae *Gertz* 11 demonstrent **NR** 12 discantur **L** 13 quaeritur **A** quaerimus **O** *corr.* ω 14 uirt. hanc **R**[1] 16 N. enim ex **L** N. uero ex **T** magis **L** *et ante* hom. **T** sic **A** *om.* **O** 18 homines **A** commune ibono **N**[1] 19 genitō **N**[1] -tu **R** sed et **A** 20 omnia quorum **P** 21 utilitatem suam **AFLP** 22 & totium **N**[1] 24 ac pr. **S** 25 magn(a)e uiris **N**[1]**RF** magni iuris (dec. *om.*) **L** magnis uiris **S** sunt] est **S**

illis salutaris potentia est; nam pestifera vis est valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse quam pro se sciunt, cuius curam excubare pro salute singulorum atque universorum cottidie experiuntur, quo procedente non, tamquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosilierit, diffugiunt, sed tamquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant. Obicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi et substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit, somnum eius nocturnis excubiis muniunt, latera obiecti circumfusique defendunt, incurrentibus periculis se obponunt. Non est hic sine ratione populis 4
urbibusque consensus sic protegendi amandique reges et se suaque iactandi, quocumque desideravit inperantis salus; nec haec vilitas sui est aut dementia pro uno capite tot milia excipere ferrum ac multis mortibus unam animam redimere nonnumquam senis et invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit et, cum 5
hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis et in qua sede latitet incertus, tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt, illum haec cutis munit, illius iussu iacemus aut inquieti discurrimus, cum ille inperavit, sive avarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, sive ambitiosus, iam dudum dextram flammis obiecimus aut voluntarii terram subsiluimus, sic haec inmensa multitudo unius animae circum-

---

3 quam **FLP** omnes non tam **A** tam pro aliis quam **S** 4 cura **P** 5 praecedente **L** 6 malo **N**[1] 8 beneficium **N**[1]**RS** 14 regis *Gertz* 15 quandocumque *Gertz* 16 nam haec **A** uitalis **AFL** clementia **AFLP** 18 inualidis **N**[1] 20 haec **L** sit et **L** 22 magnus **N**[1] illius **AF** 23 usu **L** inquietis **N**[1] 24 mari **R**[1] 26 abiecimus **RPL** († ad *ss.* **L**[2]) obicimus **T**[1] voluntarii (*s.* volentes) terram *conieci* uoluntariam (-arii **L** -arie **A**) **O** -tarie sub solum ivimus *Lps.* volentes rimam subs. *v. d. apud Schultess* aut voraginem soli subs *Leo* 27 anima **O** *corr.* ω uni ut animo *Leo* circadata **NR**

data illius spiritu regitur, illius ratione flectitur pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

IV 1 Suam itaque incolumitatem amant, cum pro uno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in primam frontem procurrunt et adversa volneribus pectora ferunt, ne inperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod res publica cohaeret, ille spiritus vitalis, quem haec tot milia trahunt nihil ipsa per se futura nisi onus et praeda, si mens illa inperii subtrahatur.

'Rege incolumi mens omnibus una,
amisso rupere fidem.'

2 Hic casus Romanae pacis exitium erit, hic tanti fortu-
nam populi in ruinas aget; tam diu ab isto periculo
aberit hic populus, quam diu sciet ferre frenos, quos
si quando abruperit vel aliquo casu discussos reponi
sibi passus non erit, haec unitas et hic maximi inperii
contextus in partes multas dissiliet, idemque huic urbi
3 finis dominandi erit, qui parendi fuerit. Ideo principes
regesque et quocumque alio nomine sunt tutores status
publici non est mirum amari ultra privatas etiam necessitudines; nam si sanis hominibus publica privatis potiora sunt, sequitur, ut is quoque carior sit, in quem se res publica convertit. Olim enim ita se induit rei publicae Caesar, ut seduci alterum non posset sine utriusque pernicie; nam et illi viribus opus est et huic capite.

V 1 Longius videtur recessisse a proposito oratio mea, at

12 *Verg. g. IV 212*

2 consilio *om.* **A** 5 densas *Gertz* devotas *Leo* prima fronte **AFL** 8 uinc. peioresp̄. **N**^{1} vinc. quo res *Gertz* 10 futuro **N**^{1} 12 una est *Verg.* 15 ruinam **L** 17 et aliquo **A** discussus **N**^{1} 18 sibi prorsus **L** 20 dom. finis **AFLP** 21 tutiores **A** 22 mirum ari **N**^{1} 24 ut his **N**^{1}**F** 26 uis educi **N**^{1} possit *ω* 27 et illi **A** ut illi **O** ut . . ita et **T** hic **N**^{1}

mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc
colligit, tu animus rei publicae tuae es, illa corpus tuum,
vides, ut puto, quam necessaria sit clementia; tibi enim
parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est
etiam inprobandis civibus non aliter quam membris
languentibus, et, si quando misso sanguine opus est,
sustinenda est *manus*, ne ultra, quam necesse sit, inci-
dat. Est ergo, ut dicebam, clementia omnibus quidem 2
hominibus secundum naturam, maxime tamen decora
inperatoribus, quanto plus habet apud illos, quod ser-
vet, quantoque in maiore materia adparet. Quantulum
enim nocet privata crudelitas! principum saevitia bellum
est. Cum autem virtutibus inter *se sit* concordia nec 3
ulla altera melior aut honestior sit, quaedam tamen
quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas
quemlibet mortalem, etiam illum, infra quem nihil est;
quid enim maius aut fortius quam malam fortunam re-
tundere? haec tamen magnanimitas in bona fortuna
laxiorem locum habet meliusque in tribunali quam in
plano conspicitur. Clementia, in quamcumque domum 4
pervenerit, eam felicem tranquillamque praestabit, sed
in regia, quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est me-
morabilius quam eum, cuius irae nihil obstat, cuius
graviori sententiae ipsi, qui pereunt, adsentiuntur, quem
nemo interpellaturus est, immo, si vehementius excan-
duit, ne deprecaturus est quidem, ipsum sibi manum
inicere et potestate sua in melius placidiusque uti hoc
ipsum cogitantem: 'Occidere contra legem nemo non
potest, servare nemo praeter me'? Magnam fortunam 5

---

1 premis **AFLP** quid **AFLP** ad hunc (*saepius*) **L**[1] 2 colligitur ς collegit *Bhr.* 3 clem. sit **AFL** 7 manus *add. Haase* dextra *Schultess* sustinendum **T** insidat (-deat **A**) **O** *corr. Haase* 10 qud **N**[1] 11 maiori **A** 13 interest **L** inter **O** sit *ss. et eras.* **N**[2] se sit ω concordiā **A**[1] 15 magna animitas **N**[1] 16 quae **L** 17 uel fortius **L** in fortibus **AF** malam *om.* **FS** 18 nec tamen **A** magn. *del. Pinc.* 22 ratior o **N**[1] 25 interrogaturus **AFP** -rogatus **L** 26 nec **AL** est *del.* ς 28 non *om.* **AFL** 29 nemo *om.* **L**

magnus animus decet, qui, nisi se ad illam extulit et altior stetit, illam quoque infra *ad* terram deducit; magni autem animi proprium est placidum esse tranquillumque et iniurias atque offensiones superne despicere. Muliebre est furere in ira, ferarum vero nec generosarum quidem praemordere et urguere proiectos. Elephanti leonesque transeunt, quae inpulerunt; ignobilis
6 bestiae pertinacia est. Non decet regem saeva nec inexorabilis ira, non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exaequat; at si dat vitam, *si* dat dignitatem periclitantibus et meritis amittere, facit, quod nulli nisi rerum potenti licet; vita enim etiam superiori eripi-
7 tur, numquam nisi inferiori datur. Servare proprium est excellentis fortunae, quae numquam magis suspici debet, quam cum illi contigit idem posse quod dis, quorum beneficio in lucem edimur tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum adserens princeps alios ex civibus suis, quia utiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat; quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

VI 1 Cogitato, in hac civitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur, in qua tribus eodem tempore theatris caveae postulantur, in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur, quanta solitudo ac vastitas futura sit, si nihil

1 sed ad N^1 2 ad *add. Lps.* terram *del. Rossbach* infra turbam *J Mueller* infractam *Petersen* 3 autem] *om.* **AS** as (*sic*) *add.* S^2 est propr. **AFLP** est *om.* **S** placitum N^1 4 que *om.* **S** iniuriam **S** ini. offensionesque **A** offensionem **S** dispicere N^1 5 ferararum N^1 nec ς et **O** et ne *Haase* et gen. ⟨ne id⟩ q. *Bhr.* 6 proiectos . . . bestiae *om.* **AFLT** 10 vitam ⟨si⟩ ω uitam (m *ex* t **N**) **O** dign. *om.* **A** 11 admittere N^1 12 et sup. **A** 13 inferi R^1 14 fornae R^1 suscepici N^1 suscipi **L** supplici **A** 21 Cogitato **T** Cogitate (-itet **L**) **O** 22 eliditur **A** eligitur **O** elidit *Leo* 23 obstat **AFL** tor///pentis R^1 24 moretur **AL** theatriis **RL** caveae *scripsi* uiae (*ex* uuae **L**) **O** 25 postolantur **NR** populo stipantur *Gertz* 26 si *om.* **L**

relinquitur, nisi quod iudex severus absolverit. Quotus 2
quisque ex quaesitoribus est, qui non ex ipsa ea lege
teneatur, qua quaerit? quotus quisque accusator vacat
culpa? Et nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior
sit, quam qui illam petere saepius meruit. Peccavimus 3
omnes, alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii
forte inpulsi aut aliena nequitia ablati; alii in bonis
consiliis parum fortiter stetimus et innocentiam inviti
ac retinentes perdidimus; nec deliquimus tantum, sed
usque ad extremum aevi delinquemus. Etiam si quis 4
tam bene iam purgavit animum, ut nihil obturbare eum
amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando
pervenit.

Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exem- 1 VII
plum principi constituam, ad quod formetur, ut se talem
esse civibus quales sibi deos velit. Expedit ergo
habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina,
expedit usque ad ultimam infesta perniciem? Et quis
regum erit tutus, cuius non membra haruspices colligant?
Quod si di placabiles et aequi delicta potentium 2
non statim fulminibus persecuntur, quanto aequius est hominem hominibus praepositum miti animo exercere inperium et cogitare, uter mundi status gratior oculis pulchriorque sit, sereno et puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur et ignes hinc atque illinc micant! Atqui non alia facies est quieti moratique inperii

---

1 relinquetur *Wsg.* quodtu quisquae **N**[1] 2 quaestoribus **O** *corr. Mg.* ex *om.* **T** ea **N** *om.* **N**[2]**OT** et ipse ea *Gertz* 3 quia **R**[1] quam **AFL** 6 omnes *om.* **R**[1] 9 renitentes **AF** deliquimus **AP**[2] derelinquimus (-liquimus **FL**) **O** 10 delinquaemus **N** deliquimus **A** delinquimus **N**[2]**O** 11 iam *om.* **AFL** 12 ac] aut **A** pallere **N**[1] innoc.] noxam **A** 14 fecit **L**[1] 15 constuam **N** 16 qualem **A** uellit. expetit **N**[1] 17 nomina **N**[1] 18 ad *om.* **N**[1] ecquis *Pinc.* 19 regnum erit totus **N**[1] tutus? cuius . . colligent? *Mg.* 20 et *om.* **A** aeque (equę **P**) **O**, *recte cod. Pinc.* 21 fluminibus consequuntur **F** 22 mitti **N**[1] 23 uter **NR** utrum **O** 25 illic **F** 26 qui ei **L** moderatique **T** imperi **N**[1]

3 quam sereni caeli et nitentis. Crudele regnum turbidum tenebrisque obscurum est inter trementes et ad repentinum sonitum expavescentes ne eo quidem, qui omnia perturbat, inconcusso. Facilius privatis ignoscitur pertinaciter se vindicantibus; possunt enim laedi, dolorque eorum ab iniuria venit; timent praeterea contemptum, et non rettulisse laedentibus gratiam infirmitas videtur, non clementia; at cui ultio in facili est, is omissa ea
4 certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exercere manum, litigare, in rixam procurrere ac morem irae suae gerere liberius est; leves inter paria ictus sunt; regi vociferatio quoque verborumque intemperantia non ex maiestate est.

VIII 1 Grave putas eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent. 'Ista' inquis 'servitus est, non imperium.' Quid? tu non experiris istud nobilem esse tibi servitutem? Alia condicio est eorum, qui in turba, quam non excedunt, latent, quorum et virtutes, ut adpareant, diu luctantur et vitia tenebras habent; vestra facta dictaque rumor excipit, et ideo nullis magis curandum est, qualem famam habeant, quam qui, qualemcumque
2 meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent, quae nobis beneficio tuo licent! Possum in qualibet parte urbis solus incedere sine timore, quamvis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius; tibi in tua pace armato vivendum est. Aberrare

---

1 nititentes N[1] turpidum N[1] turbidumque et obsc. tenebris A 4 praeturbat N[1] inconcussa A 5 leti NR 7 letentibus N[1] laed. iniuriam *Festa* 8 ac certa N[1] contra L 10 positus A ligare N[1] 11 aut L mortem N[1] 12 uel (reg)is *ss.* L[2] interpretantia A 15 inquis T inquit O 16 nobis esse (esse nobis A n. non esse T) O *corr. Wilamowitz ex Aeliano v. h. II 20* sicut nobis *Gertz* expertus istud nosti esse *Schultess* 18 appereant N 19 dicquae N[1] 20 accipit S nulli FP 21 famem habeat S 22 meruerunt P[1] magna N[1] 24 inaetimore N[1] timore; quom nos n. . . . gladius, tibi *Leo* 25 nullus *prius om.* L ⟨custos⟩ sit *Wsg.* sit dolo(n) mi(hi) *ego* allatus AFL[1] 26 in *om.* L tua arce *Bhr.*

a fortuna tua non potes; obsidet te et, quocumque de-
scendis, magno adparatu sequitur. Est haec summae 3
magnitudinis servitus non posse fieri minorem; sed cum
dis tibi communis ipsa necessitas est. Nam illos quoque
caelum adligatos tenet, nec magis illis descendere datum
est quam tibi tutum; fastigio tuo adfixus es. Nostros 4
motus pauci sentiunt, prodire nobis ac recedere et mu-
tare habitum sine sensu publico licet; tibi non magis
quam soli latere contingit. Multa circa te lux est, om-
nium in istam conversi oculi sunt; prodire te putes?
oriris. Loqui non potes, nisi ut vocem tuam, quae ubi- 5
que sunt, gentes excipiant; irasci non potes, nisi ut om-
nia tremant, quia neminem adfligere, nisi ut, quidquid
circa fuerit, quatiatur. Ut fulmina paucorum periculo
cadunt, omnium metu, sic animadversiones magnarum
potestatum terrent latius quam nocent, non sine causa:
non enim, quantum fecerit, sed quantum facturus sit,
cogitatur in eo, qui omnia potest.

Adice nunc, quod privatos homines ad accipiendas 6
iniurias opportuniores acceptarum patientia facit, regibus
certior est ex mansuetudine securitas, quia frequens
vindicta paucorum odium obprimit, omnium inritat.
Voluntas oportet ante saeviendi quam causa deficiat; 7
alioqui, quemadmodum praecisae arbores plurimis ra-
mis repullulant et multa satorum genera, ut densiora
surgant, reciduntur, ita regia crudelitas auget inimi-
corum numerum tollendo; parentes enim liberique eorum,

---

1 forna R[1] po///test N[1] decendis N 2 apparato R est NRP et AFL 4 comm. *om.* AFL ista *Erasmus* 6 tutum *del. Mrt.* Tu f. *Bhr.* Tu item f. *Gertz* est N[1]R[1] 7 nutus A 9 contingi F circa *Lps.* contra O 10 te. te A putas ω 11 oreris N[1] oriri A 13 praemant N pr(a)emantur N[2]OS *corr. Mrt.* quia ... quatiatur *om.* P quia N sic AFL *ss.* N[2] sic quia RS quin nem. *Bhr.* adflige N[1] potes affligere S adfliges *Hause* 19 accipienda N[1] 22 reprimit AFLP 24 pluribus *Kronenberg* 25 repululant (pu *in longiore ras.* N) NR 26 resurgant T

qui interfecti sunt, et propinqui et amici in locum sin-
gulorum succedunt.

IX 1 Hoc quam verum sit, admonere te exemplo domestico
volo. Divus Augustus fuit mitis princeps, si quis illum
a principatu suo aestimare incipiat; in communi quidem
rei publicae gladium movit. Cum hoc aetatis esset, quod
tu nunc es, duodevicensimum egressus annum, iam pu-
giones in sinum amicorum absconderat, iam insidiis
M. Antonii consulis latus petierat, iam fuerat collega
2 proscriptionis. Sed cum annum quadragensimum trans-
isset et in Gallia moraretur, delatum est ad eum indi-
cium L. Cinnam, stolidi ingenii virum, insidias ei struere;
dictum est, et ubi et quando et quemadmodum adgredi
3 vellet; unus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo
vindicare et consilium amicorum advocari iussit. Nox
illi inquieta erat, cum cogitaret adulescentem nobilem,
hoc detracto integrum, Cn. Pompei nepotem, damnan-
dum; iam unum hominem occidere non poterat, cui
M. Antonius proscriptionis edictum inter cenam dicta-
4 rat. Gemens subinde voces varias emittebat et inter se
contrarias: 'Quid ergo? ego percussorem meum securum
ambulare patiar me sollicito? Ergo non dabit poenas,
qui tot civilibus bellis frustra petitum caput, tot navali-
bus, tot pedestribus proeliis incolume, postquam terra
marique pax parata est, non occidere constituat, sed in-
5 molare?' (nam sacrificantem placuerat adoriri.) Rursus

---

1 loco **A** 5 principio **S** in **NRP** iam **AFLS** *an* communione*?* 6 ·R·P· (*sic et* **AFP**) commodo gl. **L** re publica ω rei p. ⟨clade⟩ *Mg.* quo **A** 9 .m. catonis **S** 10 proscribitionis **NR** xl̃ **S** sexagesimum *Wsg.* 11 et *om.* **NR** iudicium **PS** 12 lucium annam **S** uel solidi *ss.* L^2 13 et quando *om.* **NR** ingredi R^1 14 de consociis **A** ex sociis L^1 referebat (*?*) R^1 const. se **ALS** constituisse **O** 15 et **NR** *om.* **OS** iubet **F** 16 illa P^1S^1 17 pompeii **AFLP** 18 cum . . dictaret **OS** *corr. Mg.* cum (qui) M. Antonio *Pinc.* ⟨qui tot nomina adiecerat,⟩ cum *Leo* 19 antonii **ALS** 20 uarias *om.* **S** emitteret **S** 21 ego ne **S** 23 appetitum **A** 24 terram **NR** 25 parata **N** parta N^2**OS** constituit **A**

silentio interposito maiore multo voce sibi quam Cinnae
irascebatur: 'Quid vivis, si perire te tam multorum in-
terest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis?
Ego sum nobilibus adulescentulis expositum caput, in
quod mucrones acuant; non est tanti vita, si, ut ego
non peream, tam multa perdenda sunt.' Interpellavit 6
tandem illum Livia uxor et: 'Admittis' inquit 'muliebre
consilium? Fac, quod medici solent, qui, ubi usitata re-
media non procedunt, temptant contraria. Severitate
nihil adhuc profecisti; Salvidienum Lepidus secutus est,
Lepidum Murena, Murenam Caepio, Caepionem Egna-
tius, ut alios taceam, quos tantum ausos pudet. Nunc
tempta, quomodo tibi cedat clementia; ignosce L. Cinnae.
Deprensus est; iam nocere tibi non potest, prodesse fa-
mae tuae potest.' Gavisus, sibi quod advocatum invene- 7
rat, uxori quidem gratias egit, renuntiari autem extem-
plo amicis, quos in consilium rogaverat, inperavit et
Cinnam unum ad se accersit dimissisque omnibus e
cubiculo, cum alteram Cinnae poni cathedram iussisset:
'Hoc' inquit 'primum a te peto, ne me loquentem inter-
pelles, ne medio sermone meo proclames; dabitur tibi
loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in 8
hostium castris invenissem, non factum tantum mihi
inimicum sed natum, servavi, patrimonium tibi omne
concessi. Hodie tam felix et tam dives es, ut victo vic-
tores invideant. Sacerdotium tibi petenti praeteritis con-
pluribus, quorum parentes mecum militaverant, dedi;

---

1 anne (*semper*) **S** 2 quid est? si **S** inter se **L**[1] 4 nob. exceptus adol. in quo **S** 5 quo **N**[2]**S** 7 eum **L** muebrae **NR** 8 usitare media **N**[1] 10 saluii donum (*in mg.* Sabidenum, *ubi* b *ex* l) **L** saluidenum (salyd. **S**) **OS** *recte in* **T** 11 murrera murreram (uel n *bis ss.*) **L** egn. **N** ignatius **OS** 12 putet **N**[1] 13 temptato **A** 14 deprehensus **AFLPS** est *om.* **S** 15 Gauisus quod ad uotum inu. uxorem **S** ad uotum *etiam* **L** 16 ren. dum extimplo **S** 17 concilium **S** rogauit **A** 18 accersit **FPS** arcessit **NR** accersiuit **AL** demissisque **N**[1]**L** se cub. **N**[1] 21 sermones **N**[1] 22 lib.] integrum **S** 25 es *ante* et **AFLPS**

9 cum sic de te meruerim, occidere me constituisti.' Cum
ad hanc vocem exclamasset procul hanc ab se abesse
dementiam: 'Non praestas' inquit 'fidem, Cinna; con-
venerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras';
adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui con-
10 missum esset ferrum. Et cum defixum videret nec ex
conventione iam, sed ex conscientia tacentem: 'Quo' in-
quit 'hoc animo facis? ut ipse sis princeps? male meher-
cules cum populo Romano agitur, si tibi ad inperan-
dum nihil praeter me obstat. Domum tueri tuam non
potes, nuper libertini hominis gratia in privato iudicio
superatus es; adeo nihil facilius potes quam contra Cae-
sarem advocare. Cedo, si spes tuas solus inpedio, Pau-
lusne te et Fabius Maximus et Cossi et Servilii ferent
tantumque agmen nobilium non inania nomina prae-
ferentium, sed eorum, qui imaginibus suis decori sint?'
11 Ne totam eius orationem repetendo magnam partem
voluminis occupem (diutius enim quam duabus horis
locutum esse constat, cum hanc poenam, qua sola erat
contentus futurus, extenderet): 'Vitam' inquit 'tibi,
Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parri-
cidae. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat; con-
tendamus, utrum ego meliore fide tibi vitam dederim
12 an tu debeas.' Post hoc detulit ultro consulatum questus,
quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque

---

3 conueneram **A** 6 estset **N**[1] dimissum uid. **S** uiderit **N**[1] 7 quo/// **N**[1] 8 sit **N**[1] 9 tum **L**[2]**S** P̄R̄. **N** .p̃r. **R** ·P.R. **FLP** R.P. **A** publica res agitur **S** 11 ominis **R**[1] 12 ⟨facere⟩ facilius *Gertz* putas *Haase* quem **F**, *qui* adeo ... potes *om., et* **P** quam quem **S** 13 cedo, sis, spes t. s. i.? *Gertz* tua **P** inpendio **N**[1] 14 seruilia (serudia **A**) **O** *corr.* ω ferem **N**[1] 15 nobilium *om.* **AF** 16 sunt **A** 17 repetendum **N**[1] uol. partem **AFLP** 18 occupet (e *ex* i **N**) **NRP** quam *del. Wsg.* 19 locutus **A** han **R** solus **A** 20 ostenderet **R**[1]**AFL** 21 parride **R** 22 hodierna **A** nos *om.* **N**[1] conueniat **T** 23 reddiderim **A** 24 haec **R**[1] consulatus quaestus **NR** 25 amicum illum fidelissimum **L**

habuit, heres solus illi fuit. Nullis amplius insidiis ab ullo petitus est.

Ignovit abavus tuus victis; nam si non ignovisset, 1 X
quibus inperasset? Sallustium et Cocceios et Deillios et totam chortem primae admissionis ex adversariorum castris conscripsit; iam Domitios, Messalas, Asinios, Cicerones, quidquid floris erat in civitate, clementiae suae debebat. Ipsum Lepidum quam diu mori passus est! per multos annos tulit ornamenta principis retinentem et pontificatum maximum non nisi mortuo illo transferri in se passus est; maluit enim illum honorem
vocari quam spolium. Haec eum clementia ad salutem 2
securitatemque perduxit; haec gratum ac favorabilem reddidit, quamvis nondum subactis populi Romani cervicibus manum inposuisset; haec hodieque praestat illi
famam, quae vix vivis principibus servit. Deum esse 3
non tamquam iussi credimus; bonum fuisse principem Augustum, bene illi parentis nomen convenisse fatemur ob nullam aliam causam, quam quod contumelias quoque suas, quae acerbiores principibus solent esse quam iniuriae, nulla crudelitate exequebatur, quod probrosis in se dictis adrisit, quod dare illum poenas adparebat, cum exigeret, quod, quoscumque ob adulterium filiae suae damnaverat, adeo non occidit, ut dimissis, quo
tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, 4
cum scias multos futuros, qui pro te irascantur et tibi

---

1 solu **N**[1] nullus **R**[1] 2 illo **A** 3 abauos **N**[1] tuos **NR** 4 duollios **NR** duellios **FP** duellos **A** diuellios **L** *corr. Lps.* 5 chortem **NR** cohortem **O** primam **O** *corr.* ς 7 cic. et q. **AFLP** quicquis **P** 9 retinentes **N**[1] 11 honerem **N**[1] 12 uocari *om.* **A** 14 p. R̃ **N** p̃r. **R** ·P·R· **FLP** R·P· (= rei publicae) **A** 15 hodie **L** praesta **N** praestam **R** pr(a)estant **O** *corr.* ς illam **A** 16 uix ei ibis **N** 17 fuisse *Bhr.* esse **NR** *om.* **O** 19 nulla malitiam **N**[1] tumelias **R**[1] 23 cum non ex. **L** filiae **N** familiae **O** 24 † i(deo) *ss.* **L**[2] occidi **N**[1] demisisis (dim. *m. 2*) **N** dimissis iis *Gertz* 25 totiores **N**[1] darent **R** 26 per te **A**

sanguine alieno gratificentur, non dare tantum salutem, sed praestare.

XI 1 Haec Augustus senex aut iam in senectutem annis vergentibus; in adulescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quae invitus oculos retorquebat. Conparare nemo mansuetudini tuae audebit divum Augustum, etiam si in certamen iuvenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam; fuerit moderatus et clemens, nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes et suas et alienas, nempe
2 post Perusinas aras et proscriptiones. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem; haec est, Caesar, clementia vera, quam tu praestas, quae non saevitiae paenitentia coepit nullam habere maculam, numquam civilem sanguinem fudisse; haec est in maxima potestate verissima animi temperantia et humani generis conprendens ut sui amor non cupiditate aliqua, non temeritate ingenii, non priorum principum exemplis corruptum, quantum sibi in cives suos liceat, experiendo temp-
3 tare, sed hebetare aciem inperii sui. Praestitisti, Caesar, civitatem incruentam, et hoc, quod magno animo gloriatus es nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse, eo maius est mirabiliusque, quod nulli umquam citius gladius conmissus est.

---

1 al. sang. **AFLP** gratificantem **O** *corr.* ω salute (-te/// **R**) **NR** 3 aut *om.* **A** ut R^1 ac **L** 5 ad quae ω atque **O** inuictos **A** inuictus **O** *corr.* ς oculus **NR** retrorquebat **N** 6 mansuetudinae (-ne **A**) **NRA** 7 et sen. **O** et *del.* ω eius *Gertz* 8 Nanque **L** 10 factas **RFL** uel (cla)des *ss.* L^2 11 post *om.* **RFP** uero **T** perusioneas **L** -ionas (as *in ras.* **N** as *ex* es **R**) **O** *recte in* **T** ego inuoco cl. l. **S** 13 qua **L** 15 fuisse **NRF** 16 et qua hum. **L** conpr(a)endit (comprehendit **ALP**) te sibi amor (mor **NR**) **O** *corr. Gertz* conprehensibilis amor *Erasmus* gen., quod praeponit te sibi, a. *Leo* 18 incendii **O** *corr. Bhr.* incendi ω corruptis (-tus **A**) **O** *corr.* ω 19 sibi *om.* **AFL** 21 haec **L** glorificatus **A** 22 nulla **R** tot orbem **NR** sanguinis hum. **F** 23 eo m. ω comaius **N** quo maius **O** quod minus **L** 24 gladium **R**

Clementia ergo non tantum honestiores sed tutiores 4
praestat ornamentumque inperiorum est simul et certissima salus. Quid enim est, cur reges consenuerint liberisque ac nepotibus tradiderint regna, tyrannorum execrabilis ac brevis potestas sit? Quid interest inter tyrannum ac regem (species enim ipsa fortunae ac licentia par est), nisi quod tyranni in voluptatem saeviunt, reges non nisi ex causa ac necessitate?

'Quid ergo? non reges quoque occidere solent?' 1 XII
Sed quotiens id fieri publica utilitas persuadet; tyrannis saevitia cordi est. Tyrannus autem a rege factis distat, non nomine; nam et Dionysius maior iure meritoque praeferri multis regibus potest, et L. Sullam tyrannum adpellari quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet e dictatura sua et se togae 2
reddiderit, quis tamen umquam tyrannus tam avide humanum sanguinem bibit quam ille, qui septem milia civium Romanorum contrucidari iussit et, cum in vicino ad aedem Bellonae sedens exaudisset conclamationem tot milium sub gladio gementium, exterrito senatu: 'Hoc agamus' inquit, 'P. C.; seditiosi pauculi meo iussu occiduntur'? Hoc non est mentitus; pauci Sullae videbantur. Sed mox de Sulla, cum quaeremus, quomodo 3
hostibus irascendum sit, utique si in hostile nomen cives et ex eodem corpore abrupti transierint; interim,

---

1 sed etiam S tuciores S totiores NR potiores O 2 impiorum AF 3 salus] lus R lux S cur *Gronov* cum O ⟨cur,⟩ cum *Bhr.* senuerint A 4 ac] nec R^1 5 sit NR est O 6 ac] et AFL^1S Spes S 7 ni quod N uoluptate (-untate S) OS *recte cod. Pinc.* seruiunt P 9 *fortasse* solent?' ⟨Solent,⟩ sed, *cfr. p. 20, 22 sq.* 11 factis dis (*sic exeunte versu*) NR distat factis O 12 homine L 13 tyrannum N *om.* O 15 licet post edicta iura L 16 redderit N 17 uiuit N 18 contrucitaturi *rasis* tu N trucidari A in uitio L 19 concl. N exclamationem O 20 gaudio N 21 haec L agimus A p̃c. NRP R·P· A iusso N 22 haec L 23 de] ille A de Sulla *del. Lps.* consequeremus NR consequemur O cum sequimur T *corr. Mg.* 25 abruti R

hoc quod dicebam, clementia efficit, ut magnum inter regem tyrannumque discrimen sit, uterque licet non minus armis valletur; sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis utitur, alter, ut magno timore magna odia conpescat, nec illas ipsas manus, quibus se conmisit, securus adspicit.
4 Contrariis in contraria agitur; nam cum invisus sit, quia timetur, timeri vult, quia invisus est, et illo execrabili versu, qui multos praecipites dedit, utitur: 'Oderint, dum metuant', ignarus, quanta rabies oriatur, ubi supra modum odia creverunt. Temperatus enim timor cohibet animos, adsiduus vero et acer et extrema admovens in audaciam iacentes excitat
5 et omnia experiri suadet. Sic feras linea et pinnae clusas contineant, easdem a tergo eques telis incessat: temptabunt fugam per ipsa, quae fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quam ultima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus multoque plus spei quam periculorum ostentet; alioqui, ubi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuvat et *ut* aliena anima abuti.

XIII 1 Placido tranquilloque regi fida sunt auxilia sua, ut quibus ad communem salutem utatur, gloriosusque miles (publicae enim securitati se dare operam videt)

---

9 *Accius in Atreo fr. V (203) Ribb.*

---

1 dicebam de clem. **AP** 2 licet dominus *Mg.* l. hominibus armatis *Schultess* l. n. minus ⟨altero⟩ *Wsg.* 8 m. ar|ualletur **N** habet et *rasis* et *ult.* **N** libet (?) **R**[1] 4 munimentis utitur patitur pacis **S** utatur *Wsg.* 7 nam cum ς Nan c **N** nanc **R** nam ut **O** 8 uerso **NR** dedit praec. **AFLP** 9 uritur **F** oder̃ **A** 10 rapies **NR** creuerint **L** 11 animus **R** 12 iacentis **NR** gementes **P** excita **NR** 13 lenias (lin. **L**) **AL** lineas (s *del. m. 1 in* **N**) **O** lineae (-continent) *cod. Pinc.* pinna seclusas (recl. **L**) **AL** *et ex* pinnas ecl. *m. rec. in* **P** 14 contineas demat (Demas **AF** si **L**) ergo **O** *corr.* **R**[2] (contine asdem) *et Gertz* si f. lineis et penna conclusas contineas ς incessat **N** incessit **O** temptabat **A** 15 fugerat proculcabatque **A** 20 ut *add. Haase* 21 placito **NR** ut **NR** *om.* **O** 23 enim ... at illum *om.* **A** securitate **L** se **NR** *om.* **O** uidem **NR** uidetur **O** *corr. Haase*

omnem laborem libens patitur ut parentis custos; at illum acerbum et sanguinarium necesse est graventur stipatores sui. Non potest habere quisquam bonae ac 2
fidae voluntatis ministros, quibus in tormentis ut eculeo et ferramentis ad mortem paratis utitur, quibus non aliter quam bestiis homines obiectat, omnibus reis aerumnosior ac sollicitior, ut qui homines deosque testes facinorum ac vindices timeat, eo perductus, ut non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel pessimum habet crudelitas: perseverandum est nec ad meliora patet regressus; scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse malo necesse est? O miserabilem illum, sibi certe! nam ceteris 3
misereri eius nefas sit, qui caedibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit tam externa quam domestica, cum arma metuat, ad arma confugiens, non amicorum fidei credens, non pietati liberorum; qui, ubi circumspexit, quaeque fecit quaeque facturus est, et conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, saepe mortem timet, saepius optat, invisior sibi quam servientibus. E contrario is, 4
cui curae sunt universa, qui alia magis, alia minus tuetur, nullam non rei publicae partem tamquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam, si ex usu est animadvertere, ostendens, quam invitus aspero remedio manus admoveat, in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est, qui potentiam suam placide ac salutariter exercet adprobare inperia sua civibus cupiens, felix abunde

---

1 ad **NR**[1] 2 illo **LP** acerbo et sanguinario **AFLP**
4 ut *Gertz* et **OS** 6 obiectat **AS** abiectat **F** obiectant (abi. **L**) **O** omn. rerum (rebus **AFLP**) noxior **O** *corr. Koch*
7 homine (e *ex* i **R**) **NR** testes ac uindices fac. **AFLP**
8 uindicet **NR** *corr. m. rec. in* **R** 12 autem meo **NR** esse malum **FLP** malum esse **AS** 13 nam te (te *exp. m. 1*) **N** c(a)eteri **NR** 15 suscepta **A** 18 quae fecit **S** *om.* **A**
21 E *om.* **L** ///is **N** 22 q. ⟨non⟩ alia *Rossbach* ⟨vix⟩ a. *Eussner*
24 inclinatus **A** -tos **O** et si **A** 25 inuitus **A** inuidus **O**
27 salubriter **APS** 28 adprobaret **N** -are et *Gertz*

sibi visus, si fortunam suam publicarit, sermone adfabilis, aditu accessuque facilis, voltu, qui maxime populos demeretur, amabilis, aequis desideriis propensus, etiam iniquis *non* acerbus, a tota civitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto locuntur quae palam; tollere filios cupiunt et publicis malis sterilitas indicta recluditur; bene se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale saeculum ostenderit. Hic princeps suo beneficio tutus nihil praesidiis eget, arma ornamenti causa habet.

XIV 1 Quod ergo officium eius est? quod bonorum parentium, qui obiurgare liberos non numquam blande, non numquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium a prima offensa exheredat? nisi magnae et multae iniuriae patientiam evicerunt, nisi plus est, quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stilum; multa ante temptat, quibus dubiam indolem et peiore iam loco positam revocet; simul deploratum est, ultima experitur. Nemo ad supplicia exigenda pervenit, nisi qui remedia
2 consumpsit. Hoc, quod parenti, etiam principi faciendum est, quem adpellavimus Patrem Patriae non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt; Magnos et Felices et Augustos diximus et ambitiosae maiestati quidquid potuimus titulorum congessi-

---

1 publicaret P[1] 2 aduti **NR** *corr. Fickert om.* **O** 4 et in. **A** non *add. Btl. om.* **O** vix *Hermes* 5 de *om.* **N** *add. m. 1* 6 pala **N** *et* **R** *ubi m. rec. corr.* 8 suisque non **NR** suis non **O** *corr.* ω 9 totus **NRP** 11 Quid **S** parentum **AFLPS** 13 non minat̃ solent **S** 14 et uerb. **A** aliquid **NR** filios **AL** filium suum **S** ad primam offensam **AFLP** 15 offensa excendat ubi **S** 16 euinc̀t **S** ubi **S** ñ **L** 17 stillum **NR** ante *ex* autem **L** 18 et pectoris **L** loco iam **AFLP** 19 posita **NR** reuocet. Postquam omnia simul deplorata sunt **AFL** expleritur *rasa* l **R** 20 ad agenda (ex *ss.*) suppl. **F** 21 et pr. **A** 22 appellamus **S** 23 ducti **S** 24 et *ante* aug. *om.* **AFLP** ambitione **A**

mus illis hoc tribuentes; Patrem quidem Patriae ad-
pellavimus, ut sciret datam sibi potestatem patriam,
quae est temperantissima liberis consulens suaque post
illos reponens. Tarde sibi pater membra sua abscidat, 3
etiam, cum absciderit, reponere cupiat et in abscidendo
gemat cunctatus multum diuque; prope est enim, ut
libenter damnet, qui cito; prope est, ut inique puniat,
qui nimis.

Trichonem equitem Romanum memoria nostra, quia 1 XV
filium suum flagellis occiderat, populus graphiis in foro
confodit; vix illum Augusti Caesaris auctoritas infestis
tam patrum quam filiorum manibus eripuit. Tarium, 2
qui filium deprensum in parricidii consilio damnavit
causa cognita, nemo non suspexit, quod contentus exilio
et exilio delicato Massiliae parricidam continuit et annua
illi praestitit, quanta praestare integro solebat; haec
liberalitas effecit, ut, in qua civitate numquam deest
patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito
damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui
odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem con- 3
pares bono patri, bonum principem. Cogniturus de filio
Tarius advocavit in consilium Caesarem Augustum;
venit in privatos penates, adsedit, pars alieni consilii
fuit, non dixit: 'Immo in meam domum veniat'; quod
si factum esset, Caesaris futura erat cognitio, non patris.
Audita causa excussisque omnibus, et his, quae adule- 4

---

1 illi (*sc.* honori) *Kronenberg* 2 sibi in pot. **L** 3 temperatissima **AL** 4 tarde sibi *Agricola* tradis ibi **NR** tradi sibi **FLP** tradat sibi **A** 5 repune cupiat **NR** 6 multus **N**[1] multa **A** 7 es **N** es *ex* et **R** puniat uel cito uel qui nimis **S** 9 Trixionem **L** Trixonem **O** ·R· **AFL** ·R̃· **O** 12 Tarii **A** 13 deprehensum **O** *corr.* **N**[2] parcidio **NR** parricidio **O** *corr. Mg.* ///exilio (e *in ras.*) **A** 14 casa **R**[1] consilia **AFL** exilio est et ex illo del. **A** 15 deligato **NR** delegato **AFL** *in mg. m. 1 in* **P** mansiliae **NR** 16 Hic **A** 17 efficit **NR** numquam *bis scr.* **N** 18 dubitarit **N** 19 is pater *m. rec. in* **R** ipse (ipsa **NR**) ter **O** ipse pater **T** 25 essit **N** sit **P**[1]

scens pro se dixerat, et his, quibus arguebatur, petit, ut
sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret,
quae Caesaris fuisset; deinde, priusquam aperirentur
codicilli, iuravit se Tarii, hominis locupletis, heredita-
5 tem non aditurum. Dicet aliquis: 'Pusillo animo timuit,
ne videretur locum spei suae aperire velle filii damna-
tione.' Ego contra sentio; quilibet nostrum debuisset
adversus opiniones malignas satis fiduciae habere in
bona conscientia, principes multa debent etiam famae
6 dare. Iuravit se non aditurum hereditatem. Tarius qui-
dem eodem die et alterum heredem perdidit, sed Caesar
libertatem sententiae suae redemit; et postquam ad-
probavit gratuitam esse severitatem suam, quod prin-
cipi semper curandum est, dixit relegandum, quo patri
7 videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem
decrevit memor, non de quo censeret, sed cui in con-
silio esset; mollissimo genere poenae contentum esse
debere patrem dixit in filio adulescentulo inpulso in id
scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia,
timide gessisset; debere illum ab urbe et a parentis
oculis submoveri.

XVI 1 O dignum, quem in consilium patres advocarent!
o dignum, quem coheredem innocentibus liberis scri-
berent! Haec clementia principem decet; quocumque
venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis
sit, ut illum perire non sentiat, qualiscumque pars in-
2 perii est. In magna inperia ex minoribus petamus exem-
plum. Non unum est inperandi genus; inperat princeps
civibus suis, pater liberis, praeceptor discentibus, tri-

---

1 petiit ς 3 aparirentur **N** appararentur (-rerentur **R** ra *om.* **L**[1]) **O** 4 codicelli **AFLP**[2] se dare (sedari **NR** Tarii *ss. m. rec. in* **R**) homini locupletis **O** *corr. ω* 6 uelli fili **NR** uelle in filii **O** 7 con **R**[1] 11 et alium **F** 12 adprobabit **N** 13 sententiam *cod. Pinc.* principis (-epis **N**) **NR** 14 quo *ω* quod **O** patris **AFL**[2] 17 poenne **NR** 20 perentis **R**[1] 22 patris **R** 23 scribere **NR** 24 clementiam **NR**[1] principem **R** ut quocumque **AFLP** 26 qualiscumque ⟨est,⟩ *Gertz* 28 est **N** *om.* **O**

bunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater 3
videbitur, qui adsiduis plagis liberos etiam ex levissimis causis conpescet? Uter autem praeceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificabit discipulos, si memoria illis non constiterit aut si parum agilis in legendo oculus haeserit, an qui monitionibus et verecundia emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da saevum: desertores faciet, quibus tamen ignoscitur.
Numquidnam aequum est gravius homini et durius in- 4
perari, quam inperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister; fiet enim formidolosus et contumax, nisi eum blandiente
tactu permulseris. Idem facit ille venator, quique insti- 5
tuit catulos vestigia sequi quique iam exercitatis utitur ad excitandas vel persequendas feras: nec crebro illis minatur (contundet enim animos et, quidquid est indolis, conminuetur trepidatione degeneri) nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adicias his licet tardiora agentes iumenta, quae cum ad contumeliam et miserias nata sint, nimia saevitia cogantur iugum detractare.

Nullum animal morosius est, nullum maiore arte 1 XVII
tractandum quam homo, nulli magis parcendum. Quid enim est stultius quam in iumentis quidem et canibus erubescere iras exercere, pessima autem condicione sub *homine* hominem esse? Morbis medemur nec irascimur;

---

2 et ex **A** 3 compescat **A** Uter **NR** Utrum **O** 4 qui *om.* **L** excarnificat **A** 6 oculos **N¹R** et (*in fine versus* **N**) recundia **NR** 7 malet *Mg.* centurionumque **R¹** 8 ignoscetur *Wsg.* ⟨non⟩ ign. *Rossbach* 9 Numquid nae **NR** nam *del. Bhr.* 13 facis **R¹** ille *om.* **AFLP** quisque **L** 14 catulos *om.* **L** quique etiam **L** 16 contundetur e. animus **L** 18 erandique **NR** 19 agentis **NR** contumelias **AFP** 20 miseriam **L** cogentur **A** coguntur **F** 21 detrectare **AFLP** 22 animal *om.* **LS** maiori **S** 24 carnibus **N¹** 25 iras ex. *om.* **L** pessimam aū conditionem **N¹** 26 homine hom. *Lps.* hominē **N** homine (nomine **L**) **O** iubere hominem *Schultess*

atqui et hic morbus est animi; mollem medicinam desiderat ipsumque medentem minime infestum aegro.
2 Mali medici est desperare, ne curet: idem in iis, quorum animus adfectus est, facere debebit is, cui tradita salus omnium est, non cito spem proicere nec mortifera signa pronuntiare; luctetur cum vitiis, resistat, aliis morbum suum exprobret, quosdam molli curatione decipiat citius meliusque sanaturus remediis fallentibus; agat princeps curam non tantum salutis, sed etiam ho-
3 nestae cicatricis. Nulla regi gloria est ex saeva animadversione (quis enim dubitat posse?), at contra maxima, si vim suam continet, si multos irae alienae eripuit, neminem suae inpendit.

XVIII 1 Servis inperare moderate laus est. Et in mancipio cogitandum est, non quantum illud inpune possit pati, sed quantum tibi permittat aequi bonique natura, quae parcere etiam captivis et pretio paratis iubet. Quanto iustius iubet hominibus liberis, ingenuis, honestis non ut mancipiis abuti, sed ut his, quos gradu antecedas quorumque tibi non servitus tradita sit, sed tutela.
2 Servis ad statuam licet confugere; cum in servum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet. Quis non Vedium Pollionem peius oderat quam servi sui, quod muraenas sanguine humano saginabat et eos, qui se aliquid offenderant, in vivarium, quid aliud quam serpentium, abici iubebat? O hominem mille mortibus dignum, sive devorandos servos obiciebat muraenis, quas esurus erat, sive in hoc

---

2 que *om.* P 3 ne curet T *et v. l. in* L ne cures (nec ures N) O *del. Haase* is N his O 4 is NR *om.* O credita *cod. Pinc.* 5 promittere F 10 Nullane regis (?) N[1] 12 eripit A 15 pati possit AFLP 16 sed q. tibi possit. Sed quantum tibi perm. L boni L 17 et capt. A et *om.* A iubet quanto iustius (iustius his AFLP) iubet quanto (tanto AFLP) iustius hom. O *corr.* ω iubet (quanto iust. hom. lib. i. h.!), non *Gertz* 19 ut his A his O gratu N[1] antecedas AL ante cedat O 22 homine O *hic desinit* A 24 murenam L 25 se *om.* P 26 quod L 28 murones R[1]

tantum illas alebat, ut sic aleret. Quemadmodum domini 3
crudeles tota civitate conmonstrantur invisique et detestabiles sunt, ita regum et iniuria latius patet et infamia atque odium saeculis traditur; quanto autem non nasci melius fuit quam numerari inter publico malo natos!

Excogitare nemo quicquam poterit, quod magis 1 XIX
decorum regenti sit quam clementia, quocumque modo is et quocumque iure praepositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse magnificentiusque fatebimur, quo in maiore praestabitur potestate, quam non oportet
noxiam esse, si ad naturae legem conponitur. Natura 2
enim conmenta est regem, quod et ex aliis animalibus licet cognoscere et ex apibus; quarum regi amplissimum cubile est medioque ac tutissimo loco; praeterea opere vacat exactor alienorum operum, et amisso rege totum dilabitur, nec umquam plus unum patiuntur melioremque pugna quaerunt; praeterea insignis regi forma est
dissimilisque ceteris cum magnitudine tum nitore. Hoc 3
tamen maxime distinguitur: iracundissimae ac pro corporis captu pugnacissimae sunt apes et aculeos in volnere relinquunt, rex ipse sine aculeo est; noluit illum natura nec saevum esse nec ultionem magno constaturam petere telumque detraxit et iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens; est enim illi mos exercere se in parvis et ingentium rerum docu-

---

1 habebat F 2 monstrantur S quo monstr. L detestabile NR 5 melius *om.* NR fuit mel. L publica mala FLP
7 Exgitare N^1 8 regendi N^1 quibuscumque modis et S
11 prestabit FLPS pot.] honore S 13 commota L et *om.* LS 14 regia plissimum N^1 15 est e L opere *Mg.* honore NL honere S onere N^{2}O 16 regem N^1 17 dil. examen T agmen *add.* ς 18 regis S 19 tum FPS cum N^{1}L^1
niture R^1 et hoc max. S hoc totam L 23 ultione N^1 constituram P 24 detr.] dexterum S eis S relinquit N^1
25 ingessit; est *Koch* 26 doc. in min. (*sc.* re) parare *scripsi cum Brakmano, qui* in *om.* doc. (documentā N -umentam R) min. argere (agere FLP) O urgere *Haupt* cogere *Haase* dare re *Bhr.* doc. min. spargere *Mg.* procreare *Skutsch*

4 menta in minima parare. Pudeat ab exiguis animalibus
non trahere mores, cum tanto hominum moderatior
esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Utinam
quidem eadem homini lex esset et ira cum telo suo
frangeretur nec saepius liceret nocere quam semel nec
alienis viribus exercere odia! facile enim lassaretur furor,
si per se sibi satis faceret et si mortis periculo vim
5 suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus
est; tantum enim necesse est timeat, quantum timeri
voluit, et manus omnium observet et eo quoque tem-
pore, quo non captatur, peti se iudicet nullumque mo-
mentum inmune a metu habeat. Hanc aliquis agere
vitam sustinet, cum liceat innoxium aliis, ob hoc secu-
rum salutare potentiae ius laetis omnibus tractare?
Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, ubi
nihil a rege tutum est; securitas securitate mutua pa-
6 ciscenda est. Non opus est instruere in altum editas
arces nec in adscensum arduos colles emunire nec latera
montium abscidere, multiplicibus se muris turribusque
saepire: salvum regem clementia in aperto praestabit.
Unum est inexpugnabile munimentum amor civium.
7 Quid pulchrius est quam vivere optantibus cunctis et
vota non sub custode nuncupantibus? si paulum vale-
tudo titubavit, non spem hominum excitari, sed metum?
nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute
8 praesidis sui conmutatum velit? O ne ille, cui contingit,
ut sibi quoque vivere debeat; in hoc adsiduis bonitatis

---

1 puteat ab exiquis **N** 4 hominum **S** et] ut *Haase* 6 exerceret **P** laxaretur **FL** 7 et *om.* **L** 10 eo (o *ex* a) **N** 11 petisse **LP** 12 immuneam et (-ne amet **FLP**) habeat (habeat habeat **N** habeaṇt **R**) **O** *recte cod. Pinc.* al. hanc **L** agerem **NR** aegeram **R**[2] egram **O** 13 ab hoc *Bhr.* 14 potentia eius **O** 15 Erat **R**[1] 16 est **S** sed **O** sit *Gertz* pascenda **S** 17 editas *om.* **S** 23 ñ culpantibus **L** 24 se metum **N** 25 nichilque **P** salutis **N** -tes **R** salute sui pr. **P** 26 praesidii **L** -diis **F** velit? sine **L** ille **T** illo **O** contigit **F** 27 ut *add. Bhr.* (*qui* o felicem) ʻO ne illi quid contingat! sibi . . debet! . . rei p.' *Gertz* meritone, illud cui c.,

argumentis probavit non rem publicam suam esse, sed se rei publicae. Quis huic audeat struere aliquod periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque avertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent, sub quo opulenta civitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam, si di inmortales potestatem visendi sui faciant, intueamur venerantes colentesque. Quid autem? 9
non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus et in melius potens? Hoc adfectare, hoc imitari decet, maximum ita haberi, ut optimus simul habeare.

A duabus causis punire princeps solet, si aut se vin- 1 XX
dicat aut alium. Prius de ea parte disseram, quae ipsum contingit; difficilius est enim moderari, ubi dolori debetur ultio quam ubi exemplo. Supervacuum est hoc loco 2
admonere, ne facile credat, ut verum excutiat, ut innocentiae faveat et, ut adpareat, non minorem agi rem periclitantis quam iudicis sciat; hoc enim ad iustitiam, non ad clementiam pertinet; nunc illum hortamur, ut manifeste laesus animum in potestate habeat et poenam, si tuto poterit, donet, si minus, temperet longeque sit in suis quam in alienis iniuriis exorabilior. Nam quem- 3
admodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille, qui, quod alteri donat, sibi detrahit, ita clementem vocabo non in alieno dolore facilem, sed eum, qui, cum suis stimulis exagitetur, non prosilit, qui intellegit magni animi esse iniurias in summa potentia pati nec quicquam esse gloriosius principe inpune laeso.

---

s. q. v. debeat? *Schultess* omne quod illi cont. s. q. evenire deputet? *Erasmus* o ne illo cui ⟨coniti⟩ contigit, sibi *Thomas*
1 probabit *Bhr.* 4 uellit **N** 5 floreret **S** 7 immortalem **N** 9 proxum **N** 11 haec im. **L** aemulari *Gertz* 12 habeare **N** habeatur **O** 13 solent **N** si *del. Btl.* uincat **S** 14 de ipsa **FLP** 18 et *om.* **FLP** non **NR** ut non **O** minorem (minore **NR**) magis **O** *corr.* ω 22 si m. **NS** sin m. **O** 23 exortabilior **N** exorab. iniur. **FL**

XXI 1 Ultio duas praestare res solet: aut solacium adfert
ei, qui accepit iniuriam, aut in relicum securitatem.
Principis maior est fortuna, quam ut solacio egeat,
manifestiorque vis, quam ut alieno malo opinionem sibi
virium quaerat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus
violatusque est; nam si, quos pares aliquando habuit,
infra se videt, satis vindicatus est. Regem et servus
occidit et serpens et sagitta; servavit quidem nemo nisi
2 maior eo, quem servabat. Uti itaque animose debet tanto
munere deorum dandi auferendique vitam potens. In iis
praesertim, quos scit aliquando sibi *par* fastigium opti-
nuisse, hoc arbitrium adeptus ultionem inplevit per-
fecitque, quantum verae poenae satis erat; perdidit enim
vitam, qui debet, et, quisquis ex alto ad inimici pedes
abiectus alienam de capite regnoque sententiam expec-
tavit, in servatoris sui gloriam vivit plusque eius no-
mini confert incolumis, quam si ex oculis ablatus esset.
Adsiduum enim spectaculum alienae virtutis est; in
3 triumpho cito transisset. Si vero regnum quoque suum
tuto relinqui apud eum potuit reponique eo, unde de-
ciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui con-
tentus fuit ex rege victo nihil praeter gloriam sumere.
Hoc est etiam ex victoria sua triumphare testarique
nihil se, quod dignum esset victore, apud victos in-
4 venisse. Cum civibus et ignotis atque humilibus eo mo-
deratius agendum est, quo minoris est adflixisse eos.
Quibusdam libenter parcas, a quibusdam te vindicare
fastidias et non aliter quam *ab* animalibus parvis sed

---

1 res praestare **FLPS** potest aut **S** 2 accipit **LS**[1] 3 ageat **NR** 5 hec quod dico **L** 7 ut seruus **L** seruos **N** 8 seruabit **NR** 9 seruauit **FLP** Uti *ω* ut **O** animos sedet **L** 10 ponens **N**[1] iis **N** his **O** 11 ⟨par⟩ s. fastigium *aut* al. simile fast. *Pinc.* s. fastigio (fat. **NR**) **O** 12 inplebit **NR** 15 regnoque ς regioque **NRF** regio **LP** 16 eius innomini **N** nomini eius **FLP** 17 colomis **N** si *om.* **P**[1] 19 triumphum **FLP** transisse **O** *corr. ω* 21 contemptus **F**[1]**L** 22 praete **R** 24 quod *ex* quoque **L** uictoriae **FL** 26 minores **N** minor res *Gertz* eos *om.* **P**[1] 28 ab *add. ω* sed **N** et **O**

obterentem inquinantibus reducenda manus est; at in iis, qui in ore civitatis servati punitique erunt, occasione notae clementiae utendum est.

Transeamus ad alienas iniurias, in quibus vindi- 1 XXII
candis haec tria lex secuta est, quae princeps quoque sequi debet: aut ut eum, quem punit, emendet, aut *ut* poena eius ceteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores ceteri vivant. Ipsos facilius emendabis minore poena; diligentius enim vivit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditae parcit; inpunitatis genus est iam non habere poenae locum. Civitatis autem 2
mores magis corrigit parcitas animadversionum; facit enim consuetudinem peccandi multitudo peccantium, et minus gravis nota est, quam turba damnationum levat, et severitas, quod maximum remedium habet, adsiduitate amittit auctoritatem. Constituit bonos mores civi- 3
tati princeps et vitia eluit, si patiens eorum est, non tamquam probet, sed tamquam invitus et cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis; gravior multo poena videtur, quae a miti viro constituitur.

Praeterea videbis ea saepe conmitti, quae saepe 1 XXIII
vindicantur. Pater tuus plures intra quinquennium culleo insuit, quam omnibus saeculis insutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas ultimum admittere, quam diu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri et rerum naturae peritissimi maluerunt velut incredibile scelus et ultra audaciam positum praeterire quam, dum vindicant, ostendere posse fieri; itaque par-

---

2 is **N** his **FLP** 6 ut *add.* ω 7 poenae **N** R^1 in sullatis **L** 8 uibant ipso **N** emendabit **L** 9 pona **NR** 10 pascit **N** 11 ponae **N** 12 corripit **FP** corrupit **L** paritas **N** animaduersionem R^1 13 multitud **N** 14 dampnatorum **T** 15 securitas *in ras.* **L** 17 eluit *Gertz* eius **O** emendat *ss. m. saec. XIII in* **F** eruit *Gronov* ⟨vindicat⟩ v. eius *Rossbach* 21 amitti (i *alt. ex* o **R**) **RP** 22 Propterea L^2 23 infra **N** 28 audacia p. praeteriret **N**

ricidae cum lege coeperunt, et illis facinus poena monstravit; pessimo vero loco pietas fuit, postquam saepius
2 culleos vidimus quam cruces. In qua civitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiae et indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse civitas: erit; magis irascetur a communi frugalitate desciscentibus, si paucos esse eos viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere civitati, quanto plures mali sint.

XXIV 1 Dicta est aliquando a senatu sententia, ut servos a liberis cultus distingueret; deinde adparuit, quantum periculum inmineret, si servi nostri numerare nos coepissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur; cito adparebit, pars civitatis deterior quanto praegravet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia quam medico multa funera; remissius inperanti melius
2 paretur. Natura contumax est humanus animus et in contrarium atque arduum nitens sequiturque facilius quam ducitur; et ut generosi ac nobiles equi melius facili freno reguntur, ita clementiam voluntaria innocentia inpetu suo sequitur, et dignam putat civitas, quam servet sibi. Plus itaque hac via proficitur.

XXV 1 Crudelitas minime humanum malum est indignumque tam miti animo; ferina ista rabies est sanguine gaudere ac volneribus et abiecto homine in silvestre animal transire. Quid enim interest, oro te, Alexander, leoni Lysimachum obicias an ipse laceres dentibus tuis? tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, ut manus ista, exi-

---

1 cum T cum a O monstra N *corr. m. 1* 4 consessus RFP confessus L sit (*ex* fit?) P ut ind. L 6 fragilitate FL 7 eos *om.* FL 8 crede PL² credere O malis indicta NR mali sint Indicta O *corr. Gronov* 9 a *om.* NR in *Gronov* sententi | Aut N -tia aut R 11 numerari R 14 minu N 18 dicitur N ac no | aequi N 19 clementia R¹P elementia N uoluntariam innocentiam P 21 proficit L 23 animali *Gertz* 24 homini NR 27 illud N *om.* O 28 illum *om.* L

tium familiarium certissimum, ulli salutaris sit, ut iste
animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sangui-
nem caedemque satietur; clementia iam vocatur, ad oc-
cidendum amicum *cum* carnifex inter homines eligitur.
Hoc est, quare vel maxime abominanda sit saevitia, 2
quod excedit fines primum solitos, deinde humanos,
nova supplicia conquirit, ingenium advocat, *ut* instru-
menta excogitet, per quae varietur atque extendatur
dolor, delectatur malis hominum; tunc illi dirus animi
morbus ad insaniam pervenit ultimam, cum crudelitas
versa est in voluptatem et iam occidere hominem iuvat.
Matura talem virum a tergo sequitur aversio, odia, ve- 3
nena, gladii; tam multis periculis petitur, quam multo-
rum ipse periculum est, privatisque non numquam con-
siliis, alias vero consternatione publica circumvenitur.
Levis enim et privata pernicies non totas urbes movet;
quod late furere coepit et omnes adpetit, undique con-
figitur. Serpentes parvolae fallunt nec publice conqui- 4
runtur; ubi aliqua solitam mensuram transit et in mon-
strum excrevit, ubi fontes sputu inficit et, si adflavit,
deurit obteritque, quacumque incessit, ballistis petitur.
Possunt verba dare et evadere pusilla mala, ingentibus
obviam itur. Sic unus aeger ne domum quidem pertur- 5
bat; at ubi crebris mortibus pestilentiam esse adparuit,

---

1 certissima **O** *unde* ⟨in⟩ exit. *Skutsch* 3 clementiam uoc. **NR** clementia inuocatur **R²O** *corr. Bhr. qui* (*sicut Eussner*) cum *add.*; clemens iam vocatur, si ad *Feldmann* clementiam voca, ubi *Haase* vocetur *Gronov* 4 eligatur **R¹** 5 maxima abhom. **RPL** 7 ut *add. Gertz* 8 excogit et **NR** excogitat **O** extentatur **NR** 9 dolor et **FLP** delectetur **O** *corr.* ω ille ς 12 Matura talem (*et* Natura talem) *Gertz* Naturalem **O** Nam talem ω iuvat naturam. T. *Feldmann* aversio **P** aeversio **P²O** odia *cod. Pinc.* odiae **NR** odiosus **O** aversum insidiae *Feldmann* 13 patitur **O** *corr.* ω patet *Pinc.* quam multor quam multorum **N** 18 pauolae **N** consequuntur **LP** consequiruntur (-erentur **R**) **O** *corr. Grut.* 19 aliquam **FLP** mensura **N** 20 sputu *Gertz* putu **N** potu **O** infecit **FLP** et ⟨sata⟩ *Bhr.* 22 et *om.* **N** 23 obiam **N** nae **N** nec **O** domus **N** *corr. m. 1*

conclamatio civitatis ac fuga est, et dis ipsis manus in-
tentantur. Sub uno aliquo tecto flamma adparuit: fa-
milia vicinique aquam ingerunt; at incendium vastum
et multas iam domos depastum parte urbis obruitur.
XXVI 1 Crudelitatem privatorum quoque serviles manus sub
certo crucis periculo ultae sunt; tyrannorum gentes po-
pulique et, quorum erat malum, et ei, quibus inmine-
bat, excindere adgressi sunt. Aliquando sua praesidia
in ipsos consurrexerunt perfidiamque et inpietatem et
feritatem et, quidquid ab illis didicerant, in ipsos exer-
cuerunt. Quid enim potest quisquam ab eo sperare, quem
malum esse docuit? non diu nequitia adparet nec, quan-
2 tum iubetur, peccat. Sed puta esse tutam crudelitatem,
quale eius regnum est? non aliud quam captarum ur-
bium forma et terribiles facies publici metus. Omnia
maesta, trepida, confusa; voluptates ipsae timentur; non
convivia securi ineunt, in quibus lingua sollicite etiam
ebriis custodienda est, non spectacula, ex quibus ma-
teria criminis ac periculi quaeritur. Adparentur licet
magna inpensa et regiis opibus et artificum exquisitis
3 nominibus, quem tamen ludi in carcere iuvent? Quod
istud, di boni, malum est occidere, saevire, delectari sono
catenarum et civium capita decidere, quocumque ven-
tum est, multum sanguinis fundere, adspectu suo terrere
ac fugare? Quae alia vita esset, si leones ursique re-
gnarent, si serpentibus in nos ac noxiosissimo cuique
4 animali daretur potestas? Illa rationis expertia et a

1 manibus **NR** int.] **N** intenduntur **O** 3 ad **NR**[1] uastam **N** 6 genus (uel g̃s *ss.*) populi et **L** 7 ii **RL** hii **FP** 8 excidere **FP** 9 ipsos *ω* ipsis **O** perfidiaque **NR** 10 ob illis dicerant i. i. excuerunt **NR** 11 ab eo quisquam **FL** 12 appareret (app. neq. **LP**) **O** *corr.* *ω* (**F** ?) paret *Mrt.* quam tur (t *ex* n **N**) **NR** 13 iubetur *Mrt.* uidetur **O** crudelitam **NR** 14 quale eius *ω* quare ius **NR** quare his (iis **L**) **O** 15 terribilis **P**[1] 16 timetur **N**[1] 18 constituenda **P** 19 periculis (s *exp.* **N**) **NR** 21 ludere in **FLP** iubent **O** *corr.* **R**[2] 23 quodcumque **N** 24 aspecto **N** 25 uitesset **N**[1] 27 expertia (a *in ras.* **R**) **NR** inexperta **O**

nobis inmanitatis crimine damnata abstinent suis, et tuta est etiam inter feras similitudo: horum ne a necessariis quidem sibi rabies temperat, sed externa suaque in aequo habet, quo plus se exercitat ira. A singulorum deinde caedibus in exitia gentium serpit et inicere tectis ignem, aratrum vetustis urbibus inducere potentiam putat; et unum occidi iubere aut alterum parum inperatorium credit; nisi eodem tempore grex miserorum sub ictu stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa multis salutem dare et ad vitam 5 ab ipsa morte revocare et mereri clementia civicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusque est quam illa corona ob cives servatos, non hostilia arma detracta victis, non currus barbarum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Haec divina potentia est gregatim ac publice servare; multos quidem occidere et indiscretos incendi ac ruinae potentia est.

LIBER II

Ut de clementia scriberem, Nero Caesar, una me vox 1 I tua maxime conpulit, quam ego non sine admiratione et cum diceretur audisse memini et deinde aliis narrasse, vocem generosam, magni animi, magnae lenitatis, quae

---

2 inter feras *om.* **F** ho(rum *postea add.*) ne **N** morum ne **R** morum. Apud homines autem ne **O** 3 sibi *post* temp. **FL** 4 se ex. ira (*vel* plus exercitat iram) *ego* se xercitatiora **N** exercitatiora **O** plus saeviit exercitatior *Bhr.* se exercitat,⟨eo incitat⟩ior. A *Gertz* 5 aesicia **NR** serpere **FLP** 7 aut] ad **L** 8 credat **NR** 9 sub ictu *Grut.* subiectu **N** subiectus **O** ordine **FLP** 11 clementia **N** -tiam **O** ciu. non potest. Nullum **FLP** 12 ormentum **N** 13 coronã **L** 14 uictus **P** barbarum **N** (*Rossbach in Flori edit. praef. LXV*) barbarom **R** barbarorum **O** 15 parte **R** 16 quidem **NR** autem **O** 17 incendii **FLP** LIB. ANNEI · SENECAE · DECLEMENTIA | LIBER. I. EXPLICIT. | INC LIBER. II. FELICITER. | VIDE CLEMENTIA SCRIBEM **N** EXPLICIT LIBER PRIMVS DE CLEMENTIA (AD NERONEM CESAREM *add.* **P**) INCIPIT LIBER SECVNDVS **RP** *etc.* 19 VIDE **N** SCRIBEM **NR** 21 me memini **F** alius **R** *et ex corr.* **N** 22 leuitatis **L**

non conposita nec alienis auribus data subito erupit et
bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium
2 adduxit. Animadversurus in latrones duos Burrus prae-
fectus tuus, vir egregius et tibi principi natus, exigebat
a te, scriberes, in quos et ex qua causa animadverti
velles; hoc saepe dilatum ut aliquando fieret, instabat.
Invitus invito cum cartam protulisset traderetque, ex-
3 clamasti: 'Vellem litteras nescirem!' O dignam vocem,
quam audirent omnes gentes, quae Romanum inperium
incolunt quaeque iuxta iacent dubiae libertatis quaeque
se contra viribus aut animis adtollunt! O vocem in con-
tionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba
principes regesque iurarent! O vocem publica generis
humani innocentia dignam, cui redderetur antiquum
4 illud saeculum! Nunc profecto consentire decebat ad
aequum bonumque expulsa alieni cupidine, ex qua omne
animi malum oritur, pietatem integritatemque cum fide
ac modestia resurgere et vitia diuturno abusa regno
dare tandem felici ac puro saeculo locum.

II 1 Futurum hoc, Caesar, ex magna parte sperare et
confidere libet. Tradetur ista animi tui mansuetudo
diffundeturque paulatim per omne inperii corpus, et
cuncta in similitudinem tuam formabuntur. A capite
bona valetudo: inde omnia vegeta sunt atque erecta
aut languore demissa, prout animus eorum vivit aut

1 subito data **FLP** erupit **N** eripuit **R** crepuit **O** 4 principintus **N** pr. notus **O** *corr. Mrt.* 7 cartham **N** tulisset **L** 8 nescire litt. *cod. Pinc. sicque* (quam v. n. l.) *Suet. Ner. 10* 9 romanorum **L** 10 iacecent **N** 11 in *om.* **R**[1] 13 princeps **N** iurarent **T** iuramento **N** iuramento **R** iuramentum faciant **O** publicam **O** *corr.* ς in generis *Schultess* 14 innocentiam **RP** dignam, ⟨dignam⟩ *Grut.* 16 ⟨et⟩ expulsa *Gertz* omnem **NR** 18 surgere **FL** diurno **O** *corr.* ς 19 dare *post* saec. **FLP** 21 confitere **NR** confiteri **O** *corr. Lps.* licet *Wsg.* 22 omne imne (inme **R**) imp. **NR** omne immane *Rossbach* 23 tui *cod. Pinc.* 24 inde omnia *cod. Erasmi* in omnes **O** in omnes ⟨corporis partes exit; omnia⟩ *Gertz* valet. hominis: cetera veg. *Schultess* proinde *Kronenberg* uegetata est **L** 25 viget *Erasmus*

marcet. Erunt cives, erunt socii digni hac bonitate, et
in totum orbem recti mores revertentur; parcetur ubi-
que manibus tuis. Diutius me morari hic patere, non ut 2
blandum auribus tuis (nec enim hic mihi mos est; ma-
luerim veris offendere quam placere adulando); quid
ergo est? praeter id, quod bene factis dictisque tuis
quam familiarissimum esse te cupio, ut, quod nunc na-
tura et inpetus est, fiat iudicium, illud mecum considero
multas voces magnas, sed detestabiles, in vitam huma-
nam pervenisse celebresque volgo ferri, ut illam: 'oderint,
dum metuant', quoi Graecus versus similis est, qui se
mortuo terram misceri ignibus iubet, et alia huius no-
tae. Ac nescio quomodo ingenia *in* inmani et invisa 3
materia secundiore *ore* expresserunt sensus vehementes
et concitatos; nullam adhuc vocem audii ex bono leni-
que animosam. Quid ergo est? ut raro, invitus et cum
magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est
istud, quod tibi in odium litteras adduxit, sed, sicut fa-
cis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus.

Et ne forte decipiat nos speciosum clementiae no- 1 III
men aliquando et in contrarium abducat, videamus,
quid sit clementia qualisque sit et quos fines habeat.

Clementia est temperantia animi in potestate ulci-
scendi vel lenitas superioris adversus inferiorem in con-
stituendis poenis. Plura proponere tutius est, ne una
finitio parum rem conprehendat et, ut ita dicam, for-
mula excidat; itaque dici potest et inclinatio animi ad

---

10 *cfr. ad I 12, 4* 11 *fr. adesp. 513 (430) Nauck.*

---

1 marcescit. Et erunt **FLP** ac bon. **NRF**[1] 2 parcentur **NR** ubquae **N** 3 me memorari **L** hic ς huic (hinc **L**) **O** immorari huic ⟨voci⟩ p. *Mg.* 4 bladum **N** blandiar **T** 6 praeter **L** pr(a)e **O** nisi **T** 9 sed] se **NR** 11 quoi] quod **NR** cui **O** est eius, qui ς 13 ing. inmania (imm.) et i. m. secundiori (-diora **NR** fec. **T**) expr. **OT** *corr. Lps.* in *add. Mg.* 15 audiui **FL** 19 magnis dil. **F** 20 Et *om.* **FLP** At *Haase* 21 adducat **L** 25 proponeret utius **NR** nec **NR** 26 diffinitio **LP** 27 excedat **L**

2 lenitatem in poena exigenda. Illa finitio contradictiones
inveniet, quamvis maxime ad verum accedat, si dixeri-
mus clementiam esse moderationem aliquid ex merita
ac debita poena remittentem: reclamabitur nullam vir-
tutem cuiquam minus debito facere. Atqui hoc omnes
intellegunt clementiam esse, quae se flectit citra id,
quod merito constitui posset.
IV 1 Huic contrariam inperiti putant severitatem; sed nulla
virtus virtuti contraria est. Quid ergo obponitur cle-
mentiae? Crudelitas, quae nihil aliud est quam atroci-
tas animi in exigendis poenis. 'Sed quidam non exigunt
poenas, crudeles tamen sunt, tamquam qui ignotos ho-
mines et obvios non in conpendium, sed occidendi causa
occidunt nec interficere contenti saeviunt, ut Busiris
ille et Procrustes et piratae, qui captos verberant et in
2 ignem vivos inponunt.' Haec crudelitas quidem; sed
quia nec ultionem sequitur (non enim laesa est) nec
peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen),
extra finitionem nostram cadit; finitio enim continebat
in poenis exigendis intemperantiam animi. Possumus
dicere non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui
voluptati saevitia est; possumus insaniam vocare: nam
varia sunt genera eius et nullum certius, quam quod
3 in caedes hominum et lancinationes pervenit. Illos ergo
crudeles vocabo, qui puniendi causam habent, modum
non habent, sicut in Phalari, quem aiunt non quidem

---

1 lenitudinem **S** diffinitio *v. l. in* **L** -dictionis **RFLP** 2 inuenet **N** inuenietur **FP** *et ex* -itur **L** quauis **N** proxime *CFWMueller* 3 merita **NF** materia **O** 5 quicquam *Pinc.* minui **NR** haec **L** 7 possit **L** 12 poenis **R** 14 usuris **NR** osyris **O** busiris *ss.* **R**[2] Sinis *et* Siris ς 15 proclustes **P** proclus **FL** pilate **NR** captus **N** ininem uiuus **N** 16 quidem ⟨videtur⟩ *Mg.* 18 peccator (-torum **L**) **O** *corr.* ς *qui et* peccatori 19 fin. enim *Mg.* finitionem **NR** quae finitionem **O** 20 exigentis **N** intemperantia **NRP** 22 uoluptatis seu uitia **NR** 23 set *Vahlen* 23 *et* 247, 24 couod **N**[1] 24 caedis **NR** lancinationis **NR** laniationes **FP** lamentationes **L** 25 crudelis **N** 26 sicuti Phalarim *Siesbye* agunt **NR** quem a. *om.* **F**

in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum saevisse. Possumus effugere cavillationem et ita finire, ut sit crudelitas inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longe iussam stare a se; cum severitate illi convenit.

Ad rem pertinet quaerere hoc loco, quid sit miseri- 4
cordia; plerique enim ut virtutem eam laudant et bonum hominem vocant misericordem. Et haec vitium animi est. Utraque circa severitatem circaque clementiam posita sunt, quae vitare debemus; *per speciem enim severitatis in crudelitatem incidimus*, per speciem clementiae in misericordiam. In hoc leviore periculo erra-
tur, sed par error est a vero recedentium. Ergo quem- 1
admodum religio deos colit, superstitio violat, ita clementiam mansuetudinemque omnes boni viri praestabunt, misericordiam autem vitabunt; est enim vitium pusilli animi ad speciem alienorum *malorum* succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est; anus et mulierculae sunt, quae lacrimis nocentissimorum moventur, quae, si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit.
Scio male audire apud inperitos sectam Stoicorum tam- 2
quam duram nimis et minime principibus regibusque bonum daturam consilium; obicitur illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Haec, si per se ponantur, invisa sunt; videntur enim nullam relinquere spem

---

3 sit] sed **N** se **R** indignatio **L** 4 clementiam **NR** longius stare **O** longe iubet stare *Gertz* l. iussam ire *Mg.* 5 nam severitatem **O** *corr. Erasmus* ille **NR** conuenire ad rem certum est. Pertinet **FLP** 7 bono **N** 8 misericordiam **NR** *unde* bonam mentem *Bhr.* Haec autem **FLP** At haec *Btl.* 10 per ... incidimus *suppl. Gertz, ex parte iam* ς *aliique* per sp. sever. crudelitas (-tatem **T**), per sp. cl. misericordia (-am **T**) ⟨inolevere⟩ *Rossbach* (*ex* **T**) 12 in holeuiore **N** 13 ego **NR** 15 mansuetudinem quem **NR** 17 malorum ς *om.* **O** succedentis **O** 18 et sunt mul. **FL** 19 mouentir **N** -ntis **R** 20 carcere **NR** ef(f)ringerint **NR** 21 accidit **O** 22 audiri **LP** 23 nimis duram **FLP** 24 datura c. (-ur ac. **N**) **NR** ob. enim illi **FLP** 26 spem rel. **FLP**

humanis erroribus, sed omnia delicta ad poenam dedu-
3 cere. Quod si est, quidnam haec scientia, quae dediscere
humanitatem iubet portumque adversus fortunam cer-
tissimum mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta beni-
gnior leniorque est, nulla amantior hominum et com-
munis boni adtentior, ut propositum sit usui esse, ut
auxilio nec sibi tantum, sed universis singulisque con-
4 sulere. Misericordia est aegritudo animi ob alienarum
miseriarum speciem aut tristitia ex alienis malis con-
tracta, quae accidere inmerentibus credit; aegritudo
autem in sapientem virum non cadit; serena eius mens
est, nec quicquam incidere potest, quod illam obducat.
Nihilque aeque hominem quam magnus animus decet;
5 non potest autem magnus esse idem ac maestus. Maeror
contundit mentes, abicit, contrahit; hoc sapienti ne in
suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunae
iram reverberabit et ante se franget; eandem semper
faciem servabit, placidam, inconcussam, quod facere non
posset, si tristitiam reciperet.

VI 1 Adice, quod sapiens et providet et in expedito con-
silium habet; numquam autem liquidum sincerumque
ex turbido venit. Tristitia inhabilis est ad dispiciendas
res, utilia excogitanda, periculosa vitanda, aequa aesti-

---

2 quidnam *scripsi* quidni **O** quid mihi *Schultess* quidni h. ⟨sit⟩ sapientia *Gertz* quidni h. ⟨damnatur⟩ sc. *Skutsch* dedicere (did. **R**) **NR** discere **O** 4 mutui auxilii *vel* mutuum auxilium *Lps.* concludit **L** claudit **P** 5 communibus **FLP** 6 bonis (-iṡ **N**) **O** ut cui ς uisui **P** ut **NRP** aut **FL** et *Gertz* 7 auxilio ẹṣṣẹ **P** tatum **N** singularibusque **L** 9 tristitiam (-ciam **P**) **O** *corr.* ς contracta *Grut.* contra **O** 10 accedere **NR** credet **O** 11 cadet ser. enim eius **FLP** 14 magus esse **N** ac maestus *Haupt* ac metus **NR** si metus et **O** maeror . . . contrahit *versum Accii putat Thielmann* 15 cont. si mentem **FLP** obicit **NR** obducit et **O** *corr.* ς subicit *Mueck* ho **R** sapientiṣ **N** 17 reuerberauit **NR** 18 seruauit placida **NR** inconcussa **R** 20 ac prou. **O** *corr.* ς 22 veniet *Skutsch* inh. **N** inhabitabilis **O** est *om.* **NR** desp. **FP** 23 ut illa **NR** ut ille **O** *corr.* ω excogitando **FLP** periculosā **N** aequa *cod. Pinc.* aeque (equę **P**) **O**

manda; ergo non miseretur, quia id sine miseria animi
non fit. Cetera omnia, quae, qui miserentur, volo facere, 2
libens et altus animo faciet; succurret alienis lacrimis,
non accedet; dabit manum naufrago, exuli hospitium,
egenti stipem, non hanc contumeliosam, quam pars
maior horum, qui misericordes videri volunt, abicit et
fastidit, quos adiuvat, contingique ab iis timet, sed ut
homo homini ex communi dabit; donabit lacrimis maternis filium et catenas solvi iubebit et ludo eximet et
cadaver etiam noxium sepeliet, sed faciet ista tranquilla
mente, voltu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed 3
succurret, sed proderit, in commune auxilium natus ac
bonum publicum, ex quo dabit cuique partem. Etiam
ad calamitosos pro portione inprobandosque et emendandos bonitatem suam permittet; adflictis vero et forte
laborantibus multo libentius subveniet. Quotiens poterit,
fortunae intercedet; ubi enim opibus potius utetur aut
viribus, quam ad restituenda, quae casus inpulit? Voltum quidem non deiciet nec animum ob crus alicuius
aridum aut pannosam maciem et innixam baculo senectutem; ceterum omnibus dignis proderit et deorum
more calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina 4
est miseriae; habet enim aliquid trahitque ex ea. Inbecillos oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem et

---

1 miser& N -eret O id ς et O 2 quae qui *Grut.* qu(a)eque O solent facere *Grut.* 3 alius O *corr. Lps.* animi *Bhr.* 4 naufragio N hopitium N 5 qua ω 6 uid.] esse L fastid& N contigique NRL ab his FLP 9 iubebat R^1 uidebit L 10 illa L 11 uulto N miseretur L 13 publ. bonum FLP 14 inprobandos FLP et *om.* L 15 promittet L ⟨pervenire⟩ perm. *Skutsch* forte *Bhr. coll. I 6,3* fortis NR fortius O sortis culpa *Haase* fatis *Feldmann* sortis laborantis *Mg.* 16 proderit L 17 intercidet RFLP aut ω an O 18 qui ad FLP quae causis P 19 deiecit O *corr.* ω ob . . . senectutem *om.* FL obcrusati cuius aredum aut pannõ iam (panno iam RN^2) NR obstrusit causa rerum in pannosam P *corr. Btl.* 20 maciem N aciem R faciem P innoxam N innoxiam R inobnoxiam P *corr. Gronov* 23 Imbecilles PS 24 scias N lipit. aliam S

ipsi subfunduntur, tam mehercules quam morbum esse, non hilaritatem, semper adridere ridentibus et ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere; misericordia vitium est animorum nimis miseria paventium, quam si quis a sapiente exigit, prope est, ut lamentationem exigat et alienis funeribus gemitus.

VII 1 'At quare non ignoscet?' Agedum constituamus nunc quoque, quid sit venia, et sciemus dari illam a sapiente non debere. Venia est poenae meritae remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est; ego ut breviter tamquam in alieno iudicio dicam: 'Ei ignoscitur, qui puniri debuit; sapiens autem nihil facit, quod non debet, nihil praetermittit, quod debet; itaque poenam,
2 quam exigere debet, non donat. Sed illud, quod ex venia consequi vis, honestiore tibi via tribuet; parcet enim sapiens, consulet et corriget; idem faciet, quod si ignosceret, nec ignoscet, quoniam, qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, poena non adficiet aetatem eius emendabilem intuens; aliquem invidia criminis manifeste

---

1 quam *om.* FL 3 estitationem NR estimationem O *corr.* ω mis.] mīa (*hoc uno loco*) N Ita O 4 pallentium S 5 asap. S exsi///git N 6 ⟨in⟩ alienis ω gemitibus NR 7 ignosceret L Agedum *tentavi* uacuam O uacuum est dicere T uacuo animo *Mg.* venia tua *J Mueller* hoc iam *Rossbach* ignoscet dicam *Pinc.* ign. ⟨sapiens nec dabis⟩ veniam? *Skutsch* 8 ueniam O *corr.* ω (F?) ut sciamus FLP dari L dare O 9 sapientem N uaeni (a *ss.*) N debit(a)e FLP 10 debet S *malim* reddant racione N 11 autem *scr. vel* ut *del. Mg.* ego, ut br., t. *aut* ut br. . . iudicio, d. *dist. Thomas, cfr. 116, 1* breue aut t. L 12 ei ω et O *om.* L (*et* T *qui* ign. ei) 13 *sqq.* deuit . . debit . . debit N 15 illum O *corr.* ω 16 uis honestior (-stio R) et (t *exp.* N) tibi uia (uiam R) NR iustum est et tibi uitam O tribuit O parcit (i *in ras. m .1*) N) O 17 consulet N -lit O corriget N -git O item O *corr.* ς facit L[1] 18 qui] si L qui ignoscet N 19 se] sed NR Alium . . . alium *Skutsch* 21 inuidiae O *corr.* ω crimine FLP manif. *om.* FL

laborantem iubebit incolumem esse, quia deceptus est, quia per vinum labsus; hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro foedere, pro libertate in bellum acciti sunt. Haec omnia non 3
veniae, sed clementiae opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet; non sub formula, sed ex aequo et bono iudicat; et absolvere illi licet et, quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tamquam iusto minus fecerit, sed tamquam id, quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quem iudices puniendum, non punire; venia debitae poenae remissio est. Clementia hoc primum praestat, ut, quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet; plenior est quam venia, honestior est. De verbo, ut mea fert opinio, controversia est, de re 4
quidem convenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenii servabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas procerasque arbores colunt; illis quoque, quas aliqua depravavit causa, adminicula, quibus derigantur, adplicant; alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant, quasdam infirmas vitio loci nutriunt, quibusdam aliena umbra laborantibus caelum aperiunt. Videbit, quod ingenium qua ratione 5
tractandum sit, quo modo in rectum prava flectantur.'***

---

1 uidebit **L** 2 per uitium **L** demittet **NRF** 3 honestos L^1 4 sunt sunt **N** 5 sint L^1 6 sed exquo **NR** 7 quati **O** quando **L** taxari **NR** 8 minui **NR** 9 ignoscere **L** cognoscere **O** 10 iud̃ **NR** iudicat **LP** uiderit **F** 11 deuitae **NR** 12 dimittet NRL^1 13 pronuntiat **O** *corr.* ς est ergo q. u. et hon. De **FLP** 16 sani ω sane (sanet *rasa* t **R**) **O** seruauit **NRP** bonas R^1 18 illis **FL** illi **O** deprauabit **O** *corr.* ω 19 dergantur **N** tergantur **O** erigantur **T** dirigantur ς 20 uicio **LP** uito **O** 21 al. menbra **L** 22 caelu **N** ap. Sic sapiens uidebit **T** 23 inflectum **NR**
EXPL. LIBER. ANNEI ASENEC **N** EXPLICIT LIBER. II. DECLEMENTIA **R**
Nulla subscriptio in **FLP**

Hildebertus Cenomanensis ep. I 3 (CLXXI 145 Mign.): De clementia quoque compendiosa principibus capitula Seneca evigilavit, in quibus ideo brevitatem dilexit non obscuram, ut magnis occupatos legere non taederet. Ea igitur pro te et ad te suscepta suscipe atque recordare, quae dudum didiceris ex te et per te. Pauca ea sunt:

Clementiae est aliquid ultrici detrahere sententiae. Quisquis nihil reatus inpunitum relinquit, delinquit. Culpa est totam persequi culpam. Inmisericordem profitetur, cui quicquid licet, libet. *Item:* Gloriosa virtus est in principe citra punire quam liceat. Virtus est ad vindictam necessitate trahi, non voluntate venire. Magnum quid et divinum sapit offensus clemens. *Item:* Bonus princeps neminem sine poena punit, neminem sine dolore proscribit. Bonus princeps ita crimen insequitur, ut quem punit, hominem reminiscatur. *Item:* Bonus princeps sibi dominatur, populo servit; nullius sanguinem contemnit: inimici est, sed eius, qui amicus fieri potest; nocentis est, sed hominis. Cuiuscumque sit, quia non potuit dare, crimen putat auferre. Ideo quotiens funditur, confunditur.

Hoc fragmentum detexit O Rossbach (cfr. 'Disquisit. de Senecae filii scriptis' p. 33 et 'De Senecae philosophi librorum recensione' p. 112), qui novas quoque collationes codicum trium — Reginensis 236 saec. XIII (R) et Phillipicorum, qui Berolini nunc sunt (cfr. Handschriftenverz. tom. XII n. 182 et 183), 1734 saec. XII (B) et 2005 saec. XIII (P) — benigne mihi transmisit. Cfr. etiam M Adler Wiener Stud. XXVII (1905) 242 sqq. et obloquentem ei Rossbach Berl. phil. Woch. 1907, 1489.

3 Seneca *om. RP* uigilauit (*in mg.* uulgauit, *ante primam* u *supra v. tres litt. eras.*) *R* uigilaṇṭ (uel ui *ss.*) *P* uulgauit *B corr. Rossbach* dilexi *P* 6 didicisti *R* 8 derelinquit peccat *R* 9 prosequi *R* 14 sine paenitentia *Rossbach, sed vd. Thomas Fleckeis. ann. 129 (1884) 592.*

INDEX NOMINVM